گزنگ

١٠٠ کانوونی دووەم ٢٠١٣

گۆڤارێکی ئەدەبییە یەکێتیی نووسەرانی کورد - لقی کەرکوک دەریدەکات

خاوەنی ئیمتیاز: یەکێتیی نووسەرانی کورد - لقی کەرکوک

سەرنووسەر

د. ئازاد ئەمین باخەوان

٠٧٧٠١٣٨٥٦٤٧

جێگری سەرنووسەر

موعتەسەم ساڵەیی

بەڕێوەبەری نووسین

عەبدولستار جەباری

٠٧٧٠١٣٢٢٥٨٨

starjabari@yahoo.com

بەڕێوەبەری هونەری:

دلێر ڕەفیق

دیزاین

ئەنجام سەعید

ئیمەیلی گۆڤاری گزنگ :

Gizing2010@yahoo.com

ناونیشان:

کەرکوک-رەحیماوا-فلکەی ئیخوان-بەرانبەر قوتابخانەی خانی

کوردستان / کەرکوک

تێبینی:

– نووسەر خۆی بەرپرسیارە لە نووسینەکەی.

– هەر نووسینێك لە شوێنێکی تر بڵاو بکرێتەوە فەرامۆش دەکرێت

لەم ژمارەیەدا ١٠٠

سەکۆی گزنگ:-

شیکردنەوەی گوتار، **زاگرۆس محەمەد**..........ل٥

زمان:-

ئەرکەکانی زمان، **و: د. دارا حمید محمد**..........ل١١

وتار و لێکۆڵینەوە:-

نۆڤلێتی زەردە مار و مرۆڤ لە سایەی ستەمدا، **لەتیف فاتح فەرەج**..........ل٢١
کە خودا ئیشارەت دەکات، **ستار ئەحمەد عەبدولڕەحمان**..........ل٢٥
ساتەکانی داگیرسان، **فەیسەڵ هەمەوەندی**..........ل٢٩
خوێندنەوەیەك بۆ رۆمانی لەچکەکەی خەیاڵ، **ئەرشەد تەحسین**..........ل٣٣
ئەدەبی منداڵان، **سیمین چایچی**..........ل٥١
ئاوڕێکی کورت لە شەپۆلەکانی شیعری نوێی کوردی، **شەریف فەلاح**..........ل٦١
ڕەنگبێ شیعری وەفایی بێ، **مستەفا سەیید مینە**..........ل٧٧
مەلا عەبدوڵڵای ئەفزاری، **خالید ئەویندار**..........ل٧٩
پێناسە هەڵنەگری دەمارگیری، **و/ ئەرسەلان حەسەن**..........ل٨٩
ژنێ لە شووشە گەڕانێکە بەناو...، **زایەر زەنگنە**..........ل٩٧
ئەدەبی ئێرۆسی و کۆمەڵە سەرنجێك، **عبدولڕەحیم سەرەڕۆ**..........ل١٠٧
تیۆدۆر فۆنتانە، **و/ عومەر عەلی شەریف**..........ل١١٣
دژە پەند لە شیعری کوردیدا، **د. هاوژین صلیوە**..........ل١١٩
زەمەنی کاڵبوونەوەی ڕەنگە جوانەکان، **سیروان کەریم**..........ل١٢٣
شکانی لقی درەخت وەك شکانی قاچی مرۆڤ بەئازاری، **مەحموود نەجمەدین**..........ل١٢٧

وەرگێڕان:-

چۆن شیعر کاریگەری دەبێت، **و: نەسیم چۆمانی**..........ل١٣١
ماسی، **و: کوردستان مجباس**..........ل١٣٧
چەند چیرۆکێکی زەکەریا تامر، **و: عەبدوڵڵا مەحموود زەنگنە**..........ل١٤١
بەندەر، **و: حسێن عەلی**..........ل١٤٧
هێی دز ژیانت کامەیە، **و: هەورامان وەتمانی**..........ل١٤٩
ماریۆ بارگاس یوسا، **و: سەرکەوت نەجاتی**..........ل١٥٧
بوودەڵە، **و: مەحموود عومەر باوزی**..........ل١٦١

چیرۆك:-

رۆخی پایزێك، **سالار ئیسماعیل سەمین**..........ل١٦٥
چاوشارکێ، **عوسمان دەروێش**..........ل١٦٩
پلە گۆشت، **ئومێد مەحموود**..........ل١٧١

شیعر:-

چەند وردیلە شیعرێك، **ئەنوەر عەرەب**..........ل١٧٧
خەم و ترس، **د. وریا عومەر ئەمین**..........ل١٧٨
ئەلبوومی شەقامەکانی کەرکوك، **مەدیحە سۆفی**..........ل١٧٩
ڕەنگەکان خوێنی کۆتاییان هەیە، **و: سەلاح جەلال**..........ل١٨٥
حیکایەتەکانی موسافیرێك، **ئیبراهیم هەورامی**..........ل١٨٧

دیمانە:

عەلی ئەشرەف دەروێشیان، **و: دیمانە: بابەك سەحرانەوەرد**..........ل١٨٩
باکۆ جەلال، **سەنا جەباری**..........ل٢٠٣
کاروچالاکییەکانی یەکێتیی نووسەرانی کورد، **بەڕێوەبەری نووسین**..........ل٢٠٧

زاگرۆس محەمەد

شیکردنەوەی گوتار

"دی سۆسێر" گوتار لە پرۆسەی ئاخافتندا بەرجەستە دەکات، بەڵام "بنفێست" پێناسەی دەکات و دەڵێت: هەر ئاخافتنێك پێویستی بە قسەکەرو گوێگر هەبێت، لایەنی یەکەم نییەتی، کارکردنی هەیە لەسەر لایەنی دووەم بە رێگەیەکی دیاری کراو.

گوتار ئەو پرۆسەیەیە کە هەڵگری کۆمەڵێ نهێنی و مانای قووڵە، تا بەودیوی نەگەین سوود لەو مانایانە نابینین. ئەتوانم بڵێم هەر گوتارێك پێناسەی خاوەنەکەی دەکات، بەرهەمی هزر و توانا عەقڵییەکانی مرۆڤ دەردەخات، رێگایە بۆ گەیشتن بە توانای مرۆڤێك لەو رێگایەوە ئەتوانێت ناخی خۆی لە تاریکییەوە بخاتە بەر رۆشنایی و ئەوانی دی ببیبنن و رای خۆیانی لەسەر بدەن .

پێش ئەوەی بە وردی لەم چەمکە بدوێین دەبێت ئەوە بزانین لای زۆربەی زمانەوانییەکان گوتار جگە لە پرۆسەیەکی فۆنەتیکی کە لە نێوان مرۆڤەکاندا ڕوودەدات شتێکی دی نییە و ئەو پێناسانەی "دی سۆسێر" و "بنفێست" بەڵگەن لەسەر ئەم بۆچونە، بەڵام سەرەتا بۆ زانینی گوتار پێویستە لەو زانایانەوە لە گوتار تێبگەین و هەر بۆیە پێناسەکانیانم وەکو لە گوتارەکەمدا کردم بە سەرەتا، پاش ئەوە ئەتوانین نهێنییەکانی ئەو چەمکە هەستیارە هەڵدەینەوە بە یاوەری ئەو زانا دووربینانەی کە لەم چەمکەیان کۆڵیوەتەوە، لە میانەی خوێندەوەمان بە وردی بۆ ئەو زانستە، بۆمان دەردەکەوێت کە بچووککردنەوەی گوتار لە پرۆسەی ئاخافتن هەڵەیەکی گەورەیە، بەڵکو دەبێت سەرەتا ئەوە بزانین ئەو چەمکە دەترازێ بۆ نووسین و هێما، واتا دەکرێت بە وتەی مرۆڤێك بوترێت گوتار و هەروەها بە دەقێکی نووسراو.

گوتار و بوونگەرایی

لای بوونگەراییەکان زۆر وتن فاکتەرێکە لەو فاکتەرانەی کاریگەری نەرێنی هەیە لەسەر بوونی مرۆڤ. زۆربڵێکان بەردەوام وا دەزانن وتەکانیان (گوتارەکانیان) بەڵگەن لەسەر بوونیان و زۆربڵێیی تەنها چەکە بۆ سەلماندنی بوون، ئەوان مرۆڤە کەم دووەکان بە سەرشێت و بەکەسانێك وەسف دەکەن کە توانای تێکەڵبوون و بەسەر بردنی ژیانێکی ئاساییان نییە. "هایدگەر" پێی وایە ئەو کاتەی گوتار چڕدەکرێتەوە لە دیاردەکانی دەنگ و تەنها دانیشتنەکانی پێ خۆش بکرێت و لاپەڕەکانی پێ پڕبکرێتەوە، ئەوکات گوتار فاکشنە سەرەکییەکەی خۆی لە دەستدەدات و دەچێتە چوارچێوەی زۆربڵێییەوە. ئەو پێی وایە دەبێت گوتار شرۆڤەی راستەقینەی هزربێت و گوزارشت لە بوونی راستەقینەی مرۆڤ بکات. "سارتەر" پشتگیری لە بۆچوونەکەی "هایدگەر" دەکات و پێی وایە دەبێت ئەو گوتارەی لە مرۆڤێکەوە دەردەچێت گوزارشت بێت لە بوونی ئەو مروڤە، بەڵام "سارتەر" وردتری دەکاتەوە و بە بۆچوونی ئەو، ئەو بونگەراییەی لە گوتاری راستەقینە هەیە پێویستی بە بوونی ئەوی دی هەیە، لەبەر ئەوەی گوتار مانا ناداتە دەستەوە ئەگەر بەرامبەرێك نەبێت بە قووڵی ئەو گوتارە وەربگرێت .

بوونگەراییەکان کاتێك گوتار بە گوتاری راستەقینە دادەنێن، ئازادبێت و هیچ جۆرە سانسۆرێکی سایکۆلۆژی و مێژوویی لەکەداری نەکات. ئەو گوتارەی خاڵییە لە ئازادی خاڵیە لە بوون، بۆیە هەر کاتێك ئازادی لە گوتاردا نەبوو، دەبێتە زۆربڵێی. هەر کاتێك گوتار بوو بە ئاوێنەی ناخی مرۆڤەکان، ئەوکات فانکشنە سەرەکییەکەی خۆی دەپێکێت، بۆ پاڵشتی ئەم بۆچوونە "هایدگەر" پێی وایە ئەدەب شتێکی دروستکراو نییە یان شتێك نییە دروستبکرێت، بەڵکو ڕووداوێکە

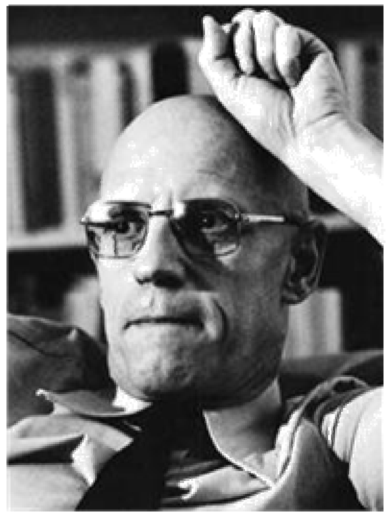

فۆکۆ

دەبێت ڕێگەی پێ بدرێت ببێت.
ماکیاژکردنی گوتار لای بوونگەراییەکان مرۆڤ بەرەو نەبوون دەبات و هەر ئەوەندە بوونی دەبێت، لەبەر ئەوەی ئەوانی دی دەڵێن بوونت هەیە .
"فۆکۆ" لە "سیستەمی گوتاردا" باس لە ویستی مرۆڤ دەکات بۆ وتنی ئەو وشانەی لە ناخیدا فشاریان دروستکردووە و پێویستیان بەوەیە ببن بە گوتار. بەپێی ئەو وتەیە ئەو جۆرە گوتارە ڕەچاوی بارۆدۆخی دەرەوەی مرۆڤەکان ناکات و تاکڕەوانەیە و کاریگەری دەبێت و ئەگەری ئەوەی لێ دەکرێت زیان بەخشبێت.
"فۆکو" بە ناوی حەزی مروڤەوە دیالۆگێکی زۆر ورد لەگەڵ مێگەلدا دەکات،

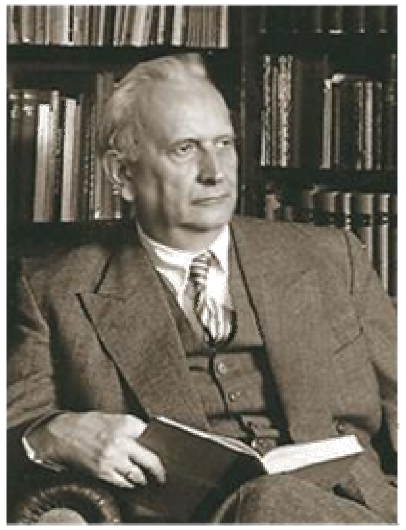

هایدگەر

حەز دەڵێت:"خودی خۆم نەمدەویست بچمە نێو ئەم ئاستە ترسناکەی گوتارەوە، هەر نەمدەویست پەیوەندیم پێوەی هەبێت، لەبەر ئەوەی هەڵگری فاکتەری یەکلاکەرەوەیە. بەڵکو حەزدەکەم هەموو لە دەورمبن و دیودیار و ژیربن و کراوە و بێ کۆتایی، لەو شوێنە کە چاوەڕێ منن، لەو شوێنە ڕاستییەکان وردە وردە یەك لەدوای یەك بەرزدەبنەوە، هیچ شتێك لە پێشم نییە جگە لەوەی خۆم جێ بهێڵم وەکو تێکشکاوێکی شاد. ئەوکات مێگەل وەڵامی دەداتەوە و دەڵێت: " مەترسە دەست پێ بکە ، ئێمە لێرەین بۆ ئەوەی بێیت بۆ ئەوەی پێت بڵێین گوتار ملکەچی یاسایە ... ئێمە شوێنمان بو گوتار داناوە، شوێنێك

سارتەر

تێدا بەختەوەرە بەڵام چەککراوە ..."
بەردەوام "فۆکۆ" دڵنیا نییە لە گوتارە نوسراو و گوتراوەکان کە هەن، هەمیشە ئەمانخاتە ئەو گومانەوە کە ئەم دەقەی لە بەردەستمانە هەموو ئەو شتانە نییە کە لە هەگبەی مرۆڤەکان بوون، بەلکۆ نهێنییەکی بێ سنوور لە پشتی دەقەکەوەیە، ئەو بەشە زانیارییەی کە گوتارەکە دەیداتە دەسەوە ئەوەندەیە کە مرۆڤەکان پێی وێراون و زانیویانە لە ئەنجامی وتنیدا زیانیان پێ ناگات، دەقا و دەق ئەو مانایەی "فروێد" دێتە هزرم کە پێی وایە مرۆڤ ئەشکەوتێکی تاریکە و بە سەدەها چرا نهێنییەکانی ناوی نادۆزیتەوە.

شیکردنەوەی گوتار لای فۆکۆ

ئەتوانین بڵێین "فۆکۆ" بەردەوام گەڕاوە بەدوای میتافیزیکای گوتاردا و هەمیشە

درێدا

پاساوی شوێن و کات لە شیکردنەوەی گوتاردا دوردەخاتەوە، لە "حفريات المعرفه"دا دەڵێت: "من سوود لەو یەکە ئامادەکراوانە وەردەگرم کە سایکۆلۆژی و ڕامیاری و ئابورین، ئاماژە سەرەکییەکانن، بەڵام بۆ ئەوەی بمەوێ شرۆڤەی پێکهاتەی ناوەکی یەکە گومان لێکراوەکان بکەم و هەڵوێستە بکەم لەمەڕ شارەوە دژوارەکانی، ئەو زانستانە بەکار ناهێنم کە پێشتر باسمان کردن بۆ شرۆڤەکردن ... گوتار بە چ حەقێکەوە شوێنێك دەکات بە مەیدانی خۆی و خۆی بە کاتێکی دیاری کراوەوە دەبەستێتەوە ؟"...!
فاکتەری شوێن و کات لای "فۆکۆ" ئامراز نین بۆ شرۆڤەکردنی گوتار، داماڵینی گوتار لەو دوو فاکتەرە پڕ و بتەوتری دەکات، لە کۆت و بەندی ڕزگاری دەکات و ڕێگە

دەدات بە شرۆڤەکاران نهێنییەکانی ئەودیوی بدۆزنەوە، ئەمە لەکاتێکدا ئەگەر خودی گوتارەکە گوتارێکی جدیبێت، لە بەرامبەردا دیل کردنی گوتار بەو دوو فاکتەرەوە زیانێکی زۆری پیٚ دەگەیەنێت" دەبێتە هۆی ئەوەی گوتاری جدی و لاواز لەیەك نەکەینەوە لەبەر ئەوەی بەستنەوەی گوتار بەو دوو فاکتەرەوە لە بەهای گوتاری جدی کەمدەکەنەوە و بەهای گوتاری لاواز بەرزدەکەنەوە و هەردووکیان لە یەك ئاست پۆلێنیان دەکەن، ئەوکات بەها بۆ گوتار نامێنێت بەڵکو شوێن و کات حوکمی باشی و خراپی لەسەر دەدەن، بە زمانێکی دی دەتوانین بڵێین ئەو گوتارە پێی دەوترێت گوتار کە بەبیٚ رەچاوکردنی کیٚ وتی و کەی وترا فاکشنی خۆی بکات و کاریگەری هەبێت، کاتێك دەڵێت :

لە خەو هەڵساوە یان ئاڵوزە چاوت
هەمیشە وایە یان مەخمورە ئەمشەو
....
سوروشکم نەقشی چاوی تۆ دەکێشێت
جێگەی سەر دارەکەی "مونسوور"ە ئەمشەو
چی کارت بەوەیە کیٚ وتوویەتی و کەی
وتراوە و لەکۆی وتراوە، ئەو دەقە شیعرییە خۆی پێگەیەك دروست دەکات و وا لە شرۆڤەکاران دەکات لە دوای نهێنییەکانی بگەڕێن.

ئەو گوتارانەی کات و شوێن دەکەنە پاڵپشت بۆ دەرکەوتنیان، جگە لە دروستکردنی بوونی درۆ بۆ خاوەنەکانیان هیچ وەزیفەیەکی تریان نییە و تەنها بە لێسەندنەوەی ئەو دوو فاکتەرە هیچ جۆرە شیکردنەوەیەك هەڵناگرن.

تێڕامانی یەکەم لە گوتار

پاش ئەوەی "فۆکۆ" فاکتەری شوێن و کاتی لە شیکردنەوەی گوتار دوورخستەوە، ئەوکات لەسەر خودی گوتار کار دەکات و پێمان دەڵێت "لە کۆتاییدا دەبێت دان بەوەدا بنێین ، ئەبێت ئەوە لەبیروباوەری خۆمان دەرکەین کە پێمان وابێت بە یەکەم جار لە گوتارێکی راستەقینە بگەین، بەڵکو پێویستی بە تێڕامانە و ئەو تێڕامانەیش ناکرێت تا ڕوننەبێتەوە کە ئەو گوتارە دەرخستنی تێدا نییە."

ئەو بۆچوونەی "فۆکۆ" نزیکە لە بۆچوونەکەی "درێدا" کە لە وتەیەکیدا دەردەکەوێت "مانا پارێزراوە بۆ قسەکەر" بەڵام دوورە لەو مانەیەی کە "هۆسرەل" دایڕشتووە بۆ زمان و مانا دەبەستێتەوە بە رووکەشی گوتارەوە، ئەو هۆشداری "وعی" و خود لێك جیاناکاتەوە، ئەم چەمکە بووە مایەی شۆڕشێکی نویٚ بۆ شیکردنەوەی گوتار لەلای "هایدگەر" و "نیچە" و

تەنانەت "فروید"یش، ناهۆشداری "اللاوعی" لەوێوە سەرچاوەی گرت و پێیان وابو مەرج نییە ئەوەی وترابێت لە هۆشدارییەوەبێت، بۆیە پێویستە بەردەوام لەودیوی گوتارەکاندا نهێنیە راستەقینە و مانا جوانەکانی گوتار بدۆزینەوە.

ئەو خاڵەی سەرنجی راکێشام لەو چەمکانەی "فۆکۆ" دایرشتووە و لە رستەیەکدا کۆی دەکاتەوە و دەڵێت: "نابێت رەسەنایەتی گوتار هەواڵەی هۆشدارییەکی دوور بکەین، بەڵکو دەبێت وەکو بیٚ رەسەن رەفتاری لەگەڵدا بکەین". لێرەدا "فۆکو" دەستکاری هەستیارترین چەمکە سەقامگیر و چەقبەستوەکانی کردووە، کاریزما بۆ هیچ گوتارێك ناهێڵێت و مێژوو و خاوەن وتە دەسڕێتەوە، هەموو گوتارەکان بیٚ نیشتیمان و بیٚ خاوەن دەکات، دەمانخاتە بەردەم گوتارەکان پاش ئەوەی هزرمان فۆرمات دەکات و دەیسڕێتەوە لە باگراوەندەکانی ئەو گوتارە.

"فۆکۆ" پێمان دەڵێت پێش ئەوەی دەقێك بخوێنیتەوە، بۆ نموونە دەقێکی ئەفلاتون یان هەر کەسێکی دی، دەبێت ناو و مێژووی ئەو دەقە بسڕینەوە و تەنها گوتارەکە دەخرێتە بەر تاقیکردنەوە و شرۆڤەکردن و بەبیٚ ئەوەی کاریگەریی خاوەنەکەی لەسەرمانبێت کە ئەفلاتۆنە، دەشێت گوتارێکی ئەفلاتۆن لە ئێستادا هیچ مانایەك نەبەخشێت بەڵام لە سەردەمێکدا بۆخۆی شاکارێك بووە، لە روانگەی "فۆکۆ"وە ئەو گوتارە نابێت کاریگەریی مێژوویی کە لە ساتەوەختێکدا سودبەخشبووە و هەروەها کاریگەریی خاوەنەکەی کە ئەفلاتۆنە رامان بگۆڕێت لە شیکردنەوەی گوتارەکە.

ئەم چەمکە ڕووی راستەقینەی گوتارەکانمان بۆ دەردەخات، بۆمان ڕووندەبێتەوە چ گوتارێك هێزی مێژوو و کات و وتیار بووەتە پاڵپشتی تەنها بە داماڵینی لەو فاکتەرانە دەبێتە هۆی پوکبوونەوەی، ئەو کات گوتاری سوودبەخش و بیٚ سودمان بۆ دەردەکەوێت.

"وشەیەکی ئاشتی لە هەزار وشەی بەتاڵ باشترە" ئەم گوتارە با "بوزا" وتبێتی بەڵام کە لەساتەوەختێکدا بیٚ مانایی خۆ سەلماند، نابێت کاریزمای "بوزا" وامان لیٚ بکات بەو دەقە بڵێین دەقێکی باش .

سەرچاوەکان

١– حفريات المعرفة ... ميشيل فوكو

٢– نظام الخطاب ... ميشيل فوكو.

٣– الوجود و الموجود ... مارتن هيدجر.

٤– الصوت و الظاهرة ... جاك دريدا .

و: د. دارا حمید محمد

ئەرکەکانی زمان

Functions of Language

ئەرکەکانی زمان بەشێوەیەکی گشتی بەسەردووبەشدا دابەشدەبن :

بەشی یەکەم لەئەرکەکانی زمان بابەتێتی زمانە ، واتە خودی زمان وەك یەکەیەکی یەکگرتوو کە لەکۆمەڵێك پەیوەندی ناوخۆیی پێکدێت . هەریەکێك لەو پەیوەندیانەی ناوەوەی زمان ئەرکێکی دیاریکراوی هەیە ، ڕۆڵ و گرنگی ئەو ئەرکانەی زمان پشتبەستوو دەبێت بە توانا بابەتییەکانی زمانێکی دیاریکراو ، واتە گرنگی ئەرکی زمان وابەستەدەبێت بە ئاستی گەشە و پێشکەوتویی ئەو زمانە .

ئەرکەکانی ناوەوەی زمان سنووردارن و هەرئەرکێك و مەرجی تایبەتی خۆی هەیە ، بەلاّم لەهەمان کاتدا جۆرە پەیوەندییەك هەموو ئەرکەکانی زمان بەیەکەوە دەبەستێتەوە ، بەشێوەیەك کە یەکەیەکی یەکگرتووی لێپێکدەهێنێت . لە ئەرکەکانی ناوەوەی زمان :

١- ئەرکە فۆنەتیکییەکان .

٢- ئەرکە فۆنۆلۆژییەکان .

٣- ئەرکە مۆرفۆلۆژییەکان .

٤- ئەرکە سینتاکسییەکان .

٥- ئەرکە فەرهەنگییەکان .

٦- ئەرکە واتاییەکان .

٧- ئەرکە ڕەوانبێژییەکان .

٨- ئەرکە شێوازییەکان .

دیارە ، هەموو ئەو ئەرکانەی زمان پەیوەندییان بە چۆنییەتی درکاندن و ئاخاوتن و شێواز و ڕەوانبێژی و مۆرفۆلۆژی و سینتاکس و نووسین و خوێندنەوەوە هەیە .

بەشی دووەمی ئەرکەکانی زمان ئەرکە کۆمەلاّیەتییەکانی زمانە : ئەو ئەرکانە وابەستەیە بە زمانەوە وەك پێکهاتەیەکی تەواو و کامڵ کە ئامادەیە ، بۆ بەکارهێنان لەپێناو پەیوەنیکردن و لەیەکگەیشتنی تاکەکانی کۆمەڵدا . چونکە زمان ئامرازی سەرەکی لێکگەیشتنی تاکەکانی کۆمەڵگای مرۆڤایەتییە و، لەهەموو بوارەجیاجیاکانی ژیاندا ڕۆڵی کارای هەیە ، بەڕادەیەك کە مرۆڤ هەرگیز ناتوانێ دەستبەرداریان ببێت . زمان لەجۆری دووەمی ئەرکەکانیدا زنجیرەیەك ئەرکی کۆمەلاّیەتی تێکچڕژاوی گرنگ بەجێدەهێنێت ، کە پێویستییەکانی تاك و کۆمەڵی لەگەیاندن و تێگەیشتن تێدا جێ بەجێدەکرێت و ، مەبەستەکان بەدیدێن .

زانایانی زمان و کۆمەڵناسی و فەلسەفە و ...تد لەمێژە گرنگیان بە ئەرکەکۆمەلاّیەتییەکانی زمان داوە و ، نموونەی زۆریان لە چۆنییەتی جێ بەجێکردنی ئەو ئەرکانە لەلایەن زمانەوە خستۆتەڕوو . بۆ ئەو مەبەستەش لێکۆڵینەوەکان بەردەوامن و ، لەگەڵ ئەو پێشکەوتنە زانستی و کۆمەلاّیەتییە فراوانەی کە هەموو بوارەکانی ژیانی کۆمەڵگای گرتووەتەوە ، هاوشان و هاوتەریبە ، تەنانەت پێشکەوتنی خودی زمانیش .

وەك دەرئەنجامێکی ئەو لێکۆڵینەوانە و ، بە پشتبەستن پێیان واتە بە لێکۆڵینەوەکان ، زانایان توانیویانە چەند بنەمایەك دابنێن ، کە بوونیان لە هەموو ئاخاوتنێکدا پێویستە ، تا بۆبەجێهێنانی مەبەستێك لەمەبەستەکانی گونجاو و لەباربێت . وەك: مەبەستی پرسیارکردن ، بانگهێشتکردن ، گەیاندنی زانیاری ، شیعر خوێندنەوە ، وانە وتنەوە ، پەیوەندی تەلەفۆنی ، یان هەرشێوازێکی تری بەکارهێنانی زمان . ئەو بنەمایانەش پێکهاتوون لە :

١- قسەکەر (پەیامنێر) ئەوکەسەیە کە دەیەوێت پەیامێك بگەیەنێت .

٢- وەرگر(قسەبۆکراو) ئەو کەسەیە کە پەیامەکەی ئاراستەدەکرێت .

٣- پەیام واتە بابەتی ئاخاوتنەکە کە باسی لەسەردەکرێت و ، مەبەستە

بگەیەنرێت .

٤- کـەناڵی گەیانـدن ، کـە دەکـرێ ، ڕاستەوخۆ بێت وەك ئاخـاوتنی ڕووبـەڕوو ، یـان ناڕاسـتەوخۆ وەك لـەڕێی ئامێرەکـانی کەیاندنـەوە بێـت تەلـەفۆن ، تەلـەفزیۆن ، نێت ...تد .

٥- زمـــان ، مەبەســت لـــەو زمانەیـــە کەبـەکاردێت لـە کـردەی گەیاندنـدا ئایـا زمـانی سروشـتیی ،وەك : زمـانی کـوردی عارەبی ئینگلیزی ....تـد بێت یـان زمـانی جەستە .

٦- شێوازی گەیاندنەکە ، کە چۆنییەتی و مەبەست لە بەکارهێنانی زمـان دەگرێتـەوە ، بۆنموونــە بــۆ ئــەمرکردن بێــت یــان ئامۆژگاری یان هەواڵ یان پرس ...تد .

٧- دەقی ئاخاوتنەکە ، واتە ئـەو دەقـەی کــە زمــانی لـــەپێناودا بـــەکارهاتووە . بۆنموونـە بـۆ وتنـەوەی شـیعر بێـت یـان پەخشان ...تد .

ئەرکەکانی زمان بـەپێی ڕۆڵ و گرنگی شـوێنی ئـەو بەشـانە لەپێکهاتـەی گـشتی دەقەکەدا ئاخاوتن بێت یان نووسین جیاواز دەبێت . یەکەزمانییەکانیش کە لـە ڕۆنـانی هــــەرجۆرێك لــــەجۆرەکانی ئاخاوتنــــدا بەشداردەبین دەکرێن بەدوو بەشەوە :

١- هێمای زمانی دەبـن و ، ڕەنگدانـەوەی هەندێ واتا و دیاردەی دیاریکراو دەبن .

٢- هێمـای نازمـانی دەبـن و ، لەشـێوەی ئامـاژە و جموجـۆڵی جەسـتەییدا دەبـن ، بەمەبەسـتی گەیانـدنی هەنـدێ حـاڵەتی تایبەت .

بۆ زیـاتر ڕوونکردنـەوەی ئەرکـەکانی زمـان ڕاوبۆچـــــوونی هەنــــدێ لەزمانەوانــــە بەناوبانگــەکان دەخەینــەڕوو ، کــە لــە توێژینەوەکانیانـدا ڕوونیانکردووەتـەوە و ، دواتریش زمانەوانانیتر گەشەیان پێداوون .

١- زمانــــــەوانی جێرمــــــانی کــــــارل بوهلـەر(Karl Buhler ١٨٧٩ – ١٩٦٣) نموونەیەکی خستەڕوو بـەناوی (مۆدێلی ئامێرەکـــان – Organonmodell – دەکرێ مەبەسـتی ئـەو زانایـە ئامێرەکـانی درکاندن بێت ، واتە ئەندامـەکانی ئاخـاوتن (وەرگێـڕ) . بوهلــەر زمــان بــە ئامێرێــك دەچـوێنێت ، بـەڵکو زمـان بـە یـەکێك لـە ئامێرەکانی ژیان دادەنێت . ئەو زانایـە لـە توێژینەوەکانیدا ئامـاژەی بۆ سێ پێکهاتـەی ســـەرەکی کـــردووە ، کـــە لـــە هـــەموو بـــەکارهێنانێکی زمانـــدا بوونیـــان هەیـــە ئەوانەش :

ا- قسەکەر یان پەیامنێر

ب- وەرگر یان کەسی قسە ئاراسـتەکراو یان پەیام بۆ نێرراو

ت- بابەتی ئاخاوتن

دواتر ئەو زانایە ئاماژە بۆئەوە دەکات ،

کە بەپێی ئەو ڕێگەیەی کە ئاخاوتنەکـەی تێدا ئەنجام دەدرێت ، دەتوانرێت ئـەرکی زمان دەستنیشان بکرێت .

٢- زمانـەوانی ڕووسـی ڕۆمـان جاکۆبـسون(Roman Jakoson ١٨٩٦ – ١٩٨٢) یەکێکـــە لـــە دامەزرێنـــەرانی قوتابخانـــەی زمانـەوانی پـراگ لـە سـاڵی ١٩٣٣ . دواتـر لەئـــەنجامی هەڵگیرســـانی جـــەنگی گـــێتی دووەم چووە بۆ تشیك و لەوێوە بـۆ دانیمـار و ئینجـا سـوید و دواتـر لـە ١٩٤١ گەیـشتە وڵاتـە یـەکگرتووەکانی ئـەمریکا و ، لـەبواری زمانەوانییـــدا درێـــژەی بەکارەکانیـــدا . لەتاراوگەدا بەتایبەتی لە زاکۆکانی فەرەنسا و دواتـــریش لـــەزانکۆکانی ئـــەمریکادا وەك هارفەرد و نیۆیۆرك کاری دەکرد . هـەر ئـەو زانایەش بوو توانی ئەو ڕیسایانە بدۆزێتـەوە ، کـە زمـان پێیـان کاردەکـات و ، ئـەو نموونەیـــەی کـــە لـــە ســـاڵی ١٩٦٠ دا پێــشکەشیکرد و بــەناوی جاۆبــسونەوە ناسـراوە ، بـاس لـەوە دەکـات ، کـە زمـان جگەلـەو ئەرکانـەی بوهلـەر دیاریکردوون ، ئەرکی تریشی هەیە .

ئەو زانایە لەوبڕوایەدایە کە زمـان ئـەرکی ناوەوە و ئەرکی پەیوەندی نێوان پـەیامنێر و وەرگـــری هەیـــە ، بەمــــەش ئــــەرکی کۆمەڵایەتی بۆ زمان زیاد دەکات ، سەرباری ئـــەرکی جوانکـــاری کـــە وابەســـتەیە بـــە شارەزایی و کارامەیی لەبەکارهێنانی یەکـە زمانییەکاندا . جاکۆبسون ئەرکەکانی زمان بەم شێوەیە دەخاتەڕوو :

أ- ئەرکی گوزارشتکردن

ب- ئەرکی سەرچاوەیی بوون (مرجعیە)

ج- ئەرکی گاریگەری و کارتێکردن

د- ئەرکی ڕازیکردن

هـ- ئەرکی زمانەوانی

و- ئەرکی ئەدەب و هونەر

٣- زمانەوانی ئەمریکی دیل هیمز (Dell Hymes ١٩٢٧-) نموونەیـــــەکی پێـــــشکەشکرد ، کـــــە بـــــەناوی خۆیەوەناسـراHymes Modell)) . ئـەو زمانەوانـە نموونەکـەی لەچوارچێوەی تیۆرییە ئەدەبییەکان و کردە زمانییەکان و ئەرکـەکانی زمانـدا بەشـێوەیەکی فـراوان خستەڕوو ، چـونکە هەنـدێ لایـەنی تـری وەك کەس و شت و بابەت ئاوێتەی ئـەرکی زمان دەکات ، کە لەڕاسـتیدا پەیوەنـدییان بـە بابەتەکـەوە نییـە ، بـەڵکو بەشـێوازێك لەشێوازەکان ڕاستەوخۆ یـان ناڕاسـتەوخۆ پەیوەنـــدییان بـــە قـــسەکەران و ڕوداو و کردەی ئاخاوتنەکەوە هەیە . وەك شـوێنی نمایش ، بەشداربووان ، بینـەران ، هەنـدێ ئامــــاژە و لەیــــەکتر ڕوانــــینی نێــــوان هونەرمەنــــدان لــــەکاتی نمایــــشکردنی شانۆنامەیەکدا .

٤- زمانەوانی ئینگلیزی هالیدای(Michael Haliday) کە دکتۆرای لەزمانە چینییەکان بەدەستهێناو ، لە زانکۆکانی لەندەن و سیدنی دەیوتنەوە ، سێ جۆری گرنگ لە ئەرکەکانی زمان دەستنیشان دەکات و ئەو ئەرکانەش دابەش دەکات بۆ دوو گروپ ، کە بریتین لە :

أ- ئەرکی کارەکی (پراکتیکی)

ب- ئەرکی لۆجیکی

جۆری یەکەم لە ئەرکەکانی زمان باس لە پەیوەندی نێوان کەسەکان و پەیوەندییان بە دەقە زمانییەکەوە دەکات ، ئەمەش لەگەڵ بۆچوونەکانی بوهلەر و جاکۆبسوندا تەبان ، بەڵام جۆری دووەم لەئەرکەکانی زمان ئەوا پەیوەندی بە قسەکەر و گوێگرەوە هەیە ، هەروەها باس لە پەیوەندییەکانی ناوەوەی دەق دەکات . ئەنجامیش ئەم ئەرکانەی زمان دەستنیشان دەکات :

أ- ئەرکی سوود بەخشین

ب- ئەرکی رێکخستن

ت- ئەرکی کارلێککردن

پ- ئەرکی کەسێتی تایبەتی

ج- ئەرکی دۆزینەوە

ح- ئەرکی وێناکردن

خ- ئەرکی راگەیاندن

د- ئەرکی رەمزی هێمایی

٥- زمانەوانی جێرمانی یۆرگن میسنج (Urgen Messing) دەیەویست نموونەیەکی نوێ سەبارەت بە ئەرکەکانی زمان بخاتەڕوو ، ئەویش بەسوودوەرگرتن لە بۆچوونەکانی زمانەوان بێرڤەر(Brever) . ئەو زانایە جگە لەگرنگیدانی بە زمانەوانی بایەخێکی زۆری بە دەروونزانی زمانەوانی دەروونی(Syco Lingustics) دەدا .ئەمەش بەمەبەستی گەیشتن بوو بە رێگەچارە بۆ ئەو کێشانەی زمان کە زمانەوانی دەروونی خستنیەڕوو . هەروەها هەوڵێکبوو بۆ دۆزینەوەی ئەرکی نوێی زمان و جیاواز لەو ئەرکانەی کە زمانەوانی پێشتر باسیانکردبوو ، هەرچەندە هەندێ ئەنجامی بەدەستهێنا ، بەڵام تا ئێشتا ئەو ئەنجامانە لە زمانناسیدا بەرهەمێکی ئەوتۆی نەبووە .

بەگشتی دەتوانین بڵێین ، ئەرکەکانی زمان گەلێ بوار و لایەنی جیاواز دەگرنەوە ، ئەو ئەرکانە رۆڵی کارایان هەیە لە لێکگەیشتن و گەیاندن و پەیوەنیکردنی تاکەکانی کۆمەڵگادا . هەروەها رۆڵێکی گەورەیان هەیە لەبونیاتنانی شارستانییەت و گەشەپێدانی ژیانی مۆرڤدا. هەرگیز مۆرڤ

لەتوانایدا نیە بەبێ زمان لێکبگەن و ناتوانن بەبێ زمان پێویستییەکانی ژیانیان دابین بکەن . زمانیش وەك هەربوونەوەرێکی تر پەیدا دەبێت و گەشەدەکات و گەورەدەبێت و دواتر پیر و لاواز دەبێت و دەمرێت . ئەمەش پەیوەندی بە بوارە جیاجیاکانی ژیانەوەهەیەوەك بواری کۆمەڵایەتی و ئابووری رامیاری و زانستی ..تد ، لاوازبون یان بەهێزبونی ئەو بوارانە لاوازبوون و بەهێزبوونی زمانی لێدەکەوێتەوە .

دەکرێ ئەرکە کۆمەڵایەتیەکانی زمان لەچەند جۆرێکدا چڕبکرێنەوە ، کە بریتین لە

١- ئەرکی یارمەتیدانی کردەی بیرکردنەوە :

زمان لەپرۆسەی بیرکردنەوەدا رۆڵێکی گەورە دەبینێت ، هاوکارییەکی زۆری تاکەکانی کۆمەڵ دەکات لە پرۆسەی بیرکردنەوە و تێرامان لەدەوروبەر و ژینگەکەیان ، هەروەها یارمەتی تاکەکانی کۆمەڵ دەدات لە دۆزینەوەی رێگەچارەی پێویست بۆ گرفت و کێشەکانیان . واتە زمان پێویست و گرنگە بۆ مرۆڤ لە کردەی دارشتنی بیرۆکەکانیدا ، چونکە بەزمان ئەوەی دەیەوێت بیڵێت ، دایدەرێژێت ، بەزمان گوزارشت لەناخی خۆی دەکات ، هەر بەزمان بیروبۆچوونەکانی تۆماردەکات ، هەروەها زمان رۆڵێکی گرنگی هەیە لە تێگەیشتن و شیکردنەوەی بیرۆکەکان و ، دواتر وابەستەکردنیان بەو چەمکانەی کە پەیوەندییان بەو بابەتەوە هەیە کە وروژێنراوە ، هەر زمانیش هۆکاری دەوڵەمەندکردنی گەنجینەی زەینی و مەعریفی مرۆڤە ، و بە زمانیش مرۆڤ دەتوانێت بیروبۆچوونەکانی رێك بخات و کۆیانبکاتەوە و شیکاریان بۆبکات .

٢- ئەرکی گوزارشتکردن :

یەکێك لەئەرکە گرنگەکانی زمان گوزارشتکردنە لەبیر ، چونکە مۆرڤ لەڕێی بەکارهێنانی زمانەوە دەتوانێت گوزارشت لەبیر و هەست و سۆزی خۆی بکات ، هەر بەزمان مرۆڤ(قسەکەر یان پەیامنێر) دەتوانێ ، گوزارشت لەو بابەتانە بکات ، کە دەیەوێت بیگەیەنێت ، ئەمەش لەڕێی درکاندن و هەندێ هێماو ئاماژەوە ئەنجام دەدرێت . واتە بەکارهێنانی زمان بەشێوەیەکی راستەوخۆ یان ناراستەوخۆ دەبێت ، مرۆڤ دەتوانێت بۆ گەیاندنی بیرەکانی هەردوو شێوازەکە بەکاریهێنێت . هەروەها بەکارهێنانی زمان وشێوازی ئاخاوتن لەهەمانکاتدا رەنگدانەوەی کەسایەتی قسەکەرن .

سەنتەرەکانی بیرکردنەوە و

گوزارشـتکردن و تێگەیـشتن لـە مێـشکی مرۆڤـدا جـێگیرن ، هـەرزیانێك بـەر ئـەو شـوێنە جێگیرانـە بکـەوێت ڕەنگدانـەوەی لەسـەر گوزارشـتکردن و ئاخـاوتن دەبێـت .بـۆ نموونـە بنکـەی (وێرنکـا) ، ئـەرکی تێگەیـشتنە لـە زمـان و شـیکردنەوەی هێماکانییـەتی . هـەر گرفتێك لـەو شـوێنە دەبێتە هۆی دروستبوونی گرفت لـە شـێواز و گوزارشتکردندا .

٣– ئەرکی پەسنی و نمایشکردن :

مرۆڤ زمان بەمەبەستی وەسفکردنی ئـەو بارودۆخە جیاوازانە بەکاردەهێنێت ، کە لە ژینگەو دەوروبەریدا هەیە ، هەروەها زمـان بـــۆ وەســـفکردنی هـــەرگۆڕانکاری و گەشــــەکردنێك کـــە لەکۆمــــەڵگای مرۆڤداڕوودەدات بەکاردەهێنرێت .واتە بـۆ وەســـفکردنی هـــەموو چـــالاکییە کۆمەڵایەتیـــــــەکانی تـــــاك ، دیاردەسروشـــــتییەکان ، ئـــەو دۆخ و حاڵەتانـــەی کـــە هاوتـــا و تـــەریبی هەرکردەیەکی مۆرڤن بەکاردەهێنرێت .

٤– ئەرکی کارتێکردن و ڕازیکردن :

لـــەڕێی بـــەکارهێنانی زمانـــەوە بەشێوازی کاریگەر و بەپێی پلانێکی بـاش وەك ئـەمرکردن و هیـوا و ئـاوات و ...تـد دەکـرێ مـرۆڤ کـار لەسـەر ڕەفتـار و هەڵسوکەوتی کەسـانیتر بکـات ، قسەکەر بێـت یـان گـوێگر ، هـەروەها دەکـرێ کاریگەری لەسەر چۆنییەتی بیرکردنەوەیان بـەجێبهێڵێت ، واتـە دەکـرێ لـەڕێی ئاخاوتنـەوە زمـان ئـەرکی ڕازیکـردن بـەجێبهێنێت ، ڕازیکردنـی گـوێگر لەسـەر ئەنجامدانی کردەیەك یان پەشیمانبوونەوە لە ئەنجامدانی ڕەوشتێکی نەخوازراو .

١– ئەرکی هەڵسەنگاندن :

زمـان دەکـرێ بـۆ هەڵـسەنگاندنی کەسەکان و ڕەوشت و ڕەفتاری کەسـەکان بەکاربهێنرێت ، هەروەها دەتوانرێت زمـان وەك میکانیزمی پێودەنگی بۆ پرۆژەکـانی بوارە جیاجیاکانی زانستی و کۆمەڵایەتی و رامیاری بەکاربهێنرێت ، واتە زمـان ئـەرکی بڕیاردان و بەراوردکردن بەجێدەهێنێت .

٢– ئەرکی کاری یاسایی کردن :

لەڕێی زمانەوەیە کاری یاسایی و کارگێڕی وەك ئاگادارکردنـەوە فـەرمانکردن لـەبوارە جیایجاکانی وەك سەربازی و پـەروەردەیی ز حیزبی ..تد دا بـەجێ دەهێنرێت ، واتـە لـەمجۆرە شـێوازی ئاخاوتنانـەدا زمـان ئەرکی جێبەجێکردنی کاری یاسایی بەجێ دەهێنێت .

٣– ئەرکی پەیوەندیکردن و گەیاندن :

زمـان ئـەرکی گەیانـدن و ئـاڵوگۆڕکردنی زانیاری و هەست و سۆز و هەواڵ لـەنێوان تاکەکاندا بەجێدەهێنێت ، ئەمەش لـەڕێی

گواســـتنەوەی پەیامـــەوە دەبێـــت لـــە قسەکەرەوە بـۆ گـوێگر ، ئـەم کردەیـەش لەڕێی زمانەوە دەبێت و بەشێوەیەك دەبێت کە هەردولا درکی پـێ بکـەن و لێـی بگـەن . واتـە پێویـستە زمـانێکی هاوبـەش لـەنێوان هەردوولا قسەکەر و گوێگردا هەبێت . بوونی ئـــەو زمانـــە ئاســـتی بەشـــداریکردن و سـەرکەوتنی تـاك لەکردەکۆمەڵایەتییەکانـدا دەخاتـــەڕوو ، هـــەروەها ئەگـــەر کەســـێك بییەوێت بگاتە شارستانییەت و مێژووی هەر گەلێك ، پێویستە ، بەرلەهـەر شـتێك فێـری زمانەکـەیان ببێـت ، چـونکە زمانەکـەیان کلیلی گەیشتنە بە ئـەزمونو شارستانییەتی گەلان و سوود لێوەرگرتنیان .

٤– ئەرکی لێکگەیشتن :

یـەکێك لەئەرکـە هـەرە گرنگـەکانی زمـان ئەنجامـــدانی کـــردەی لێکگەیـــشتن و کۆڕینـەوەی بـیروڕا و لێکنزیکبوونـەوەی تێڕوانینەکانـــە لـــەنێوان مرۆڤەکانـــدا .ئەمـەش لەڕاسـتیدا ئـەرکی سـەرەکی و بـــاڵاترین میکـــانیزمی لێکگەیـــشتنی مۆرڤبووە لەدێر زەمانەوە تا ئەمڕۆ .

٥– ئەرکی گواستنەوەی کلتور :

زمـان هۆکـاری سـەرەکی گواسـتنەی کلتورە لەنێوان نەوەکانی کۆمەڵدا . زمان تەنها ئامرازبووە کە لە هەزاران ساڵ پێش ئێستاوە کلتور و چالاکی و زانیارییـەکانی بـاو بـاپیرانی بـۆ پاراسـتووین بـۆ گوێزاوینەتەوە . واتە زمـان زنجیرەیەکە ڕابـــردوو بەئێـــستاو بەداهاتووشـــەوە دەبەستێتەوە .

١٠ – ئەرکی گەشەکردن :

گەشــــــەکردن و پێــــــشکەوتن و بەرزبوونەوەی ئاستی ڕۆشنبیری و توانـای ئـاوەزی مـرۆڤ ڕاسـتەوخۆ وابەسـتەیە بەزمانەوە ، لەهەمان کاتیشدا خودی زمان لــەو گەشــەکردنی ئاســتی مــەعریفی و زانیارییـــەی تـــاك ســـوودمەند دەبێـــت و گەشەدەکات .

١١– ئەرکی دەروونی :

مـرۆڤ دەتوانێـت لـەڕێی زمانـەوە بەسـەر گرفتە دەروونی و هەڵچوون و شەرمکردن و دۆخەدەروونییەکانی تردا زاڵببێـت .چونکە زۆرجـار مـرۆڤ لـەڕێی گوزارشـتکردن لـەو دۆخـە دەروونییـە نالەبارانـەوە هەسـت بەئاسـوودەیی دەکـات ، بـەڵکو زۆر جـار پسپۆڕانی دەروونناسی بۆ چارەسەرکردنی ئەو جۆرە دۆخانە داوا لەو کەسانە دەکـەن کـە باسـی دۆخـەکان بکـەن چـونکە ، بارگرانی سەرشانیان کەم دەکات .

١٢ئەرکی ئەدەبی :

ئەدەب و بەرهەمی ئـەدەبی یەکێکە لە بەرهەمـەکانی زمـان ، بـە زمـان جـوانی ئەدەب دەردەکەوێت و ، خۆشی و چێژ

بە خوێنەر دەبەخشێت ، زۆرجاریش فۆرمی دەق کاریگەری زیاتری لەسەرخوێنەر دەبێت تا ناوەرۆك .

١٣ – ئەرکی دۆزینەوە و خستنەڕوو :

زمان هۆکارێکە بۆ زانینی ئاستی ڕۆشنبیری و گەشەی هزری و درکرکردنی بە ڕووداوەکان و چۆنییەتی مامەڵەکردن لەگەڵ ئەو بارودۆخانەدا ، لەهەمانکاتیشدا دەکرێ زمان ئەرکی شاردنەوەی زانیارییەکان بەجێبهێنێت . (دیکرۆ) یەکێکە لەو زانایانەی کە پشتگیری لەم بۆچوونە دەکەن . ئەو زانایە وای بۆدەچێت کە دەکرێ مرۆڤ لەڕێی زمانە خۆی لە کۆمەڵێك گوتن بپارێزێ ، کە پێدەچێت وتنیان گرفتی بۆ دروست بکات .لەوانە : وتنە قەدەغەکراوەکان (تابووەکان) یان سیاسییەکان ، یان بۆ خۆپاراستن لە هەر ڕەخنە و تێبینییەك . بەم شێوەیە دیکرۆ لەو بڕوایەدایە کە زمان تەنها دیاردەیەك نییە بۆ پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان یان ئامرازێك بێت بۆ گەیاندنی هەواڵ ، بەڵکو زمان دیاردەیەکە سستمە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ڕەوشتی ..تد لەخۆدەگرێت . زمان دەکرێ وەك ستراتیژێك سەیربکرێت کە پشت بە لێکدانەوە و مەزەندەکردنی پێش وەخت دەبەستێت .

١٤– ئەرکی دەسەڵاتداری :

ڕۆلان بارت یەکێکە لەو زانایانەی کە بڕوای بەدەسەڵاتداری زمان هەیە ، ئەویش لەڕووی فۆرم یان ناوەرۆکەوە ، بۆ نموونە لەڕووی فۆرمەوە مرۆڤ ناتوانێت زمان بەکاربهێنێت ، تا بەتەواوەتی پابەندی یاسا و ڕێسا مۆرفۆلۆژی و سینتاکسییەکانی نەبێت ، لەڕووی ناوەرۆکیشەوە ئەوا زمان دەبێتە بەشێك لە کەسایەتی تاك ، چونکە لەڕێی زمانەوە داب و نەریت و ناوەرۆکە هزرییەکان فێر دەبێت و ، هەر بەزمانیش بەکاریاندەهێنێت چ لەشێوەی وتندا بێت یان کردە . هەروەها زمان ئامرازێکی مەعریفەیە ، مرۆڤ لەڕێی زمانەوە مەعریفەکان بەدەست دەهێنێت و پشتیان پێدەبەستێت .

١٥– ئەرکی سوودمەندبوون :

بەپێی بۆچوونی هالیدای مرۆڤ هەر لەمنداڵییەوە بە زمان دەتوانێ ئەرکی سوودوەرگرتن و سوودگەیاندن بەجێ بهێنێت . دەتوانێ بەزمان سوودمەند بێت لەڕێ بەجێهێنانی پێویستییەکانییەوە . هەروەها دەتوانێت بەزمان سوود بەکەسانیتر

بگەیەنێت لەڕێی ڕێنماییکردن بەباشە و قەدەغەکردنی خراپەکارییەوە .

١٦– ئەرکی کارلێکی :

مۆرڤ گیانلەبەرێکە هەرگیز ناتوانێت بە تەنها و بەدابڕاوی بژی ، باشترین هۆکاری پەیوەنیکردن و کارلێکی مۆرڤ بەدەوربەرییەوە زمانە .

١٧– ئەرکی کەسی : مرۆڤ بە زمان دەتوانێت گوزارشت لە بۆچوون و هەست و تێڕوانییەکانی خۆی بۆ بابەتە جۆراوجۆرەکان بکات ، بەمەش زمان دەبێتە پێناسی کەسی و بیرو ڕاکانی پێدەگەیەنێتە دەوروبەری ، هەروەها زمان دەکرێ وەك ئاوێنەیەك سەیربکرێت کە کەسایەتی تاك و ئاستی ڕۆشنبیری و هزری و پێگەی کۆمەلایەتی تێدا ڕەنگدەداتەوە ، هەروەها دەکرێ زمان ڕەنگدانەوەی تایبەتمەندییە کەسییەکانی تاك و ئاستی بەهێزی و لاوازی بێت .

١٨ یەکێکیتر لە ئەرکەکانی زمان بەپێی بۆچوونی هالیدای ئەرکی پرسیارکردن و گەڕانە بەدوای زانیاریەکاندا کە لەڕێ پرسیارەوە پێیان دەگات . هەروەها ئەرکی خەیاڵکردن کە لەشێوەی دەربڕینی ئەدەبی (شیعر و پەخشان)دا و لە قاڵبی دەربڕینی زمانییدا دەیانخاتەڕوو .ئەمەش لەپێناو ئاسودەیی بەخشین بەدەوروبەر ، وەك هۆنراوە ، گۆرانی ..تد.

١٩– ئەرکی ڕاگەیاندن :

مرۆڤ لەڕێی زمانەوە دەتوانێت هەواڵ بە دەوروبەری خۆی بگەیەنێت بەڵکو دەتوانێت بە هۆی ئەو تەکنۆلۆژیا زانیارییە پێشکەوتوەوە بە هەموو جیهانی بگەیەنێت ،

٢٠– ئەرکی ئاماژەیی :

هەندێك وای بۆ دەچن کە زمان بریتییە لە هێما ، کە ئاماژە بۆ شتەکانی دەوروبەر دەکەن ، بەمەش زمان ئەرکی هێماکاری بەجێدەهێنێت ، چونکە ئەو هێما زمانییانەی بەرامبەر بەشتەکان بەکاردەهێنرێن، تەنها ئاماژەن و بەرامبەر بە ئاماژەبۆکراوەکان بەکاردەهێنرێن ، ئەو هێما زمانیایانەش بەڕێکەوتنی ئەو کۆمەڵە دەبێت ، کە بەکاریان دەهێنن ، واتە کۆمەڵی خاوەن زمانەکە .

سەرچاوە :

د. محمد شطب
Dr.Mohammed Shatup
Shatup@gmx.net

لەتیف فاتیح فەرەج

نۆڤلێتی زەردە مار و مرۆڤ لەسایەی ستەمدا

لە نۆڤلێتی زەردەماردا، کە حەمە سەعید زەنگنە نووسەرەکەیەتی! زیاتر قسە لەترس و دڵەراوکەو نیگەرانی مرۆڤ کراوە، راستە لەنێو نۆڤلێتەکەدا هەرچی پەیوەندی بەمارەوە هەیە لەحەکایەت و داستان و پەند، هەوڵدراوە، کاری لەسەر بکرێت و سوود لە رەمزی مار بینراوە، بۆ ئەوەی لێیەوە باس لە مرۆڤی کورد بکرێت، وەك مرۆڤێکی خۆهەڵکێش و فشەکەرو خۆبەرەپێشەوە ، لەهەمانکاتدا ترسنۆك و هیچ لەباردا نەبوو، ئەم نۆڤلێتە پێمان دەڵێت ئەمە هەقیقەتی مرۆڤی کوردە لە باشووری کوردستان ، دیارە شوێنی رۆمانەکەش کەرکووکە، ئەوەتا پاڵەوانی نۆڤلێتەکە چەند رۆژێکە خێزان و مناڵەکانی بەسەردان چوونە بۆ شارەکەی شێخی نەمرو، ئەو خۆی تەنیا ماوەتەوە، مارەکەش ئەم تەنیایی و بێکەسییەی قۆستووەتەوەو، گەرەکی بووە زەفەری لیبینێ و بیکوژێ، دەشێ ئەم تەنیاییەی نەبوایە! مارەکەش سڵی بکردایەتەوەو بەم سانایيە نەیتوانیبا سنوور ببەزێنێ و هێرشی بکاتە سەر، من لە کورتە نووسینێکدا هێندەی دەمەوێت لەسەر هەڵوێستی مرۆڤ لەم نۆڤلێتە قسەبکەم، هێندەم ناگەرەکە لایەنی هونەری و ئیستاتیکی نۆڤلێتەکە شیبکەمەوە، هەموو کەسەکان لەسەرەتادا وەك پاڵەوان خۆیان

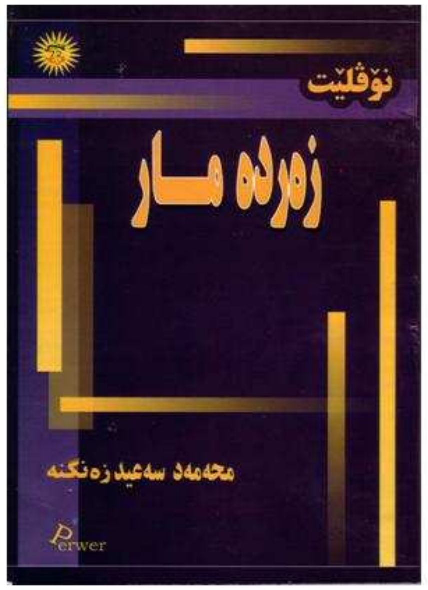

دەردەخەن و، دەیانەوێت وا نیشان بدەن کە دەکارن زۆر شت بکەن ، کەچی هەرزوو پەشیمان دەبنەوەو بیانویەك دەدۆزنەوە بۆ ئەو خۆدزینەوەیە، نووسەر زەردەماری بۆ تاقیکردنەوەی مرۆڤەکان دروست کردوە ، ئەیەوێ بڵێت ئەکرێ لەم رێگایەوە ئازایەتی مرۆڤی کورد تاقیبکەنەوە، ئەو زۆر باش ئەمەی وێنا کردوە. ئەوەش دەزانێ کە قسە پوڵێکی قەڵب ناکات و کردەوە سەتگی مەحەکە، کاتێ تاك تاك ئازایەتییەکە دەبێتە بڵقی سەر ئاو ئەوەمان پێشان دەدات کە" ئەو کۆمەڵەی بە چاو سوور کردنەوەیەك پاشەڵی گەرم دەکات" پێشتریش هاتووە" ئەو کۆمەڵەی تۆ یەکێکی لەوان" ئەمە مەبەستی سەرەکی نووسەرە، ئەو دەیەوێت ئەمەمان پێبڵێت ئاخر کۆمەڵێك پۆخڵی تا ناقرگەی چووبێت لەکوێ گیانی بەرگری و بەرەنگاری تیا دەمێنێت و دەتوانێت رووبەڕووی نەیارو دوژمنەکانی بێتەوە، ئەو واتە نووسەر، کەمن وای بۆ دەچم هەر خۆی پاڵەوانی نۆڤلێتەکەیە لەدووتۆی نۆڤلێتەکەیدا باسی شپرزەی و بێسەرەو بەرەیی ئەو بەرەنگاری و رووبەڕووبوونەوانەشمان بۆ دەکات ،ئەوان نەخشە بۆ رووبەڕووبوونەوە دەکێشن ، بەڵام هەر زوو نەخشەکە بەهۆی ئەوەی نەکەسیان بڕوایان بەیەکترە نەکەسیان ئازایەتی رووبەڕووبوونەوەیان تیایە،هەڵدەوەشێتەوە، ئەوەتا دووسێ جار نەخشەی بەگژاچوونەوەی زەردەمارەکە دەگۆڕن، بەڵام کاتێ زەردەمار لەپەل و پۆ دەکەوێت و کۆتای دێت ، ئیدی هەموویان لەچوار دەوری کۆدەبنەوەو دەبنە خاوەنی ئازایەتییەکە، نووسەری زەردەمار دەیەوێت پێمان بڵێت مرۆڤەکان ئازایەتی بەرپەرچدانەوەی ستەمیان نییەو لەسایەی ستەمدا دەمیشیان بەئاستەم دەگەڕێ، ئەمە بەروونی لەگفتوگۆی میرزاو حەمەی پاڵەوانی نۆڤلێتی زەردەماردا دەردەکەوێت ، ئەوەتا هەر ئەوەی رەنگی مارەکە دەژنەون ! ئیدی قەڵەمی دەست و پێیان دەشکێ و ناتوانن هیچ بکەن، لە پەنای ئەم ترس و بەد گومانیەشەوە هێشتا لە حەکایەتی ئەوە ناکەون ! هەرکەسەو داستانی ئازایەتی خۆی دەگێڕێتەوە،

هەقیقەتی مرۆڤی کورد تا رادەیەکی زۆر ئاوایە، ئەو بەردەوام لەبەردەم ناخۆشی و نەهامەتییەکاندا باسی پاڵەوانەتی رابردووی خۆی دەکات، رابردوویەك کە بۆ ئێستا هیچ بایەخێکی نییە، میرزاو حەمە هەر یەکەو باسی چیرۆکی خۆیان و خەڵکی تر دەکەن ، لەبارەی بەگژاچوونەوەی ماردا، کەچی جگە لەنائومێدی و پەشیمانی شتێکی تر بە پاڵەوانی نۆڤلێتی زەردەمار نابەخشن، بۆیە ئەو بەناچاری پەنا دەباتە سەربان و دەیەوێت لەو حەکایەتە ترسناك و لەش پڕوکێنەی ئەوان دەربازی بێت، لەویٚ کەژاڵی ئامۆزای ورەیەکی دەخاتەوە بەر، ئاخر زۆر جار لەنێو ئەو زەلکاوەدا ئومێدێك هەیەو کەسانێك ئەگەر بە دوو قسەش بێت دەتوانن ئاسودەی ئەوە بەمرۆڤ ببەخشن، کە ئەوە ئیتر کۆتای دنیا نییە، من لام وایە نووسەر دەیتوانی مەوداو ماوەیەکی زۆر زیاتر لەنێوان ئەم دوو جۆرە لەمرۆڤدا بوەستێت و، لێرەشەوە دەیتوانی چیرۆکێکی جیاوازمان نیشان بدات، چیرۆکی هەڵوێستە جیاوازەکان ، مرۆڤێك هەمیشە دەڵێت رابردوو هی من بوو، یەکێکی تریش دێت دەڵیٚ ئایندە باشتر دەبێت، کەژاڵ نمونەی کەسی دووەمە، ئەو بە ئامۆزاکەی دەڵێت سەبرت هەبێت و ئایندە وەك ئێستا نابێت ، لەنێو ئەو گیرۆدە بوونەدا بەدەست ستەمەوە ئەمە موژدەیەکی باشە بۆ ئەوەی پیاو لەسەر پێی خۆی بوەستێت، بەبڕوای من لێرەدا نووسەری نۆڤلێتەکە رەگەزی مێی وەك هاوکارو فریاد ڕەس نیشان داوە بۆ رەگەزی نێر ، ئەمەش رێکوڕەوان بەئێمە دەڵێت لە بارو دۆخی ئاوادا پێویستە هەردوو رەگەزەکە پێکەوەبن ، بێکەسی شاعیر لە شوێنێکدا دەڵێت :

نێرومێ هەردوو بەجووتە بۆ وەتەن هەوڵێك نەدەن

دوورە دەرچوونی لە دیلی مەل بە باڵێك ر نافڕێت

نووسەریش لێرەدا دەیەوێت ئەو رۆڵەی ژن نیشان بدات ئەوەتا کەژاڵی ئامۆزای پێی دەڵێت سەبرت هەبێت هەر رووناکی گەڕایەوە پێکەوە دەچین و ئەگەر لەویٚ مابوو لەناوی دەدەین، ئاخر مرۆڤ کەبەراوردی هەڵوێستی لەسەر خۆو ئاوەزدارانەی کەژاڵ دەکات و بەراوردی دەکات بە هەڵوێستی ئەو مام حوسێنەی وەك پاڵەوان خۆی نیشان دەدات و بانگەشەی ئەوەی کردووە کە سەدان ماری خواردووە ! لەوە تێدەگات ، کە ئەم دوو رەگەزە هەرگیز بیٚ یەکتر ناژین و بەیەکەوە دەتوانن باشتر بیر بکەنەوە، هەڵوێستی کەژاڵ هەڵوێستی خانمێکی لەسەر خۆو بیرکەرەوەیە ، لیٚ هەڵوێستی مام حوسێن هەمان ئەو هەڵوێستەیە، کە لە شێنەییدا وەك شێر خۆی دەردەخات و لە تەنگانەشدا دەکەوێتە لچە تەتەڵە.

حەمەسەعیدزەنگنە بە ماوەیەکی زۆر کورت کە خۆی لەیەك شەودا دەبینێتەوە، کۆمەڵێکی زۆر لەمرۆڤی جیاجیامان بۆ تاقیدەکاتەوە، چ لەوانەی کەلەناو شاردان و، بەقەولی خەڵکی لادیٚ دەست وپیٚ سپی و ترسنۆکن ، ئەوەتا لە شوێنێکدا میرزا بەتەوسەوە دەڵێت" ناحەقی مەگرە .. شارییە !! شاری هەروا ترسنۆکن" بەلاّم خۆ میرزا خۆیشی ئەوە دەرنەچوو! چ لەوانەی، کە خەڵکی گوندن. نووسەر دەڵێت: ئەوان هەموویان لەبەردەم ستەمدا دەستەپاچەن و ئازایەتی بەرەنگاریان نییە، هەرواشە ئەوتا هەر کاکەو بەجۆرێك دەیەوێت خۆی لە رووبەڕووبوونەوەی زەردە مارەکە بدزێتەوە، بەلاّم ئەوە ناکاتە ئەوەی لە هەوڵی کوشتنی مارەکە بەردەوام نەبن ، بۆیە هەرکە کارەبا دێتەوە دەستەیەك بۆ رووبەڕووبوونەوەی وەڕیٚ دەکەون ، نووسەر دەیەوێت پێمان بڵێت با ترس و بیمیش پرزەی لێبڕی بین !! بەلاّم ئەمە ناکاتە ئەوەی دەست لە ئەژنۆ دانیشین، بۆیە لەکۆتایدا دەڵێت ئەگەر پێکەوەبین دەتوانین بەسەر ئەو ستەمەدا زاڵبین ، ئەو ڕاستە باسی ترسنۆکی و خۆپارێزی تاکەکانی کۆمەڵ دەکات ، بەلاّم نایەوێت لە شوێنێکدا بە جێمان بێڵێت .

لام وایە ئەم نۆڤلێتە وەکو نۆڤلێت هێشتا گەرەکێتی تێر بکرێت ، دەشێت نووسەر لە دەقێکی تردا هەمان ئەو کارەکتەرانە ئامادەبکاتەوە بۆ درێژەدان بە رۆمانەکە، بەتایبەت بەشێك لەکەسایەتییەکان وەك بروسکە دێن و دەڕۆن، نموونەی کەژاڵ و مام عاسی، دواقسەی من لەسەر زمانی نۆڤلێتەکەیە، ئەو زمانەی تێکستەکەی پێنووسراوە زمانێکی جوان و پاراو و دەوڵەمەندە، حەمە سەعید زەنگنە وەك چیرۆك نووسێکی کەرکووکی هەقە دەسبەرداری ئەو زمانە نەبێت و، لە ئایندەدا زیاتر کاری لەسەر بکات ، زمان لای نووسەرانی کەرکووك بەگشتی بایەخێکی زۆری هەیە ، بۆیە نموونەی نووسینەکانی مامۆستا شوکر مستەفا، مەلا جەمیلی رۆژ بەیانی محەمەد موکری و هتد جێگایەکی زۆر لەسەر نووسەرانی ئەم دەڤەرە بە جێدەهێڵێت، بەبڕوای من ئەمە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی بەشێك لەم ناوچەیە بەهەمان ئەو شێوەیە دەنووسن ، کە قسەی پێدەکەن واتە زمانی ئاخاوتن هەر ئەوەیە، کە دەخرێتە سەر لاپەڕە، ئەمە جگە لەوەی لەم ناوچەیە واتە لەکەرکووك و گەرمە سێر زۆربەی شێوە زارەکان بوونیان هەیە "ماچۆو گۆرانی و هەورامی و تادوای"

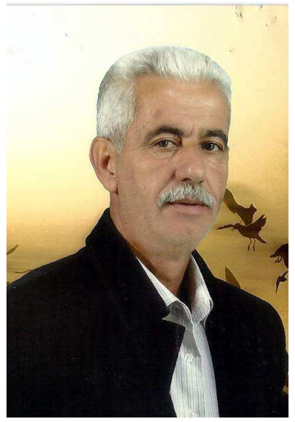

ستار ئەحمەد عەبدولڕەحمان

که خودا ئیشارەت دەکات

گەرمیان هەردەم لە ڕەوتی ژیاندا بێبەش نەبووە لە نەشونما و هەنگاوی بەپێزی ئەدیبان و جوامێران.. لەم سەردەمەی ئەمڕۆشماندا چەندین شاعیر و دەنگی ناسراو لە دونیای ئەدەبدا لە کۆششی بەردەوامدان. یەکێك لەو لاوە هەستیارانە کاك (رووزار ئەحمەد)ە حەزم کرد چەند سەرنجێك لەبارەی یەکێك لە بەرهەمەکانییەوە دەربڕم، ئەویش شیعری (کە خودا ئیشارەت دەکا..) یە دەڵێت:-

ئای گوناهەکانم
چیتر لێتان خۆش نابم
ڕۆژانێك بوو
لە دوورگەکانی بەرائەتەوە
منتان پەلکێش دەکرد و
لە ئاوی دەستنوێژی گوماندا
پڕتان دەکردم لە تاوان

ئاساییە شاعیر عەشقێك ناخی بشواتەوە و درك بەو هەڵانە بکات، کە ڕۆژگاری هەرزەیی تووشیان کردبێت، بۆیە رووزار دەیەوێت لاپەڕەیەکی سپی هەڵداتەوە،

دووربێت لە گوناه وتەنانەت لێشیان نابورێت، جارێکی دیکە بەسەریان ناکاتەوە، ئەو نایەوێت ئەمانە بیگەیەننە ڕێگەیەکی هەتا هەتایی و بێکۆتایی. ئەو ڕۆژانە بەنەفرەت دەکات.. کە هەرێمەکانی پاکیزەیی دەیانگەیاندە هۆڕەکانی ڕاڕایی و بەتاوان هێوریان دەکردەوە.

بەسەر لاپەڕە کاڵەکانی مەرگدا یەك یەك
دەکەوتم
بێ داڵدە وەك ڕیشۆڵە عاجزەکانی ئێوارەیەکی
سارد،
بێ بنەوبان تا دەهات ئاوارەییم قورستر دەبوو
خەیاڵم بەسەر ئاوابووندا کڕنۆشی دەبرد

شاعیر ئەو مەلە کۆچەریانەیە، تەڕبوون و داڵدەیان بۆ ئێوارەیەکی سارد و بێلانە هێناوە. نامۆ و پەروازە، لە چڵێك دەگەڕێن بیکەنە هێلانە و ئارامییەکیان پێ بدات. ئەندێشەی ڕووە و ئاوابوون و نەمان دەفڕێت..

توخوا ئەی ئێوارە ساردەکە
بگەڕێنەوە
تەنها هەناسەیەك هەڵمژم بێتام
دەبێ ئەم سەفەرەم.

بۆیە لە سروشت دەپاڕێتەوە، دەیەوێت چەرخی گەردوون بیگەیەنێتە ئەو شوێنەی، کە تامی کامەرانی و مانای ژیانی تێدا دەبینێتەوە، نایەوێت بە زەبری نادادی، ئاژاوە و ناکۆکی ئەم کۆچەی لێ تێك بدەن..

بێ سنووری سەرزەمینی یادەکانت
دەردیدە دەبم و
کەس گوێ بۆ گێڕانەوەی چیرۆکی
گوناهەکانم شل ناکا،
خەون و مورادەکانمان وەك سەربازێکی
دەم هەڵپچڕاو
دەبێتە قوربانی سەختی ئەو
خۆشەویستییەی کە وەحشییەکانی
نیشتمان هاتن و
لەکەداریان کرد و ڕۆژمێری ماچەکانیان
وەراند.

هەرچەندە زۆر لە شاعیران سنوور و پەیوەست بۆ خۆشەویستی دانانێن و بێ پاسەپۆرت دەچنە دەروونی دڵخوازەکانیانەوە، لێرەدا ئەم شاعیرەمان بێ سنووری خاکی یادگارییەکانی ئەوینەکەی خۆی بەدەربەدەر دەزانێت، ئیتر کەسێك شك نابات.. گوێ بۆ هۆکاری گوناهەکانی بگرێت، تاسەو خۆزگەکانی چۆن سەربازێکی ساویلکە و هیچ نەزان دەبێتە قوربانی خۆشەویستییەك، کە دژوارەکان.. ئەوانەی دژی نیشتمان و جوانین.. عەیب داریان کرد و ئەلبوومی

نیازەکانیان دا بەدەم رەشەباوە.
ئیتر قومێك خوێن نەما
بەدەمارەکانما یەك یەك
نامەکانت بداتەوە پۆستەی دڵم
ئای نیشتمان چەندە لە ساتە
کوژراوەکانتدا
بەردی مەزارم بۆت هەڵدا
چەند لەدەمی کورت بوونەوەی
عومردا
من خواستی تەمەنەکەی نوحت دەبووم

شاعیر جۆرە بێهوودەییەك نیشان دەدات، بە گوڕ و تینی خۆشەویستییەکەی و پێی دەڵێت لەوکاتانەی دەیانویست چرای تەمەنت بکوژێننەوە، چەندە ئالوودەبووم و خوازیاربووم کە تەمەنت درێژبێت و (نوح) ئاسایی گوزەرێکی درێژ بە دونیادا بکەین.

چەندە لە بێدەنگیدا من بەهاوار بانگم
دەکردی
ناچار هەر بە کۆڵانەکانی چێژەوە
بگەڕێمەوە
حەوشەی ئەو ماڵەی کە دەمێکە
مەحرومە
لە هوتافەکانی ئومێد و و گەڕانەوە

لێرەدا نیشتمان گوێگرانە لەبەردەم هاوار و ناڵەی شاعیردا و ناچارە بەتاسەوە بگەڕێتەوە ئەو هەوارگەیەی، کە بێبەشە لە سەمفۆنیای گورانییە پڕ هیوا و سۆزدارەکان، وادیارە شاعیر بێ ئومێدییەك دەردەبڕێت لە خەونەکانی خۆی و هاوخەمەکانی و ئەوانەی شاعیر دڵی پێخۆشکردن و دەیویست لەسایەیاندا نیشتمان ببێتە پەرستگای ئەوین و هاتنەدی خەونەکانی وا دەرنەچووە و ئەمیش بەهەنگاوی پڕ لە حەسرەتەوە روو لەو شوێنە دەکات، کە زێدی لەدایکبوونی ئاواتەکانی بووە، کەچی هەتا ئێستا مەیئووسە و لە چاوەڕوانی دروشمەکانیدا خەو دەبینێ، شاعیر هەست بەنامۆیی و تەنیایی دەکات، خەریکە گیانی دەردەچێت لە چاوەڕوانیدا، ئەو دەیەوێت لە نیشتمانێکا سەر بنێتەوە کە ببێتە مایەی سەربەزی و شکۆ دەیەوێت قەیرانەکانی کۆتاییان پێ بێت و ئینسانەکان خاوەن ماڵ و حاڵی خۆیان بن، بێ ئاوارەیی بژێتەوە، بوونی خۆی بەبێ مانا دەزانێت و شیعرەکانی لەسەر گەڵا خەزانییەکان هەڵدەوەرن. لێرەدا نامەوێت درێژە بە شرۆڤەکردنی قەسیدەکەی بدەم ئەوەی مەبەستمە (رووزار ئەحمەد) لە شیعرەکانیدا دەچێتە نێو دونیای فەنتازیای تەنیایی و نامۆبوون، شاعیر نوقمە بە راستییەکانی مانای جاویدانی، وەلێ زۆرجار بێهێزی و

بێوورەیی نیشان دەدات، ئەویش لە نسێی کۆپلە شیعری تازەدا، گرنگ لەگەڵ خودی خۆی و پێنووسەکەیدا راستگۆیانە دەپەیڤێت، جوانییەك لەبەرهەمەکانیدا بەدی دەکەین.. دوور لە زۆر لەخۆکردن، چۆن یەکێك ئاشنایەتی باشی هەبێت لەگەڵ زماندا، رووزار شاعیرێکی هەست ناسکە و بەوپێیەی لە شیعرەکانیدا دەردەکەوێت، کە زیاد هەستیار و بەسۆزە.. بەڵام ئەم رەفتارەی بەردەوامییەکی زۆری نییە، شاعیر یاخییە.. بەو مانایەی بەرامبەر نەهامەتییەکان رادەوەستێ و بێزار لەخۆی و دەوروبەر و رۆژگار، شاعیر دەیەوێت پێشبینی رۆژانی داهاتوومان بۆ بکات، بەڵام چۆن دوارۆژێك تژی لەخەم و خۆزگە، بەڵام داپۆشراو بە گەرداوی نائومێدی، گەر شاعیر ئەم خەمۆکییە لەبەرۆکی خۆی و شیعرەکانی ببێتەوە و گەشبینی ئارایشتی شیعرەکانی بکات.. دڵنیام دوارۆژێکی یەکجار پرشنگدار.. ئاسۆی خۆی و بەرهەمەکانی تیشك باران دەکات، هیوای هەمووانە کاکەی شاعیر زیاد لە پێویست (انفعال) نەکات و خۆی نەخواتەوە، هەتا تەندروستی خۆی بپارێزێت و کۆرپەی شیعرەکانی لە گێژاوی توورەبووندا نەخنکێن.

سەرچاوە: نەوشەفەق – ژ (٣٤) کانوونی دووەم – ٢٠٠٦.

فەیسەڵ هەمەوەندی

ساتەکانی داگیرسان و.. "ستار ئەحمەد"ی شاعیر

شـــوهرەتی (بـــا) لەرەشـــەبایە، دەریـــا لەهەڵـــچوون و بـــەفر لـــەگڕگرتن و شـــەو لەیەڵدایی ..ئەم ناونیشانانەی سروشت بۆ قەســـــیدەکانی مـــــــرۆڤ لەمـــــــەڕ دونیاوە،رســـــکاندنی ئـــــەو وێنانــــــەن کەدەمانبەنـــــــەوە مــــــاڵێکی رووت و رووتـــەن.لـــەراز–ئومێـــد–لەچـــاوەڕوانی ..بەدیـــدێکی تـــر دەبینـــەوە موســـافیر لەتـــەنهایی و فـــاڵگرەوە لـــەرابردوو ..ئێمـــە لە(با)دەچووینەوە لای شنەبا.بەعیشوەوە دونیامـــان ئەزبـــەر دەکـــرد.لەهەڵەشـــەیی (بـــا)ش خۆمـــان بەکەشـــتییەکانی دونیـــاوە دەگـــرت....کـــەزریان دەکەوتـــە سەرچـــۆك ئێمە گۆرانیمان بۆ سەرفرازی دەووتەوە.

بـــەفر کرێـــوەی لـــێ دەنـــاین ..گرمـــان بەبەســـــــــــتەڵەکەکانەوە دەووت، وەلێ لەشەوێکی سەری ساڵدا سیحری بـەفرمان لەزمانی کۆنسێرتێکەوە دەگرت..بەهـەموو چوونەوەیەك بۆ ئـەو دیـوی پەنجـەرەکان کلوکلـــــو خـــــەیاڵمان بەشـــــتێکەوە

گرتبوو،چاوەڕوانیەکانمان ببێتە مەراز.شـەو نەبوو لەتەك داڵغەکانمان دونیا بەعیشقەوە نەڕســـکێنین..شـــەو نـــەبوو نەبینـــەوە مەتەڵەکانی رابردوو،لەزمانی داپـیرەی ژیان ،ئەوەنـدە نەترسـین کەپەتوویـەك گـشتمان نەگرێتـــەخۆی ..زۆرجـــار بـــەو حاڵەتـــە فیکریانـــەدا رەتـــدەبین،خۆمان لـــەواقیع نەدزینەوە و خەیاڵ مەتەڵـە خورافیـەکانمان دابهێنن ، بۆ هێوربوونـەوە..زۆرجا دەبینـە چیرۆکی نابەڵەد لەهۆنینـەوە ..هیچمان بۆ نانوسرێت .سەرکێشانە فەتوای هـەڵوەرینی گەلایـەك دەدەیـن .ژوانێـك نـادوێنین وەك کەسێکی فرە عاشـق ..لـەپڕ گڕدەگـرین بـۆ ســـوتماکی قەقنـــەس و ژیانـــەوەی نـــویً ..رابردوومـــان وەك جـــووتێ پـــێڵاوی کـــۆن لـــەتاو نـــاعیلاجی هـــەر خۆمـــان لـــەپێ ی دەکەینەوە ..ئێـدی هـەروا دیـارین دەڵـێ ی لکاوینەتـــە دنیـــاوە..بۆیـــە شـــیعر ســـەر هەڵدەدات و هەموو شتێکمان پێ دەڵێ .

لـەم قەسـیدەیەی (سـاتەکانی داگیرسـان)ی شاعیر(ستار ئەحمەد)دا...

بەر لەرۆچوونمان بۆ دنیا خەفـەکراوەکان و بەر لە ئاوێزانبوونی سـرتەو چرپەکانی ئـەو سـەفەرە تراژیدیایانـە ..بـەر لـەوەی پێکـی مەســـــتی خوێندنـــــەوە ی خـــــەیاڵمان بکـات..قەسـیدەکە ..تـەنها قەسـیدەیەکی شیعریەو هەلایەك نانێتەوە،ئـەم دیـوی هـەلا بۆ کلۆڵی ستار ناوێکە دونیای ریکلامـی بـۆ نـــەکراوە،حزووری شـــیعری ئـــەمڕۆ زیـــاتر پەیوەســـتە بەریکلامەکانـــەوە.ئـــەو هـــەلا دنیایـەکی تـرە بەرجەسـتە لـە فەلـسەفەو بەرجەســـتە لـــە داهێنـــان.لـــەوێ ژیـــان تەفسیرێکی تـری هەیە دوور لەکوژانـەوەی رۆژمێر ..دوور لەو فەلسەفە رۆتینەی ژیـان تەنها نمایـشی بەسـەربردنی رۆژگارەکـان بێ،لەوێ کەناڵەکانی تێگەیـشتن دەچنەوە بـــن و بـــانی ئـــەو رێنمایانـــەی هـــەڵفڕینی هزرمان خۆشـتر دەکـەن ..بیرکردنـەوەمان موتـالاتر دەکـەن بـە حیکمەتـەکانی ژیـان .لـەوێ شـتێك شـاعیر نایـەوێ راسـتەوخۆ ٢×٢ بکات چوار،چـوار دەکـا بەدەسـپێکی قەسیدەیەك ...نازانین چوار وەرزە..چـوار مانگـــە..چـــوار دیـــوارە..هتـــد..شـــەوێکی تـــاڵ..ئـــەو دەمـــەی شـــەو لەحیکمـــەتی حەسانەوە دەکەوێ ..ئەو دەمـەی رەمـزی شەو لەتاریکی رووتەن (مجرد)دەکرێ..چی لەشـــەودا دەمێنێتـــەوە ..ئـــەو وێنایـــەی بەرجەســـتە کـــردووە ..کەمەرگـــە ..لـــویزا فانزەویلای–رۆمان نووسی ئەرجەنتینی ..هـــەر لەیەکـــەم کورتیلـــە چـــیرۆکیەوە سەرنجی نووسەران بۆ لای خـۆی راکێـشاو لـەوەلامی پرسـیاریکیدا لەمـەڕ مەرگـەوە کەکورتیله چیرۆکەکەی تایبـەت بـوو بـەو ناونیشانە وتی :دەمەوێ سـەرنجی خـەڵکی

راکێشم بۆ ئەو وشەیەی هەمووومان هەمووو ژیانمان هەر لە چاوەڕوانی ئەو وشەیەداین.مەرگ –ئەگەر ئاواتی مرۆڤایەتیشمان نەبێت ،وەلێ حەدەسێکی جیانەکراوەیە لەژیانمان..ترسمان لەمەرگ راکردن نیە لەو حەدەسە ..هەر وەك ترسمان لە شەو ترس نیە لەواقیع ..ئێمە ئەو عیشقانەمان پێ جوانترە کەبەئەمەکەوە دێنە هزرمانەوە ..عیشقە لە جووتبوونێکی رۆحیدا ،فەلسەفەیە لە مەڕ بوونەوەری ..نەك سێکس ..عیشقە دنیایەکی میهرەبانیە بە دنیایەکی خوداوەندیدا دەمانگێڕێ..

تاڵ وەك ئەو شەوانەی
مردن لەسەر گەڵای خەندەیەك
خوێنی پژانە رۆحی ژوانەوە
دەستەکان تێکەڵی سەمای موحیبەت و
پەنجەکانمان لەسەر دەفتەری عومر
هەڵوەرین

ئەم وێنا شیعریەی شاعیر(ستار ئەحمەد عیبدولڕەحمان) دەتوانم بڵێم زمانێکی حیکمەت ئامێزانەیە وەك هاوکێشەیەك لەنێوان هزری مرۆڤ و کەلتورەکانی رابردوو....ئەم سێ گۆشەی بەرمۆدایەی نادیاریەکانی لە نێو سێ حاڵەتی من و رابردوو مەرگدا..لەسەر گەڵاکان ..کەنووسراوێکی ئەجەلی لەسەر نووسراوە یاخود ئامارژەیەکە بۆ وەرینی گەڵا یان مەرگی کەسێك .

گشت ئەم هامرایی لەفەلسەفەبوونی دنیای دروست،ەو میهرەبانیە دەخاتەڕوو کە لە ژواندا دەڕسکێ .ئێمە تەفسیرێکی فیزیکیمان هەیە کە ژوان دەمانخاتە حاڵەتێکی سۆفیگەرانەوە..عیشقە دەبێ بەپەیامێك ..دوو بەدوو لەمیحرابی ئاڵشتکردنەوەی رۆح تاحاڵ گرتن دەچینەوە.

ئەوەی شاعیر دەیەوێ موعادەلەیەکی هاوسەنگی لەتەکا دابنێ..عیشقەو موحیبەت و گەیشتنە بە دنیای بەئەمەکبوون ،بەدیوێکی ترساتەکە ساتی خۆبەخشینە بۆ ئەو هەڵوەستانە..ساتی هەڵوەرینی عومرە کە دابڕانە ..ئیدی کولتور لە سمبولی قەدەر هەموو بۆندەکان تێك دەشکێنێ..

نەوەکوو پیاسەیەکی خەمگین
یەخەی سەرابەکانی یادەوەریمان بڗاکێنێ
چوون مەراق چۆن بەرکی خۆزگەیەك
هەڵدەدڕێ
دوای جریوەی جوانی کەوتووین
لەنسێی سۆزێکی تروسکەدا هەڵنشتین

ئەو شاعیرانەی بێ لایەن گرفتەکان دەخەنەڕوو ،حورمەتێکی بێ پایانیان هەیە لەمەڕ قەڵەمەکانیانەوە..ئەوان نابن بەلایەنگری حاڵێك و حاڵێکی تر کوێرکەنەوە.ئەوان کوللتور بەنەخوێنەوارێکی زەق نازانن،بۆیە هۆکاری تێنەگەیشتن وەك دەلالەت دەبەنەوە حوجرەکانی خوێندن.فەتوای ناهەق نادەن ..ئەگەر بەخۆیان نەپەڕینەوە ئەوبەری کارەسات ..بەهەر حاڵ عیشق لەکۆمەڵگایەکی دواکەوتوو گوناهی تاك نییە..زیاتر کوللتوور لە بەئاگابوونی دنیا خەبەردار نییە ..کاك ستار ئەحمەدی شاعیر ئەو حاڵەتەی بەوە چارەسەر کردووە ..خەڵکی لە حوجرەکانی رابردوو بێنە دەرەوە..گۆشەگیری نائومێدی نەبن..دڵمان بەو وێنایانە سەبوور نەبێتەوە لەشکستی خەڵکانی دی ئۆخەیمان بەخۆمان بێتەوە..شیعر کەنابەینەوە ماڵی هزر گوناهێکی گەورەیە لە ووشە ..شیعر کەجێ دێڵین لەنسێ ی بەردێکدا تێنەگەیشتنمانە لە ووشە..شیعر لەکەناڵی مرۆڤێکی ریکلام نەکراودا ،کوشتنی ئەدەبە بەئەقڵیەتێکی لە خۆبایی..

من خەونێك هێنامی
لەجەستەی بەردێکا بە کانی ناساندم
لەنسێ ی گردێکا ..داری حورمەتی لەدڵا
رواندم
ئەمێستاش بەشێکم بەرزییەو
ئەوی دیم لە گۆڕی سەر دڵی خاك دەچێ

ئا: ئەرشەد تەحسین عوسمان

خوێندنەوەیەک بۆ ڕۆمانی

لەچکەکەی خەیاڵ

مەملەکەتی حکایەتەکان

بەشی یەکەم

پێشەکی

لەچکەکەی خەیاڵ ڕۆمانێکی قەبارە مام ناوەندە، نوسینی عەلی پێنجوێنی یەو چاپی یەکەمی لەساڵی (٢٠١٠) لەلایەن چاپخانەی بابانەوە بلأوکراوەتەوە. ئەم کتێبە یەکێك لە هەرە خۆشەویسترین کتێبەکانمە و یەکێکە لەو کتێبانەی کە زۆرترین چێژم لێبینیوە کە خوێندوومەتەوە و ڕەنگە تا ئێستا زیاتر لەدە جارم خوێندبێتەوە، ئەم کتێبە تەنها ڕۆمانێکی ئاسایی نیە و بەس،بەڵکو لێوان لێوە لە مەینەتی و ئازارەکانی کۆمەڵگە، هەر کە ئەم ڕۆمانە دەخوێنیتەوە هەست دەکەیت کە ڕۆچوویتەتە ناو کۆمەڵگەوە و هەست بە هەموو ئەو نەهامەتیانە دەکەیت کە بەسەر تاك بەتاکی ئەم کۆمەڵگەیەدا هاتوون.

ئەوەی ئەم ڕۆمانە لە ڕۆمانەکانی تر جیادەکاتەوە (بەتایبەت ئەوانەی تائیستا بەدەستی من گەیشتوون خوێندومنەوە) و تایبەت تر لە ڕۆمانی کوردیدا ئەوەیە کە ئەم ڕۆمانە خاوەنی کۆمەڵێ خاسیەت و

تایبەتمەندی خۆیەتی، چ لەرووی تەکنیکی دارشتن و گێڕانەوە و نوسینەوە بێ، چ لەرووی زمانی ڕۆمانەوە بێ. چونکە ئەم ڕۆمانە پێویست دەکات تا دوالاپەرەو دوادێڕ و دوا وشەی بخوێنیتەوە ئەو جا دەتوانی بڕیاربدەی کە چیت خوێندوەتەوە.

ئەم ڕۆمانە دەتباتەوە دونیایەکی تر، دەتباتە نێو دونیا پڕ لە فەناتزیەکەی خەیاڵ، لەوێ هەست بە جوانیەکانی شەو و سەیر و سەمەرەیی و جوانی و جلیوەی تاریکی و جەنجاڵیی تەنیایی و تەنیایی ناو قەرەباڵغی دەکەیت، لەم ڕۆمانەدا سەرمەست دەبیت بە حکایەتەکان و لە نێو حکایەتەنەوتراوەکاندا حیکایەت زەدە دەبیت.

لەم ڕۆمانەدا گێرانەوە جیاوازە لەوگێڕانەوە تەقلیدیەی کە لە رابردووی ڕۆمانی کوردیدا بوونی هەبووە، چونکە لەرۆمانی کوردیدا زیاتر گێڕانەوەیەکی چیرۆك ئامێز یان باشتر بڵێین حیکایەت ئامێز هەبووە، کەسێك یان چیرۆکنووس یان ڕۆماننووس هاتووە ڕووداوەکانی گێڕاوەتەوە لە ساتوەختی ڕوودانەوە تا کاتی کۆتایی هاتنی چیرۆك یان ڕۆمانەکە. (لەدوایدا لەسەر ئەم لایەنەی ڕۆمانەکە دەدوێین).

هەروەك بابەتی ڕۆمانەکەش جیاوازە، کەرەسەی ڕۆمان لەم بەرهەمەدا زۆر جیاوازە لەو ڕۆمانانەی کەهەبووە، لەم ڕۆمانەدا توناو تون و گێرەو کێشەی زۆرتری ئەدەبی زۆرتر بەدی دەکرێت.

لەم ڕۆمانەدا ناچار دەبیت لە نێوان مەرگ و ژیاندا هاتوو چۆبکەیت، هەردووکیان خۆشەویستن و وەك هەمیشەش خۆشەویستان لێمان دوورن، حەسرەتی گەیشتن بە مەرگ سەد هێندەی ژیانکردنە و مەرگ هەردوورە و ژیان هەر بەردەوامە و پڕ پڕیشە لە مردن، بەڵام مردنێکی لەسەر خۆ.

نەهامەتیەکان هێندە زۆرن لەم جیهانەدا کە سەراپا مرۆڤ ئازاری لێدەچۆڕێت، مرۆڤ لەم جیهانەدا بارگاویە بە خەم و ژان و دەستی لەگەڵ زامەکاندا گەرمکردووە و ئێش و ژان نغرۆی کردوون و تروسکاییەك خۆشی بوونی نیە.

مرۆڤەکانی نێو ئەم ڕۆمانە لە گەمەیەکی بەردەوامدان لە نێوان گەشبینی و ڕەشبینیدا، هەمیشە پەشێووی دەروونی یەخەی پێگرتوون و خۆشیان خۆیان بۆ جودا ناکرێتەوە ئاخۆ گەشبینن یان ڕەشبین، ئاخۆ هیوایان بە گەیشتن بە بەختەوەری هەیە یان هەر وا لە بەدبەختی و چارە ڕەشیدا دەمێننەوە.

ئەمانە سەرباری ئەوەی کەخودی کارەکتەرەکانی ڕۆمانەکەش جیاوازن لەهەموو ئەو کارەکتەرانەی پێشتر لەرۆمانی کوردیدا هەبووە، چونکە لەم ڕۆمانەدا تاڕادەیەك کارەکتەری سەرەکی لەمرۆڤ بوون چۆتە دەرەوەو حیکایەت بەمانا مەعنەویەکەی بۆتە کارەکتەری سەرەکی و پاڵەوانی ڕۆمانەکە.

بەهیواین لە خوێندنەوەیەکی کورتدا تیشکێ بخەینەسەر لایەنەباشەکانی ئەم ڕۆمانە، بەدڵنیاییەوە لایەنەباشەکانی ئەم ڕۆمانەمان لەبەرچاو گرتووەو قسەمان لەسەر ئەو لایەنەیەتی کە شایانی قسە لەسەر کردنەو زاکیرەمانی بەرەو خۆی کەمەندکێش کردووە، بەدڵنیاییەوە هەروەك چۆن لەهەموو دنیادا هیچ شتێ بێکەم و کوڕی نابێ، ئاوا ئەم خوێندنەوەیەی ئێمەش بەبێ کەم و کوڕی نیە. بەدڵنیاییەوە ویستومانە لایەنی گەورەیی ڕۆمانەکە دەربخەین بەهیواین ئەگەر نەتوانیین ئەم کارە بکەین لانی کەم وەك خۆی نیشانی بدەین نەك کارێك بکەین بچوکی بکەینەوە.

بەشی یەکەم

ناونیشان

گومان لەوەدا نیە لەم سەر زەمینەدا هەمووشتێك ناوێکی هەیە، یان هەموو شتێك خاوەنی ناونیشانێکی تایبەتی خۆیەتی کەپێی دەناسرێتەوە. هەموو بەرهەمێکی نوسراو "زیاتر مەبەستمان بەرهەمی ئەدەبیە"کە لە زهنی نوسەردا لە دایك ئەبێت ناونیشانێکی بۆ هەڵدەبژێردرێت کە لەرێیەوە لە بەرهەمێکی تری جیادەکاتەوە.

ناونیشانی هەربەرهەمێك کە دیاریدەکرێت دەبێ خاوەنی یان هەڵگری کۆمەڵێك سیفات و تایبەتمەندی بێت، کە کورتەیەك لەو بەرهەمە لەناونیشاندا پیشان بدرێت یان لانی کەم کارێکی وابکرێت سەرنجی زۆرترین خوێنەر بۆ خۆی رابکێشێت.

ئارام صدیق ئەڵێ:(یەکێك لەو خاڵانەی هەمیشە لای من جێی سەرنج بووە ناونیشان و دیزاینی ئەو بابەت و کتێب و گۆڤارانە بووە کە بینیومن. من ناتوانم خوێنەری کتێب، یان گۆڤاری، پاشانیش دەقێ بم، کەرووکەشەکەی سەرنجم ڕانەکێشێ، ڕەنگە ئەمە هەڵەیەك بێت لەمندا، بەڵام من لەسەرەتای خوێندنەوەمەوە بەوە ڕاهاتووم. هەمیشە ئەو کتێبانە چانسی کڕین و خوێندنەوەیان زیاترە کەناونیشان و بەرلەوە دیزاینیان جوان و سەرنج ڕاکێشە)[١].

بەڵێ زۆر کات بووە کەسێك بابەتێ، بەرهەمێکی جوانیشی بووە، وەلێ لەبەر

ئەوەی نەیتوانیوە لەناونیشاندا گوزارشت لەجوانی بەرهەمەکەی بکات ئەوا هەرخۆی بۆتە هۆی کوشتنی ئەو بەرهەمە.

دانانی لەچکەکەی خەیاڵ بەناونیشانی ئەم بەرهەمە بەڕای من دانانێکی هەروا هاکەزایی و ئاسایی نیە، چونکە هەر بەبیستنی ئەم دەستەواژەیە خوێنەر توشی وەستانێکی فکری دەبێت. (لەچکەکەی خەیاڵ) ئەمە بە تەنها ناوێکی لێکدراوە "تەواوکەر و تەواوکراو یان دیارخەر و دیارخراوە" بەبێ ئەوەی هیچ کردارێکی یان دانەپاڵێکی بۆ ئەنجامدرابێ، وە هیچ شتێك ئەمی بەکار نەهێناوە. ڕوونتر بڵێین لەچکەکەی خەیاڵ بۆخۆی وەستاوە و سەیری خوێنەر دەکات تا بڕیاری لەسەر بدات یاخۆی چی لێدەکات یان چۆن بڕیاری لێدەدات و بەچ لایەکیدا دەخات.

لەلایەکی ترەوە ئەگەر بێت و هەموو ڕۆمانەکە بخوێنینەوە ئەوا تێدەگەین کە بەتەنها "لەچکەکەی خەیاڵ" بۆ ئەم ڕۆمانە تارادەیەك کەم و کوری تێدایە یان پڕبەپێستی نیە، چونکە بەدرێژایی ڕۆمانەکە دەگەینە ئەو قەناعەتەی ئەو لەچکەی لای خەیاڵە تەنها لەچکەیەك نیە بەڵکو ئەمە لە بنەڕەتدا دوو لەچکەن و هەردووکیشیان هی خورشەی دایکی خەیاڵن نەك هی خەیاڵ و لەکاتی فڕێدانە خوارەوەی خورشەی دایکی لەلایەن ئەحەشاپەی باوکیەوە لە کێوی ﴿ دێوە لێوە﴾ وە بەیەکێك لەلەچکەکان دەمی خورشە دەبەستێت و بەئەوی تریان هەردووقاچی ﴿ ئیتر باوکت تەواو شێتگیر دەبێت و یەکسەر بەو تلوعی بەیانیە دایکت لەبەتانیەکەوە دەپێچێت و دەمی بەلەچکەیەك دەبەستێت و هەردوو قاچیشی بەلەچکەیەکی تر دەبەستێت. ئینجا لەگونیەی دەهاوێت و دەڕوات و دەیبات لە کێوی ﴿ دێوە لێوە﴾وە لەو ئاسمانەوە بەری دەداتە خوارەوە.ئینجا دێتەوە و بەخەڵك دەڵێت کەچی لە خورشە کردووە﴾[١٣٧]ئەمە ئەو گێرانەوەیەیە کەشەوێك مچە پیرێ دوای ئەوەی خەیاڵ ڕێی دەکەویتەلای و بۆی دەگێڕێتەوە کە چۆن و لەسەر چی ئەحەشاپەی باوکی خورشەی دایکی کوشتوە. هەر لەزۆر جێگای تردا ئەوەتا ڕاستەوخۆ پێمان دەڵێ کە ئەو لەچکانە چۆن هەریەکەیان کەوتونەتە لای کێوە ﴿ بەڵێ دوا یادگاری دایکمم لەدەستی باوکم وەرگرت لەچکەکەی تریش باوکم کردی بە ناو چاو پێچی خۆی، تەنیا لەچکەیەك کە لە دایکم بۆم بەجێمابوو، تەنیا دەمزانی بوخچەکەم ئەو لەچکەی تیایە﴾[١٧٧].

خۆئەگەر مەبەست لەهەلبژاردنی ئەم ناونیشانە ئەوەیە کە ئەو لەچکە توانای خولڤاندنی فەنتازیا و خەیاڵ و ئەفسانەی

هەیە ئەوا لەچکەکەی ناوچاوپێچی ئەحەشاپە زۆر لەو زیاتر توانای خولقاندنی ئەو جۆرە کارانەی هەیە کە لەگەڵ لۆژیك و بیرکردنەوەدا نەگونجاون ﴿کە لە چکەکەی لەبەردەمیدا رادەخست و دەیکردەوە هێواش هێواش گڕی چراکە کزدەبوو، ئەو هەموو رەنگە لەناو لەچکەکەوە بەرز دەبونەوە﴾[لا ٢٩.] ئەبێ خولقاندنی فەنتازیا لەمەزیاتر چی بێت ؟ کە لەچکێ بتوانێ گڕی چرایەك کز بکات و رەنگی لێوە بەرز بێتەوە، ئاخۆ لەچکەکانی ئەم سەردەمە هەموویان وان، ئاخۆ خودی ئەو لەچکەیەی لە بوخچەکەی خەیاڵدایە هەروایە، لەهەمووی سەیرتر ئەوەیە ئەو لەچکەی ناوچاوپێچی ئەحەشاپە بۆتە دەرمانی نەمری و ناهێڵێ بمرێت و هەر بەزیندویی هێشتویەتیەوە ﴿جگە لەوە ئەم لەچکەیەی کردوومەتە ناو چاو پێچ نایەڵێ بمرم، ئەمە یەکێکە لەو دوو لەچکەیەی دایکت کەبۆم بەجێ ماوە دەیان شەو ئاواتم بەمەرگ خواستوە ئەم لەچکە نەیهێشتوە بمرم﴾[لا ٤٥.]

﴿﴿زانیم ئەم لەچەیە بۆتە قەڵغان و نایەڵێ بمرم﴾﴾[لا ٤٧].

ئەمەیە خولقاندنی خەیاڵ و ئەفسانە لەچکێك بتوانێ و ببێتە دەرمانی نەمری و دەیانجار لەمردنت رزگار بکات، دەبێ حیکمەتی مانەوەی خەیاڵ لەو هەموو هاتووچۆیەی لەنێوان ماڵی حسەکەڕی مێردی و ئەحەشاپەی باوکیدا بەشەوان و بەنێو چەم و ترس و تۆفاندا و بەناو قوڕو چڵکاو دا هەرهۆی ئەو لەچکەیە بێت کە لەنێو بوخچەکەی دایە؟. تۆ بڵێی ناونانی لەچکەکە بەو ناوەوە هەر هەمان هۆکار بێت یان هۆکارەکەی کەمتوانایی لەچکەکەی خەیاڵ بێت لە چاو لەچکە ناو چاو پێچەکەی باوکیدا. خۆ هەردوو لەچکەکە هەر هی خورشەن و هەردووکیان لەو بەمیرات ماونەتەوە ئاخۆ بۆچی ئەمیان بۆتە ناونیشان و ئەویان وەها خەیاڵ و ئەفسانە دەخولقێنێ؟ دەبێ بەم شێوەیە نوسەر حەقی خۆی بەهەردووکیان دابێ و هەردووکیانی رازی کردبێ. بەپێچەوانەوە لەچکەکەی ناو بوخچەکەی خەیاڵ نەك هەر لەمردن نەیپاراست بەڵکو هەرخۆی بوە هۆی مەرگ بۆ خەیاڵ، ئەوەتا خەیاڵ دەچێتە سەر دارێکی بەرز و بەو لەچکە خۆی دەخنکێنێ ﴿لەچکەیەك مەگەر هەر ئەو رۆژە بەو رەونەق و جوانیە بینیبێتم کە دەم و چاوی خورشەم پێ هەڵبەستبوو، تا نەقیژێنێ و لە "دێوە لێوە"وە هەڵم دایە خوارەوە، ئەوە هەمان لەچکەیە کە لە گۆشتی گەردن و ملی خەیالاَ غەرق بووە. مل و گەردن ساف و سپی و بێ لەکە وەك

گڵۆپ بریسکە بریسکێتی دەپەخشایەوەو لەچکەکەش نوقمی ناو گەردن و ملەساف و سپی و ئاوێنە ئاسای بووبوو، بە ئەندازەیەك سێبەری هەموو ئەو رەنگە سەیرانە پەڕیبوونە ناو یەك بەیەکی دەمارەکانی ملیەوە وام دەزانی خوێنە لەناو دەمار و مل و گەردنیدا پەنگی خواردۆتەوە﴾[لا ٨٣.] تۆبڵێی ناونانی هەر لەبەر ئەو هۆیە بێ کەئەم لەچکەیە لەمەرگی هەردووکیان "خورشە و خەیاڵی کچی" ئاگادار و هاوکار و هۆکاربووە.

حیکایەتی ئەم لەچکانە زۆر لەوە زیاترن کە لەم دەرفەتە کورتەدا باسی بکەین بەڵام دەکرێ بڵێین وەك چۆن ئەم رۆمانە سەراپا خاوەنی حکایەتە و سەرجەمی ئەکتەرەکانی حکایەت زەدەبوونە دەشێ ئاواش ناونانەکەی حکایەتێك بێت و تەنانەت دەشێ لەهەموو ئەو حکایەتانەی تریش جیاواز بێت. دوور نیە ئەم لەچکە لەکاتی ئەو ئەرکانەی پێی سپێردراوە کۆمەڵێك حکایەتی بیستبێت. وەك هەموو ئەو حکایەتانەی کە لەماڵی شێخی شەوناس بینران و بیستران و هەموو ئەو حکایەتانەی کە مەهروبی مردووشۆر بینینی و هیچیشیان نەگێڕدرانەوە ئەمیش باس نەکرێت و نەگێڕدرێتەوە. (دەتوانین بلێین هەرشتێ زیاتر لەواتایەك هەڵگرێت، دەبێتە هیمّا، هەر بەرهەمێکیش توانی زیاتر لە هێمایەك لەگەڵ خۆیدا دەرخات دەبێتە ئەفسانە، هەر ئەفسانەیەکیش ئەو هەستەت لادروست بکات کە تۆ بتوانی لەناو رووداوەکانیدا جێی خۆت بکەیتەوە، دەبێتە شاکار)[٢].

بەشی دووەم

گێڕانەوە

گێڕانەوە بریتیە لە پڕۆسەیەکی کردەیی باشتر بڵێین بریتییە لەو رووداوەی کە کەسێك رووداوێك بۆکەسی بەرامبەری دەگێڕێتەوە و هەواڵێکی لەبارەی شتێکەوە پێ دەڵێت. کەواتە لێرەوە دەگەینە ئەو راستیەی گێڕانەوە پڕۆسەیەکە بەسەر شتێکدا هاتوە کە ئەویش رووداوە یان کارێکە دەگێڕدرێتەوە، (گێڕانەوە راستە هەندێکجار تەقلیدی و بێگانەن،بەڵام زۆر جاریش جوانکاری وردیشی تێدا دەکرێت)[٣].

لە پرۆسەی گێڕانەوەدا سێ رەگەز یان سێ ژانر پێویستن و هەر یەکەیان لەپڕۆسەکە دەرکەین ئەوا پڕۆسەکە بوونی نامێنێ ئەو سێ ژانرەش بریتین:

- گێڕەرەوە
- گێڕدراوە (رووداو)
- بۆ گێڕەرەوە

گومان لەوەشدا نیە کە چ چیرۆك یان

رۆمان یان حکایەت یان داستان بەبێ ئەم سێ ژانرە دروووست نابن، هەر بۆیەش دەتوانین بڵێین سێ رەگەزە سەرەکیەکەی پرۆسەی گێرانەوە ئەم سێ ژانرەن.

یەکەم : گێڕەرەوە

دەشتوانین بەلایەنی یەکەمی پرۆسەی گێڕانەوە ناوزەندی بکەین، بریتیە لەو لایەنەی کەهەڵدەستێ بەگێرانەوەی ئەو کارەی یان ئەو رووداوەی کە روویداوە و بۆتە کەرەسەو بابەتی پرۆسەی گێرانەوە، کەواتە دەتوانین بڵێین رۆڵی باسکردنی رووداوەکانی پێسپێردراوە، گێڕەرەوەش بۆ چەند لایەنێك دابەش دەکرێت:

* نوسەری رۆمان یان چیرۆك کە خۆی دەبێتە گێڕەرەوە و رووداوەکان (گێڕدراوە) بۆ لایەنی سێیەم (بۆ گێڕەرەوە) دەگێڕێتەوە لەم رێبازەدا زیاتر کەسی سێیەم خوێنەر یان گوێگرە و زیاتر لەرێبازی کۆن یان سەردەمی سەرەتای چیرۆك یان داستان و لاوك و حکایەتەکۆنەکاندا باوبووە و خەڵکان لە گوێی ئاگردان کۆبونەتەوەو حکایەتخوان حکایەتی بۆ گێراونەتەوە.

* ئەشێت گێڕەرەوە یەکێك لە ئەکتەرە سەرەکیەکانی ناو رۆمانەکەبێت و رووداو بۆ کەسی سێیەم بگێڕێتەوە، ئەم رێبازە زیاتر لەشێوازی نوسینەوەی یاداشتەکان پیادەکراوە کەکەسێك چیرۆکی ژیانی خۆی دەنوسێتەوە هەربۆیە دەشێت نوسەری رۆمانەکەو گێڕەرەوە هەر یەك کەس بن و هەر لەم رێبازەشدا دەگونجێت گێڕەرەوەو بۆ گێڕەرەوە هەر ئەکتەرەکانی ناو رۆمانەکە بن و رووداوەکان لەنێوان خۆیاندا بۆ یەکتری و لەو رێیەشەوە بۆ کەسی خوێنەر بگێڕنەوە.

* هەروەها رێبازێکی تریش هەیە ئەویش بریتیە لەوەی هەر ئەکتەرەو باسی ژیانی خۆی دەگێڕێتەوە چ بۆ یەکێ لە ئەکتەرەکان یان بۆ خوێنەر، (یەکێك لە جوانیەکانی ئەم رۆمانە بوونی فرە گێڕانەوەو تێکشکاندنی ئەو تاك دەنگیەیە کە بەشێکی زۆری رۆمانی کوردی بەخۆیەوە بینیوە، لەم رۆمانەدا پاڵەوانەکان خۆیان چیرۆکی خۆیان دەگێڕنەوە)[٤]. (فرە دەنگی یەکێکە لەو بنەمایانەی کە خزمەتی پێکهاتەی رۆمانی، لەباری هونەرییەوە کردووە. رۆمان هەر لەسەرەتاوە هەوڵی داوە خۆی لە یەك هێڵی قوتار بکات و لە گێڕانەوەی رووداوەکاندا چەند کلاو رۆژنەیەك لەخۆی و بۆخۆی بکاتەوە، جا ئەم دەنگانە ئەگەرچی بەیەکەوە پەیوەستن و لەیەکدا جۆشیان خواردووە. بەڵام سەربەخۆیی رێژەیی خۆیانیش هەیە)[٥].

ئەگەر سەرنج بدەین لەرۆمانی لەچکەکەی خەیاڵدا ئەوا ئەو راستیە بەرچاو دەکەوێت کە هەر یەکە لەم رێبازانە بەیەکەوە و بەجیاجیا لەناو رۆمانەکەدا هەن. ئەوەتا هەر لەیەکەم وشەی رۆمانەکەوە کەدەیخوێنینەوە دەبینین کە گێڕەرەوە نوسەری رۆمانەکەیە و باسی سیفات و تایبەتمەندی ژیانی یەکێك لە کارەکتەرەکانی رۆمانەکە دەکات، کەچۆن دەژێت و چی بەسەر هاتووە، ﴿مچە پیزێ وا بۆ ماوەی پانزە ساڵ دەبێت بەرۆژ لە کونی ژوورەوە نایەتە دەرەوە و بەشەویش یەك دەقە چیە لەماڵەوە ئارام ناگرێ و لە دەشت و دەر ژیان بەسەر دەبات.....﴾[لا٣٦].

ئەم شێوە گێڕانەوەیە لەلایەن نوسەری رۆمانەکەوە بەردەوام دەبێ تادەگاتە دوو لاپەڕە دواتر و لەپڕا مچەپیزێ ئەو کارەکتەرەی لەو ساوە باسی دەکرێت و کراوە بە پەندی زەمانە خەڵکی لەکاتی دووعا و نزا خراپەکانیاندا ئەو بەنمونە دەهێننەوە راستەوخۆ خۆی رووداو و باسی یەکێك لەشەوەکانی ژیانی خۆی دەگێڕێتەوە کە چۆن ژیاوەو چ جیاوازیەکی لەگەڵ شەوەکانی تردا هەبووە ﴿شەوێکیان لەبن دار گوێزێکا دانیشتبووم جگەرەم دەپێچایەوە سەرمەستی ئەو جوانیە بووم کە لەشەو دەتکا، هەرچەند قوڵتر خۆم دەدایە بەر رەهێڵەی ئەو تاریکیەی کەلەشەو دەتکا هەزار هێندە بەزەیم بە گەمژەیی ئینسانا دەهاتەوە......﴾[لا٥٥]. ئەم گێڕانەوەیە لەلایەن مچە پیزێ یەکێك لە کارەکتەرە سەرەکیەکانی ناو رۆمانەکەوە بەردەوام دەبێ تا دەگاتە ئەو رادەیەی کە رووداوە سەرەکیەکەمان بۆ دەگێڕێتەوە کەبینینی خەیاڵەو چۆنیەتی شێوازی بینینەکەی باس دەکات ﴿ئای خەیاڵ..... ئەوە چی دەکەی لێرە؟ ئەو هەموو خوێنە چیە لەقاچ و قولت دەچۆڕێ جوتێ پێڵاوت بۆ لەپێ نەکردووە؟ بەم کزە کزی سەرمایە بۆ سەراپای گیانت نیشتوە لە ئارەق؟﴾[لا٩٦].

ئەم شێوە پرسیارانە بەردەوام دەبێ. بەڕای من لەم شێوە تەکنیکی نوسینەدا رۆمان نوس ئامانجی پێکاوە و زۆر جوان دەلالەتی لەهەستی کردووە، بێگومان ئەم شێوازی گێڕنەوەیە جوانترە لەوەی بڵێ خەیاڵ پێی پەتی بوو یان پێڵاوی لەپێدانەبوو، دواتر دوو ئامانجی پێکاوە یەکەمیان ئەوەیە ووتویەتی دنیا زۆر ساردەو لەدووەمیشدا وتویەتی سەراپای گیانی خەیاڵ لەئارەق هەڵپڕژاوە.

لەبەشی دووەمی رۆمانەکەدا بەناونیشانی " گەڕانەوەی خەیاڵ بۆلای ئەحەشاپەو سەفەر بۆماڵی شێخی شەو ناس" بەهەمان شێوە رۆمان نوس خۆی گێڕەرەوەیە و باسی گەڕانەوەی خەیاڵ دەکات بەڵام

زۆری پێناچێ خەیاڵ دەبێتە گێڕەرەوە و باسی گەیشتنی بە ماڵی ئەحەشاپەی باوکی دەکات ﴿هێواش چەپەری دەرگاکەم ترازاند ئەوەی وای کرد باوکم گوێی لە جیڕەی چەپەری حەوشە نەبێت، ترازاندنی چەپەرەکەو قروسکەی سەگێك کە دەتوت چەقۆی کول دێنن بە مورغەی پشتیدا، ئەو دوو دەنگە لەیەك کاتدا بوو....﴾[٢٤]. بەم شێوەیە خەیاڵ وەك گێڕەرەوەیەکی ئەو رووداوانەی لەو ساتوەختەدا روویانداوە رۆڵ دەبینێ.

لەبەشێکی تری رۆمانەکەدا بەناوی "فیچقەی رەنگی لەچکە لەمەمکی خەیاڵەوە" کارەکتەرێك کە تا ئەو کاتە نەبووە رووداوەکانمان بۆ دەگێڕێتەو ئەویش مەهروبی مردوو شۆرە کە تارادەیەك باسی ئەوە دەکات کە لەرابردوودا چی بوە و ئێستا چیە. ئەم کارەکتەرەش رۆمان نوس زۆر ئەندازیارانە و هونەریانە رۆڵی داوەتێ هەم بۆتە گێڕەرەوە بۆ ژیانی خۆی و هەمیش بۆتە گێڕەرەوە بۆ ژیانی کەسانی تر و رووداوی تر.

بە هەرحاڵ پێم وایە هێندە بەسە کە لەبارەی گێڕەرەوەوە تیشکی بخەینە سەر (لەمەوە بۆمان دەردەکەوێ کە جیاوازی لە نێوان نوسەری رۆمان و گێڕەرەوەی رووداوەکانی ناو رۆمان، کە خۆی لەلایەن نوسەرەوە دروست کراوە هەیە. بەڵام ئەم جیاوازیە هەرگیز بەمانای سڕینەوەی یەکجارەکی دەنگی رۆمان نوس نیە لەناو کارە هونەریەکەیدا چونکە لە راستیدا ئەگەر ئەمە رووبدات، ئەوا جیهانی رۆمانەکە دەبێتە جیهانێکی میکانیکی و لەهەموو هەست و سۆز و داهێنانێك خاڵی دەبێتەوەو توشی وشکی و برینگی دەکات، ئەوساش رۆمانەکە لەخانەی داهێنانەوە دەچێتە خانەی زانست یان خەیاڵێکی رووتەوە، لە بەرامبەریشدا، نابێت نوسەری رۆمانەکە بە ئارەزووی خۆی تەواوی جیهانی رۆمان کۆنترۆڵ بکات. بەڵکو دەبی سەربەستی بەگێڕەرەوە و کارەکتەرەکانی ناو رۆمان بدات تا خۆیان گوزارشت لە خۆیان بکەن و ببنە خاوەنی دەنگی خۆیان)[٦].

(نوسەر نایەوێ کەسایەتیەکانی لە دوورەوە سەیرکەی، لەبەردەمتا هەڵبەزنەوەو شیوەن بۆ رابردوو بگێڕن، بەڵکو دەیەوێ سەفەریان پێ بکات بۆ ناو ناخی خوێنەر، وەك مێخ لە ناو روحتا دایانکوتێ)[٧].

دووەم : گێڕدراوە (رووداو)

رووداو یان گێڕدراوە یان کەرەسەی رۆمان لەرۆمانی لەچکەکەی خەیاڵدا دەکرێت بڵێین زۆر شت هەڵدەگرێت، یان دەکرێت زۆر

خوێندنەوەی جیاوازی بۆ بکەین.چونکە کەرەسەی رۆمان هەر لەو رووداو و دیاردە کۆمەڵایەتیانەوە کە لەناو کۆمەڵی کوردیدا بوونی هەیە تا دەگاتە ئەو زوڵم و ستەمەی دەرحەق بە تاکەکانی کۆمەڵ دەکرێن وەکو ژن کوشتن و بەزۆر بە شودانی کچ و تەنانەت هەندێکیش لەو رێو ڕەسمانەی لە کۆمەڵی ئێمەدا دەکرێت وەك مردوو شۆرین و خواپەرستی و.....هتد {هەربۆیە لەکاتی خوێندنەوەدا بەردەوام هەست دەکەیت بەکامێرایەکی هەستیاری سینەمایی وێنەکان رادەستی تۆ دەکرێت}[٨]. ئەم وێنەو دیمەنانەش پڕن لە رووداوی کارەساتبارو جەرگبڕ، کەلەچەندین شێوەدا خۆی دەبینێتەوە. هەر لەسەرەتای رۆمانەکەوە باسی کەسێك دەکات بەناوی مچەپیزێ ﴿حکایەتەکانی مچەپیزێ بەئەندازەیەك ترسناك و غەریبە، خەڵکی دەستی لەوە شتوە، مچە پیزێ و حکایەتەکانی وەك واقعی و راست چاو لێبکەن﴾[لا٣٦]. دواتر هەروەك وێنەیەکی سینەمایی و وێنەیەکی ڤیدیۆی جولاو باسی یەکێك لەو شەوانە دەکات کەخەیاڵ لەنێوان ماڵی حسەکەڕو ماڵی باوکیدا مچە پیزێ دەبینێ. یەکسەر لەگفت و گۆیەکی نێوان خەیاڵ و مچەپیزێ دا فلاشباك بۆ دووساڵ لەوەو بەرمان دەگەڕێنێتەوە و ئەوەمان بۆ دەگێڕێتەوە کە چۆن باوکی بەزۆر خەیاڵ دەدات بەپیاوێکی هاو تەمەنی خۆی ﴿دوای ئەوەی باوکم بەزۆر دامی بەحسەکەڕی هاو سونعی خۆی﴾[لا١٠].

لێرەدا راستەوخۆ باسی یەکێك لە دیاردە کۆمەڵایەتیەکانی ناو کۆمەڵگەمان بۆدەکات کە بریتیە لەبەزۆر بەشودانی کچان. بەتاییەت بەشوودانی کچان بە کەسانێك کە زۆر لە خۆیان بە تەمەنترن و هەندێکجار هاوتەمەنی باوکیانن.

هەر بەهەمان شێوەو بەهەمان فلاشباك بەڵام ئەمجارەیان بۆ پانزە ساڵ پێشتر دەمان گەڕێنێتەوە و باس لە وەدەکات کە چۆن خەیاڵ لەدایك بووە، ئەمەش بە ناشکوریەك و نارازیبوونێکی باوکی خەیاڵ نیشان دەدات لەدەست لەدایکبوونی کچ کە خوا پێیدەدات.

﴿ئەو کاتەی باوکت دەیوت بە کەلیمەی ناشکور ی نالێم دەبێ ئەم شانکزی و دڵتەنگیە روو لەمن بکات، ئاخر خوایە ئەمە سەری دوانزەیەمین کچە دەمانبێ﴾[لا١٢]. سەیرکە چ رەخنە گرتنێکە لەکۆمەڵگە ئاخر چەندین جار ئەمەمان بەر گوێ کەوتووە، باشە بۆ دەبێ پێدانی منداڵی کچ لەلایەن خواوە مایەی شانکزی و سەر شۆڕی بێت ؟ باشە کچیش هەروەکو کوڕ مرۆڤ نیە ؟ ئەی ئەمە باسکردن نیە لەو زوڵم و جەور و ستەمەی

دەرحەق بەرەگەزی مێ دەکرێت لەکۆمەڵگادا؟

یەکێکی تر لەو کەرەسەو بابەتانەی کەلەم رۆمانەدا خراوەتەروو چونی خەڵکیە بۆلای شێخ و پیاو چاکان تاوەکو دوعایان بۆبکەن و بەڵایان لێدوورخەنەوە.ئەمەش تا ئێستا لەناو کۆمەڵی کوردەواریدا هەرماوە و لەهەندێك کات و ساتدا خەڵکی پەنای بۆ دەبەن. هەروەك بەپیرۆز دانانی ئەو کەسانەش کە تەنانەت گەیشتوەتە ئەو رادەیەی کەسێك چەندین ساڵە خۆی لەژیاندا نەماوە و تا ئێستاش خەڵکی پۆل پۆل سەردانی مەزار و گۆڕەکەی دەکەن و داوای ئەوەی لێدەکەن کە مراز و ئاواتەکانیان بۆ بەدی بهێنت. تەنانەت باسی دەروێش و دەف ژەنینی موریدەکانیش لەم رۆمانەدا فەرامۆش نەکراوە بەڵام بەو پەڕی بروا بەو دەفانەوە باسی لێوە کراوە و دەفەکان وەك رەوانەوەیەك بۆکێشەو بەڵاو ناخۆشیەکان تەماشاکراون ﴿ رایسپاردن ئەم نەفرەت و موعجیزەیە بدەنە دەستی رەحمەتی دەفەکان. دڵنیام بەرەکەتی خوا لەرێی دەنگی ئەم دەفانەوە ئەم موعجیزەیە یەکلای دەکاتەوە﴾[٦٧].

هەر لەم رۆمانەدا زۆر جوان هێما کراوە بۆ هۆکارەکانی خۆ کوشتنی کچان و ژنان و هەڵاتنیان لەدەستی مەینەتی مەرگەساتی دنیا کەلەلایەن کۆمەڵگەی باوك سالاریەوە بەسەریاندا سەپێنراوە ﴿ خەڵکی ئاواییەکەمان نەك بەچاوێکی باش سەیری خەیاڵیان نەدەکرد و بیریان لێنەدەکردەوە، بەڵکو وەك جۆرێك لە نەفرەت و بەشێك لە سێبەری شەڕو کاولکاری سەیریان دەکرد﴾[٧٨٧]. دەبێ ئەو کچە چ گوناهێکی هەبێ کە وەکو سێبەری شەڕ و کاولکاری تەماشا بکرێت ؟ ئەمەش گوزارشتێکی جوانە کە بەشێك "ناڵێم هەموو" کۆمەڵگە تا ئێستاش بیرۆکەیەکی باشیان لەبارەی ئافرەتەوە نیە و بەشەریکی شەیتان و نازانم چی و چی ناوی دەبەن. کچێك کە ئەوە خوێندنەوەی کۆمەڵگە بێ بەرامبەری و لەماڵی باوکی پشویەکی خێری نەدابێت و بەزۆریش درابێ بەپیاوێ کەهاوتەمەنی باوکی بێت لەکاتێکدا خۆی تەمەنی سیانزە ساڵ بێت "بەگوێرەی گێڕانەوەی رۆمانەکە". ئەمەسەرەڕای ئەوەی لەکاتی لەدایك بوونیدا بێدایکیان کردووەو بەهەتیوی گەورەبووە بێگومان هیچ رێگایەکی تری لەبەردەمدا نامێنێ جگە لەهەڵاتن و راکردن لەو واقعە تاڵە، بەڵێ جگە لە خۆکوشتن هیچ رێگایەکی لەبەردەمدا نامێنێ، هەر بۆیە ئەو کارە دەکات و بەسەر دارێکی بەرزا هەڵدەزنێ و

خۆی دەخنکێنێ.بەڵام بەرای من لەمەرگی خەیاڵدا نوسەر گەمەیەکی جوانی لەرۆمانەکەدا بەکارهێناوە ﴿ چەند سامناکە مەرگ لەو بەرزی بەرزیەوە سەیر بکەیت و بیبینی لەوەتەی خوا بنی دنیای داناوە کەسێك کە دەمرێت تۆ سەر شۆڕدەکەیت، مردوەکە لەبەردەست و پێتدا دەبینی و سەیری دەکەیت، ئەمە بۆ یەکەمجارە دەبینیت دەبێ چاو بۆ بەرزترین شوێنی ئاسمان هەڵخەیت و زۆر بەقوڵی بۆ ئەو بەرزاییانە بڕوانی تا مەرگ لەناو

قیامەتی ئەو هەموو رەنگە ببینی کەلەناو لەچەکەکەیدایە سەری ئەو رەفتەیەی توندکردبوو لەملی چاوەکانی زەق زەق کرابونەوە﴾[٨٢٧]. ئەمە خۆی لە خۆیدا مەرگێکی جوانەو جیاوازیشە، بەبڕوای من خەیاڵ بەمەرگی خۆی جوانترین تۆڵەی لەکۆمەڵگا کردۆتەوە کە ئاوا ئازاری دەرونی و جەستەیی داون تا بۆ بینینی تەرمەکەی سەر هەڵبڕن.

سەرەڕای ئەم بابەتانە چەندین بابەتی تر بونەتە کەرەسە بۆ رۆمانەکە وەك بابەتی خەم و پەژارەو نائومێدی کەهەموویان زۆر جوان بەکارهێنراون، لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا نوسەر زۆر جوان خەیاڵ و لۆژیکی خۆی بەکارهێناوە و ئاوێتەی رووداوەکانی کردووە بەجۆرێك کەئەم رۆمانە دەخوێنیتەوە واهەست دەکەیت کە خۆت وا لە مەملەکەتی حکایەتەکاندا ژیان دەگوزەرێنی. وا هەست دەکەیت خۆت یەکێکی لەو کەسانەی کە ئاو لەکانیەوە بۆ مەهربی مردووشۆر دێنی تا تەرمە بەمێروو داپۆشراوەکانی پێبشوات، ئەو هەستەت لا دروست دەبێ کە خۆت یەکێکی لەوانەی کە دەست دەکەیتە حەوزی ئاوی مزگەوتەوەو حەوزەکە یەکپارچە دەبێ بەرەنگ، واهەست دەکەی یەکێکی لەوانەی هاتووی بۆماڵی شێخی شەوناس. ئەم تێکەڵکردنەی خەیاڵ بەواقعی رۆمانەکە بەراستی کارێکی داناییانەیە، شۆبنهاوەر دەڵێ:(خەیاڵ یەکێکە لەو کەرەسانەی کەهەرگیز هونەرمەند لێی تێرنابێ، چونکە ئەگەر بەیارمەتی خەیاڵ نەبێ هونەرمەند ناتوانێ تێڕوانینی خۆی بۆ شت و رووداوەکان لەوێنەی بەهێزو زیندوو گەڵاڵە بکات)[٩].

سێیەم: بۆ گێڕەرەوە

ئەمیش رەگەزی سێیەمە لەرەگەزەکانی گێڕانەوە، کە پێویستە هەبێ ئەوجا پرۆسەی گێڕانەوە تەواو دەبێت، بۆیە هەرگێز ناکرێت رۆمانێك هەبێت ئەم رەگەزەی تێدا فەرامۆش بکرێت، چونکە لەرۆمانێکدا ئەگەر گێڕەرەوە و گێڕدراوە "رووداو" هەبێت ئەوا ناکرێت کەسێك یان

شتێك یان لایەنێك نەبێت كە ئەو ڕووداوەی كە ڕوویداوە بۆی بگێڕدرێتەوە. هەربۆیەش بەلانی كەمەوە دەبێت بۆ گێڕەرەوەیەك هەبێت. لەبەشێكی هەرە زۆری ئەو چیرۆك و ڕۆمانانەی كەهەبووە زیاتر بۆ گێڕەرەوە كەسی خوێنەر یان بیسەر بووە تەنها كاریان وەرگرتنی گێڕدراوەكان بوە و وەكو تەماشاكەرێك لە ڕووداوەكانیان ڕوانیوە، هەرچەندە كەم تا زۆرێك كاریگەریشی لەسەریان پەیداكردبێت ئەوا هەرگیز كاریان لە ڕەوتی ڕووداوەكان نەكردووە.

دەشێت نوسەری بەتوانا لەرێی تەكنیكی نوسینەوە بۆگێڕەرەوە لەناو ڕۆمانەكەی دروست بكات بە چەشنێ كە كاریگەری لەسەر ڕەوتی ڕووداوەكان هەبێت، هەروەك ڕەنگە ئەو بۆ گێڕەرەوەیە هەندێ جار ببێتە گێڕەرەوە و ڕووداكان بۆ بۆگێڕەرەوەیەكی تر دەگێڕێتەوە، لە ڕۆمانی لەچكەكەی خەیاڵدا تارادەیەكی باش ئەم تەكنیكە ڕەچاو كراوە كە زۆر كات یەكێك لە پاڵەوانەكانی ڕۆمانەكە چۆن دەبێتە ئەكتەری سەرەكی و ڕووداوەكانی لەسەر ڕوو دەدەن بەهەمان شێوەش لەلایەن كەسێكەوە لە هەمان ڕۆماندا ڕووداوەكانی بۆ دەگێڕدرێتەوە، چ ئەو ڕووداوانەوە بێت كە بەسەر خۆیدا هاتوون وەك لالە مچە ئەو ڕووداوانەی سەبارەت بە خەیاڵ و ساتوەختی لەدایك بوونێتی بۆ خەیاڵ گێڕایەوە بەم شێوەیەش خەیاڵ بوو بەبۆ گێڕەرەوە و لالە مچە بوو بە گێڕەرەوە. چ ئەو ڕوو داوانەی كە ڕوویان داوە و كەسێك بۆ كەسێكی تری دەگێڕێتەوە وەك ڕووداوی شووكردنی خەیاڵ كە خەیاڵ بۆ لالە مچەی گێڕایەوە بەم چەشنەش خەیاڵ بوو بە گێڕەرەوە و لالە مچە بوو بە بۆ گێڕەرەوە.

بەشی سێیەم

دژە باو

دژە باو بوون لە ڕۆمانی لەچكەكەی خەیاڵدا بەدرێژایی ڕەوتی ڕۆمانەكە بەردەوامە، هەر لەسەرەتای ڕەوتی ڕۆمانەكە خوێنەر بەدژەباوێكی گاڵتەئامێز ئاشنا دەبێت ﴿مچە پیزێ وا بۆ ماوەی پانزە ساڵ دەبێ بە ڕۆژ لە كونی ژوورەوە نایەتەدەرەوە و بەشەویش یەك دەقیقەش چیە لەماڵەوە ئارام ناگرێ و لە دەشت و دەر ژیان بەسەر دەبات﴾[٣٦]. ﴿ئەو پیاوەی ماوەی پانزە ساڵە نەك لەشەودا نەنوستوە، بەڵكو یەك وەنەوزیشی نەداوە﴾[٣٧].

ئەمە خۆی لە خۆیدا نەك هەر دژە باوە بەڵكو یاخی بوونیشە. بەدرێژایی چاخی ژیان ڕۆژ بۆ چالاكیە سروشتیەكان بووە و شەویش بۆ پشوودان و ئارام بوونەوەی

ڕۆحی و جەستەیی بوە، كە ئەوتنیش بەبەشێك یان پێویستیەكی سەرەكی بۆ پشوودان دا ئەنرێ، بگرە زۆربەی جار لەكاتی بوونی نەخۆشی و خەم و خەفەت و ئازار مرۆڤ پەنا بۆ خەو دەبات. وەلێ ئەمەی لای لالە مچە كەماوەی پانزە ساڵە كردویەتیە خوو نەك هەر دژەباوە بەڵكو جوانترین یاخی بونیشە، یاخی بوون لەكلتور، یاخی بوون لەسروشتی ژیان، تەنانەت یاخی بوون لەجەستەو لاشەی خۆیشی. تەنها یاخی بوونە وا لەمرۆڤ بكات بەئیرادەوە، بە بڕواو قەناعەتەوە شەوان مل بەو دەشت و دەرەوە بنێ و ڕۆژیش لەكونی ماڵ نەیەتە دەرەوە بە ڕادەیەك خەڵكی ئاواییەكەیان بەشەو پەرست لە قەڵەمی بدەن ﴿ئاخر مچە پیزێ بوەتە شەو پەرست و شەو گەڕ و لە خوا یاخی﴾[١٢٧].

لەوەش سەیرتر دژەباو لەم ڕۆمانەدا گەیشتوەتە ڕادەیەك كە كۆرپەی سكی دایكی "مەبەست لە خەیاڵە لەسكی دایكیدا" ئەویش تووشی هەمان دژەباوی بووە بەچەشنێ كە ﴿بە ڕۆژا جوڵە ناكات و دەخەوێت و بەشەویش دەبێتە ئاگری قورەت و ئارامی لێدەبڕێت﴾[٣٢٧].

ئەمە خۆی لە خۆیدا بەستنەوەی چارەنووسی كەسێكە بەكەسێكی ترەوە كە بەشێوەیەكی هونەری و جوان داڕێژراوە، چارەنووسی خورشەی دایكی خەیاڵ بەهاتنە خەوی مچە پیزێ و كوشتنی لەسەر هەمان بابەت، یان حیكایەت زەدەبوونی خەیاڵ و پاشان مردنی كە ناراستەوخۆ هەر مچە پیزێ هۆكاربووە بۆ ئەمەش.

یەكێكی تر لەدژەباوە سەیرەكان ئەوسەگەیە كە ئەحەشاپە دەچێتە بەردەمی بەو مەبەستەی "هەلا هەلای بكات و لەكونفەیەكونێكا ونجڕ ونجڕی بكات و بیخوات" بەڵام سەیرەكە لەوەدایە ﴿یەك لرخە لەسەگەكەوە هات و كەچاوم كردەوە سەگەكە ڕۆح لەبەدەنیا نەمابوو﴾[٤٦]. ئەمەئەوپەڕی دژەباویە كە تۆ بچی لەبەردەم سەگێكدا ڕاكشێی بۆ ئەوەی بتخوات لەكاتێكا دڵنیابیت كە نەجاتت نابێ لەدەستی، بەڵام سەگەكە خۆی لەژیاندا نەمێنێ و تۆش زیندوو بمێنی بۆ بەدبەختی ڕۆژگار.

لەوەش سەیرتر پاش ئەوەی كە خەڵكی ئاوایی ئەحەشاپە لەسەر گۆڕەكەی خەیاڵ دەبەستنەوە و دوو گەماڵی هاوشار دەبەن و هەردوو گەماڵەكەی تێبەر ئەدەن، بەڵام لێرەشدا نوسەر دانایانە دژە باوێكی ترمان پیشان ئەدات كە لەبری ئەوەی خواردنی ئەحەشاپە ببینن و ڕزگاریان بێ لەدەستی ئەوەتا ﴿كەتەواو نزیك بوینەوە و

گەیشتین و سەیر دەکەین ئۆی خوایە چی ببینین ؟ ئەحەشاپە خەوی لێکەوتووەو لەخەوێکی قوڵدایە و هەردوو هەوشارەکەش وەك تاوەبارانی بەهار فرمێسك بەچاویان دێتە خوارەوە، هەرچی سۆز و خۆشەویستی دنیا هەیە بەناو فرمێسکەکانیدا جۆگەلە دەبەستێ و بەرەو ئەحەشاپە دەپەڕنەوە﴾[لا١٠٣] . ئای چ سەیرە ؟ . تۆ کارێك بکەیت و سەداسەد ئەنجامێك لەهزری خۆتدا دانێی و چاوەڕێی ڕوودانی بکەی، بەڵام کاتێ تەماشا دەکەیت نەك ئەوەت دەست نەکەوتووە کەتۆ ویستووتە بەڵکو زۆریش پێچەوانەی ئەوەت دەست کەوێت. سەگەکان نەك هەر ئەحەشاپەیان بۆ نەخورا بەڵکو تەواو کەوتنە ژێر کاریگەری حکایەتەکانیەوەو هۆن هۆن فرمێسکیان بۆی هەڵڕشت. ڕاستە واباوە کەسەگ هێمایە بۆ بەوەفایی بوون، بەڵام لەکوێی دنیادا هەبووە کە سەگێك چاوەڕێ بیت کەسێك بخوات بەڵام ئەو بۆ ئەو کەسە بگریێت و جۆگەلەی فرمێسکی بۆ هەڵڕێژێ و بەرەو لای بڕوات. یەکێکی تر لە دژە باویەکانی تر قسەکردن و بێدەنگیە کە ڕۆماننووس زۆر جوان سودی لێبینیوە، ئەحەشاپە سەرباری ئەوەی ببوە حکایەت و هەموو ئاوایی لێی بێزار بوون و هەوڵی لە ناو بردنیان دا بەڵام لەپاشدا زۆر سەیر بێدەنگی هەڵدەبژێرێ ﴿ ئەحەشاپە سەیر بێدەنگ کپ و کاس بووبوو، بەجۆرێك دەمی داخست و بێدەنگ بوو، لێوەکانی لکابوون بە یەکدا، چەندین جار خەڵك بۆی دەچوونە کەمینەوە تا لێوەکانی لێك هەڵبپچڕێ،

خەڵك بەو ئاواتەوە سەری نایەوە و ئەحەشاپەش لێوەکانی هەڵنەپچڕی و دەمی نەکردەوەو تەنیا حەرفێکی نەوت﴾[لا١١٣] . ئەحەشاپەیەك دوای ئەو هەموو کارەسات و ئەو هەموو حکایەت زەدەبوونەی، دوای ئەو هەموو گریان و هاوار هاوارەی کە ببوە پیشەی سەیر نیە کەس حەرفێکیش ی لێنەبیستێ .

﴿ نەسیم دەست دەبات قوڵ ڕێحانە لێدەکاتەوە و دەیخاتە دەمیەوە و دەست دەکات بەخواردنی، لەو ڕۆژەوە نەسیم نوتقی دەبەستری، بۆلای شێخ و مەشایەخی دنیایان برد نەکەس توانی چاکی بکاتەوە و نەکەسیش یەك حەرفی لێبیست﴾[لا١٣٧] . لەچ زەمەنێکدا بووە ڕێحانە هۆکار بێت بۆ لەقسە چوونەوە و نوتق بەستن و قسە نەکردن، دەبێ چ حکایەتێکی تیابێ کەسێك بەخواردنی ڕێحانە لەقسەکردن بچێتەوە، ﴿ لەناو جەنجاڵی و غەڵبەغەڵبی ئەو حەشاماتە دا، نەسیمی ڕێحان هاتە پێشەوەو بەدەنگێك کەوتە قسەکردن لەسەر ئەو دوو

جەنازەیە، هەر کەدەمی دەکردەوەو قسەی دەکرد، ئەو مەرز و بومە بەکون و کەلەبەرەکانیشیەوە، جگە لە بۆنی ڕێحانە، بۆنی هیچ شتێکی تری لێنەدەهات . بەدەم نەسیمی ڕەیحانەوە کە سەرتاپای ئەو دونیایەی گرتبوو، نەسیمی ڕێحان دەدواو دەیوت،ئێوە بۆچی سەرتان ئاوساوە لەوەی ئەم مێرولانە لە چ ڕێگەیەکەوە خزابنە ئەم ژوورەو ؟ بۆ هەمیشە لەدەرەوەی خۆتان سۆراغی ڕێگاکان دەکەن ؟ بۆ هەمیشە پێتان وایە لەناوەوەی خۆتانا جگە لە ریخۆڵەو دڵێکی وەك بەرد ڕەق و هەندێ گەنو و گو زیاتر هیچی تری تیا نیە؟﴾[لا١٣٨] . پاش ئەو ماوە زۆرە بێدەنگیە نەسیمی ڕەیحان چەند جوان بەقسە دێت، نەسیمی ڕەیحان پاش ئەو بێدەنگیە زۆرە نایەوێ هەروا ئاسایی بە قسە بێت، ئەو دەیەوێ لەجێی خۆیداو کاریگەر ترین قسە بکات، ئەو دەیەوێ ئەو پەیامە بەمرۆڤەکان بڵێ کە سەیرێکی ناخی خۆتان بکەن و ببینن کەچ ناخێکی ڕەشتان هەیە، پێویستە پێش هەموو شتێ ناخی خۆتان پاك بکەنەوە، ڕق و کینەو دووبەرەکی و سەرجەم ئەو پەڵەو لەکە پیس و بۆگەنانەی کە لەناختاندایە، لەدڵی ڕەقی وەك بەرتاندایە، فڕێیدەنەدەرەوە و لەجێگەیدا تۆوی خۆشەویستی و ڕێزگرتن و هاوکاری بچێنن، چونکە هەر بەوە دەگەنە لوتکەی کامەرانی و خۆشبەختی و سەرفرازی ژیان.

بەشی چوارەم

حیکمەتی شەو وەك ڕەگەزێکی ژیان

لە ڕۆمانی لەچکەکەی خەیاڵدا هێندەی شەو گرنگی پێدراوەو باسی لێوەکراوە هێندە ڕۆژ گرنگی پێنەدراوە، هێندەی هەژموونی شەو دەردەکەوێت هێندە ڕۆژ هەژموونی نیە.

لەم ڕۆمانەدا شەو کراوەتە سەکۆی ڕودانی ڕووداوەکان، شەو ماڵی لەکۆشکردنی حکایەتەکانە، شەو ساتوەختی جوانی و لێچۆڕینی جلیوەی کامەرانیە، شەو کانگای تاریکی و ئەسرار و پەخشکردنەوەی جوانیەکانە ، هەرکەسێکیش بیەوێ لەم ناز و نیعمەتەی شەو بێبەش نەبێت دەبێ ڕەنجی بۆ بدات و ئازاری بۆ بچێژێ، دەبێ خەوی بۆ تەڵاق بدات، چونکە لالە مچە وتەنی ﴿گەر جارێکیش جوانی شەوتان بەچاو ببینیایە، ئەوا وەنەوز هەرگیز نەیدەوێرا و ڕووشی نەدەهات نزیکی ماڵی چاوتان بکەوێ، کە شەو توانای ئەوەی هەبێت وەك ئیسفەنج ئەو هەموو جوانی و ویقارو ئەسرارە کە لەشەو دا هەیە هەڵبمژێت، حەیف نیە وەنەوز خەو وەك خۆرە بیداتە سۆمای چاو و پڕی بکات لە

نووستن ؟ ﴾[لا٦] . جوانی شەو ، بەرامبەر نوستن. ئەم دوو نیعمەتەی سروشت ، ئەم دوو جوانیەی سروشت ، لەم رۆمانەدا داوای نیعمەتی یەکەمیان کراوەو دووەمیان ڤیتۆ کراوە . تەنانەت گەیشتووەتە ئەو رادەیەی کە ئەو گومانەمان لادروست دەکات کە مرۆڤ بۆ ئەوە دروستکراوە تا شەوانە گوێگر و بینەری ئەو جوانیە بێت کە لەشەودا پەنهانە، بەرادەیەك شەو تا تاریکترو درەنگتر بێت ، چەم و چنار و تەیر و تیور و با خ و رەز و کوچك و کەڵەك ئەو هەموو ئاواز و گۆرانی دەڵێن و گریان و قسەو باس دەکەن، هەر بۆیەش ناکرێ کەسێك نەبێت گوێیان لێبگرێت.

لەلایەکی ترەوە شەو هەروەك چۆن لەسەر ئەرزی واقع تارادەیەکی باش کاتێکی گونجاوە بۆ ژوانی دڵداران و عاشقان تا بێ ترس و دوودڵی و گومان یەك ببینن، هەرواش کاتێکی گونجاوە بۆ ژووان و بەیەکگەیشتنی ئەکتەرەکانی رۆمانەکە. هەر شەو بوو لالە مچە چووە خەونی خورشەی دایکی خەیاڵەوەو مەرگی بە نسیب گەیاند ، هەرشەویش بوو خەیاڵ لەدەستی حسەکەر رایکرد و بۆ ماڵ باوکی گەرایەوە و لەیەکێك لەشەوەکاندا بەدیداری مچە پیزێ دەگات ، هەر شەویش بوو خەیاڵ و باوکی بەرەو ماڵی شێخی شەوناس بەرێکەوتن و خەیاڵ دنیایەك حکایەتی بینی و بیست تەنانەت هەر شەویش بوو خەیاڵ بەمەرگ گەیشت هەروەك چۆن لالە مچە پێشبینی کردبوو ﴿ دڵنیام جگەلەوەی شەو هێز و وزەی راکردن و یاخی بوونت دەداتێ هەر شەویش دەبێت بەنسیبت بۆ مەرگ﴾[لا٢١] . بەڵێ هەرواش دەرچوو خەیاڵ شەوی هەڵبژارد و لەشەودا هەمووانی جێهێشت و مەرگی هەڵبژارد.بەپێچەوانەی شەوەوە لەم رۆمانەدا رۆژ کەمتر کاری پێکراوە و چالاکیەکان یان رووداوەکان کەمتر کەوتوونەتە رۆژەوە ، لەرۆژدا شەپۆلی رووناکی هەیە بەڵام شەپۆلی تاریکی کە لەشەودا هەیە بەجوانتر زانراوە ، لەرۆژدا رەز و باخ و کوچك و دار و بەرد حکایەت ناکەن و قسەو باس ناگێرنەوە ، تەنانەت دەگاتە رادەیەك کە ﴿ هەر گیز رۆژ بۆ گێرانەوەی حکایەتەکان نابێت ﴾[لا٤] .

بەڵێ هەرچی رۆژە ئەحەشاپە خەیاڵ بۆلای حسە کەر دەباتەوەو هەرچی شەویشە خەیاڵ لەدەست حسەکەر هەڵدێ و رادەکاتەوە ، لەمەملەکەتی حکایەتەکانی لەچکەکەی خەیاڵدا شەو لەبانگی بەیانیەوە تەواو دەبێت و هەر لەو کاتەوە رۆژ دەست پێدەکات .

﴿ بانگی بەیانی دا ، شێخی شەوناس ئیتر

هیچی تری نەوت . نازانم سیحری کۆتایی هاتنی شەو بوو یان نەغمەی بانگی بەیانی یان حاڵ و حکایەتی لەچکەکەبوو وای لەحەزرەتی شێخ کرد کە مۆڵەتی نەداین زیارەتی بکەین و ئێمە ئەو بەجێ بهێڵین. ئەو بێدەنگ پیشتی کردە ئێمە ، لە دەرگایەکی بچوکەوە کە تا نەیکردەوە ئێمە کەسمان نەمان دەزانی دەرگایە ، رۆشتە دەرەوە﴾[لا٧٢] . خەیاڵ نازانێ کام لەو هۆکارانە بوونە هۆی چونە دەرەوەی شێخی شەوناس، بەڵام من دەڵێم هیچ لەوان هۆکار نەبوون بەڵکو حیکمەتی رۆژ بوونەوە بوو وای کرد ئەو ژووانەی شێخ و ئەمان کۆتایی پێ بێ . چونکە ﴿ پێش نیو سەعات لەبانگی بەیانی دوو ژنی سپی ئاو دامان لەناو قیامەت و حەشر و حەلا لای ئەو حکایەتانەوە وەك تەونی جاڵجاڵۆکە دەوریان تەنیوە ، لەناو قیامەتی ژەنینی دەفەکانەوە هاتن و گوێگرتن و حکایەتەکانیان پێ بڕیم و وتیان باوکت چاوەڕێت ئەکات چونکە تەنیا نیو سەعات حەزرەتی شێخ ماوەی هەیە بتان بینێ﴾[لا٦٣] . گومانی تێدانیە ئەم دەستەواژەیە ئەو راستیە دەسەلمێنێ کە شێخ تەنها شەو کاتی هەیە خەڵك ببینێ و رۆژ بۆ بینینی خەڵك نابێ.

سیمین چاپچی

ئەدەبی منداڵان لە کوردیدا و کێشەی چەندایەتی و چۆنایەتی

بێگومان لقی ئەدەبی منداڵ لە جیهاندا بەشێکی نوێیە و هەر بۆیە لاوازیشە. پێویستی و سەرەتای دەستپێکردنی ئەدەبی منداڵ دەگەڕێتەوە بۆ بەرەوپێش چوونی جیهان بەرەو زانست و تەکنەلۆژیی، هاوکات لەگەڵ ئاڵوگۆڕیی ئابووری و کۆمەڵایەتی لە جیهاندا، بنەمای فیکری و فەرهەنگی مرۆییش سەبارەت بە ژین و ژیان تووشی گۆڕانکاریی بوو، ئەم ئاڵوگۆڕە جگە لە دەرەوە کاریگەریی لەسەر بنەماڵە و چۆنایەتیی پێوەندییەکانیش دانا، واتە لەبەر چاوگرتن و گرنگی پێیان بە رۆڵی ژن وەکو هاوژین و هاوبەش، یان منداڵ وەکو مرۆیەکی چکۆڵە، بەڵام بەرانبەر لەگەڵ گەورەکاندا. هێدی هێدی جێگەی منداڵ لە بنکەی دڵان دەرهات و رۆڵی راستەقینەی ئەو لە دیاردە جۆراوجۆرەکانی ژیان وەدەر کەوت، سەردەمی مۆدێرن بوو بە سەردەمی منداڵ سالاری.

لە سەدەی بیستەمدا ئەو ڕاستییەدەرکەوت کە دەبێ هەڵسوکەوت لەگەڵ منداڵ و پێداویستییەکانی بە شێوەیەکی زانستی و ئاگاییانە بێت. ئەم پێویستییە بوو بەهۆی گرنگی پێدان بە پەروەردەیی منداڵ و کەڵك وەرگرتن لە دەروونناسی و کۆمەڵناسی و جوانیناسی بە شێوەیەکی تایبەت و ئاکادێمیك.

رۆڵی ئەدەبی منداڵ لە پەروەردەکردنی هزر و ئندێشە و روونکردنەوەی روانگەی منداڵ سەبارەت بە ژیان و جیهانی دەورووبەر، زۆر بەرچاو و حاشاهەڵنەگرە کە خۆشبختانە ئەمڕۆ بە شێوەیەکی جیددی و بەربڵاو هاتووەتە ئاراوە.

لە کۆتایی سەدەی نۆزدەدا (هانز کریستیەن ئاندیرسێن)ی دانمارکی بە نووسینی چیرۆکی تایبەت بۆ منداڵان بناغەی ئەدەبی نوێی منداڵانی لە جیهاندا دانا. لەو سەردەمەوە تا ئەمڕۆش ئەم ئەرکە لەسەر شانی ئەدەبی زارەکی واتە فۆلکلۆر بووە کە لە هەر وڵات و ناوچەیەکدا بە شێوەی شیعر و چیرۆك و مەتەڵ و نەستەق شوێنێکی تایبەتی لە سەردەمی منداڵێتی مرۆدا بووە کە تا ئێستاش هەیەتی، بەڵام زۆربەی ئەو شتانە بە پێی فاکتۆرە پەروەردەییەکانی ئەمڕۆیانە ناچنە ڕیزی ئەدەبی منداڵەوە، واتە بەشی هەرە زۆری ئەو نەریتە (ئەدەبی زارەکی) پاڵ دەدەنە پاڵ پەند و ئامۆژگاری یان داب و دەستووری ژیان و لەم حاڵەتەدا وێژەر لە لێکدانەوە سادە و ئاساییەکانی منداڵدا دەچێتە ڕیزی مۆرشید و مامۆستا.

لەدوای ئاندێرسێن، تەنانەت تا پەنجاکان، جگە لە (ئالیس لە وڵاتی سەیر و سەمەرەدا) بەهەمێکی بەرچاو پێشکەشی قوتابخانەی منداڵ نەکرا. تەنیا دەتوانین ئاماژە بە برایانی "پییێر کاستۆر" بکەین کە پێش شەڕی دووهەمی جیهانی چیرۆکە چیرۆکە وێنەییشد هێنایە ئاراوە. پییێر کاستۆر بە بڵاوکردنەوەی کتێبی وێنەیی حەیوان و دیاردە سروشتییەکان ڕۆیشتە ناو دنیای خەیاڵاوی منداڵەوە، لەمەو بەدوا وێنە بوو بە پێویستیەکی بەرچاو لە شیعر و چیرۆکی منداڵاندا. لە پەنجاکانەوە ئەدەبی نوێی منداڵ بە شێوەی شیعر و چیرۆك لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا پەرەی سەند و کەم کەم گەیشتە ئەو ئاستەی کە وەکو لقێکی تایبەت جێگە و پێگەی لە کتێبخانە و ماڵ و هۆڵی دابەشکردنی خەڵاتە جیهانییەکان دابین کرا.

لە کوردەواریدا کە بە هۆی دوورەدەست بوونی جەماوەرێك لە منداڵانی شارۆچکە و

لادێیەکان، یان نەخوێندەوار بوونی بنەماڵە، کتێب و گۆڤاری تایبەت بە منداڵ بە ئاسانی لە بەردەستدا نییە، بۆیە رۆڵی میدیاکان رۆڵێکی گرینگ و سەرەکییە و پێویستە پرۆگرامەکانی تایبەت بە منداڵان پتەوتر و بە شێوەیەکی تەکنیکیتر ئامادە بکرێ.

لەلای ئێمە کە خوێنەری کتێب بەگشتی و خوێنەری منداڵ بەتایبەت کەمە و فەرهەنگی کتێب خوێندن لەناو چینی بەربڵاوی وڵاتەکەماندا پەرەی نەسەندووە، ئەدەبی زارەکیی و دیداریی واتە تەلەفزیۆن و شانۆ کە بە ئاسانی لە بەردەستی هەموواندایە باشترین و سەرنج راکێشترین شێوەی پێوەندییە. نکۆڵی لەمە ناکرێ کە تا گەیشتن بە ئەدەبی بەربڵاو و دەوڵەمەندی منداڵ و هاتنی تاقمێکی گەورەتری نووسەر و شاعیری دڵسۆز بۆ ئەم بوارە، پێویستە گرنگی زۆرتر بە بەشی منداڵانی میدیاکان بدرێ و بە شێوەیەکی زانستی و جیدی، بە کەڵك وەرگرتن لە تەکنیك و ئەزموون لە باری دەرهێنان و نووسین و شانۆگەرییەوە خواست و سەلیقەی منداڵی کورد بەبەینە ئاستێکی بەرزتر هەتاوەکو لە دواڕۆژی وڵاتەکەماندا چەندەها هونەرمەندی زانا و پسپۆر لە بوارە جۆراوجۆرەکانی کاری منداڵ بێنە ئەم گۆڕەپانە و ئەدەبی منداڵانی کورد بەگاتە ئاستێکی شیاو و بڵێند.

ئەم بەشە لەلای ئێمەش هێشتا لاوازە، هەرچەند لەژێر کاریگەرێتی رەوتی جیهانی و پێویستیی ناوخۆییەکاندا لە حاڵی گەشەکردندایە، بەڵام بەداخەوە لە باری چەندایەتی و چۆنایەتییەوە شتی وای بۆ نواندن و پێشکەشکردن بە ئەدەبی جیهانی منداڵان نییە. هۆی ئەم کەموکوڕییەش یەکەم هەلومەرجی کۆمەڵایەتی و ئابوورییە و دووەم ساوابوون و نامۆبوونی ئەم بەشەیە. ئێمە بەداخەو نەگەیشتووینەتە ئەو قەناعەتە کە بایخ بە پەروەردەیی زەین و هزری منداڵ بە شێوەیەکی پسپۆڕانە و کارناسانە بدەین. هێشتا لە کۆمەڵگا و بنەماڵە و قوتابخانەکاندا شێوەی زەبر و زۆر و ئامۆژگاری لەسەر منداڵ بەردەوامە و گەورەکانمان وەکو (زانای هەمووشتزان) و خاوەن دەسەڵات لە شێوازی کۆنی پەروەردە کردن کەڵك وەردەگرن.

هەموو شتێ بەرەو نوێبوونەوە دەچێ، گەورە وێنە هەڵگری جل و بەرگ و رەوشتی ژیانی رۆژاوایە، بەڵام کە دێتە سەر منداڵ دەبێتە دیکتاتۆرێکی دڵسۆز و عاشق، کە نایەوێ منداڵ خۆی لە جەغزی فەرمانبەرێتی ئەو دەرباز بکات، جا ئەرکی

شاعیر و نووسەر لەم کێشە و کێبەرکێیەدا چییە؟ رێگای رزگارکردنی منداڵ ل بازنەی نەریت و پەروەردەیی کۆندا کامەیە؟ بۆ پتەوکردنەوەی ئەدەبی منداڵانی چی بکەین کە دواڕۆژ شەرمەزاری ئەو چینە نەبین و بە سەربەرزییەوە لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا سەر هەڵبێنین.

"ژان پیاژە" دەڵێ: منداڵ فەیلەسووفێکە کە جیهانی دەرەوە لە رێگای تاقیکردنەوە دەناسێ، تاقیکردنەوەیەك کە خودی خۆی لە خاڵی ناوەندی ئافراندندایە، کە پێی وایە هەر رووداوێك بۆ شادی و لەزەتی ئەو بەدی هاتووە. ئەرکی پەروەردەیی و فێرکاریی منداڵ لەسەرشانی بنەماڵە و پسپۆران و کارناسانی ئەم بەشەیە، بەڵام هونەرمەند رۆڵێکی گرنگ و سەرەکی هەیە. نووسەر و شاعیر بە کەڵك وەرگرتن لە ئەزموون و زەوق و زانین دەچێتە ناو دونیای پڕ لە شادی و پرسیاری منداڵ و بە زمانێکی ساکار لەگەڵیدا پێوەندی دەگرێ و بیر و هزری دەهەژێنێ. ئەوەیە کە لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا زیاتر لە رابردوو بایەخ بە ئەدەبی منداڵ دەدەن و لە شاعیر و نووسەری ئەم بەشە پشتگیریی دەکەن. بەڵام بەداخەوە لە ئەدەبی کوردیدا بەهۆی گرنگی نەدان بەم لقە چ لەلایەن نووسەران و شاعیران و چ لە لایەن دەزگا پەروەردەییەکانەوە، ئەدەبی منداڵ لاواز و سەرەتاییە، واتە هەم کێشەی چەندایەتیی هەیە و هەم کێشەی چۆنایەتیی.

ئەدەبی منداڵ:

وەك ئاماژە کرا، ئێمە لە بواری ئەدەبی منداڵاندا رەخنە و لێکۆڵینەوەمان نییە. کە وابوو داهێنانیش کەمە و دەبێتە هۆی لاوازی بنەمای تیۆریك، تا رادەیەك کە نووسەران و شاعیرانی ئەم بوارە زیاتر بە پێی زەوق و ئەزموون دەنووسن تا شێوازی دیاری کراوی زانستی. مرۆڤ پێش لەدایك بوون لەگەڵ مۆسیقادا ئاشنا دەبێ، واتە شەپۆلی دەنگی دایك ئاوی منداڵدان دەلەرێنێتەوە، کاتێ ئەو رەنگدانەوە گەیشتە منداڵ، دەچێتە ناخ و دڵگایەوە و پێوەندییەکی رۆحی و رەوانی لە نێوان دایك و ساوا پێك دێنێ. منداڵ پێش لەدایك بوون مۆسیقا دەناسێ و دواتر فۆنۆتیکی وشەکان، ئەوەیە کە "لایەلایە" لە چاو قوچانێکدا لەسەر رۆح و رەوانی ساوا کاریگەرێتی خۆی دادەنێ و دەیخەوێنێ. لایە لایەکان مانای قووڵی فەلسەفی و ئایدیۆلۆژییەکان نییە، بەڵکو بە زمانێکی ساکار باسی ژین و ژیانی رۆژانە و رووداوە ئاساییەکان دەکا. دایك بە لایەلایە وتن، لەلایەکەوە دەردەدڵ و ئاوات و خواستی خۆی دەردەکێنێ، و لەلایەکەوە بە کەڵك وەرگرتن لە ئوستوورە و هێما باسی خەیر

و شەڕ، چاکە و خراپە، زاڵم و مەزڵووم دەکا.

لایە لایە لە باری زمانییەوە، زمانێکی عامیانە و لە باری کێشەوە ساکار و رەوانە، منداڵ سەرەتا بە مۆسیقا و ئینجا بە وشە و کەلام لەگەڵ جیهانی دەرەوەدا پێوەندی ئەگرێ. لایە لایە یەکەمین شیعری مۆسیقاییە کە هەست و رەوانی ئینسان ئەهەژێنێ.

دابەشکردنی پلەی تەمەنی منداڵ و مێردمنداڵ ئەمانەن:

أ- لەدایك بوون تا دوو ساڵان: منداڵ لە رێگای پێوەندیی فیزیکی و عەینییەوە دەگاتە قۆناغی ناسینەوە، ئەدەبیات لەم تەمەنەدا ئەدەبی واقیع خوازانەیە و وشە بە مانای خودی واقیعییەکەی بە کاری دێ، واتە ئەدەبی پەروەردەییە.

ب- ٢ تا ٧ ساڵان: زەینی منداڵ لەم قۆناغەدا یاخییە و هیچ دیسپلینێك هەڵناگرێ.

جـ- ٧ تا ١١ ساڵان: زەینی منداڵ لەم قۆناغەدا بۆ شیکردنەوەی هەندێ لە چەمکە دەرهەستەکان ئامادەیە، واتە تەمەنی "ئەنیمیسم" یان "گیاندار بێنداری".

د- ١١ تا ١٥ ساڵان: ئەم تەمەنە کۆتایی قۆناغی منداڵی و سەرەتای دەورانی مێردمنداڵییە. لەم تەمەنەدا هێزی زەینی مێردمنداڵ گەیشتۆتە ڕادەیەك کە هەندێ بۆچوونی دەرهەسکارانە لێك بداتەوە.

دابەشکاریی ئەدەبی منداڵان:

ئەدەبی منداڵ بریتییە لە زنجیرەیەك بەرهەمی زانستی، بە تایبەتمەندیگەلێکی دەروونناسانە و پەروەردەییەوە، زۆربەی ئەو بەرهەمانە لە خودئاگای نووسەر بە چوارچێوەیەکی دیاریکراوەوە دێتە بەرهەم. واتە زانستی – ئەدەبین.

ئەدەبی ئەمڕۆیانەی منداڵ گەرچی لەلایەنی پەروەردەییەوە کەم ڕەنگە، بەڵام لە خودی خۆیدا پەیام و کاریگەرێتی تەربییەتی و فێرکارانەشی هەیە. بەگشتی دەتوانرێ بوترێ ئەم ژانرە پێکهاتووە لە شەش بەشی جیاواز و هەر بەش کاریگەریی تایبەت بەخۆی هەیە:

ئەدەبی منداڵان:

١- زارەکی: یاری، لایەلایە، مەتەڵ.

٢- دیداری: فیلم و شانۆ.

٣- نێویساری: شیعر و چیرۆك (کتێب).

١- ئەدەبی زارەکی:

سەرچاوەی ئەم بەشە لە فۆلکلۆرەکاندایە، لایەلایە کە ڕیشەی قووڵی کۆمەڵایەتی هەیە،

سینە بە سینە هاتووە و لە زاران گەڕاوە و بێ ئەوەی دەرکەوێ شاعیر و دانەرەکەی کێیە و لە بەردەوامی زەماندا دەم بەدەم گەیشتۆتە ئێمە.

یاری: یاری بەرە بەرە هاتووە و بە هەندێ گۆڕانکاریی لە دەورانی منداڵێتی مرۆڤدا جێگیر بووە.

مەتەڵ: مەتەڵ زۆرتر بۆ گەورەیە، بەڵام چونکە جیا لە لایەنی گاڵتە و گەمە، لایەنی ئامۆژگاریشی هەیە، دەچێتە ریزی ئەدەبی زارەکی منداڵانەوە.

٢- ئەدەبی دیداری:

شانۆ شێوەیەکی نوێیە بۆ پێوەندی نێوان منداڵ و جیهانی دەور و بەریەوە کە لەم ساڵانەی دواییەدا لە باری سەرگەرمی و یاریی و پەروەردەوە رۆڵێکی گرنگی بووە. بەڵام بەداخەوە منداڵی کورد تاڕادەیەك لەم تەوەرە بێ بەشە و جگە لە هەندێ کاری سەرەتایی نەبێ، شتی وای پێشکەش نەکراوە. میدیاکانیش بایەخێکی ئەوتۆ بە بەرنامەی منداڵان وەکو ژانرێکی زانستی- هونەری نادەن و هەندێ بەرنامەکان خاوەنی وەها فاکتۆرێکی پێویست و دیاریکراوی کاری منداڵان نین. بنەڕەتی شانۆکان واتە نووسین بە پەلە و تەنیا بۆ پڕکردنەوەی کاتی بەرنامەکانە. لە زۆر شوێندا دەرهێنەر، ئەرکی نووسین و شانۆگەریشی لە ئەستۆدایە. پێشکەشکراوەکانی شانۆ هێندە کەمن کە لە ژمارەی قامکەکانیش تێناپەڕن، لەم بوارەشدا لە باری نووسین و مۆسیقا و دەرهێنانەوە لاوازین. بەڕاستی جێی ئەسەفە کە منداڵانی ئەم وڵاتە لە شادی و زەوقی نێو هۆڵ و شانۆکان بێبەش بن.

شانۆی منداڵ کە بەرهەمی سەردەمی مۆدێرنە لە بەشەکانی دیکە نوێتر و کەم تەمەنترە، بەڵام ئەگەر لە بەرچاو بگیردرێ و گەشە بکا لایەنگری زۆری هەیە بەتایبەت کە لە کوردستان ئەو ئیمکاناتە بە زۆری لەبەردەستدایە.

٣- ئەدەبی نوێساری:

ئەم بەشە بەربڵاوترە و تاقمێکی زۆرتر لە منداڵ دەگەڕێتەوە. نووسینی شیعر و چیرۆك بشێوەی تایبەتی منداڵ، تەمەنێکی سەد و چەند ساڵانی هەیە. مێژووی ئەدەبی نوێی منداڵ لە جیهاندا بە "هانز کریستیەن ئاندێرسین"ی دانمارکییەوە دەست پێدەکا، چیرۆك نووسەری کە بەرهەمەکانی بە دەیان زمانی وەرگێڕدراوەتەوە و هێشتا ناوی لەسەر زاری خەڵکە.

بەشی ئەدەبی نویساری بریتییە لە شیعر و چیرۆك، کە هەر کامیان شێواز و کاریگەرێتی تایبەتی خۆیان هەیە.

شیعری منداڵ: روانینی واقیع خوازانەیە بۆ جیهان لە روانگەی منداڵەوە، شیعری منداڵ باسی واقیعیەتە عەینی و دەرەوەییەکان دەکا بە پێوانەی ئەزموونی منداڵ. لە ڕاستیدا شتێکی زەینی و خەیاڵی نییە بەڵکو مەوزوع و وشەکان واقیعی و ناسراون، واتە قسەی منداڵ بقسەی خۆیەتی، ئەو زمانە کە تێی دەگا و لەسەر زارییەتی، شاعیر بە کەڵك وەرگرتن لە وەزن و قافیە، شیعرەکان بە شێوەیەکی سادە و ریتمیك دەخاتە بەردەستی منداڵ و زاری منداڵی پێ دەهەژێنێ.

ڕێئالیسم یان واقیعخوازی پێداویستی هەرە گرنگی شیعری منداڵە لە پلەی "الف" و "بێ"دا کە زەینی منداڵ توانایی لێکدانەوەی لێکچواندن و هێما و ئیستعارەی نییە، لە ڕاستیدا ئەو لەگەڵ شیعرێك پێوەندیی دەگرێ کە مانای وشەکان لە دەرەوەی خۆیدا بناسێ یان ببینێ، چونکە منداڵ لە سەرەتا هەندێ وشەی دیاریکراو دەناسێ واتە ئەوانەی کە لە بەرچاویەتی وەکوو: دایك، باوك، نان، ئاو، دەس، چاو و هتد.

یان ئەو شتانە و ئەو وشانەی کە بە هەستەکان ناسیویەتی وەکو: داخی، شیرینی، برسییەتی و...هتد.

کاتێ منداڵ دەڵێ دایکم میهرەبانە، پێشتر لە ڕێگای کرداری دایکییەوە هەستی بەو میهرەبانییە کردووە و ناسیویەتی. بەڵام ئەگەر دەبیسێ "دایکم وەکو مانگە" بە سەر سوورمانەوە بە دوای پێوەندی نێوان مانای دایك و مانگدا دەگەڕێ و چونکە تاقەت و توانای تێرامانی نییە، ماندوو دەبێ و وازی لێدێنێ.

لە ڕاستیدا زمانی منداڵ زمانێکی بنەڕەتییە کە لە تاقمێك وشەی سادە و سەرەتایی پێکهاتووە. ئەگەر شیعر لەو باونە (وشەیی)ە لابدات لە ڕیزی شیعری منداڵان دەردەچێ. لە شیعری کوردیدا گرنگی نەدان بەم خاڵە یەکێك لە کێشە بەرچاوەکانە کە زۆربەی هەرەزۆری بەرهەمەکان دەگرێتە بەر. لە گرووپی "ئەلف"دا لێکچوونەکان هەست پێکراوترن، لە گرووپی "ب" بەملاوە ئیستعارەگەلێکی ساکار دێتە ناو شیعرەوە، بەڵام لە پلەکانی سەرەوەدا شاعیر دەتوانێ لە هەندێ تەکنیکی شیعری کەڵك وەربگرێ و لە باری وەزن و قافیەشەوە ئازادترە بۆ هەڵبژاردنی چوارچێوەیەکی شیعری، بۆ نموونە شیعری نوێ و ئازاد.

هەرچەندە تەمەنی منداڵ لە خوارەوە بێ زەحمەتی شاعیر بۆ گەیشتن بە زمانی گاریگەر زۆرترە، چونکە ئاستەنگی و تەنگەژەیی وشە و ریتم و مانای بۆ ساز دەبێ. واتە لە پلەی "ئەلف و بێ"دا

پێویستە وشە ساکارتر، ریتم شادتر و توندتر و مانا روون و ئاشنای زەینی منداڵ بێ.

تایبەتمەندی شیعری منداڵان بە باری فۆرم و چوارچێوەوە:

گەرچی چوارچێوەی شیعر لە پێشەوە دیاری ناکرێ، بەڵام هەروا کە ئاماژەمان پێکرد شیعری منداڵ بەهۆی پێداویستی بەرچاوگرتنی فاکتی زانستی لە کاتی ئافراندندا خاوەنی چەندین خاڵە، کە لە خوارەوە باسی لێ دەکرێ:

١- ریتم شاد و خێرایە

٢- وشەکان لە بازنەی زانینی منداڵ تێناپەڕن.

٣- خانە شیعرییەکان (نیوەبەیت) تا دەکرێ کورتن (واتە ٥ تا ٧ برگە).

٤- زیاتر لە ٨ تا ١٠ بەیت نین.

٥- تەکنیکی شیعری بە پێی تەمەنی منداڵ لە بەرچاو بگیردرێ.

٦- وشەکان ساغ و پاراو بن.

چوارچێوەی شیعری منداڵان بەتایبەت لە پلەی "الف" و "ب"دا ئەمانەن:

چوارینە-غەزەل-مەسنەویی

دەکرێ بە پلە "ج" و "د" بەرەو بان لە شیعری نوێ، بەڵام کێشدار کەڵك وەربگرین و تا ڕادەیەك لە بەربەستیی قافییە دەرچین. بە پێچەوانەی ئەدەبی کلاسیك، شیعری ئەمڕۆی منداڵان ئامرازێکی فێرکاریی و پەروەردەیی نییە و ڕۆڵی شاعیر لەگەڵ مامۆستا و دایك و باوکدا جیاوازە، واتە شاعیر بە هەست و زەینی منداڵ یاری دەکا و لەگەڵ خۆی دەیهێنێتە ناو جیهانێکی پڕ لە جوانی و مۆسیقا ڕەنگ و شادمانییەوە.

شاعیری منداڵان:

شاعیری منداڵ مرۆڤێکە کە بە وتەی فرۆید منداڵ بوون لە ناخو دنائاگایدایە و دەتوانێ بە لێکدانەوەی بەرهەمەکانی، کەسایەتی ڕۆحی و ڕەوانی ئەو بناسین. چونکە سەرچاوەی کەسایەتی مرۆڤ لە سەردەمی منداڵیدایە. شاعیری منداڵان کەسێکە کە بە باشی دەتوانێ پردێ لە نێوان ئێستە و ڕابردوودا ببەستێ و بە ڕوانینی قووڵی نوستالۆژیك بە پێی زانین و زەوقی منداڵ بەرهەمێك بخوڵقێنێ.

دەزانین کە هونەرمەند لە کاتی ئافراندندا دەگاتە ئاستێکی بەرز و جیاواز، بۆ گەیشتن بەم ئاستە پێویستی بە ئازادی مەلی خەیاڵ و کردەوە هەیە، بەڵام چونکە شاعیری منداڵ لە کاتی نووسیندا بۆ پاراستنی تەکنیك ئەسیری هەندێ جەبر و بەربەستە، ئازادی کردەوە و خەیاڵی نییە. لێرەدا دێینە سەر ئەو بڕوایە کە نووسینی شیعری منداڵان بە پێچەوانەی ئەوەی کە هەست دەکەین ساکارە، کارێکی سەخت و

پڕ زەحمەتە، کە جگە لە ناسینی تەکنیکی شـیعر و هــەبوونی جەوهــەری زاتــی شــاعیرانە، پێویــستی بــە زانــستی دەروونناسی و جوانیناسی و پـەروەردەیی منداڵ هەیە.

"مەحموود کیانوش" نووسەری بەناوبانگی فارس دەڵێ:

نزیکایەتییەک لە نێوانی شـاعیر و منـداڵ و مرۆڤی سەرەتایی هەیـە، ئـەم نزیکایەتییـە لە ڕوانینی هاوبەشی عاتیفییە بە جیهـان و سرووشـت. واتــە هــەروا کــە مرۆڤــی سەرەتایی بۆ ناسینی جیهان هـەوڵی داوە، مەبەستی منداڵیش ناسـین و یارییـە، بۆیە دەبێ شاعیر هەوڵ بدا بگاتە ئاستی ناسین منداڵی دەروونی خۆی بدۆزێتەوە، جگە لـە یاری بەدوای هونەردا دەگەڕێ.

منداڵ خۆی لە خۆیدا لە سروشـت نزیکـە و بە پێوانـەی "ناسـینی جیهـان" لـە مرۆڤی سـەرەتاییش نزیکـە. بـەڵام شـاعیر کـە لـە ســەردەمی منــداڵی دوور کەوتۆتــەوە و گەیـشتۆتە ناسـین، پێویـستە لـە کـاتی نووسیندا لە ژیانی عەقڵانی و فیکریی بێتە دەر تا لە سروشت نزیک ببێتـەوە و مرۆڤی سەرەتایی لە دەروونی خۆیدا بدۆزێتـەوە، ئینجـا بــە هــەموو شــتێ گیــان و مانـا ببەخشێ.

لە کۆتاییدا دەتوانین بڵێین شاعیر بـوون، مانــەوە لــە منداڵیـدا. و لــە نــاخی هــەر شاعیرێکدا منداڵێک حەشار دراوە.

چیرۆکی منداڵان:

ئەو خاڵانە کە بۆ شاعیری منداڵان لە بەرچاو دەگـیرێ، چـیرۆك نووسـیش دەگرێتـە بـەر، نووسەر دەبێ شارەزای دەروونناسی منـداڵ و جوانیناسـی و کۆمەڵناسـی بـێ و بـە پێـی ئەو خاڵانە بنووسێ.

تایبەتمەندی چیرۆکی منداڵان:

١- پاراستنی زمانی بنەڕەتی و ساکار.

٢- لە بەرچاوگرتنی کورتی بەرهەم بە پێی پلەی تەمەنی خوێنەر.

٣- کـەڵك وەرگـرتن لـە واقیعییەتـەکان بـۆ پلــەی "ئــەلف" و "بــێ" و خــەیاڵ و هەڵبـژاردنی وێنـە بـە پێـی تایبەتمەنـدی و ناوەڕۆکی دەق و فانتازیا بۆ چینی ژوورتر.

چـیرۆکنووس چـەند بتـوانێ بگەڕێتـەوە بـۆ سەردەمی منداڵی ئەوەندەش لـە ئافراندنـدا سەرکەوتووە. بەرهەمی منداڵ ئەگەر ڕۆحـی منداڵانـەی تێدا نـەبێ وەکـو پەیکەرەیـەکی بێگیان وایە، کـە هەرچـەند جـوان و سـەرنج ڕاکێش بێ ڕۆح و گەرمی ژیانی نییە.

دیارە خوێنەر بێ ئەوەی شـارەزای تـەکنیك بێ هەست بەو ڕۆحە دەکا.

ویلیـام لێـك دەڵـێ: مـرۆی لـە دوو بـەش پێکهـاتووە: مەعـسوومییەت و ئـەزموون. گەورەکان کەم کەم لـە درێـژەی تەمەنیانـدا ئــەزموون بەدەســت دێــنن، بـــەڵام مەعسوومییەت دەگەڕێتەوە بۆ (self)دا هیچ بەربەســتێکی جینــسی و نەتــەوەیی و چینایەتی لە ئارادا نییە.

بە پێی ئەم هەڵوێستە، (self) لە نووسـەری منداڵاندا ژیانێکی نزیك و بەردەوامی هەیە کـە دەبێتـە هـۆی سـەرکەوتوویی یـان دابـەزینی بەرهەم. ئەو خاڵە هەرچـەندە بـەقووەتتر بـێ نووسەر سەرکەوتووترە.

لە زۆربەی نووسەراندا ئەم شـێوە ڕەفتارییـە وەبەرچــاو دێ و لــە هــەڵس و کەوتیانــدا دەبینرێ. بـۆ وێنـە "ئەسـترید لینـداگرین"ی ســوێدی کــە چــەند خــەڵاتی جیهــانی وەرگرتـووە، وەهـا ڕۆحێکـی شـاد و سـووکی بووە کە لە تەمـەنی ٧٢ سـاڵاندا بـە درەختـا هەڵزنیووە و لە هەر شـوێنێ منـداڵان یارییـان بکردایە، لینداش دەڕۆیشتە بازنەی یارییەکـە یانداو بەشدار دەبوو.

هەروەها مووریس سنداك لە کاتی وەرگـرتنی خــەڵاتی جیهــانی "هــانس کریــستییەن ئاندێرســین"دا گـوتی: لـە نووسـینەکانمدا بــەردەوام منداڵێتییــەکی نهــێنی هەیــە. و ڕاســتییەکەی ئەوەیــە کــە کاریکــاتۆری کەسایەتی خـۆم لـە کەسـایەتی کاراکتـەری چیرۆکەکانمدایە.

شەریف فەلاح ـ سنە

ئاوڕێکی کورت لە شەپۆلەکانی شیعری نوێی کوردی لە ڕۆژهەڵات، نەوەی نوێ وەک نموونە

بەرایی:

بەپێی ئەو فاکتەر و بەڵگانەی کە لەبەر دەست دان، مێژووی ئەدەبی کوردی تا رادەیەکی زور زارەکی بووەو کەمتر وەك نووسراوە و مەکتووب ماوەتەوە، بەڵام بە هەموو ئەوانەشەوە، عاشقانی وشەی رەسەنی کوردی و عارفانی قەقنەس ئاسای ئەدەبیات، لە دژوارترین هەلومەرجی ژیاندا رۆشتوونەتە ژوانی ئەهوورایی شیعر و لە چەند قوناغدا چەندین تابلۆی رەنگین و چامەی بەرزی شیعرییان بۆ نەتەوە و نەسڵەکانی داهاتووی خۆیان بەجێ هێشتووە. ئەو تابلۆ شیعرانەی ئەگەر بە چەمك و پێوەری ئەمڕۆژییانە و بە شێوەیەکی زانستی، لە روانگە جیاوازەکانەوە، راڤە و شرۆڤە بکرێن، ئەوا بۆمان دەردەکەوێ و ئەتوانین ئەو ئیدعایەش بکەین کە ئەگەر ئەو شیعرانە لە شیعرە جیهانی و ڕەسەنەکانی میلەتانی دیکە بەرزتر نەبن، بێگومان هیچ کەمتریش نین. !! هەر لە بابا تاهیری عوریان و سەیدی هەورامی و خانای قۆبادییەوە بگرە هەتا نالی، مەحوی، سالم، بێسارانی، مەولەوی، وەفایی و.... چەندین شاعیری پایەبەرزی دیکە کە هەر کام قوتابخانەیەکی دەوڵەمەندی شیعرییان بۆ بەجێ هێشتووین. بەڵام چارەنووسی مێژووی ئەدەبی هاوچەرخی کوردیش، ئەگەرچی لە هەوێن و ناوەرۆکی خۆیدا، لە چارەنووسی ئەدەبی کلاسیکی کوردی جیاواز نەبووە و نییە، بەڵام لە زۆر بواردا توانیویەتی تا ڕادەیەکی زۆر پێناسە و جۆگرافیایەکی تایبەت بۆ خۆی درووست بکات و بوون و ماهیەتی خۆی بسەلمێنێ .

بە لەبەرچاو گرتنی ئەو ڕاستیەی کە هەم لە دەورانی شۆڕشی مەشرووتیەت لە ئێران و هەم لە دەورانی حکوومەتی پاشایەتیی پەهلەوییەکان و هەمیش دەورانی دەسەڵاتدارێتی کۆماری ئیسلامی، خوێندن و نووسینی کوردی بە شێوەیەکی فەرمی قەدەغە کراوە و قفڵی ئاسنین لە دەروازەی وشەی کوردی دراوە، بەڵام شاڵاوی مودێڕنیزم و مودێڕنیزاسیون بە هەموو چەمك و رەهەندەکانییەوە، کەم تا زۆر کۆمەڵگای کوردستانی خستە ژێر نفووز و کاریگەریی خۆیەوە. هەر بەو پێیەش، ئەگەر نەڵێین ئاڵوگۆڕێکی بونیادی و ریشەیی، دەتوانین بڵێین کە ئاڵوگۆڕێکی بەرچاوی لە بواری سیاسی، رامیاری، کۆمەڵایەتی، ئەدەبی و .... پێك هێنا.(چۆنیەتیی مامەڵە کردن و میکانیزمی هەڵسوکەوت لەگەڵ چەمکە مەعریفی و رەهەندە جیاوازەکانی رۆژئاوا لە کۆمەڵگای کوردستاندا، مێژوویەکی دوورو درێژ و پڕ لە هەوراز و نشێوی هەیە. دەخوازێ بە شێوەیەکی زانستییانە راڤە، تەفسیر و شرۆڤە بکرێت. کە جێگای لێرەدا نیە.) ئەوەی لێرەدا دەمهەوێت بە شێوەیەکی گووشراو ئاماژەی پێ بکەم ئەوەیە کە ئەدەبیاتی کوردی (شیعر) بەگشتی و شیعری کوردستانی رۆژهەڵات بەتایبەتی، کەوتۆتە ژێر کاریگەری و نفووزی پرۆژەی مودێڕنیزاسیۆنی رۆژئاواو تاڕادەیەکی زۆر هەم لە بواری رواڵەت و هەم لە بواری نێوەرۆکیشدا، ئاڵوگۆڕی بەسەر هات.

بەرەی یەکەم، دەیەی ١٣٤٠ی هەتاوی:

لە رۆژهەڵاتی کوردستان و لە چوارچێوەی ژانری شێعر و لە شێوازی نوێدا ئەگەر بمانەوێ بە شێواز و مێتۆدێکی مێژوویی ـ گێڕانەوەیی جەخت لەسەر سەرەتاکانی نوێبوونەوەی دەقی شێعری کوردی بکەین، بێگومان هەموو لایەك لەسەر ئەوە کۆکین کە سوارەی ئیلخانی زادە وەك شاعێرێکی رۆشنبیر، کونجکۆڵ و خوێنەوار یەکەم کەس بووە کە ئەم رچەیەی شکاندووە و هاوڕی لەگەڵ هاوەڵەکانی وەك "عەلی حەسەنیانی (هاوار)، فاتیح شیخولئیسلامی (چاوە)، موسلیح شێخولئیسلامی (رێبوار) و قاسم موئەیەدزادە (هەڵۆ) توانیویەتەکان و گوڕێك لەم پێناوەدا هەڵبێنێتەوە،

تایبەتمەندییەکانی ئەم حەرەکەتەی سوارە ئەوە بوون کە ئەو بەپێی هەلومەرجی ژیان و خوێندن لە تاران و ئاگایی و شارەزایی لە ئەزموونی شێعری فارسی و بەتایبەتی "نیما یووشیج" هەنگاوێك هەڵبگرێتەوە. بەلام سوارە لەم نوێبوونەوەیەدا نەیهێشتووە ئەو کاریگەرییەی شێعری نیما زەق و بەچاو بێت و لەلایەکی دیکەشەوە ئەزموونی شێعری گۆرانی لەبەردەستدا بووە و هاوکات بۆخۆشی خاوەن فکر و تێڕوانینی نوێ بووە بۆ ئەدەب و شێعر و داهێنان کە شێعرەکانی کۆمەڵە شێعری خەوە بەردینە و چەند رەهەندی بوونیان دەربڕی ئەم راستیەن.

پاش مەرگی کاك سوارە رەوتی شێعری نوێی کورد بەردەوام دەبێ، بەلام بەهۆی هەلومەرجی سیاسی و کۆمەلایەتیی رۆژهەلاتی کوردستان و هاتنە ئارای شۆڕشی گەلانی ئێران لە ساڵی ١٩٧٩ی زایینی هاوتەمەن و هاوەڵەکانی سوارە بەهۆی تێکەلاو بونیان بە فەزای سیاسیی ئەوکاتی کوردستان و چوونە ناو شۆڕشی ئەو بەشەی نیشتمان لە ئاراستەی راستەقینەی ئەو رەوتە شێعرییە لادەدەن و جەوهەری راستیی شێعر و هونەر دەخەنە ژێر رکێفی سیاسییەوە، لەم قۆناغە دایە کە جۆرێکی تر و تێڕوانین و فۆرمێکی دیکە لە شێعری نوێی کوردستانی رۆژهەلات کە درێژەدەری رەوتی سوارەیە دێتە ئاراوە کە رەگێکی لەناو بیری ناسیۆنالیستیی گرێدراو بە شۆڕش و ئەدەبی شاخ و ئەو رەگەکەی دیکەشی گرێدراوە بە ئەدەبی شار لە کوردستانی ئێران کە سەرەتای فۆرم گرتنی بووە.

کەسانێکی وەك "شەریف حوسێن پەناهی، جەلال مەلەکشا، عومەر سوڵتانی (وەفا) قاسم موئەیدزادە (هەڵۆ) لەناو شار و هەروەها کەسانێکی "ئەحمەد بازگر، حوسێن شەبەق، ناسر حیسامی، حەمزە پیرۆتی (مامۆستا بێبەش)، ئازاد لوتفیانی (ئازا)، ئەحمەد قادری لە شاخ نوێنەرایەتیی ئەم قۆناغەی شێعری رۆژهەلاتی کوردستان دەکەن.

بەرەی دووەم، سەرەتای دەیەی ١٣٦٠ی هەتاوی:

پاش چەند ساڵ دوای ئەو دوو شەبەنگە کەسانێکی وەك "ساڵح سووزەنی، فەریدوون ئەرشەدی مارف ئاغایی، ژیلا حوسێنی، سیمین چایچی، رەحیم لوقمانی و ك.دئازاد" و چەندین کەسی دیکە بە دەربڕین و روانگەی جیاوازترەوە دێنەوە مەیدان و لەو ساڵانە ئیدی شێعرێك لەدایك دەبێت کە هەڵگری فۆرم و تێڕوانینی نوێ و جیهانبینیی تازەیە و هەرکام لەو شاعیرانە دەنگ و رەنگی تایبەت و جیاواز لەوی دیکەیان هەیە و لەناو ئەم دوو شەبەنگەدا دەنگێك خۆی دەنوێنێ کە لە هەموان جیاوازترە، هەرچەند بە تۆخی نوێنەرایەتیی ئەدەبی بەرگری لە چوارچێوەی شێعری نوێدا دەکات، هاوکات زمان دەربڕین و ناوەرۆکێکی قووڵی هەیە، ئەویش شاعیری بوێر و بە هەڵوێست جەلال مەلەکشایە، شێعری جەلال لەلایەك شێعرێکی تووڕە و یاخی و هاوکات شێعری قۆناغی گۆڕانە، گۆڕان بەرەو گرینگی پێدان بە فۆرم و پێکهاتە لای شاعیرانێکی وەك مارف ئاغایی، فەرەیدوون ئەرشەدی و دواتر، بێهزاد کوردستانی، ئیبراهیم ئەحمەدی نیا، جەلیل ئازادیخواز جەلیل عەباسی، رەئووف مەحموودپوور، کامبیز کەریمی، یوونس رەزایی، محەممەد ئەحمەدی سامان، عەزیز ناسری، و چەندین کەسی دیکە توانییان شەپۆلێکی دیکەیە لە رەوتی نوێخوازیی شێعر لە کوردستانی ئێران بنیات بنێن.

لەم قۆناغەدا ئەگەرچی تا رادەیەك زەمینە و بەستەری یاخی بوون و لادان لە "نۆرم "و قاڵبە سەلەفیەکانی شێعری نوێ (وەك: کێشی برگەیی، جیهانبینی شیعری بەرگری (مقاومت)، نۆستالۆژی رۆمانسیەت و ....) کە هێشتا وەك پەتایەك بەرۆکی شیعری بەرنەدابوو، فەراهەم کرا و هەرکام لەو شاعیرانە بە رواڵەت هەوڵیان داوە لە پەنجەرەی خۆیانەوە سەیری جیهان و دەوروبەر بکەن و تێدەکۆشان شێواز و جیهانبینی و رێبازی تایبەتیی خۆیان بدۆزنەوە، بەلام لە هەندێ بواردا نەبێت کە چەند کەس توانییان سەرکەوتن بەدەست بێنن و چەندین شیعری نەمر بخوڵقێنن، ئیدی زۆربەی هەوڵەکان یان لە چوارچێوەی لاسایی کردنەوە لە یەکتردا مانەوە، بە شێوەیەك ئەگەر شیعری چەند کەسێکیان لە پاڵ یەکترەوە دانرابا، هەست دەکرا لەلایەن یەك شاعیرەوە نووسراون. یان گێڕۆدەی سێبەری شاعیرە لووتکەکانی فارس وەك: شاملوو، فەرۆخ زاد، سێپهری و... بوون یان ئاوێتەی شیعری بەرگری (مقاومت) بوون. ئەو شیعرەی کە لە کوردستانی باشوور، لە لایەن شێرکۆ بێکەس، رەفیق سابیر، عەبدوڵا پەشێو و ..... شۆرەتێکی نێونەتەیی بۆ خۆی فەراهەم کردبوو! !.بەتایبەت کاریگەریی خەستی رۆحی رۆمانسییانەی شێرکۆ بەسەر شیعری هەندێك لەو شاعیرانەدا بە ئاشکرایی دەبینرێت. ئەڵبەت نابێت ئەوە فەرامۆش بکەین هەندێك لەو شاعیرانە، توانییان ئەزموون و تەکنیك و جیهانبینیی شاعیرانی دیکە، دەروونی بکەنەوە و زمان و فۆرمی تایبەتی شیعری بۆ خۆیان درووست بکەن.

بۆ نموونە خاتوو ژیلا حوسێنی، بە کەڵك وەرگرتن لە "جسارت"و تابۆ شکێنی فرووغی فەرۆخزاد و سەمیمیەت و سادەیی شیعری عەبدوڵلا پەشێو و پشووی درێژیی خەیاڵی شێرکۆ بێکەس، جیهانێکی شیعریی ژنانەی و خوڵقاندووە کە مۆرك و ناسنامەی تایبەتیی خۆی پێوە دیارە.

لێرەدا من باسی هەلومەرجەکان، بەستێنە سیاسی، کۆمەلایەتی و فەرهەنگییەکانی هەرکام لە قۆناغەکان ناکەم و بەخێرایی

بەلایانـدا تێدەپـەڕم و زیـاتر مەبەسـتم خـستنە رووی گۆشـە نیگایەکـە لـەناو و دەنگەکان و سەرەتای قۆناغە شێعرییەکان لە رۆژهەڵاتی کوردستان.

چەند دەنگێک لـەو شاعێرانەی کـە باسم کرد و سـەر بـە بـەرەی شێعری شارن لـە رۆژهـەڵاتی کوردسـتان بـەپێی جـۆری تێـڕوانین و تایبەتمەنـدیی شـێعرییان توانیویانـە هاوکـات هـەم لەگـەڵ رەوتـی شاعێرانی دەیەی ٥٠ی هەتاوی و شۆڕشـی گـەلانی ئێـران و هـەم شـاعیرانی دەیـەی ١٣٦٠ی هەتاویدا خۆیان بگونجێنن و هـەم لـەناو بـەرە و نـەوێ نوێـشدا حزوورێکـی چالاکییان هەبێت، کە دەتوانین ئاماژە بـە جـەلال مەلەکـشا، سـاڵح سـووزەنی و فەریدوون ئەرشەدی بکەین.

لـە قۆناغـە شـێعری و ئەدەبییـەکانی رۆژهـەڵاتی کوردسـتاندا ئـەوەی جێگـای سـەرنجە و دەبـێ هەڵوەسـتەی لەسـەر بکرێـت، ئەوەیـە کـە لـەناو ئـەو بەرانـەدا کۆمەڵێکی بەرچاو لە لاوان و گـەنجان تێدا خۆیان دەبیننەوە و ئەزموونیان هەیە و لـە هـەر شار و ناوچـەیەك چـەندین لاوی بـە بەهرەمەنـدی شـاعیر سـەریان هەڵـداوە و تێکەڵ بەو جۆرە لە نووسینی شێعر بوون، بەڵام بەهۆی هەلومەرجی تایبەتی سیاسی و فەرهـەنگی و نـەبوونی دەرەتـانی رۆژنامەگـەری و راگەیانـدن نـەیانتوانیوە خۆیـان دەربخـەن و بەرهەمـەکانیان بـڵاو نەبوونەتـەوە بۆیـە کـەمتر بـە کۆمەڵگـەی ئـەدەبیی ناسـراون و خوێندنـەوە و بـۆ بەرهەمەکانیان نەکراوە.

یـان لـە رەوت و قۆناغـە شـێعرییەکانی رۆژهـەڵاتی کوردسـتاندا وەك زۆر شـوێنی دیکە شەپۆلە شێعرییەکان لە پاوانی کەسدا قـۆرخ نـەکراون و رەوتـەکان بـەربڵاو و فـەردەنگین، شـەپۆلە شـێعرییەکانی رۆژهـەڵات بـەربڵاو بـوون و بـە بـەرینایی سنووری جۆغرافیای کوردستانی رۆژهەڵات دەنگ و شێعری جیاوازت بەرگوێ دەکـەوێ و دەقـە شـێعرییەکانیش فـرە رەهەنـدییان پێوە دیارە، هەرچەند دەتوانین بەشێك لـە هۆکارەکـانی بگەڕێنینـەوە بـۆ کاریگـەریی ئەدەبیاتی فارسی و بەشێکیشی پێوەندیی بـە کاریگـەریی ئـەدەبیاتی بیانییەوە هەیـە کەلـە رێگـای وەرگێڕانـی دەق و تیـۆریی ئەدەبییەوە شوێنی خۆی داناوە.

بەرەی سێیەم، ناوەڕاستی دەیەی ٧٠ی هەتاوی:

هـەر قۆنـاغ و دەورەیـەکی سیاسـی و کۆمەڵایەتی لـە هـەر کۆمەڵگایـەك ئـەدەب و هونەری جیاواز بەرهەم دێنێ، یان دەبێتـە هۆی رەخساندنی دۆخێك بـۆ سـەرهەڵدانی تێڕوانینێکی جیاواز بۆ ئەدەبیات.

ساڵی ١٣٧٧ی هەتاوی، واتە یەك ساڵ دوای دروست بـوونی باڵێك بـەناو ریفۆرمخـواز لـە پێکهاتـەی سیاسـیی ئێرانـدا، جۆرێـك لـە کرانەوەی سیاسی و بەتایبـەت فەرهـەنگی و رۆژنامەگەری لە رۆژهەڵاتی کوردستان. لـەو سـاڵانەدا جموجۆڵـە ئـەدەبی و

فەرهەنگییەکان لەناو ئەنجومەن و رێکخراو و دامەزراوەکان روویـان لـە زیـادبوون کردبوو، بـەرە و نەوەیـەکی نـوێ هاتبوونـە مەیـدان، تێـڕوانین و خوێندنـەوەکان بـۆ ئـەدەبیات و بەتایبەت شێعر، هەسـتی و مـرۆڤ گۆڕابـوون. جیـاوازیی ئـەم قۆناغـە لەگـەڵ قۆناغـەکانی دیکـە لـەوەدا بـوو کـە زۆرینـەی ئـەدیب و نووسـەران و بەتایبـەت شـاعیران پێچەوانەی نـەوەی پێـشوو، کەسـانی خوێنـدەوار، خوێنـدکار و خـاوەن پلـەی زانـستگایی و ئـەکادیمی بـوون و بـە شـێوەی زانـستی ئـەدەبیاتیان خوێنـدبوو کـە ئەمـە خـۆی لـە خۆیدا خاڵێکی بەرچاو و بەرجەسـتە بـوو بـۆ سـەرەتای وەرچـەرخانێکی جیـددی لـە شـێعری هاوچـەرخی کـوردی لـە رۆژهـەڵاتی کوردستان.

ساڵی ١٣٧٧ بۆ یەکەم جار لەناو کۆمەڵەگەی ئـەدەبیی کوردسـتانی ئێـران و بەتایبـەت لـە بواری شێعردا کۆدەنگییەك دروست دەبێت و کۆمەڵێك شاعێری نوێخواز کە هێنـدێکیان لـە شـاعیران و دەنگـەکانی دەیـەی ٥٠ و ٦٠ی هـەتاوی و هێنـدێکی دیکەشـیان لـە نـەوەی نـوێن، لەسـەر خوێندنـەوە و پاشـخانی قۆناغـەکانی پـێش خۆیـان و بەتایبـەت بـە جەخت کردنەوە لەسەر بنەمای دەق، هـەوڵی نوێبوونەوە دەدەن و سەرەنجام "بەیاننامەی شـێعریی داکـار" لـە شـاری مـەریوان بـڵاو دەکەنـەوە و لـە حەفتەنامـەکانی ئـەوکاتی وەکـوو "سـیروان، ئاویـەر، تیـشك، گۆڤـاری سـروە و زرێبـار" و ئەنجومەنـە ئـەدەبی و ناوەنـدە فەرهەنگییـەکانی زۆرێـك لـە شـارەکانی رۆژهـەڵاتی کوردسـتان کەوتـە بـەرباس و بـوو بـە سـەرەتای رەوت و وەرچـەرخانێکی بنـەمایی لـە شـێعری کوردی.

ــ بەیاننامەکـە بـریتیبـوو لـە دوو بەشـی سـەرەکی ــ یەکـەمیان بـەناوی بنـەما سەرەکییەکانی "داکار" لە هەشت بەندا هاتبوو کە جەختی لەسەر پشتیوانی کردن لەو جووڵانەوە ئەدەبی و هونەریانە بوو کە بۆ گەیشتن بە دنیایەکی نوێ لەباری فـورم و ناوەرۆکـەوە دەبنـە خـاوەن ئـەزموون و روانینێکـــی فەلـــسەفی و هونـــەریی هەنووکەییان هەیە و لە دەروونی ئینسانی هاوچـەرخ دەکۆڵنـەوە و ئەیانهـەوێ لـە ئەدەبی بەرگرییەوە بپەڕنەوە بۆ ئـەدەبی سەربەخۆی هەڵمەتبەر و زێدەتر گوێ بـۆ ناخودئاگای کەسایەتی شل دەکەن و پشت بە هزری داهێنـان دەبەسـتن. ئەوانـەی کـە بـە چـاوێکی رەخنەگرانـەوە ئەڕواننـە ماهییەتی ئێستای گەلەکـەیان و پێوەنـدی سـاکاری شـتەکان هەڵدەوەشـێننەوە و پێوەنـدی نوێتریـان بـۆ بـەرپا دەکـەن و...بەشی دووەمی بەیاننامەکەش تایبـەت بوو بە شیعر لە روانگەی داکارەوە... کـە لە دەبرگەدا جەختی دەکردە سەر:

١ ــ پرسـیاری رەخنەگرانـە لـە ئێـستا و رابردوو و داهاتووش

٢ ـ تێپەڕین لە واقیعی شتەکان بۆ گەیشتن بە هەزاران جیلوەی نادیار

٣ ـ دۆزینەوەیەکیتر لەوپەڕی نیشانە و ڕەمزەکان لە زمانی دەربریندا
٤ ـ پێکهێنانی زمانێکی جیاواز لە زمانی ڕۆژانە و زمانی سواوی ئەدەبی سەدەم
٥ ـ کرانەوەی نوێترین دەلاقەی ڕوانین بەرەو دیمەنی ئەندیشەی مرۆڤ
٦ ـ گریانی پرسەدارانە لە کاتی شادیدا و بە پێچەوانەوە
٧ ـ ململانێیەکی دژوار لەگەڵ ژیان و جیهان
٨ ـ دەرچوون لە کێشی برگەیی بۆ گەیشتن بە مۆسیقای دەروونیی ڕستە
٩ ـ شیعری بزووتن و جووڵانەوە لە وشەیەکەوە بۆ وشەیەکیتر لە وێنەکەوە بۆوێنەیەکیتر تا گەیشتن بە فۆرمیکی تەواو
١٠ـ داکار مەکتیبێکی تایبەت بە یەک دەورە نیە و ڕەوتێکە لە هەموو سەردەمێکدا ئامادەیە

لەناو ئەم بەرەیەدا کە جیاواز لە یەکتر دەنووسن دابڕانێك لەگەڵ بەرەی پێش خۆیان دروست دەبێت، فۆرم و ناوەڕۆك گۆڕانییان بەسەردا دێت، تێڕوانین، وێنە، هێما و ئیماژەکان جۆرێکی دیکەن و بە چەشنێك سیمبۆل و توخە نەتەوەیی و مێژووییەکان لەناو ئەم دەقانەدا کەمڕەنگ دەبنەوە و گرێ و خەون و تێڕوانینە تاکەکەسییەکان بۆ جیهان و دەروووبەر جێگای خەمە گشتییەکان دەگرنەوە و شێعر شۆڕ دەبێتەوە بۆ ناخی خودی شاعیر و بە جۆرێکی تر باس لە هەستی و بوون و دەورووبەر دەکات کە خوێنەری ئاسایی بەهۆی جۆری دەربڕین و هاوکات یارییە زمانییەکانەوە دێر و بە ئەستەم ئۆگری دەبێت و هەر ئەمەش دەبێتە هۆی جۆرێك لە نامۆیی و ناتێگەیشتوویی لە نێوان دەقی شێعری و خوێنەر لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

لە بەیاننامەی شێعری داکاردا باس لە جۆرێك لە شێعری "حجم" دەکرێت و پێداگری لەسەر ئەوە دەکرێت کە شێعر جووڵە و بزووتنە لە وێنەیەکەوە بۆ وێنەیەکی تر هەتا سەرەنجام بگاتە جوانیناسی و فۆرمێکی جیاواز.

ئەگەر بمانەوێ هەندێ زیاتر لەسەر شێعری بەرەی سێیەم ڕابوەستین دەتوانین بێژین، شێعری نوێی ڕۆژهەڵات، شێعرێکی فرە دەنگ، فرە ڕەهەند، بەربڵاو لەباری فۆرم و ناوەڕۆك و خاوەنی توخمگەلێکی وەك گرنگی دان بە دڵەڕاوکێ و خەون و خولیا و ئازارەکانی تاك و باوەڕهێنان بە هەقیقەتی پارچەکراو و دوورەپەرێزی لە جیهانی ئارمانگەرایی (موتڵەق) و جیهانی پاوانکراوی ئایدۆلۆژیای تاك ڕەهەند، گرنگیدان بە عەشقی زەمینی و دیاریکردنی ڕەگەزی خۆشەویستیی "ژن و پیاو" و هەروەها شکاندنی نۆرم و قاعیدە ڕێزمانی و دەستوورییەکانی زمانی کوردی لەلایەن هەندێ شاعیر و لە ئەنجامدا شێعرێکی پلۆراڵە. هەر بۆیە فەزا و تەکنیك و زمانی

شێعری و جیهانبینیی هەر یەك لە شاعیرانی ئەم نەوەیە، مۆرکی تایبەتیی خاوەن شێعرەکەی پێوە دیارە.

لە چوارچێوەی شێعری نوێ و بەیاننامەی شێعری داکاردا شاعیرانێکی وەك "فەریدوون ئەرشەدی، ساڵح سووزەنی، عەلی دەسماڵی، ئازاد ڕۆستەمی، ئیبراهیم ئەحمەدی نیا، ئەیاز خوونسیاوەشان، ڕەزا عەلیپوور" و دواتر ساڵ بە ساڵ ئەم کەسانە هاتوونەتە مەیدانەوە و لەناو ڕەوتە شێعرییەکەدا حزووریان هەبووە و ئێستاش بەردەوامن "ڕەئووف مەحموودپوور، جەلیل عەباسی، ئیرج عیبادی، یوونس ڕەزایی، کەماڵ ئەمینی، ناهید عەرجوونی، جەماڵ مەلایی، ڕامان سۆفی سوڵتانی، جەمیل مەفاخری، بێهزاد ڕەحیمی سەنەندەج، عەلی قاسمی، محەممەد ئەحمەدی (ساماڵ)، عەزیز ناسری، بەیان عەلیرەمایی، فاتمە فەرهادی، بەیان عەزیزی، لەیلا ساڵحی، فەوزیە سولتان بەیگی، ناهید حوسێنی، فەرانەك ئەحمەدی، لەیلا کەریمی، گوڵاڵە دروودیان، ناهید ئەشرەفی، سوغرا کەریمی، نەسرین باباخانی، شیلا گیلانی، فاتمە حوسێن پەناهی، هەڵاڵە سوهرابی، دیمەن سوهرابی، محەممەد موەفەقی، جەمیل موڕادی، پەرویز زەبیح غولامی، سمایل عەزەمی، قاسم تاباك، هەرمان وەتمانی، زانکۆ خەلیفە، کاوان نەهایی، عەلی حوسێنی، هەژان بابامیری، ئەنوەر عەرەب، ئەرسەلان چەڵەبی، کەریم حیکمەتی، موراد ئەعزەمی، قادر فەرامەزری، شوعەیب میرزایی، شەریف موڕادی، قادر عەلی خا، هەوار خزرزادە، عوبەید سورخابی، قەرەنی ئەحمەدئاقایی" و دەیان لاوی بەهرەمەندی دیکە بە شێوەزار و دیالکتی سۆرانی لە شارە جیاجیاکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لەناو شەپۆلی شێعری نوێدا بە ڕوانگەی جیاوازەوە سەرقاڵی نووسین و داهێنانن.

زۆر لە شاعیران و ڕەخنەگرانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان ڕایان وایە لە چوارچێوەی بەیاننامەی شێعری داکاردا چەند شەپۆل و ڕەهەندی شێعریی جیاواز لە ڕۆژهەڵات سەریان هەڵداوە کە هەرکام لەو لاوانە بەپێی تایبەتمەندییە زمانی و خەیاڵییەکانیان نوێنەرایەتیی دەکەن، هەرچەند لەمەڕ سەرهەڵدانی و لەدایك بوونی ئەو ڕەوت و شەپۆلانە لە ناوەندە فەرهەنگی و ئەدەبییەکان و لەلای ڕەخنەگران بیروڕای جیاواز و ناکۆکی ودژبە یەك لە گۆڕێ دایە، بەڵام هەتا ئێستا بەهۆی نەبوونی دەرەتان و دەرفەتی ڕۆژنامەگەری و گۆڤاری ئەدەبی و بەتایبەتی نەبوونی ڕەخنەی ئەدەبیی زیندوو کە خوێندنەوەیەکی هەمەلایەنە و خەسارناسانە بۆ شێعری هاوچەرخی لاوانی ڕۆژهەڵات بکات، پرسیارەکان هەر وا بێ وەڵامن و زۆر دەقە شێعر کەلە دایك بوون هێشتا ئاوڕیان لێنەدراوەتەوە و ئەمەش خەسارێکی گەورەیە بە پەیکەری شێعری بەرەی نوێوە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

هەندێ لە رەخنەگرانی شێعری نەوەی نوێی رۆژهەڵات لەو باوەڕە دان کە هێشتا پاش بەرەی سێیەم، رەوت و شەپۆلێکی تازە کە هەندێك بەناوی بەرەی چوارەم باسی لێوە دەکەن لەدایك نەبووە و ئەو سەرهەڵدانە لەباری زمانییەوە مومکین نیە، چونکە شەپۆلی سێیەم هێشتا لە حاڵی ئەزموون و تاقیکردنەوە دایە و زۆری ماوە بگاتە مەنزڵگە و پێگە و مۆرکی تایبەتیی خۆی. روانگەیەکی دیکەش پێی وایە ئەگەریش ئەزموونێکی تازە (جیالە ئەزموونی بەرەی سێیەم) لە حاڵی لەدایك بووندا بێت، ئەوە پێویستیی بە کات و کۆمەڵێك فاکتی دیکە هەیە هەتا وردبوونەوە و هەڵسەنگاندنی لەبارەوە بکەین، چوونکە ئەوەی هەتا ئێستا کۆپی و لاسایی کردنەوەیەکی کرچ و کاڵی شێعری فارسەکان و هەروەها دووپاتکردنەوە و جوینەوەی وێنە، فۆرم و ناوەرۆکی بەرەی سێیەمی شێعری نوێی کوردییە لە رۆژهەڵاتی کوردستان، بەڵام سەرەڕای ئەم رەخنە و کەموکۆڕییانەش کەلە گۆڕێ دان ناکرێ نکوولێ و حاشا لە بوونی وزە و توانایەکی زۆر بۆ نوێبوونەوە و راچەنینێکی تر لە بەستێنی شێعری نوێی رۆژهەڵاتی کوردستاندا بکەین کە لاوان و بەهرەمەند و خوێندەوارانی ئەمڕۆ نوێنەرایەتیی دەکەن کە دەتوانین ئەو شەپۆل و رەوتە شێعرییانەی کەلە ١٢ ساڵی رابردوودا پاش بەیاننامەی "شێعریی داکار" لە رۆژهەڵاتی کوردستان لەدایك بوون و قسە و باسیان لەسەر دەکرێ، بەم چەشنە دەست نیشان بکەین و بە کورتی لە چەند خاڵدا توخم و تایبەتمەندییەکانیان بخەینە روو:

بەرەی سێیەم، شێعری پێوەر ـ جیاواز، چرکانە شێعر، بەرەی چوارەم، شێعری شێت و نوێترخوازان

توێژینەوەو باس کردن لە سەر شێواز، زمان، تکنیك و جیهانبینیی هەر یەك لەو شاعیرانە زەرووری و پێویستە. دەخوازێ ورتر و رێکوپێکتر و هاوکات لەگەڵ مێتۆدی زانستی و بە شێوەیەکی بابەتیانە، شیعرەکانیان راڤە و شرۆڤە بکرێت، بەڵام لێرەدا بە کورتی ئاماژە بە هەندێ خەسڵەت و تایبەتمەندیی شیعری ئەم قۆناغە (سێیەم) دەکەین.

ـ لەباری نێوەرۆك و جیهانبینییەوە:

هەروەك لە دەقەکانیشدا دەردەکەوێ ئەگەرچی شاعیرانی ئەم نەسڵە نەیانتوانیوە لە جیهانبینی و خەسڵەتەکانی شیعری بەرگری (مقاومت) بە تەواوەتی خۆیان دەرباز بکەن، بەڵام کۆمەڵێك تایبەتمەندی و جیاوازیی بنەڕەتی دەبینین کە بریتین لە:

لادان لە هەقیقەتی تەك رەهەندی و روانگەی بەرتەسکی پاوانخوازی و بڕواهێنان بە هەقیقەتی چەند رەهەندی (چند بعدی)، لادان لە ئەڤینی ئۆستوورەیی و ئاسمانی و گرینگی دان بە ئەڤینی زەمینی و لەش و لاری واقعی ژن و پیاو. گرنگیدان بە

ناسنامەی تاك لە چاخی مۆدێرندا وەك خولقێنەر و سەنتەری رووداو، لادان لە روانگەی بەرتەسکی حیزبایەتی و گرینگی دان بە گەشەسەندن و رۆحی نەتەوەیی. شکاندنی پێکهاتە و بەژنی زمان و گرنگیدان بە باری هونەریی زمان، گواستنەوەی ئەزموونی ژیانی شار بۆ تێکست و هونراوەی ئەدەبی.

ـ لە بواری رواڵەت و ساختارەوە:

(فرم)، چەند شێواز یان سەبکی شیعری لە حاڵی لە دایك بوونە کە دەکرێ هەندێك خەسڵەت و پارامتری شیعری زمان، وتار (گفتار)، تلەپیۆم (شیعری شانۆیی)، چرکانە و... بەدی بکەین. لێرەدا زۆر بە کورتی چەند نموونە دەهێنمەوە :

ـ شیعری گوتار (گفتار):

هەندێك لە شاعیرانی ئەم قۆناغە بە کەڵك وەرگرتن لە هەموو زەرفیەت و تواناکانی زمانی رۆژانە و بە نزیك بوونەوە بە زمانی ئاخاوتنی خەڵکی و ئاخاوتن لەگەڵ بەردەنگیکی هەمیشەییدا، رۆحێکی عاتیفی و شاعیرانەی وایان کردۆتە بەر زمانی ئەدەبی کە زۆر نزیکە بە زمانی رۆژانەوە. لەو پێوەندییەشدا ئەتوانین ئاماژە بە دیوانی مەداری زۆقمی ئیبراهیم ئەحمەدی نیاو دیوانی "هەر هیچ تەنیا"ی محەممەد ئەحمەدی (سامالْ) بکەین .

ـ شیعری زمان :

هەندێك لە شاعیرانی بەرەی سێیەم بەو پێناسەیەی کە: زمان ئەو گەوهەرەیە کە توانایی بە شاعیر دەدات ئەزموونەکانی خۆی بگوازێتەوە بۆ خوێنەر. بە واتایەکی تر زمان سیستم یان کۆمەڵێك نیشانەیە بەو مانایەی کە (دال)ەکان دەمرن‌و (مدلوول)ەکان بە نیسبەتی وەزعیەتی جوگرافی، فەلسەفی، مێژووی، کۆمەڵایەتی و رۆحی و ڕەوانیی خوێنەرەوە دیمانە دەکرێت. هەر بەو پێیەش خوێنەر لە دووبارە نوسینەوەی دەقدا بەشدار دەبێت و دەقیش بە نیسبەتی خوێنەرەوە هەمێشە زیندوو دەمێنێتەوە. لەو بوارەشدا ئەتوانین ئاماژە بە ئەزموونەکانی ساڵحی سووزەنی و چەند کەسی دیکە بکەین.

ـ شیعری تلەپیۆم (شیعری شانۆیی):

کۆمەڵێکی دیکە لە شاعیرانی ئەم قۆناغەیەش بە کەڵك وەرگرتن لە فەزا سازی و بزووتنی رۆحی شانۆیی و هەروەها بە کەڵك وەرگرتن لە "کێشمکێش "و جەوهەری دیالۆگ لە شانۆدا و گواستنەوەی ئەو جیهانە تایبەتە بۆ جۆگرافیا و مەڵبەندی شیعر، بە چەشنێك کە شیعر زۆربەی تایبەتمەندییەکانی خۆی وەك خەیاڵ، زمان، موسیقا، عاتیفە و.... پاراستبێت، خەریکی ئەزموونی شێوازێکی دیکەی شیعرین. لەو زەمینەیەش دا ئەتوانین ئاماژە بە کتێبی "ئاخرین چرکەکانی ژیانی چۆلەکەیەك" لە کامبیز کەریمی بکەین .

ـ شیعری چرکانە:

تاقمێکی دیکە لە شاعیرانی شەپۆلی سێیەم بە کەڵك وەرگرتن لە فەلسەفەی ڕۆحی دوالیستیی ژیان و بە گرنگیدان بە خەیاڵ و وێنەی گوشراوی شیعری و هەروەها هەوڵدان بۆ دەرچوون لە کێشی بڕگەیی و گەیشتن بە مۆسیقای وشە، خەریکی ئەزموونی شێوازێکی نوێی شیعرین بەناوی چرکانە. لەو پێوەندییەشدا ئەتوانین ئاماژە بە بێهزاد کوردستانی و ئەیاز خوون سیاوەشان بکەین.

هەر رەخنەگر، توێژەر و باسکارێکی ئەدەبی کە بیهەوێ لەسەر شێعری نوێی کوردیی ڕۆژهەڵاتی کوردستان توێژینەوە بکات، دەبێ بەدوای وەڵامی ئەم چەند پرسیارەدا بگەڕێ:

١) ئاخۆ شێعری نوێی کوردستانی ئێران تەنیا ئەو شێعرانەن کە زۆربەی زۆری توخمە زمایییەکانیان لەناو زاراوەی سۆرانیدا پێناسە کراوە؟ یان خود بابڵێین ئاخۆ شێعری زاراوەکانی "کەڵوڕی و هەورامی و کورمانجی "یش ئەکەونە خانەی شێعری کوردییەوە؟

٢) ئاخۆ ئێمە لە کتێبخانەی ئەدەبی کوردی خاوەنی ئەرشیڤێکی ڕێکوپێك لە رەوتی شێعری نوێی کوردین؟ بە واتایەکیتر ئاخۆ سەرجەم ئەو شاعیرانە کە هەر لە سەرەتای ئەم پرۆسەیەدا نزم یان بەرز ـ ڕۆڵیان هەبووە و پێویستە لەسەریان بدوێین، دەقەکانیان لە قەوارەی کتێبدا چاپ بووە؟

دیارە زمانی کوردی، زمانێکی فرەزاراوەیە، کە هەرکام لەوانە هەڵگری کۆمەڵێ توانایی، خەسڵەت و پوتانسییەلی ئامادەن بۆ دهێنان، کە بێگومان توانست و زەرفییەتەکانیان لە زۆر ڕووەوە جیاوازن و ئەتوانن هەڵگری ئەزموون و تایبەتمەندیی جیاوازی شێعری بن.

ماوەی زیاتر لە ٢٠ ساڵە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان شانبەشانی زاراوەی سۆرانی، زاراوەکانی هەورامی، کەلهوڕی، لەکی فەیلی و .. بەتایبەتی لە بواری شێعری نوێدا بە شێوەیەکی بەرچاو بووژانەوەیەکیان بە خۆیانەوە بینیوە و بەتایبەت لەناو زاراوەکانی کەلهوڕی، فەیلی و ئیلامی لە کرماشان و ئیلام گەلێك شاکاری پێ خولقێنراوە.

لە بەستێنی ئەدەبی هاوچەرخ کوردی و بەتایبەتی ژانری شێعری لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، هەروەك دەزانین و لە زۆر شوێن و لێکۆڵینەوەی ئەدەبی و زمانیی دیکەدا ئاماژەی پێکراوە قوتابخانەی شێعریی موکریان (شێعری کلاسیك) خاوەن تایبەتمەندیی شوێن، جوگرافیا و توخم و پێکهاتەی زمانی و فۆرمی تایبەت بە خۆیە و تێیدا گەلێك شاعیر لەدایك بوون و توانیویانە بنەمای قوتابخانەیەکی بەرین و چەند ڕەهەندی شێعری بنیات بنێن. ئێستاش و لە ماوەی دوو دەیەی رابردوودا شێعری کلاسیك لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان

هەر بەردەوام بووە و شانبەشانی شێعری نوێ توانیویە خۆی نوێ بکاتەوە و بە زمان، دەربڕین، خەیاڵ، فۆرم و داڕشتنی تازە و جیهانبینییەکی دیکەوە بوونی خۆی بسەلمێنێ کە یەکێك لە تایبەتمەندییەکانی شاعیرانی لاوی کلاسیك و غەزەلنووس لە ڕۆژهەڵات ئەوەیە کە درێژەدەری شاعیرانی نەوەی پێش خۆیەتی و لەسەر بنەما و پاشخانی رابردوودا خەریکی داهێنانن کەسانێکی وەك: "محەممەد ئینسافجوویی (ئەهوەن) سەعید نەجاڕی (ئاسۆ)، جەلال مەلەکشا، شەریف حوسێن پەناهی، رەحیم لوقمانی، رەسووڵ کەریمی (سووتاو)، سەعدوڵڵا مەجیدی، ئەحمەد مەولانی، عەلی سەلیمی بابامیری (پەشێو) نادر نیروومەند (بۆران)، ئەمین گەردیگلانی، سۆران حوسێنی و هەروەها لەناو نەوەی نوێشدا کەسانێکی وەك "رەسووڵ سوڵتانی، هادی حەبیبی، جەلال نەجاڕی، لوقمان پیربادینی" و چەندین ناو و دەنگی نوێتر لەم مەیدانەدا دەنووسن و هەڵگری پەیام و روانگەی نوێن لە بواری شێعری کلاسیك و بەتایبەت غەزەلدا.

شیعری هەورامی:

زاراوەی هەورامی کە بە یەکێك لە زاراوە کۆن و ڕەسەن و لەمێژینەکانی زمانی کوردی دێتە ئەژمار، لە شێعری کلاسیك خاوەن پاشخان و شێعرێکی ئێجگار دەوڵەمەند و پڕ واتایە. هاوکات لەگەڵ سەرهەڵدانی برەی سێیەمی شێعری نوێی کوردی بە زاراوەی سۆرانی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، لە دەڤەری هەورامان واتە شارەکانی "مەریوان، سەوڵاوا، پاوە، نەوسوود و نۆدشە و دەورووبەریان" شەپۆل و ئاخێزگەیەك لە زاراوەی هەورامیدا و لە شێوازی شێعری نوێدا لەدایك بوو و ئاخێوەرانی ئەو زاراوەیە ئیدی لەگەڵ نۆرم و دەستەواژە، وێنە و فۆرمی و تەکنیکی نوێ لە جوگرافیای شێعری هەوراماندا ئاشنا بوون و باس و لێدوان لەسەری لە ناوەندە ئەدەبییەکان هاتە گۆڕێ. ئەم قۆناخە لە راستیدا کە بە قۆناغی سەرەتا و دەسپێکی شێعری نوێی هەورامی دێتە ئەژمار، هەرچەند کرچ و کاڵ و کۆرپەیە، بەڵام چەند دەنگێکی جیددی و خاوەن ئەزموون بوونەتە کۆڵەکەی و هەتا ئێستا هێناویانە و توانیویانە بە چاپی چەند کۆمەڵە شێعرێك بوون و سەرهەڵدانی بەسەلمێنن کە دەتوانین ئاماژە بە شاعێرانێکی وەك:

«جەلیل عەباسی(قەقنەس)، کولسووم عوسمانپوور، رەوف مەحمودپوور، پەرویز بابایی، محەمەد رەشید ئەمینی، داوود غەفاری، محەمەد شەریف عەلیڕەمایی ، یووسف رسوڵ ئابادی، هادی سپەنجی، مەنسور رەحمانی، موختار هیدایەتی، موختار شوکری پوور، جەهانگیر مەحموود وەیسی، ئەحسەن رەشیدی، مودریك کەریمی ، محەممەد ئاشنا عەباس مەنش، شایان رەبیعی، فەرید عەباسی، سابیر

سەعیدی، عەبدوڵڵا حەبیبی، کورش ئەمینی، "ئەمین حاجی زەڵمی، ئیبراهیم حاجی زەڵمی، شنۆ رەحیمی، سابیر عەزیزی ، بێهروز محەمەدپوور، بورهان ئەختەر و...»

لەم نووسراوەدا ناوی کەسانێك هاتووە کە یان خاوەن دەفتەرە شێعری پەخش کراوەن و یان دەقە شێعریان لە گۆڤارە ئەدەبییەکانە چاپکراوە، یان لە باسە ئەدەبییەکاندا خوێندراونەتەوە. رەنگە ناو کەسانێك بن شێعریان چاپ و پەخش نەکرابێتەوە و یان نەخوێنرابێتەوە.

شێعری کەلهوڕی فەیلی و لەکی لە کرماشان و ئیلام:

لە بواری شێعری کوردیی کەلهوڕی و لەکیدا لەناو نەوەی نوێی شاعیرانی کرماشان دەتوانین ئاماژە بەم کەسانە بکەین کە ئەمڕۆ لە مەیدان و کۆمەڵگەی ئەدەبیی کرماشاندا حزووریان هەیە و دەنووسن کە بریتین لە: "فەرشید یووسفی، کەرەمڕەزا کەرەمی، محەمەد شەکەری، ئەحمەد عەزیزی، ئەحمەد جەلالی گۆران، سولێمان داوەند، ئەمانوڵڵا خان رەشیدی، وەلی رەزایی، عەلی ئەسغەر زەعفەرانی، کەیوومەرس عەباسی قەسری، عەبدوڵڵا مورادی (دلڕیش مایەشتی)، میرزا یووسف تاڵاندیشی دەبینرێن کەلە نووسەران و چالاکانی ئەدەبیی دەیەکانی ٥٠ و ٦٠ی هەتاوین و چالاکانی دەیەی ٧٠ی هەتاوی بەرەو ئەملا بریتین لە: جەلیل ئاهەنگەرنژاد، عەلی ئۆڵفەتی، فەریاد شیری، سەعید عبادەتیان، عەلیڕەزا خانی، عەلیڕەزا جەمشیدی، عەباس جەلیلیان، شێردڵ ئیلپوور، ئەردەشیر کەشاوەرز، کوورش هەمەخانی، سەلاحەدین قەرەتەپە، ئیرج قوبادی، بێهرووز ئیبراهیمی، رەزا مەوزوونی، پەرویز بەنەفشی، رەزا یەعقووبی، ئەمین گەجەری، مەهوەش سولێمان پوور، پەریوەش مەلەکشاهیان، عەلی محەمەد محەمەدی، میهرداد محەمەدی، ئەمروڵڵا عەزیمی، مەنووچێهر کەمەری، عەزیزی، ئازەرپەیك، فەتاحیان، جەلیلی یەکان، شێرزادی، تەقی رەشیدی، یەدوڵڵا لوڕنژاد، سەید محەمەد پەروەر و...." لە پارێزگای ئیلام و شار و شارۆچکەکانی دەورووبەری کەسانێکی وەك: "زاهیر سارایی، ناهید محەمەدی، کامران رەحیمی، عەبدولجەبار کاکایی، مستەفا بەیگی، ئیرج خالسی، ئیسلام ئەنساری فەر، سەید محەمەد درەخشەندە، عەلی شەهبازی، حەبیبوڵڵا بەخشوودە، دوکتور عەلی سەهامی و ...."

لەسەر دەستی نەوەی نوێ شەپۆلێکی بەرین لە شێعر، چیرۆك، و بەتایبەت نووسینەوە و ساغکردنەوە و کۆ کردنەوەی ئەدەبی فۆلکلۆر و زارەکی بە زاراوە جۆراوجۆرەکانی زمانی کوردی و فەرهەنگ نووسی لە هەرێمەکانی کرماشان و ئیلام سەرێهەڵداوە و دەتوانین وەکوو قۆناغی زێڕین لە بووژانەوە زمانی ئەدەبی

نویسیاری ناودێری بکەین، لەناو ژانرە ئەدەبییەکان وەکوو نەریتی باوی گشت کۆمەڵگای کوردی، ژانری شێعر گوتاری زاڵە و رێژەی دەقی نووسراو و چاپ کراوی شێعر لە ژانرەکانی دیکەی وەك چیرۆك، پەخشان، رەخنە و لێکۆڵینەوە زیاترە و هەر بەم بۆنەشەوە ئەو شەپۆلە نوێخوازیی و گەشە سەندنە زیاتر بە سیما و قەڵافەتی ژانری شێعرەوە دیارە و بیروڕا جیاوازەکان زیاتر خۆیان لە قەرەی شێعر داوە و شاعیرانی ئەو دەڤەرە خەریکن بە روانینێکی دیکە و بەرینتر لە ناوچەییەوە لەناو کایە زمانی و ئەدەبییەکاندا جێگای خۆیان دەکەنەوە.

هەروەك لە شار و شارۆچەکەکانی دیکەی کوردستانی ئێران ئەنجومەنە ئەدەبی و فەرهەنگییەکان لە رەوتە شێعری و ئەدەبییەکاندا رۆڵیان هەبووە، لە کرماشانیش ئەو دیاردەیە هەبووە و لە پلەی یەکەمدا ئەنجومەنی ئەدەبیی "سروە" لە ئیسلام ئابادی رۆژئاوا و دواتر ئەنجومەنی ئەدەبیی "قەڵەم" لە گیلان غەرب و پاشان ناوەندە فەرهەنگییەکانی شاری ئیلام وەك "ناوەندی ئەدەبیی هانا" و بەتایبەت لەناو زانکۆکان رۆڵی بەرچاویان لە گۆڕانکاری و شەپۆلی نوێخوازیی "ئەدەبی مۆدێڕنی کورد - باشووری کوردستانی ئێران"دا هەیە و بۆ یەکەم جار بەیاننامەی شێعری مۆدێڕنی کوردیی کرماشانی (کەلهوڕی) لە ئەنجومەنی ئەدەبیی سروە سەریهەڵدا و ناوچەکانی دیکەی گرتەوە. بەڵام بەهۆی نەبوونی رەخنەی ئەدەبیی چالاك و بنیاتنەر کە لەسەر بنەمای ئەدەبیەت و لایەنی هونەریی دەق بەرهەمەکان هەڵسەنگێنێ، هەتا ئێستا لایەنە بەهێز و لاوازەکانی "ئەدەبی کورد ـ باشووری کوردستانی ئێران" دەرنەکەوتوون و ئەمەش بۆشاییەکی مەزنە لەناو بازنەی کۆمەڵگەی ئەدەبیی کرماشان و ئیلامدا.

– هۆکارەکانی پێوەندی نەگرتنی خوێنەر و ئەم جۆرە شێعرە چییە؟

کارا نەبوونی رۆڵی رەخنە:

دەبوا رەخنەی ئەدەبی کوردی و رەخنەگرانی نوێخوازی شێعری کوردی ئەرکی ناساندنی ئەو جۆرە شێعرەیان بۆ خوێنەری ئاسایی وەئەستۆ گرتبا. لە وەها هەلومەرجێکدا کە پێویستی بە بوونی وەها دەقگەلێك زۆر هەست دەکرێ کە لە ئاستێکی بەرزدا ئەو پێوەندیەی کە پێشتر باسمان کرد، واتا پێوەندی نێوان (نووسەر - خوێنەر) یان (دەق - بەردەنگ) بەدیبێنێ هێندێك نووسراوە هاتە گۆڕێ کە بە داخەوە بە باشی نەیانتوانی ئەو بۆشاییە پڕ بکەنەوە. کاك عەتا نەهایی دەڵێ: «سنووری نێوان جۆرە جیاوازەکانی نووسین وەها کەمڕەنگ بۆتەوە و شێواوە، یان هەوڵ بۆ خانەبەندی کردنی زمانەکان وەها تووشی گرفت بووە کە هەموو جۆرە نووسینێکی وەك شەرح کردن و ساغکردنەوە و پەڕاوێز نووسی لەسەر دەقە کلاسیکەکان، لێدوانی بەپەلە و

خوێندنەوەی رووکەشی دەقە تازەکان و باس و بابەتی تیوریکی زانستی، هەر هەموویان بە ناوی رەخنەی بەرهەمی ئەدەبییەوە دەنووسرێن و لە هەمووشیاندا ئەوەی کە ون و غایبە رەخنەیە و ئەوەی کە پشت گوێ خراوە و فەرامۆش کراوە دەق و بەرهەمی ئەدەبیە.» ئەم بەڵگەیە دەسەلمێنێ کە بەرهەمی رەخنەیی لە کوردستانی ئێران و لەم ساڵانەی دواییدا بوونی بووە بەڵام بە چەند هۆ نەیتوانیوە رایەڵی پێوەندی نێوان نووسەر و خوێنەر بێ:

١ ـ هێندێك لەو بەرهەمانە زۆر رووکەشییانە و لە ئاستێکی نزمدا تەنیا لە هەوڵی ڕادەربڕین و بۆچوونی تاکەکەسی دابوون و بە هیچ شێوە ئاوڕیان لە تیوری ئەدەبی قوتابخانەکانی رەخنەی ئەدەبی نەداوەتەوە. کە واتە لە حاست ئەم جۆرە شێعرە بە یەکجار کپ و بێدەنگ دەبێ. جۆرە شێعرێك کە دەتوانین بڵێین بەشێکی زۆری لە بەدیەاتنی خۆی قەرزداری قوتابخانە جۆراوجۆرەکانی رەخنەی ئەدەبیە.

٢ـ ئەو بەرهەمانەی کە تەنیا بە شێوەی کلاسیك لە هەوڵی ڕوونکردنەوەی مانا بەرهەمی ئەدەبیدا بوون و تەنیا بۆ روونکردنەوەی قاموسی هێندێك جوانکاری ئەدەبی بەسەندەیان دەکرد. دیسانیش جانتای ئەو جۆرە نووسینە لە تیوریە ئەدەبیەکان خاڵی بوو و نەیدەتوانی شرۆڤەگەری ئەم جۆرە شێعرانە بێ کە مانا لە واندا سڕك و سڵە و زۆر درەنگ دەستەمۆ دەبێ.

٣ـ ئەو نووسراوانەی کە تەنیا بە پێناسەکردنی تیوری ئەدەبی بەسەندەیان دەکرد. بۆ نموونە رەنگە لە وتاریکدا فۆرمالیسم پێناسە بکرێ یان پێکهاتەخوازی یان هێرمێنۆتیك و ... دیسانیش ئەو بەرهەمانە لە سەر ئەو جۆرە شێعرە پیادە ناکرێن ئەوانە هەرچەند زۆر بە کەڵکن بەڵام یارمەتییەکی ئەوتۆ بۆ خوێندنەوەی ئەوجۆرە دەقە نادەن.

٤ـ ئەو نووسراوانەی کە پشت بە تیوری مۆدێڕن دەبەستن بەڵام بۆ خوێندنەوەی شێعری کلاسیك و بە تایبەت نالی بەکار دێن ئەوانەش هەرچەند دەکەونە خانەی ئەو نووسراوە بە کەڵکانەی کە بەشێك لە سامانی ئەدەبیاتی ئێمە سەرلەنوێ و بە شێوەیەکی نوێ دەخوێنێتەوە بەڵام دیسان گوێ بە دەقی ئاوانگارد نادن.

٥ـ ئەو دەقانەی کە بۆ پێناسە کردنی تیوری ئەدەبی کەڵك لە شێعری سەردەمیانە وەردەگرن، بەڵام خەسارێك کە هەیانە ئەوەیە لە جیاتی ئەوەی لە هەوڵی دۆزینەوەی داهێنانی نووسەر بن تەنیا لە هەوڵی دابەزاندنی تیۆری دان و پاساو بۆ

تیوریەکان دێنێتەوە. ئەو جۆرە نووسراوانە لە مەبەستی من زۆر نیزیك دەبنەوە بەڵام هێشتا ناگەنە ئاستی تیۆرییەکی پڕاکتیزەیی ڕیشەدار.

٦ـ لە بەرامبەری هەمووی ئەو جۆرە نووسراوانە چەند نووسراوەی بە کەڵك کە هەم توانی بەشێکی زۆری ئەزموونی رەخنەیی بۆ زمانی کوردی بگوازێتەوە وەهەم لە ئاستی تیوریشدا بە پێز بوون سەرەڕای ئەوانە لە لایەنە شاراوەکانی شێعری کەسانێکی وەکوو (یونس رەزایی ـ رەزا عەلیپوور ـ محەمەدی ئەحمەدی و...) دەدوان، بەڵام بەداخەوە رێژەی ئەو وتارانە یەکجار کەم بوو و بەردەوامیش نەبوو. کەسانێکی وەکوو (رەهبەر مەحموودزادە ـ مراد ئەعزەمی ـ عەبدولخالق یەعقووبی ـ فەرزاد میرئەحمەدی ـ عەلی قاسمی) توانیان هەتا ئاستێکی باش ئەم پرۆسەیە بەڕێوە بەرن.

سەرچاوەکان:

١ ـ کتێبی رۆچنەیەك بۆ ئەدەبی کوردی لە رۆژهەڵاتی کوردستان، بەرگی دووەم (شێعر) ئا: شەریف فەلاح ـ ئامادەی چاپ.

٢ ـ وتاری رەوتی شێعری نوێی رۆژهەڵاتی کوردستان، ئەیاز خوون سیاوەشان ـ وێبلاگی سەرهەڵدان

٣ ـ وتاری ئەتمۆسفێری یەك دەیە شێعری نوێ لە نیگایەکدا، «کێشەکان، دەسکەوتەکان، خەسارەکان» نووسینی: کەماڵ ئەمینی.

٤ ـ وتاری رەچەڵەکناسیی شێعری هاوچەرخی هۆرامی نووسینی: عادڵ محەممەدپوور

٥ ـ وتاری بۆ شێعری جیاوازی کوردی خوێنەرێکی ئەوتۆی نیە؟ نووسینی: ئەحمەد چاك

٦ ـ وتاری پێگەی ئەدەبی کوردی لە کرماشان و ئیلام و قۆناغەکانی، نووسینی: شەریف فەلاح

٧ ـ چەندین دیمانەی نووسەر، لەگەڵ شاعیران و رەخنەگرانی هاوچەرخی رۆژهەڵات بۆ پرۆژەی ئەدەبی کوردی لە رۆژهەڵاتی کوردستان.

مستەفای سەیدمینە

ڕەنگبێ شیعری وەفایی بێ!

برای خۆشەویستم مەلا سمایلی نوورەدینی، سەرنووسەری گۆڤاری "شمشارە"ی ئازیز، لە دەرەوەی بەرگی دووەمی ژمارە (٥٣)ی ئەو گۆڤارەدا "هۆنراوەیەکی بڵاو نەکراوەی نالی"ی بڵاو کردۆتەوە، دوای چەندان جار خوێندنەوەی وردی شیعرەکە، ئەمن بۆنی "وەفایی"م لەو شیعرە پێنج بەیتییە کرد و بە شیعری وەفایی تێگەیشتم، چونکە:

١- شێوازەکەی پتر لە شێوازی وەفایی دەچێت و سادەییەکەی لە چەند شیعرێکی وەفایی وەکو ئەم شیعرە نزیکە:

گەردشی چاوت قەراری عاشقی میسکین دەبا

ساحیری چاوبەستە، ئاری، دڵ دەکێشێ، دین دەبا

قیبلەکەم بەو زاری هەر وەک غونچە بۆیە پێکەنی

دا بڵێن: خەندەی لە گوڵ دێ، ئابڕووی پەروین دەبا...

دیوانی وەفایی لـ٣-٤

محمد علی قەرەداغی

٢- چەند وشەو تەعبیری موکریانی وەکو: "بە دنیا وەردەبێ"، "وێستا"، "بەردەبێ"ی تێدایە....

جێی خۆیەتی ئاماژەش بۆ ئەوە بکەم کە هەندێک وشەی شیعرەکە بەهەڵە لە

دەستنووسەکەوە ڕاگوێزرابوون، ڕاستم کردوونەتەوە،

ئەوەش دەقی شیعرەکەیە:

ڕوویی تۆ خۆش ئاگرێکە، خۆش بە عالەم وەردەبێ

زولفی تۆ شەو دووکەڵێکە،ڕۆژ[1]بە دنیا وەردەبێ

چاوی بیمارت تەبیبی ئەندەروونی عاشقە

نەشتەری موژگانی تۆ خوێنی دڵی پێ بەردەبێ

ئاگری[2]کوڵمت کە مشکی وشکی زولفی دووکەڵە[3]

دووکەڵێکە[4]وا کە چاوی عالەمی پێ تەڕ دەبێ

من عەجەب ماوم کە هەردوو زولفی زوو وەجهەینی تۆ

گاهێ ڕۆژیان پێ دەگیرێ، گاهێ پێیان بەردەبێ !

زاهید ئینسافت ببێ، نالیی[5]: وێستاش هەردەڵێ:

هەرکەسێ عاشق نەبێ، هەر کەر بووە و هەر کەر دەبێ

پەراوێز:

(١)لە گۆڤارەکەدا (ڕەش) نووسراوە.

(٢)لە گۆڤارەکەدا (ئەپهری) نووسراوە.

(٣)لە گۆڤارەکەدا (کاکڵە) نووسراوە.

(٤)لە گۆڤارەکەدا(هەرگوڵێکە) نووسراوە.

(٥)لە گۆڤارەکەدا (نالی) نووسراوە، بەڵام دەکرێ ئەوەی شیعرەکەی نووسیوەتەوە، هەڵەی کردبێت و"وەفا"بێت، کە"وەفایی"چەند جارێك وەکو نازناوی شیعریی بەکاری هێناوە، یان"ناڵیی"بێت، کە لە هەردووك باردا، کێشی شیعرەکە هەرتەواوە، هەرچەندە دوا دێڕی شیعرەکە زۆر سادە و ناهونەرییە و نە لە نالی دەوەشێتەوە و نە لە وەفایی و لە ڕووی هونەرییەوە لەگەڵ سەرجەم شیعرەکە نایەتەوە و زۆر وێدەچێت لەخۆڕا بۆی زیاد کرابێت.

دۆکیومێنتی مێژوویی

هۆنراوەیەکی بڵاونەکراوەی (نالی)

مەلا عەبدوڵای ئەفزاری نابینای کوردپەروەر

خالید ئەویندار/ خانێ

خوا لێی خۆش بێ " مەلا رەسولی ئەلەست " پیاوێکی قسەخۆش، گفت رەوان و لفت جوان بوو، کەمتر پیاوی ئاوام دیبوو، پێچێکی "پرلیۆن"ی بەسەرەوە دەبەست قەت تاقە ریشوێکی بە خەسار نەدەدا. مەخابن ئەم مرۆڤە رەزاسووك و خوێن شیرنە کوێر بوو، کەچی قەت نەماندی چاوساخێك دەستی بکێشێ، ئەوەندە زیت و وریا بوو ئەگەر بڵێم هەموو دوکانەکانی ئەو کاتی شار شارەزا بوو رەنگە زێدەرۆییم نەکرد بێ. بەڵام ئەوەی پتریش لە لای ئێمەی منداڵەورتکەی گەڕەکێ سەیر بوو ئەمەبوو کە دەماندی بێ ئەوەی هەر گرێیە بکا سێ چوار کوێری دیکەی بە دوای خۆی دا رادەکێشا و پێچا و پێچی کۆڵانەکانی دەبڕی و راست دەچووە بەر دەرکی ئەو شوێنانەی مەبەستی بایە.

"قوتابی" بووم، بوومە "سوختە"، چوومە نێو فەقێیان. شەوانی سێ شەمۆ و هەینی پشووی خوێندنمان بوو. یەکێ لەو کەسانەی بەتایبەت لەم شەوانە دا دەهاتە لامان مەلا رەسول بوو. گۆچان بە دەستێك و پرێسکەی شریت(کاسێت)ان بەدەستەکەی تر، "زەبت"(تەسجیل)ە کەشی وەك جانتا بە شانی دادەکرد. تەق تەق لە دەرگەی حوجرەکەمان نزیك دەبۆوە، بانگی دەکرد:

_ فەقێ... مام فەقێینە... میوان رادەگرن؟

ئێمە، بەتایبەت سوختەکان، سەرەرای ئەوەی زۆرمان خۆش دەویست، هەم قسەی خۆش بوون هەم زەحمەتی بۆ کەس نەبوو ، لەبەر زەبتەکەشی هێندەی دیمان پێ خۆش بوو کە دەهاتە حوجرەکەمان.

پشووی خوێندن ئەو کاتە ئاوا رادەبرا: ئەگەر میوان هەبا... بەتایبەت فەقێی حوجرەی دیکانە، ئەوە سەر لە ئێوارەوە پەیدا دەبوون و شەونشینیەکە بەم چەشنە بەرێوە دەچوو“ لە پاشی شێوخواردن زوربەی جاران دەس دەکرا بە لێك پرسینەوەکە پێمان دەگوت " شەڕە سوئال "، ئەوە ئەزموونێکی باش بوو لە نێو فەقێیان دا بۆ جەڕباندنی رادەی فێربوون و تێگەیشتنی هەر یەك لە بەشدارانی نێو گۆڕەپانی ئەو شەڕگەیە، شێعرێنە یان "شەڕەشێعر"یش باو بوو ئەوەش بۆ تاقی کردنەوەی بیر و هۆشی بەشدارەکان پێوانەیەکی باش بوو، پرسیاری هۆشەکی و "لوغەز و موعەمما"ش بەشێکی دی بوو. جا پاش ماندوو بوون بۆ سانەوە و زاخاوی مێشك و هێندێ دڵخۆشی دەس دەکرا بە "گەڕەلاوژە"، " جۆرابێن"، "فەلای بێ دەنگ"، "کۆسە"، "پشکیلان" و ... نێوە نێوەش لە حوجرەکەی ئێمەدا ئەوە دەنگی گۆرانی بێژە ناودارە رەسەنەکانی کورد بوو کە لە گەرووی زەبتەکەی مەلا رەسولەوە هەوای حوجرەکە و مێشك و ناخی ئێمەی پڕ دەکرد لە هەوای رەسەنی موسیقا و وشەی ناسکی کوردی و سۆز و خۆشەویستی ژیان و هۆز و نیشتمانە بێ بەختەکەمان. ئاخ... یادی ئەوان رۆژان بە خێر...شەو رادەشکا... تازە کۆڕی ئێمە گەرم دەبوو و کورەی کاومان دەگڕا...

لەو هاموشۆیە رۆژ لە رۆژێ پتر لە کاك مەلا رەسول نزیك دەبوومەوە...شتێکی کە ئێستاش بۆم هەڵ نەهاتووە ئەوەیە کە بۆچی کوێرەکانی ئێمە لە خەڵکی ئاسایی بە هەست تر و نیشتمان پەرستتر و گەل خۆشەویستتر بوون...تێم گەیشت زەوقی شێعر ناسینم هەیە و دەتوانم شێعری جوان هەڵاوێرم، هۆنراوانیش جوان دەخوێنمەوە، تێشم گەیشت کە دەزانم کوردی بنووسمەوە، دەشێ وێرا شتم پێ بخوێنێتەوە و پێم بنووسێ... ئاخر ئەو دەمی کوردی نووسین تاوان بوو و خەڵکی لەسەر دەگیرا و ئەشکەنجە دەکرا... ئێوارەیەك لە دوای نوێژی شێوان کە لە"راتبە"کردن ڕا هاتمەوە لە پەنا دەرکی حوجرەی راوەستا بوو، ئیزنی لە "موستەعید"ە کان بۆ وەرگرت بووم، چاوەنۆڕی من بوو، روی لێنام بۆ

شـێوخواردن بچمە ماڵەکەی، دڵم نەشکاند... سەڵت بوو، بە تەنیا دەژیا، لە حەوشەی ماڵێك لە دامێنی "گردی کاك مامەندی" کرێگرتە بوو، هۆدەیەك و پێشخانەیەکی پێ بوو، بەڵام ماڵەکەی ئەوەندە رێك و پێك و پاك و خاوێن بوو،دەتگوت کابانێکی بە سەلیقەی دەس رەنگین کەیبانووی ماڵەکەیەتی. زۆرم پێ سەیر بوو...هەر وەك چرچاوی واق ورماوی دیبم لێم وەدەنگ هات، بەشێوە ئاخاوتنی خۆی گوتی:" هەتیو... چیە بۆ وا زەق بوویە ؟ پێت سەیر نەبێ ئێمەمانان خودا زەینی پێ داوین... هەتیو خەڵك پێیان وایە ژنی جنمان هەیە!! ... بەخوا کەرن، ها..هاها... ئەری کاکۆ ئەتۆ "گۆشتاو"ت پێ خۆشە؟، پێم باش بوو بۆ ناسیاوی ئێوە"دەعوەت"ێك بدەم ".

گوتم:

_ ناسیاوی دەگەڵ کێ ؟

بە بزەوە:

_ دە پەلە مەکە، حەمەدرێژ، دەڵەی حەو مانگەی، بۆ وا بە پەلەی، عەبە دێ...عەبە.

_ عەبە کێیە دەخیلت بم.

_ هەیهۆ... دەبیینی، مەلا عەبلای برادەرم، ئەویش وەك خۆمە، ئەفزاری، بە خۆی و قونێ خواری...ها..ها...، قاقا پێکەنی.

چم نەگوت. نان و خوان و قاپ و قاچاخ ئامادەکران، چاوەڕێی میوان ماینەوە.

زۆری پێ نەچوو، تەقەتەقێك دەرگەکەی خستە هاوار، بە زمانی کوێرانە شتێکیان بە یەکتر گوت، هەردووك پێکەنین. مەلا عەولا هات، وەژوور کەوت، بە داخەوە ئەویش خرۆیکە بە منداڵی ئەنگاوتبووی و چاوەکانی لێ سەند بوو، کورێکی خۆی چاوساخی بوو، سەیر دەرۆیی، خۆی قەپ کرد بوو، بە ئەسپایی هەنگاوی هەڵدێنا، دەتگوت وشتر سوارە، تۆقەیەکی گەرم و گوڕی دەگەڵ کردم، مەلا رەسول بە یەکتری ناساندین. دانیشتین، قسەی ئەو دووانە پێکەوە ئەوەندە خۆش بوون لە هەموو تەمەنی خۆم دا نەمدیوە دوو هاورێ ئەوەندە بە لەزەتەوە پێکەوە قسە بکەن. روحیان شاد بێ...

نان خورا، زۆری پێ نەچوو هاتە سەر مەبەستی ئەو ناسیاوە و گوتی:

_ کۆمەڵە شێعرێکم هەن و بۆ دڵی خۆم گوتومن، پێم خۆشە بنووسرێنەوە، با نەفەوتێن، هێندێکیشیان بۆ نووسیومەتەوە، بەڵام زۆرم پێ خۆشە هەموو بە خەتێکی خۆش و بێ هەڵە بن، جا ئەگەر پەلانیشم دەگەڵ هەڵگرنەوە لێتان مەمنوون دەبم.

بەشەرمەوە عەرزم کرد:

_ مامۆستای بەرێز، من بۆ خزمەتی جەنابت ئامادەم، بەڵام خەتم خۆش نیە و ئەوەش لە وزەی من دا نیە بڵێم پەلەم پێ هەڵدەگیرێنەوە.

گوتی:

_ نا... زۆر مەترسە، هێندەشم قورەشێل نەکردووە، بۆ خەتەکەشت نیگەران مەبە چوونکە وەکی بۆیان باس کردووم دەبێ لەمانەی بۆم نووسراونەوە باشتر بێ، تازە... کاکە، خۆتۆ کوردیەکە بێ غەڵەت و هەڵە دەنووسی، جا هەر ئەوەندەم بەسە...

بەڵێنم پێ دا. دەستی دە بەرۆکی خۆ رۆکرد، خۆی قەف کرد و دەفتەرێکی باغەڵی ئەستووری دەرێنا و گوتی: فەرموو... بیسمی لای لێ بکە ...با دەس پێ بکەین.

پیاو هەق بڵێ هێندێ پارچە شێعری بە خەتی زۆر خۆش و لە خەتی من جوانتر نووسرابوونەوە، برێکیان ئەگەر مامۆستا لەوێ نەبا بە من نەدەخوێندرانەوە، بەڵام لەسەر یەك بەشی هەرە زۆری دەفتەرەکە لەسەر رێنووسی فارسی نووسرابۆوە، ئاخر لە سایەی داد و عەداڵەتی "سێبەری خودا "!!! بەشی هەرە زۆری خوێندەواران لە تێگەیشتنی زمانی دایکیان بێ بەش بوون.

ئەوەندەم راشکاوی و خۆمانەیی دەگەڵ پەیدا کرد پرسیاری زۆر تایبەتیشی لێ بکەم. رۆژێکی هەڵم دایە و گوتم ئەرێ مامۆستا گیان خۆ من پسام ئەوەندی شێعری موناجات و پارانەوە و دڵتەڕانە و چی و چیت بۆ وەنووسم، ئەرێ ئەتۆ پێت وایە ئەو نەتەوەی من و تۆی لێ وەپاش کەوتووین ئەوەندە بەختیارە کە چ خەمی دە دیکەی نین. هەناسەیەکی ساردی هەڵکێشا، سەری هەڵبڕی، کوڵوگروو ئەوکی رێك کوشی، گریا... پڕ بەدڵ گریا... بە کوڵ گریا، دەڵێن چاوی کوێر فرمێسك ناکا، بەڵام من بە چاوی خۆم دیم کە چۆن چاوە قرپۆکەکانی مامۆستا داوەستان. بەدەم گریانەوە گوتی با بۆ سبەی بێ... سبەی بۆت دێنم ، با منیش هەستم بەو ژانانە کردووە کە لە دەردی "تەپاڵە" و "چاوساغ و کوێر" و "دەردی سوال" گرانتر و بە ژان تر بن ... راست دەکەی خۆ ئەوانیش نابێ بەتلێن. لە ماڵی مەلا رەسول سبەی شەوێ پێك دەگەینەوە، شەوچەلەکەش لە ستۆی خۆم...

" عەبلا..خوابتگرێ هەر بینا تووشی تێهەڵدانت کردینەوە...!! "

مەلارەسول بوو دەستی لەسەر دوگمەی زەبتەکە دانابوو خەریك بوو بەسەری قامکان جێگەی شریتەکە بکاتەوە...

مەلا عەولاش گوتی کاکە، دەزانی سەرێ

بۆ نێو سەران نەبێ دەڵێن بۆ بڕین باشە،
خۆ ئێمە لە گۆچان و چاوساخ و
توورەکەی سواڵێ بەولاوە شتێك شك
نابەین پێشکەش بە نیشتمانی بکەین،
ئەدی ئەگەر تێشمان هەڵنەدەن چۆن لە
ڕومان هەڵدێ خۆ بە دایکی شەهیدان
نیشان بدەین.

مچڕکێك بە لەشم داهات، کوورەی دڵی
نێڵ دام، کوڵێك گرتمی... نازانم چ بوو،
بەڵام ئەو دوو پیاوە کوێرە سواڵکەرە لەلام
ئەوەندە گەورە هاتنە بەرچاو کە هەتا
ئەودەم کەس ئەوەندە لە لام جێگەرێز و
هێژا نەبوو، شانازیم پێ کردن... یەکەم
جار بوو وا بە گەرمی و خۆشەویستیەوە
باسی ئازادی و نیشتمان و کوردم لە دوو
کەسی هاو دڵ و هاوبیر دەبیست... بە
داخەوە من لەوەی کالترو بێ
ئەزموونتربووم کەڵکی باشتر لەو جورە
گەنجینانە وەرگرم.

" دەی کاکە، شریتەکە لە دوو دە با
برواتە پێش.. وابزانم دوو سێ شێعر دەبێ
تێپەڕێ... ئەوانەی کاکە – مەبەستی
من بووم – دەیەوێن و پێی خۆشن لە چوار
یا پێنجەمین شێعرەوە دەس پێ دەکا ".

شریت هەڵوێزنرا، گەیشتە ئەو شێعرە:
کوردە نامووست لە دەس دا بەسە پەستی
و عاجزی

بەسە...، قەومی خۆفرۆشتن،
کوردە گیانت دارزی
شار بە شار کوردیان شەهید کرد، تا
گەیشتە سەقزی
سیجن و ساواك پڕ بوون تەنیا لە قەومی
کورد زمان
.....
دێتە گوێچکەم ناڵە ناڵی قەومی کوردی
کوڕ کوژاو
شین و زاری کیژە کورد و پیرە دایکی زگ
سووتاو
ئاه و گریانی مناڵی "مامەش" ی
باوك گیراو
بەو هەناسەی وان، خەریکە بگرێ ئاگر
ئاسمان

مامۆستا گوتی : ڕەسوڵ گیان، دەی با
نەختێکی تریش بچێتە
پێشێ..."(هەردووکیان بزەیان هاتێ)
ئەوی وڵامی کاکەیە دوای ئەمە.

گەیشتە سەر بەستەشێعرەکە. بەسپایی
گوتی:

" جا کاکۆ گیان گوێ ڕادێرە، خۆ دیوانی
من هەر باسی ئەوین و عاشقەتی و
پاڕانەوە نیە، ئاخر غەیری باوەڕە
سیاسیەکەم پێم وایە ئەوە ئەرکی شێعرە
لەم ڕۆژگارە دا، بەڵام کاکە ترسێندراوم و
ترساوم... نەك لە تێهەڵدران و گیران بەڵکو

لە برسی بوونی مناڵە بەستزمانەکانم... دە
گوێ گرە دەی...

بەراستی

بەراستی کاکە: من کوردم، بەڵام
درکانی ناوێرم !!

کە لوقمان و ئەرەستوو بم، چ ناژێم
چوونکە من کوێرم

کەچی لای خۆفرۆشانی ئیدارەی
"سازمان" ئەمرۆ
بەهەر لادا ئەڕۆم، شوێنم کە دیار بێ بۆ
ئەوان شێرم

وەرن با پێکەنین سەیرە لە کوێرێ چەندە
ترسیانە
ئەوان خاوەن سپا و سانێکی زۆر وهەر
ئەمن مێرم

ئەوەندەم چێشتووە بەند و کوتانی
سازمانی ڕەش
کە بۆ زیندان ئەچم باشتر لە ماڵی خۆمی
پێ فێرم

لە ڕێی ڕزگاریا گیانم دەبێ بۆ نیشتمان
دانێم
نەمامی پڕ گوڵ وبەرگی ژیان، بەخوێنێ ئاو
دێرم

وەرن کوڕی شەیاتین خەولە چاوی من
هەراسان کەن
لە دوای نینۆك دەرێنان و فەلاقەیش ئاو

کەنە ژێرم
بە داغ و کارەبا و سووتان، گیان گەر بێتە
سەر لێوم
دەبێ بەو حاڵە بمرم، گوێ لە دوژمن
شەرتە نادێرم
بە کوردی، وان دە ڕێی کورد دا ژیان وماڵ
ومنداڵم
هەتاکو دوا پلەی بەرزی دەڕۆم، یەك پلە
نابێرم.

مووم لێ قرژ بوون، لە دڵی خۆم دا
شانازیم پێ دەکرد، هەستێکی پڕ لە ڕێز و
خۆشەویستیەکی لە رادە بەدەر شەپۆلی
دەدا لە دڵ و مێشکی من دا سەبارەت بە
مامۆستا، گشت تێڕوانینەکانم گۆڕانیان
بەسەر دا هات، پێشم سەیر بوو چۆن لەم
ڕۆژگارە ڕەش و پڕلە ترسە دا، کە کەڵ بە
موو بەندە، ئی واش هەیە ئاوا بە راشکاوی
قسەی دڵی خۆی بکا. هەستامە سەرپێ
توند توند سەری مامۆستام بەهەردوو
دەستان ڕێك کوشی و نێوچاوانە
کرووزەکەم ماچ کرد، دەستم ماچ
کرد...کوڵ گرتمی...

خوا پاداشی کاك مەلا ڕەسول
بداتەوە، نەیهێشت ئەو بێدەنگیە زۆر درێژ
بێتەوە، هەڵیدایە:

"ئەدی چۆن، کاکە گیان... ئێوەی
چاوزەق پێتان وایە ئێمەی کوێر چوونکە

چاومان نیە هەست و شعوور و باوەڕپێشمان نەزۆکە، نا... ئێوە بێ گوێن، ئەگەر ئەو بارە نالەبارەی ژیان نەبا فەلەك ئەو قورساییە پەستەی بەسەر دا نەسەپاند باین و ئێمە ناچار نەباین بۆ پارەو ژارەمارێك ئەم دەرکەو ئەو دەرکمان کردبا دەبوو زۆرێ لەو زلانەی کە لەبەر چاوی ئێوە پیاوماقوڵن کەوشیان بۆ کاکە عەبلای من و عەبەکانی دیش جووت کردبا. ئای... ڕەحمەت لەو گۆڕوبانەت بێ کاك مەلا ڕەسوولی ئەلەست وەکی منت بەو گەنجینانە خەنی کرد یەزدانی مەزن لە دلۆڤانیەکەی خۆی بێ بەشت نەکا.

ئەو کەسانەی کاتی هەڵگیرسانی ئاگرە بێ ئامانەکەی ڕاپەڕینی مەزنی گەلانی ئێرانیان بە دژی دام و دەزگای "شا "و دەست و پێوەندە ناراستەکانی وەبیر بێ و هەر نەبێ لەوان دەمان دا بە ڕێبواریش بە شارە خنجیلانەکەی ئێمە دا رابرد بن مەلا عەولای "ئەفزاری"یان دیوە و ناسیوە و خۆشیان ویستووە.

"خەبات"، کوڕەجوانە ژیکەڵانەکەی دەستی دەکێشا، مامۆستاش بەو دەنگە دلێرە مەیلەو بۆڕەیەوە خەڵکی هان دەدا و شێعرەکانی خۆی دەخوێندەوە:

تەمەن ڕۆیی سپی بوو ریش لە داخی "شا" و یارانی

سەرنجی نێو دڵی من دەن هەمووی هەرکێم و زوخاوە

دەبینی من بەبێ چاوی شیاوی خزمەتی گەل نیم

بڵێ پێم هۆی چیە تۆ بۆچ زمانی خۆت گرێداوە ؟!!

ئەرێ ئەی شاهی خائین، نۆکەری غەدداری ئەمریکا

هەتاکەی دەستی خوێناویت لە یەخەی نیشتمان داوە

ئەوی کوشتت وەکو"زوحاك"، درایە ماری سەر شانت

ئەوی نەتکوشتووە، نووسیت، لە نۆرەی مردنت ناوە

ئەگەر پێت وایە تاسەر دادەنیشێ گەل بەبێ دەنگی

دەبێ من پێت بڵێم بێ گوێ، خەیاڵێکی گەلێ خاوە ، ...

هاندەرێکی گەلێك بە توانا بوو، گیانی شۆڕشگێرانەی دەخستە نێو کۆمەڵانی خەڵك، بە تایبەتی لاوانی بە بیرو ئەندیشەی کوردانەوە گۆش دەکرد:

پڕ بووە جامی زوڵم، یارەب هەتا کەی نارژێ

بۆچ بمێنێ زوڵمی ناهەق، چاکە ئاگر داکوژێ

یاخوا لاوێك بێ لە تۆڵەی"کا عەلی"دا بیکوژێ

لابەرێ فەرق و جیایی بەینی هەر چوار نیشتمان.

(مەبەست شەهید "عەلی گوێرەش"ی ئازاو قارەمانە کە لەگەڵ هاوڕێکانی دا لەڕۆژی بیست و نۆی خەرمانانی ١٣٤٧ی هەتاوی بەحوکمی بێدادگا نگریسەکەی "جەلدیان" تیرەباران کرا. ڕەوانی شاد بێ.)

ڕاپەڕینەکە سەرکەوت، جێژنی ئازادی گیرا، بوو بە شایلۆغان، خەڵك سەرمەستی سەربەستی بوون و مامۆستا وەك فەرامۆش کراوێك دیسان دەستی پێ کردەوە.. "خێری ئەم حافزە ڕەحمەتی خواتان لێ بێ..." ئای لەو ناعەدالەتیە... وای لەو بێ دادیە... وای.

ڕۆژنامەی "کوردستان" و زۆر بلاڤۆك و ڕۆژنامەی تر کەوتنە بازار. مامۆستا دەستی کرد بە ڕۆژنامە فرۆشی، هاواری بۆ فرۆشتنی ڕۆژنامەکان دەکرد و نێوە نێوەش شێعرێکی خۆی تێوە دەتەنی، شاعیرە شۆڕشگێرە بە هەڵوێستەکەی شارەکەمان بووە ڕۆژنامە فرۆشی گەڕۆك. ئەو حیزبە شۆڕشگێرانە دەسەڵاتیان بەدەست بوو کە ئازادی گەلەکەیان دەویست و خەباتیان بۆ نەمانی چەوساوەی دەکرد، کەچی لەبەرچاوی ئەوانیش مامۆستا ڕەزاسووکەکەمان بۆ پەیدا کردنی پاروەنانێك هەر دەرکا و دەرك دەگەڕا. نازانم ئەوە چ ڕازێکە ئەو کەسانەی هەڵوێست بەرزن و زوو زوو ناگۆڕێن ژیانەکەشیان هەر نەگۆڕە و پڕ لە دەردی سەری. هەر ڕاست لەوکاتەی دا کە ئەو پیاوە مەزنە توورەکەی سواڵێ شانی دەروشاند زۆر کەسی بێ مایەی خوێری و چەپەڵ و هەلپەرست، کە هەرگیز درووپەکیان لە لەشی نیشتمانەکەیان دەرنەهێناوە و بە داخەوە زۆرجارانیش هەر هۆرە بوونە و چقڵی چاوی گەلەکەیان، لەژێر سێبەری ئەو دەسەڵاتە جوراوجورانە دا "لە پڕێکەوە بوون بە کوڕێك" و هەرچی خێرو بێرە دەچووە نێو کیسە و ورگی ئەوان.

مامۆستا هەژارە لانەوازەکەمان لە چاخی دەسەڵاتی پاشایەتی و لە ماوەی کورتی دەسەڵاتی شۆڕشگێرانی کورد و لە دەورەی زاڵ بوونی کۆماری ئیسلامیش دا بەسەر شارە بێ بەختەکەمان، ئەو، توورەکەی سواڵیی هەر لەشانی نەبۆوە. وەك هەر کەس لە بیری نەمابێ ئەو پیاوە ڕۆژێك، ڕۆژگارێك دەنگی بەرگری و گوڕەی شۆڕش بووە کە بەهەق ناوی "بڵیندگۆی ڕاپەڕین"مان بەسەردا بڕی بوو.

ئەو پیاوە مەزنە، ئەو شین گێڕەی شارەکەمان، زۆر بە بێ نازی ژیا، هەر

بـەبێ نـازیش مـرد، لەپاشـی مردنیـشی، تەنانـــەت ئـــەو ئاواتـــەی کـــە چـــاپ و بڵاوکردنەوەی شێعرەکانی بوو نەهاتە دی. دیوانەکـــەی بـــە تەتەڵـــەکراوی بەســـەر دەستمان دا ماوەتـەوە، چۆن ژیانەکـەی نگبەتی وەك مێردەزمەیەك سواری سینگی بیـوو شێعرەکانیـشی خێرخوایـەکیان لـێ پەیدا نـابێ بـەرگێکی جوانیـان دەبـەر کا، کوێرەوەری ئامادەکردن و پێداچوونەوە و سازکردنی باوێتە ئەستۆی ئێمـە و بـەهرەو سوود و خێرەکەشی بۆخـۆی بـەرێ.بـەڵام ئاواتەکەی مامۆستا هەر نەبێ دوای مردنـی بێنێتە دی... یاخوا خێرۆمەندێکی جوامێر خۆی دەرخا...

* * *

کورتەی ژیاننامەی مەلا عەبدوڵای ئەفزاری:

_ لـــە گونـــدی "ســـەروکانی" ناوچـــەی "لاجان"ی سەربە شاری خانێ(پیرانشار) لە ساڵی ١٣٢٠ی هەتاوی و لەبنەماڵەیـەکی زەحمەتکێش لە دایك بووە، نێوکیان بریوە و ناویـــان نـــاوە"عەبـــدوڵا". عەبـــدوڵا پێنجەمین منداڵی ئەو دایك و باوکە بـووە، مـەخابن هـــەر لەســـەر پـــشتی لانـــك بـــە نەخۆشـــی "خروێکـــە" چـــاوەکانی بـــۆ هەمیشە کەوتنە نێو تاریکایی ئەبەدی.

_ عەبدوڵایان دوای فـراژو بـوون خـستۆتە بـــەر خوێنـــدن، لـــە گونـــدی "تـــوان" و "سێڵوێ" و "خانەقای بورهان"درێژەی بە خوێندنی قورئان داوە.

ماڵیان هاتۆتە شاری "نەغەدە" و لەگەڵ هاورێیەکی دا بۆ درێـژەدانی خوێنـدن روی کردۆتـە شـاری "سـلیمانی" و "تەکیـەی شێخ عەلی تاڵەبانی" و "مزگـەوتی حـاجی مـــستەفای قـــیردار" لـــە پیرەشـــارە خۆشەویستەکەی "کەرکوك"ی کوردستان، ئـــەوجار گەڕاوەتـــەوە گونـــدی"زینـــوێ شێخی".

_ لەشـارەکانی "بۆکـان" ، "نەغـەدە" و "خـانێ" ژیـاوە، بەشـی هـەرە پـتر و تادواپـشووی شـارە "تـوك لێکراو"ەکـەی خـانێ ئـەو منەتـەی بەرکـەوتوو کـە کـە قەفەزی ئەو خۆشخوانە بێ ئەنوایە بێ.

_ دوو جـاری ژن هێنـاوە و بەرهـەمی ئـەو زەماوەندانـە سـێ کـوڕ و کـچێکە، بـۆ هەموانیش شێعری داناوە.

_ لە رۆژی ٣/ ١١/ ١٣٧٣ی هەتاوی دا دڵە مەزنەکەی لە لێدان کەوت و لـە گۆڕستانی کۆنەخانێ نێژراوە.

_ مامۆســـتا لـــە دەوری ســـاڵی ١٣٤٢ را دەستی بە شێعر دانـان کـردووە و بـە زۆر هـۆ و مناسـەبە هـۆنراوەی هونیوەتـەوە و بابەتەکانی شێعری مامۆسـتا پێك هـاتوون لە پـەندی پێشینان، حیکمـەت، ئاشقانە، کۆمەڵایـــەتی ، نیـــشتمان پـــەروەری و لاواندنـەوە. بـە بـڕوای مـن شـین گێـڕی بەشێکی هەرە گرینگی شێعری مامۆستایە و لەو بەشـەش دا گـەلێك سـەرکەوتووە، هـیچ روداو وکارەسـاتێکی تـاڵی کوردسـتان نیـە شەپۆرنامەیەکی مامۆستای بەسەرەوە نەبێ هـەر لـە بێدادگای جەڵدیانـەوە بگـرە هـەتا بۆمبارانی شارەکانی کوردستان لـە شـەری وێـران — ئێـراق دا و ئەنفالـە بەدناوەکـەی بەعـسیان و کۆمـەڵ کوژیەکـەی قـارنێ و کۆرەوە مێژووییەکەی باشووری کوردسـتان و مەرگەســاتەکەی هەڵەبجــەی شــەهید و کوشتارەکانی باکوور و...

ئەمـەش چـەند نموونەیـەکی شـێعری مامۆستا ئەفزاری:

لاله

بەهارە گوڵ دەروێنەوە
کوێرەکانی دەزێنەوە
باڵندە پۆل پۆل دێنەوە
لە کوردستان بسێنەوە
کەو وکۆتر وقەل وقازن
شەهێن وشمقار وبازن
هەموو خەریکی پەروازن
بۆ کوردستانی دێنەوە
دەزانن کورد بێ فێڵترن
رێگای پەلەوەر ناگرن
بە داو باڵندان ناگـرن
تەپکەیان لەبۆ نانێنەوە
کورد خۆی تینووی ئازادی یە
کەیفی لە نەغمەی شادی یە
بێزار لە گشت بێ دادی یە
لە هەر لایێ ڕا بێنەوە
دیسان هات تەشریفی بەهار
بەهاری پڕگوڵ و گوڵزار
گوڵ شین دەبن لە چوار کەنار
بەسرەوەی با دەشنێنەوە
لالە، نەسرین و نەستەرەن
خونچە، چنوور و یاسەمەن
عەتر دەرژێننە سەر چەمەن
سەت دڵیان پێ دەکرێنەوە
داردەردەکا شکۆفە گوڵ
دڵی بلبل دێنێتە کوڵ
ئەویندار لێکتر ناکەن سڵ
دەستەو لە ملان وەردێنەوە
چیاو دەشت و دۆڵ ونزار
هەموو با بینە لالەزار
بەتۆچی"ئەفزاری"بەهار
زامی دڵت مەکولێنەوە.

تێبینی/ سەرەڕای هەوڵی زۆر وێنەی ئەفزاری مان دەست نەکـەوت، تکایـە ئەگـەر دەکـرێ وێنـەی کەسـێکی وەك سـێبەر بـۆ دابنـێن، ((مـەحمود باوزی))

ئۆمبرتۆ ئیکۆ

پێناسە هەڵەگری دەمارگیری

لەفارسیەوە/ئەرسەلان حەسەن

بنەڕەتخوازی و یەکبوونخوازی وەك بەڵگە نەویستترین شێوازی دەمارگیری و هەروەها چەمکگەلێکی سەخت بەیەکەوە بەستراو لەقەڵەم دەدرێن. ئەگەر بۆ فەرهەنگۆکی (پتی ڕوبێر) یا (کولتوری مێژوویی زمانی فەرەنسە) بگەڕێینەوە، دەبینین کە لە پێناسەکردنی بنەڕەتخوازیدا، یەکسەر ئاماژە بە وشەی یەکبوونخوازی کراوە و ئەمەش وادەکات کە پێمانوابێت هەموو بنەڕەتخوازو یەکبوونخوازن و بەپێچەوا نەوە. بەڵام تەنانەت ئەگەر شتێکی وا لە زۆربەی مەسەلەکاندا ڕاستبێت، لەگەڵ ئەوەشدا، ناتوانین بگەینە ئەنجام کەهەموو دەمارگیرە کان، بناژۆیی یا یەکبوونخوازن. گەرچی لە ئێستادا ڕووبەڕووی شێوازی جیای بنەڕەتخوازی بووینەوە و هەنگاوی یەکبوونخوازانەش لە هەموو شوێنێك

بەرچاو دەکەوێت، بەم حاڵە مەسەلەی دەمارگیری قوڵترو مەترسی وروژێنەرترە. بنەڕەتخوازی لە زاراوەی مێژووییدا پرسێکی هێرمۆنەتیك و پەیوەندی بە شێوەی وەرگێڕان و ڕاڤەی کتێبی پیرۆزەوە هەیە. بنەڕەتخوازی نوێی خۆراوایی لە سەدەی نۆزدە و لە کۆمەڵگای پڕۆتستانتی وڵاتە یەکگرتووەکاندا هاتۆتەئاراو وەرگێڕانی وشە بەوشەی دەقی پیرۆز، بەتایبەت لەبەستێنی جیهان ناسیدا ئامانجی بوو" چونکە لەم بوارەدا وا بەزەین دەگەیشت زانستی ئەو سەردەمە گێڕانەوەی کتێبی پیرۆز ڕەتدەکاتەوە. بەم شێوەیە هەرجۆرە ڕاڤەو وەرگێڕانی ئەندێشەیی یا شێوازی فێرکردن کە گومان لە دەقی پیرۆز زۆر دەکات، زۆرجار دەمارگیرانە دەکەوێتە ژێر نارەزاییەوە، هەروەك کە پاشان لە هەراوزەنای دژی داریۆنیزم ڕوویدا.

ئەم فۆرمی مەیل بۆ وەرگێڕانی وشە بە وشە، لە مێژینەیەکی کۆنی هەیەو زیاتریش لە بەینی باوکانی کڵێسا، لە نێوان ئەو کەسانە مایەی باس و مشتومڕ بووە، کە بەندی وشە بوون و ئەوانی دی کە – وەك قەشە ئۆگەستین – زیاتر باوەڕییان بە ڕاڤەی نەرم نوێنیە. بەڵام لە چاخی نوێدا، بنەڕەتخوازی تەسکبینانە هەردەیتوانی بۆ دیاردەی پڕۆتستانتی بگۆڕێت" چونکە بۆ بنەڕەتخوازبوون دەبوایە قبوڵت با کە لە ڕاڤەی کتێبی پیرۆزدا بنچینە و بنەمای حەقیقەت پەنهانە. لە کۆمەڵگای کاسۆلیکدا، دەسەڵاتی کڵێسایە کە پشتیوانی لە ڕاڤەی دەقی پیرۆز دەکات. بۆیە ئەم کارە لەبەرامبەر بزاوتی پارێزکارانەی وەك بنەڕەتخوازی پڕۆتستان لەنێو کاسۆلیکەکان زیاتر شێوازی باوخوازی بەخۆوە دەگرێت. دیارە بنەڕەتخوازی ئیسلامی و بنەڕەتخوازی جولەکەشمان هەیە.

بەڵام ئایا هەموجۆرێکی بنەڕەتخوازی وەك پێویست دەمارگیرانەیە؟ بێگومان لەجوغزی هێرمۆنەتیك بەڵێ، بەڵام لەچێوەی سیاسەت دا وەك پێویست وا نیە. دەکرێ لەم ڕووەوە تاقمی بنەڕەتخواز لەبەرچاو بگری کەوایاندەزانی هەڵبژێردراوان لەئیمتیازی تێگەیشتنی کتێبی پیرۆز، ئەویش هەر بەشێوەی ڕاستەقینەی، بەهرەمەندن بێ ئەوەی کە تاقمێکی وا پشتیوانی لەتازەیی ئایین کردبێت یا بیەوێت وا لە ئەوانی دی بکات تا لەم باوەڕەدا بەشداربن یا بۆ ڕەگاژۆی کۆمەڵگایەك بجەنگن کە بەزۆرەملێیی بیروباوەڕێکی وا قبوڵ بکەن.

مەبەست لە یەکبوونخوازی، ڕوانگەی ئایینی و هاوکات سیاسیە، پشت ئەستوور

بەوەی کە بنەمای ئایینی هەم دەبیٚ بۆڕیاری سیاسی کۆمەڵگا مۆدیلێك بێت و هەم سەرچاوەیەك بۆ یاساکانی دەوڵەت. ئەگەر بنەڕەتخوازی و باوخوازی لەبنچینەدا پابەندی باوەڕە باوەکانن، لەبەرامبەریاندا یەکبوونخوازی پێشکەوتوو تەنانەت شۆڕشگێڕیش هەیە. هەندێك لەجولانەوەکانی یەکبوونخوازانەی کاسۆلیکی بنەڕەت خواز نین و بیٚ هیچ جەختکردنەوەیەك لەخوێندنەوەی وشە بەوشەی کتێبی پیرۆز بۆگەیشتن بەکۆمەڵگا خەبات دەکات کە ئیلهامی لە بنەمای مەسیحیەت وەرگرتووە. تەنانەت هەندێکجار ئامادەی پەسندکردنی جۆرێك لەجیهانناسی یاخواناسی ئیلهام وەرگرتوو لەتەیاری دووشاردنیشن.[1]

ئێستا بزانە جیاوازیەکان دەتوانن چەند مووبەموو وردبین بن. نمونە (دیقەتی سەرنجی سیاسی)[2] لە ئەمریکا لەبەرچاو بگری. ئەم دیاردەیە سەرچاوە لە پێویستی بە پەسندکردنی جیاوازی هەبوو دەگرێت و لەبارەی مەسەلەی ئایینیەوە، ڕوانگەیەکی کراوە و ئازادی بیرکردنەوەی هەیە، بنەڕەتخواز ئەژمارناکرێت. هەرچەند دیاردەیەکی وا دژی ڕەگەزخوازییە، کەچی پەیتا پەیتا بۆ شێوازێکی نوێی بنەڕەتخوازی دەگۆڕێت کە بە شێوازی مەزهەبی و کەموزۆر ئایینی، سوود لەزمانی ڕۆژانە وەردەگرێت" زمانێك کە سەروکاری لەگەڵ مانای ڕواڵەتی وشە هەیە بیٚ ئەوەی کە بەدوای ڕۆح و هەقیقەتیەوە بێت. بەمجۆرەیە کە دەکرێت تاکێکی کوێر بەمەرجی (نابینا) ناو لێنان یا (خاوەنی هەست و تێگەیشتنی تر) زانینەکانی، لەخەڵك هەڵاوێر بکات" یا دەکرێت لەبارەی ئەوکەسانەوە جیاوازی بکات، کە پەیڕەوی بنەمای سیاسی ڕاست و ورد) ناکەن.

بەڵام ڕەگەزخوازی چییە؟ بێشك ڕەگەزخوازی نازی تۆلیتار بوە و دەیویست زانستییانە خۆی بخاتەڕوو، بەڵام لەبنچینەدا پەیوەندی بە ڕەگەز، شتێکەوە نیە، کە بنەڕەتخوازانە بێت. ڕەگەزخوازی نازانستی جولانەوەی وەك یەکیەتی ئیتالیا، یا ڕەگەزخوازی نیمچە زانستی لە ڕەگوڕیشەی کولتوری هاوشێوە بەهرەمەند نین (لە ڕاستیدا یەکیەتی ئیتالیا هەرگیز ڕەگوڕیشەی کولتوری نیە). بەڵام هەرچۆنێکبێت بە ڕەگەزخوازی ئەژمار بکرێت.

بەڵام ئایا دەمارگیری لە پێناسەی وەك: بنەڕەتخوازی، باوخوازی، تێکڕاخوازی و ڕەگەزخوازیدا، تەرخاندەکرێت بۆ یاری دژایەتی وردی واتایی؟ لە ڕابردوودا هیچ شێوازێکی دەمارگیری نیە کە ڕەگەزخواز

نەبێت (وەك دەمارگیری لەبەرامبەر ملحد یا دەمارگیری دیکتاتۆرەکان لەبەرامبەر نەیارانی سیاسییان). دەمارگیری پرسێکی زۆر قوڵ، بەربڵاوو سەرچاوەی دیاردە گەلێکە کە جیاوازی بەرچاویان هەیە. بنەڕەتخوازی، تێکڕاخوازی، ڕەگەزخوازی نیمچە زانستی، هەموویان بابەتی زارەکی و جۆرێك ئایدۆلۆژی لەخۆدەگرن. بەڵام دەمارگیری، بەدەر لەهەر ئایدیۆلۆژیاو بۆچوونێك، پێکدێت. بۆیە دەمارگیری تەنیا ڕەگوڕیشەی بایۆلۆژی هەیە کە لە ئاژەڵدا بەچەشنی ڕەفتاری قەڵەمڕەوی سەرهەڵدەدات و لەسەربنەمای کاردانەوەی هەست و زۆرجار ڕواڵەتی وەستاوەتەوە. ئێمە ئەوانەمان خۆش ناوێن کە لەگەڵما ندا نین چونکە ڕەنگی پێستییان جیاوازە یا بەزمانێك قسە دەکەن کەتێیان ناگەین یا چونکە بۆق، سەگ، مەیموون، بەراز و یا سیر دەخۆن و خۆیان دەکوتن (تاتۆ).

دەمارگیری لەبەرامبەر ئەوەی خاڵی وەرچەرخانە لەمنداڵاندا — کە بوونە خاوەنی کاڵەکێك هەرئەوەی حەزییان لێیە — کارێکی ئاساییە، بەڵام بەداخەوە گەرچی مرۆڤ چەند زووتر بەسەر جەستەی خۆیدا زاڵ دەبێت، لێبوردەیی و هەڵکردن تەنیا بەهۆی ڕێنمایی دایمی و ئەوەش لەگەورەکاندا دێتەدی. بۆچی مرۆڤ لەژیانی ڕۆژانەیدا، بەردەوام لەبەردەم هورووژمی سەرچاوەگرتوو لەجیاوازی "خاڵی وەر چەرخان" دایە. بیرمەندانیش وۆرتر لەو ئامۆژگاریانە دەکۆڵنەوە کە پەیوەندییان بە جیاوازیەوە هەیە، بەڵام قەت خۆ لەمەسەلەی دەمارگیری دڕندانە نا دزنەوە، چونکە دەمارگیری لەچێوەی هیچ پێناسەو شیکارێکدا جێی نابێتەوە.

هەرچەند سەرچاوەی دەمارگیری دڕندانە، پەیوەندی بەبنەمای جیاوازی "خاڵی وەرچەرخان"ەوە نیە، بەپێچەوانەوە ئەم بنەمایە، لە ڕاستیدا سوود لەبەربواری دەمارگیری بڵاوو قوڵ وەردەگرێت کە لەئەزەلەوە هەیە. بۆ نمونە خۆ لەهەمان مەسەلەی (بەدواداچوون و ئازاری سیاسیەکان)[3] بدزینەوە" مەسەلەیەك کە پەیوەندی بەسەردەمێکی دوورو نادیارەوە نیە، بەڵکو زادەی هەلومەرجی سەدەی نویٚ یە. Males Maleficarum[4] شەش ساڵ پێش دۆزینەوەی کیشوەری ئەمریکا دەنوسرێت و هاوسەدەی pica de la Mira dole[5]، و لەگەڵ Marilee Fiction[6] وئۆمانیزمی فلۆرانسی. (وڕێنەی شەیتانی جادووگەران) بەرهەمی Boding، بەقەڵەمی کەسێکە لەسەردەمی بوژانەوە کە پاش دۆزینەوەی کۆپەرنیك دەستی

بەنوسین کردووە ! ڕوونکردنەوەی ئەم خاڵە کاری من نیە، کە بۆچی جیهانی نوێ دەربارەی بەدوا داچوون و ئازاری سیاسیەکان لەسەرنجی زارەکی دەکۆڵێتەوە. تەنیا دەمەوێ بیربێنمەوە کە دەکرێت بنەمایەکی وا بەم بەڵگەیە بنیات بنرێت کە پێشتر جۆرێك بەدگومانی دەربارەی جادووگەران لەخەڵکدا هەیە. دەکرێت بنەمای ناوبراو لەسەردەمی دێرینی کلاسیك (هۆراس لەم بارەیەوە دەدوا)، لەبڕیاریRotariesو لە (پەیامی خوایان) بەرهەمی سنت تۆماس دا هەیە. ئەم بنەمایە وەك ڕاستیەك ڕێك هێندەی دزەکان لەمادەیەك لەمادەکانی مافەکانی سزادا دابوو. بەڵام نابیروباوەڕی ڕەشۆکی، بنیاتنانی بنەمای ئازارو ئەشکەنجە نەشیاوە.

شەڕی جوولەکە بە زاراوەی زانستی، لەسەدەی نۆزدە سەری هەڵدا، بەڵام هەر لەئێستادابوو کە بۆ جەماوەرناسی هەمەگیری نەوەکوژی و ڕاپەڕاندنی پیشەییەکەی گۆڕا. لەگەڵ ئەوەشدا جیا لەپاساوی تایبەتی سەرهەڵدانی ئەم دیاردەیە، ئەگەر پێش ئەم جەدەلەی دژی جولە کە لەلایەن باوکانی کڵێسا باو نەبوو (گەرچی بە زارەکی وەك جەدەلی مەسیح ناسانە)و لەجەماوەریشدا، هەرشوێنێك گەڕەکی جولەکە نشینی لێ بێ، بە کردەوە جۆرێك شەڕی جوولەکە بەدرێژایی سەدەکانی ناوەڕاست خۆی دەرناخات، ئەوکاتە شەڕی جولەکە هەرگیز سەر هەڵنادات. تیۆری پەیوەست بەپیلانی جوولەکە لەسەرەتای سەدەی نۆزدەش نەبووە، پەیدابوونی شەڕی جوولەکە لەناو جەماوەردا بەڵکو ئەم تیۆرانە سوودییان لەنەفرەت و قین وەرگرت کە پێشتر دەربارەی جیاوازی "خاڵی وەرچەرخان" هەبوو.

کەچی ترسناکترین جۆری دەمارگیری بێ ئەوەی کە هیچ ڕێبازێك هەبێت، دەمارگیریەکە سەرچاوە لەهەڵچوونی سەرەتایی دەگرێت چونکە گرفتە بتوانرێت بەهۆی سەلماندنی لۆژیکی، دەستنیشان یا ڕەتبکرێتەوە، هەروەك ڕەگەزخوازی زارەکی لە (شەڕەکانم)[٧] دەکرێت لەڕووی ڕەخنەو نارەزایی بنچینەیی پەلاماری بدرێت و لەبەین بچێت. بەڵام ئەگەر توانی درێژە بەژیانی خۆی بدات و ئەمڕۆکەش وێڕای دژایەتیەکان ماوەتەوە، بەم بەڵگەیە کە ئەمجۆرەی ڕەگەزخوازی ڕەگی لەدەمارگیری دڕندانە یا لەڕاستیدا نەزانانەدایە کە لە بنچینەدا هیچ پێوەرو ڕەخنەیەك قبوڵ ناکرێت. من دەمارگیری لە لایەنگرانی یەکیەتی ئیتالیا ترسناکتر

لەدەمارگیری هەبوو لە بەرەی نەتەوەیی لوپن[٨] دەزانم. چونکە لوپن لەباکگراوندی خۆیەوە تیۆرێك بەیەدەك دادەنێ کە کەشیشانێك ئاڕاستەیان کردووە کە پاشان لێی هەڵگەڕاونەوە. لەکاتێکدا کە Bossy جگە لەهەڵچوونی سەرەتایی (ئەوەندە بەسە سەرنج لەقسەکانی بدەی) شتێکی دیکە لەخۆی دەرنا خات و بۆیەش ترسناکترە.

بێین چاوێك بەوەدا بخشێنین کەئەمڕۆکە لەئیتالیا دەگوزەرێت“ ولاتێك کە تەنیا لەهەفتەیەکدا١٢٠٠٠ئەلبانی چوونە ناویەوە. مۆدێلی گشتی و هەروەها فەرمی، هەمان مۆدێلی پەسندکردن و پێشوازی مرۆڤ دۆستانە بوو. تەنانەت ئەوانەی کە دەیانەویست ڕێ لەو کۆچە بەرفراوانە بگرن، پەنایان بۆ پاساوی ئابووری و کۆمەڵناسی برد، نەك بۆ پاساوی ڕەگەزخوازانە. بەڵام هەرجۆرە تیۆرێك لەبەرامبەر دەمارگیری دڕندانە ڕەنگی دەگۆڕێت، کە فێڵبازانە گەشە دەکات و ڕۆژبەڕۆژ گەشە دەکات و دەتەنێتەوە. دەمارگیری دڕندانە بە هاورکاری خولگەی ڕیزبەندی کاردەکات و بەگشتی هەموو تیۆری ڕەگەزخوازانەی پاشانیش لەخۆیدا جێ دەکاتەوە: ئەگەر چەند ئەلبانیەك کە لەم ساڵانەی دواییدا چوونەتە ئیتالیا، بوونە دزوخراپەکار، بەمجۆرە ئەنجامگیری دەکرێت کە هەموو ئەلبانیەکان دزو خراپەکارن. ئەمە هەمان خولگەی کورتی ترسناکە چونکە هەریەك لەئێمە ئامادەین خوو بدەینە ئەوجۆرە بەڵگانە: ئەوەندە بەسە کە لەفڕۆکەخانەی ولاتێك جانتاکانمان بدزرێن تا بەڕاشکاوی بگەینە ئەو باوەڕەی کە دەبێ لەتەواوی خەڵکی ئەم مەملەکەتە خۆبپارێزین.

لەوەخراپتر، ترسناکترین جۆری دەمارگیری، پەیوەندی بە هەژاریەوە هەیە“ هەر ئەوانەی کە قوربانی جیاوازی "خاڵی وەرچەرخان"ن. ڕەگەزخوازی تایبەت بە دەوڵەمەندانە و هەربەوە وازییان هێناوە کە تیۆرەکانی پەیوەست بە ڕەگەزخوازی بخەنەڕوو. بەڵام هەژارەکانن کە بەکردەوە دەبنە ڕەگەزخواز – کە لەڕاستیدا توندترین جۆریەتی –.

کاتێك دەمارگیری دەبێتە زارەکی، ئیدی بۆ بەچۆکداهێنانی زۆر درەنگە و ئەوکەسانەی کە دەبوایە بەسەریدا زاڵبن (واتا ڕووناکبیران) یەکەم قوربانینی. بۆیە دەبێ ڕووناکبیران لەگەڵ دەمارگیری دڕندانە بجەنگن، بەڵام ئەم دەمارگیریە بەجۆرێك نەفامانەو سەرەتاییە کە تێفکرین لەبەرامبەر ئەم هەموو کارەساتانە داماو دەبێت.

لەگەڵ ئەوەشدا خەباتمان هەرلەوێوە دەست پێ دەکات" دەبێ بزانین کە چۆن دەچینە ناخی تاریك و نوتەکی دەمارگیری درندانەوە و پێش ئەوەی کە بنوسرێت بەکنەی هەرچی زۆرتر رێك لەهەمان شوێن بیدۆزینەوە، کە خشتی یەکەمی دادەنرێت.

١-Die-hard de Char din(١٩٥٥-١٨٨١)، دێرینەناس و زانای تیۆلۆژی.

٢-Political Correctness.

٣-لەبنچینەدا Chasse aux sorcerers(خستنەداوی جادووگەران) کە لەوانەیە پاشان بە خوازە لەبەدواداچوون و ئەشکەنجەی نەیارانی دەوڵەت یا حزبی فەرمانڕەوا بەکاربرێت.

٤-(١٤٨٦) Males Malefic arum لەگەڵ وەرگێرانی فەرەنسی Le mortal sorceries (پتکی جادووگەران) بەدەستی دووکەس لەئەندامانی ئەنگیزیسیۆن بەناوەکانی Initiator's Hoaryو Jacques Springerنوسرا.

٥- pick de la Mira dole(١٤٩٤-١٤٦٣)،زانای ئۆمانیزمیەت و ئەفلاتوون ناسی ئیتالی کە تەیفێکی فراوانی فەیلەسوفانی سەدەی بوژانەوە کە لەژێر کاریگەری دابوون. لەتایبەتمەندیەکانی شێوازی تێفکرینی توانای لەشیکارو ئاشتکردنەوەی روانگە دژەکان لەگەڵ یەکتری.

٦-Marcela Fiction (١٤٩٩-١٤٣٣) فەیلەسوف و بیرمەندی ئیتالی کە فکروبیروباوەڕی ڕۆشنگەرانەی کاریگەری بەرچاوی لەفۆرمۆلەبوونی ڕێنسانسدا هەیە. لایەنگری جۆرێك ئایینی سرووشتییە کە بەدوور لەترس و تۆقین سەرچاوە گرتوو لەگوناه، بە دوای گەیشتن بە رزگاری یا هەرئەو ئارامی دەروونیە.

٧-Miens Kempsبەرهەمی ئەدۆلف هیتلەر.

٨-Leperرابەری دەستە راست و رەگەزپەرستی بەرەی نەتەوەیی لەفەرەنسا.

*-سەرچاوە/ادینە/١٣٧،ترجمە/چیترا رهبر

زایەر زەنگنە

ژنیٚ لە شوشە
گەڕانێکە بە ناو میتۆلۆژیادا

بەژنی ئەو

پڕ بووە لە شێتی قەسیدە .

قەسیدە بە خۆی هەیەجانە، گەڕانە بەدووی ڕایەڵەکانی ڕووحی مرۆڤ و، فڕینە بەرەو ئەو جیهانەی، کە لە ناخەوە دەیهەوێت پێی بگات. نیشتنەوەیە بەسەر تەوەرەکانی ژیان و دۆزینەوەی بەها ڕۆحییەکان، چوونە ناو خەڵوەتگای نهێنییەکانی ئەوینە ! بە هەموو مانا جوانەکانییەوە، کاتێك شیعرێ لە دایك دەبێت فەلسەفەیەکی نوێ بە ڕۆحی ژیار ئاشنا دەبێت و، مۆسیقایەك لە فیکەی ڕیتم و وشەو پیتە مانا بەخشەکانییەوە بە گوێی نەمریدا دەچرێ، ئا بەو ئاوایە ژیان دەگوزەرێ و، شیعریش بە گش پۆشاکە سەردەمیانەو گۆڕانەکانییەوە بە نەمری دەمێنێتەوە، نە پیر دەبێ نە دەمرێ و نە لەناو دەچێ، ئەوە یەکەمین پاوەنکاری هزری مرۆڤایەتییە، کە بەدرێژایی هەزارە و

سەدەوە ساڵ و مانگدا تەریب وێڕای ژیاندا درێژ دەبێتەوە..ژنێ لە شووشە یەکێکە لەو دەقە شیعریانەی شاعیر (سەراب)ە، کە ڕەنگە بەشێك لەو خەسڵەتانە هەڵگرێت و ئاورتە دێتە ناو ژیانەوەو، بەدوای مانایەکی جوان بۆ ڕووداوەکان لە دەرەوەی دونیای ئەبستراکی میتافیزیکەوە دەگەڕێ . ئەگەر بە وردی ئەو شیعرە بخوێنینەوە ! وێڕای ئاوێتە بوون دەگەڵ ڕیتم و ئاواز و سەلیقەی تایبەتی شاعیردا بە دونیایەکی تەواو لەبیر کراودا ئاشنا دەبینەوەو، دەمانباتەوە دەرەوەی ژیانی ئاسایی خۆمان، بەدوای خەسڵەتە هەمەجۆرەکانی دا دەگەڕێ! ئەو خەسڵەتە تایبەت و جوانانەی خواوەند بە مرۆڤی بەخشی و لە نیوەی ڕێگەدا ئەهریمەن دەستی تێوەرداو نەیهێشت پێیبگا.. ژنێ لە شووشە گەشتێکی ناوازەی شاعیرە بە نێو دونیا جوانەکەی میتۆلۆژیا بەو ئومێدەی ئاواتە پڕ بەهاکەی مرۆڤایەتی لەو جێگەیەی کە لێی ون بووە وەدوزێتەوە.. ئەو دەڵێ:

ئەو ڕۆحە پیرۆزەی لە هەیەجانی

کە جارێ مەسیح و

جارێ تر خاچەکەی دەیبەخشێ بە مرۆڤ.

لێرەدا شاعیر بە مەبەستەوەو، بۆ ئەوەی تەواوی ویستەکان لە توێی وشەکاندا بە کەمترین دەربڕین و، زۆرترین ماناوە نیشان بدات . سیمبول دێنێتە پێشەوەو، بۆ مەسیح بەهایەك و خاچەکەی کێشێ تر بەرجەستە دەکات و مەسیح، کە نیشانەی لێبوردەیی و ئاشت بوونەوەیە بە هەموو مانا وێژەییەکەیەوە دەیان دەروازە بۆ گفتوگۆ ئاخافتن ئاوەڵادەکاتەوە، سەراب مەسیح دێنێتەوە سەر مێزی گفتوگۆ جارێکی دی، ئەو کێشمەکێشمە مێژووییەی نێوان ئایینەکان و پەیامبەرەکان دێنێتە ئاراوە. لە ڕێگەی مەسیحی پەیامبەرەوە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی بەخشندەیی مێیینەو، ئەو دەمەی خواوەندی دایك دوور لە هەموو سزایەك دەگەڵ بەندەکانی خۆیدا بە میهرەبانییەوە دەژیا ! هێشتا مرۆڤەکان مانایەکیان بۆ جەنگ و کوشتارو بە گژاچوونەوە لە فەرهەنگی ژیاندا نەبوو، بۆ ئەو دەمە کە خواوەند ئافرۆدیت (ئەناهیتا) لەو عەشقە مەزنەی بۆ عەشتاروت هەیبوو، ئەوینی بەسەر هەموو مێینەکانی سەر زەویدا دەبەخشیەوەو، ئەوان لە وەرزی ژیانەوەو گیان بە بەردا هاتنەوەی ژیاندا خۆیان پێشکەش بە سروشت دەکرد، تا ئەفسوونی خۆی پیشان بدات، بەو خۆ بەخشینەی کە بەردەوام بە جووت بون لەگەڵ نێرینەکاندا کۆتایی دەهات، کۆرپەیەك بە سروشت ببەخشن و، دڵی خواوەندی پێ خۆش بکەن، هەر بەو

شێوەیە درەخت و ئاژەڵەکانیش. ئەوان لەناو یەك بازنەی ژیاندا دەخولانەوە، کە هەرگیز لە یەکتر دانەدەبڕان! تەنانەت لەدایك بوونی بێ باوکانەی حەزرەتی مەسیحیش بەرجەستە کردنەوەی هەمان تێڕوانینی ژنی بەخشندەو خودان ژیانە، ئەوە ڕۆحی خواوەندە، مریەم ئاوس دەکات، بێ ئەوەی مرۆڤێك دەستی بیگاتێ! دواتریش هەر ڕۆحی مێینەی ئەو خواوەندە بەخشندەیەیە، لە مەسیحی نێردا ڕەنگ ئەداتەوە، ئەوە تێکەڵ کردنی دوو ڕەگەزە، کە بەر جەستەی نێرینەیەك بە ڕۆحیانەت و سۆزی مێینەوە هێمای قوڵبوونەوەی شاعیرە، بە ناو و ژێیەکانی بیری ئەفسانەی و ئامێتەبوون دەگەڵ فەنتازیاو بەرهەم هێنانەوەی یەکەمین پیتەکانی ئایینە، لە کاتێکدا کە سەردەمێك بەسەر مەرگی خواوەندی دایك دا تێپەریوە، بۆیە مرۆڤەکان لەو کاتەوە خواوەند بە شمشێری عەقڵی پیاوسالاری لەناو دەچێ! ئیتر هزری مرۆڤەکانیش لەو خاڵەدا دەوەستن و ناکارن لەوە بگەن، کە ئەوە ڕۆحیانەتی خواوەندی دایکە لە چینەکانی هەرە ژێرەوەی ستەمی عەقڵی نێرینەوە سەر دەردەهێنێتەوە، تا پەیامی خواوەند بە مرۆڤەکان بگەیەنێت و، لەو بێدەربەسی لووت بەرزییەی خۆیان ئاگاداریان بکاتەوە. ئەو ژنە تەواوی ئەو پەیامەیە و سەر لە نوێ لە ناو زەمانەوە سەر دەر دەهێنێتەوە، تا بێژێ ئەوەی ئینگۆ بە نەزانی خۆتان لە خاچی ئەدەنەوە ڕۆحیانەتی خواوەندێکە، کە یەشتا سێبەری لە ڕێگەی ژن بوونەوە ژیان و، بەها ناسکەکانی دەپارێزێ! شاعیر ویستوویەتی وا بڵێ، بۆیە نەك تەنها مەسیح بە خۆی بەڵکو خاچەکەشی، جارێ تر خاچەکەی دەیبەخشێ بە مرۆڤ.

پەیامی مەسیحیش بە لە خاچدانەکەی مەزنتر دەبێت و، تەواوی سیمبولە مرۆڤایەتییەکان بۆ مرۆڤایەتی بەجێ دەهێڵێ، ئەو دەبێتە قوربانی بیرو بڕوا نەرم و بەخشندەکانی! ئەو دەبێتەوە بە قوربانی پەیامە بەسۆزە دایکانەکەی. ئەو دایکەی چەندین سەدەیە لە هزری مرۆڤایەتیدا ون بووە، لە جێگەی ئەوە پەیکەرێکی نێرینەی تژی لە جەور و ستەم، فەرمان ڕەوایی دەکات و، فرمان بە کوشتن و لە نێو بردن و تۆڵە سەندنەوە دەکات. ئەو پەیکەرە خواوەندەی لە دوای کوشتنی خواوەندی دایك زۆر بێرەحمانە لە سەر عەقیدەی جیاواز بیروبۆچوونی جیاواز پشت تێکردن و، دەرچوون لە ریتوالە خوێناوییەکانی تۆڵە بە مەرگ و سەپاندنی سزای توند دەکاتەوە، ئەو پەیکەرە خواییەی مەسیح هەڵدەواسێ و بیری

خۆشەویستی لەسێدارە دەداو، ئەوین و لێبوردە و بەخشندەیی لە خاچ ئەدات.! شاعیر دەڵێت ئەو ژنەیە، کە پڕ بووە لە شێتی قەسیدە! چونکە لە وەها دەمێکدا تەنها هەڵبەستە جوانەکانی، کە بۆ خوشەویستی گوتراون! تینوێتی دەشکێنن و دەبنەوە دونیای میسالی مرۆڤ و، دەبێتە ئەو ژیانەی عەوداڵێتی و هەرگیز نایگاتێ..

ئەو ژنە دەیەوێ

تەواوی داری عەساکەی مووسا

بگرێتە دڵی من و....

ئەو ژنەی سەراب لە م شیعرەدا لێ دەئاخفێ، گاڵتەو گەمەو شۆخی بە هەموو سیحرەکانی سەردەمی خۆی دەکات و، دەیهەوێت ڕووە ناجۆرو درۆ جوانەکان، هونەرە بێ سەلیقەکان، کە بۆ خەڵەتاندن ئارایشت کراون پووچەڵ بکاتەوە. مووسا ئەو شۆڕشگێڕەی یەکەم یاخی بوون لەناو هزری مەملەکەتێکی تژی بە شارستانیەت دەست پێدەکات! یەکەم ڕستەی مرۆڤ بوونی خۆی دەنووسێتەوە، یەکەمین لەوح ئەداتە پشتداو، بە دووی ڕاستیدا وێڵ دەبێت و، هەموو رۆژێ لە سەر چیای توور بە خواوەندی خۆی دەگات و، بەو حەوسەڵە درێژەی خۆی، کە هەیەتی گومرابوون لە خۆی ئەتەکێنێ و، بێ سڵمینەوە لە حەقیقەتی خودا دەگەڕێ، ئەوە ئەو ژنەیە، کە لە هەرجێگەیەك گومرابوون بەدی بکات بە دار عەساکەی دەیپێکێ و، جەنگی لەگەڵدا بەرپا دەکات، شەڕ بۆ دەرخستنی ڕاستییەکان، بۆ بەرز راگرتنی بەها جوانەکانی مرۆڤ دەکات. ئەو ژنە، کە هەر بە خۆی جارێك خواوەندە و جارێك پەیامبەرە! دەبێتەوە مووسای سەردەمی خۆی و لەگەڵ عیسادا دووانەیەکن سروشت بەرهەمی هێناونەتەوەو، ڕۆڵی بەخشندەیی و جورئەت و بوێری پێ بەخشیوون بەو پێیەی مووسا سۆفییەکی گەریدەیەو، بەو هەموو لێبوردەییەوە، هێمان قوتابی زاهیدەو دەیهەوێ لە ڕێگەی ئەو گەڕانەوە، کە کەسێکی چوون پیرخدری هەمیشە زیندوو! دەکاتە هاوەڵی خۆی و بە دووی دەکەوێت و دەبێتە قوتابی ئەو بەو چەشنەش

ئەو ژنە

زاکیرەی هاورێتی!

بێنێتە پێشەوە

بە سولەیمانیش بڵێ!

تو حوزنی کوکوختی و بەرائەتی پەپوولە

خێرابکەو

زمانی سەرابی ئەم عیشقەم فێر بکە..

هاورێیەتی و عەشق عەساکەی مووساو زمانزانی سولەیمان، حوزنی کوکوختی و بەرائەتی پەپوولە، ئەو کۆمەلە واژە پر لە

مانایەن بەناو ئایین و میتولوژیا و هونەری میلی دا شۆر دەبنەوەو، چەمك و ناسنامەی جودا دەهێننە کایەوە، ئەوانە گوزارشت گەلیکن زۆرترین کات عەودالّیان پێوە دیارە و، سەرابی شاعیر بە مەبەستەوە ویستویەتی تەوزیفان بکات، عەشق و هاورێەتی هەر بەڕاستی لە لای مووسا بوونی هەبووە، ئەو دەمانەی بەدووای ڕاستیدا وێلّ دەبێت مووسا لە درێژەی گەشتەکەیدا دوو جاران تووشی ئەم ڕەوشە دەبێت، جاری یەکەمیان کاتیّ لە دەستی فیرعەون هەلّدێت و، بەو بیابانەدا لەگەلّ مالّبات و هۆزەکەیدا کۆچ بەرەو زەوی چاوەروان کراو دەکەن! هەرچەندە هاورێکانی تووشی ناڕەحەتی دەکەن، ئەو عەشقە خودابیەی لە ناخیدایە جیّ پێی قایم تر دەکات و، مکور تر پێنگاڤ دەنێت زایندەیی عەشقی ئەو هاورێیەتییە لە ئاسمانیّ ڕاوە بالّداریان بە شێوەیەك لە شێوەکان بۆ دەبارێنیّ، تابیکەنە خۆراکی ژەمەکانیان و لە برسێتی قوتاریان بێت! ئەو بەوئاوایە! گەرەکییەتی باسی عەشق و هاورێیەتی بکات، کە بە شێکیان پریەتی لە پاڕانەوە و پاژەکەیدیان بڕوا و شەقاونان لە پێناو ڕاستیدا ژنێك دەیهەوێت مینا دار عەساکەی موسا ٍ لیپاو لیپ لە ڕاستی وەك زمانی بالّندەکان جوانترین ئاواز بە گۆێی ژیاندا بچریّ. وەلیّ ئەو غەمگینە چون ئەو

کوکوختییەی لە زمانی مندالّیماندا چیرۆکەکانیمان دەژنەوت و بەدیار بیّ ئوقرەییەوە، پێشمان دەخواردەوەو غەمبار دەبووین! وەك ئەوکیژۆلّە بیّ گوناهەی لە ترسی ئەوەی لە کاتی خلّافانی بە یارییە بیّ گوناهە مندالّانەکەیەوە! لە ترسی ئەوەی لە بەر بیّ ئاگایی لەو شیرەی بە دیارییەوە دایان نابوو، تا نەرژیّ، کەچی خلّافاو لە بیّ ئاگاییدا ئەو شیرە کە هەلّچوو هێندە لە خودا پاڕایەوە تا بوو بە کۆترە باریکەیەك و بە ڕۆژگاری خودایە بە دووای زردایکەکەیدا دەگەریّ و دەخوێنی تا لەو ترسەی لە ناخیدایە ڕزگاری بکات، ئەو کچە ڕێك وەك پەپوولە بیّ گوناه ! وەك ببیسوو غەمبار، وەك ئەو ژنەی شاعیر لە شیعرەکەیدا دەیچوێنی،٧ ویستویەتی هەموو ڕەگەزەکانی بێگوناهی و میهرەبانی تیا بەرجەستە بکات بەردەوام دەبێت و دەلّیّ:

ئەو ژنە لە ڕێیە!

پەنجەرەی دوا سەبری ئەیوبی هێناوە بۆ ئێرە

دەیەویّ پەرداخی شەرەڤی پیاوانیّ بشکێنیّ

....

لە ڕاستیدا چواندن لە شیعری کوردیدا لە

سەردمی نویّ و کلاسیکدا زۆرن و، کوردانیش بە گشتی لە لێکچواندا بە توان و بالّان، پێموایە سەرابیش جوانی پێکاوە لە نیشادان و پێکەوە بەستنی دوو ڕووداوی جیاواز لە دوو سەردەمدا، تەنها ڕایەلّەی کات پێکیانەوە دەبەستێتەوە، ئەو ئەیوب نیشان ئەدات وەك قوربانی وەك جەلاد، ئەیوب لە یەك کاتدا بە خۆ نیشانەی مکور کردن و توانای بەرگە گرتنە، ئەو لە کاتێکدا بە پەری لەسەر خۆی و کێش کردنەوە دەتوانی لە قەدەر ئەو نەخۆشییەی رووی تیّ کردووە خۆراگری نیشان بدات! لیّ هەر ئەو کەسەشە، کە لە پای ئەوەی شەرەڤ شکاوە، هەرەشەی تۆلّە سەندنەوە لە ژنەکەی دەکات. لە چیرۆکی ئەیوبدا ئەوە گوتراوە لەو دەمەی ژنەکەی ڕۆژانە وێرای ئەو نەخۆشییەی ئەیوب، دەچیّ لە شارە نزیکەکان نانی بۆ سوالّ دەکات و، دەرخواردی ئەدات لیّ ڕۆژێك کە لەبەر ناچاری پرچەکەی سەری بۆ خاتری نانێك قرت دەکات و دەیبەخشیّ! دلّرەقانە ئەیوب هەرەشەی ئەوەی لێدەکات، کە ئەگەر چاك بێتەوە سزای بە جەلّت کردن و تیّلا لێدان دەداتەوە. ئەو بێدەنگی هەلّدەبژێریّ و تەنانەت ساردیش نابێتەوە! ئەوەی شاعیر لێرەدا قسەی لەسەر کردووە، چەمکی ئەو مورالّ ئەخلاقەیە، کە پیاوان بە گوێرەی ئیشتیای بیر کردنەوەی خۆیان لێکی دەدەنەوە و، لە کاتێکدا مۆرال لە لای ئەیویب کە بە خۆی سیمبولی ئۆقرە گرتنە لەسەر ئازار ئەوەیە، کە بە تەنها لە ڕووکەشی ڕووداوەکانەوە بڕیار لە سەر تاوانباری بەرامبەرەکەی ئەدات و لە خالّێکدا کۆی دەکاتەوە کەچی لە ڕاستیدا ئەوە ژنەکەیە، ڕەهەندی مرۆڤایەتی هەلّدەگرێت بیّ پسانەوە ساردبوونەوە، لەگەلّ ئازارەکانی ئەودا ئاشنا دەبێت و، ڕاستی چیرۆکە، کە سەرابی شاعیر بە دووایدا وێلەوەو، لای وایە ئەوەی لە مرۆڤ بووندا هەیە زۆر لەوەی مەزن ترە، کە پیاوەکەی بیری لێدەکاتەوە.. هەر بۆیە شاعیر پێی وایە هەموو دەرچونێك لەو جغزانەی پیاو دەکێشیّ شەرەف شکاندنە٠ئەو دەیهەویّ پەرداخی شەرەڤ پیاوانیّ بشکێنیّ) کە چەشنی ئەیوب سەرەڕای بەخشندەیی مێینە وەك مرۆڤ، وەك خاك و سروشت وەك هەموو بەخشندەکان، کەچی دواتر پیاوان مامەلەیەکی ئەندامییانەی لە تەکدا دەکەن،

ئەو پیاوانەی

کە شمشێر

لە جێی گولّ دەخەنە ڕستەوە

کەماچی لێوانی شیعرێتی و

ژن بوونی دەکوژن

ئەمــە دوالیزمــی (ئــەیوب) ی قوربــانی و ئەیوبی جەلاد، هەمان ئەو دژانەن، کە لە دوا جاران ژن دەکوژن . ئەو زمانـەی شـاعیر بـە کـاری بـردووە، زمـانێکی سـادەیـیە مـرۆڤ دەتـوانی بـە سـانایی لێـی تێبگـات، بـەڵام ڕەنگە هەمویان نـەتوانن پـەی بـەو نهێنیانـە بـەرن، کـە لـە سـێبەر وشـەکاندا نمـایش دەکەن. بۆیە هێندەی سادە وەدیار دەکەون لە خۆ بەدەستەوەداندا ئاڵۆزن، نایەنـە بـە ردەســـت و، پێویـــستی بـــە شـــرۆڤە و لێکدانەوەی جودا هەیە، چون هەموو دەقێ لە ناو خۆیدا، واتـای، بـە پێـی تێگەیـشتنی خوێنەر واتای جودا دەبەخشێ ...

ئامون ئەو خواوەندە پر جەورو ستەمەی کە مێـژوی میـسر پـر دەکـات لـە خـوێن، ئـەو خواوەنـدەی لـە کـاتی بـە گـژ چـونەوەی ئاتونـدا، هــەموو بــەهاکانی مرۆڤایــەتی لــە پێناو مانەوەی خۆیدا دەکاتە قوربانی. ئەمە ئەو بەشـەی دیکەیـە، ئـەو بەشـەی گەشـتی شاعیرە بـە نـاو میتولۆژیای پێغەمبـەران و، چـواندن و هۆنینـــەوەی لـــە نـــاو دەقێکـــی شیعریدا، بـەو مەبەسـتەی ئامـانجێکی دیکـە وەدەست بهێنێت

ئەو ژنە !

هەمووکات دەپرسێ یوسفی ئێمە لە کوێیە چاوەڕێی چییەتی بۆ نایات

ئەم هەموو ئامونە و

ئەو هەموو بتانە بشکێنێ!

گەشـتی یوسـف بـە خـۆی گەشـتێکی پـر تراژیدیایە ! چیرۆکێکە پڕە لە کێشکردنی ئەندێـــشە، بـــە دووی هەناســـەی بـــێ پـسانەوەی خۆیـدا. بۆیـە دەبێـت هــەموو جارێ بزڤرینـەوە سـەر ئەسـلی مەسـەلەکە بۆ وەی لە مەبەستە پەنهانییەکانی شاعیر بگەین و، ئەوەی دەیەوێت بیڵـێ بیپێکین، ئەو ژنە وێڵە وەدوای فریاد ڕەسـێکدا بـەها تایبەتـەکانی مـرۆڤ بگەڕێنێتـەوە بـۆ سـەر جۆگەی خۆی، چـوون پرسـی شـەرەف بـە خـۆی یەکێکـە لـەو مەسـەلانەی چـیرۆکی یوسـف بـــە مەبەســـتەوە لـــە ســـەری دەوەسـتێ، هێربـرت ڕیـد دەڵـێ (بـۆ روون کردنەوەی کاری زەینی مرۆڤ لە چـەند لاوە چەندین تیۆر بە دیهێنراوە،بەڵام بـە بـڕوای مـن ئـەو تیۆرانـە. زیـاتر لایـەنی ئـاینی مەسـەلەکان لـە پـێش چاو نـاگرن و، لـەو ڕووەشەوە هەڵەن) شاعیر بـەو مەبەسـتەی مانایـەکی تـەواو بـە مەبەسـتەکەی بـدات زۆرترین کاری لەسـەر ئـاین کـردووە، بۆیـە دەبینـین ئـەو یوسـفەی بـە خـۆی قوربـانی دەسـتی هـــەوەس بـــازی ژنـــە وێڵەکـــەی ئاغاکەیـەتی، لـە هـەمان کاتـدا ئـەو فریـاد ڕەســـیە، کـــە لـــەدووا توخبـــەکانی دەسـەڵاتەوە دەزڤرێتـەوە تـا پـەیامێکی

جـوان بـە هـزری مرۆڤایەتیـدا بـدات، ئـەو لـە دووای بەسـەر بردنـی تەمـەنێك دەگەڕێتـەوە لای یەکـــەم ژن و، یەکـــەم تـــاوانی بـــۆ هەڵبەستراو، بەڵام نەك بۆ ئەوەی سزای بدات و، تۆڵـــەی تەمـــەنێك بەنـــدکردنی بـــەز سۆنگەیەوە لێ بستێنێتەوە، بەڵکە بۆ ئەوەی دەســـتی بگرێـــت و، لـــە خۆشەویـــستی مەلـــەکوتی نزیـــك بکاتـــەوە، نزیـــك لـــە خواوەندەێ هەمیشە بە دووای بـە هانەیەکدا وێڵە، تا لە بەنـدەکانی خـۆی خـۆش بێـت و، موژدەی دونیایەکی بـێ چەوساندنەوەی پـێ ببەخـشێ! هەڵبـەت لـە بـیری ئـاینی یـەکتا پەرستی جوولەکـەو فەلـەو ئیسلامدا ئـەوەی بتەکان دەشکێنێ باوکە ئیبراهیمە، کە بە گژ بتی خواوەندەکاندا دەچێتەوەو دەیانشکێنێ، بەڵام بیری ئاینی جیاوازە، دەگەڵ فەلسەفەی شیعریدا، ئەو مەبەست لە یوسف یەکەمین پە یامبـەرە بتـەکانی ڕۆحـی مـرۆڤ دەشـکێنی و، میتـودی تەماشـا کردنـی مـرۆڤ بـە مانـا مرۆڤایەتیتەکـەی دەهێنێتـە پێـشەو، لەگـەڵ ئەوەی بڕوای بە لایەنی نەگریس مرۆڤ هەیـە ! ئەو پانتاییەکی نوێ بۆ لێبوردەیی دەهێنیتـە پێـشەوەو، دەیهـەوێ پێمـان بڵێـژێ پیویـستە گش مرۆڤێـك سـەح بداتـە نـاخی خـۆی شـی بکاتەوە ! تەنانەت لەگەڵ ئەو کەسانەشدا کە خراپەیان لەگـەڵ کـردووین بـە چاکە ڕەفتـار بکەینـــەوە، کـــە ئەمـــەش دیـــسان دەمـــان

گەڕێنێتەوە بۆ بیرۆکەی خواوەنـدی دایـك، ئەو خواوەندەی بـڕوای بـە لایـەنی خراپـی مرۆڤ هەیە ! بەڵام لێبوردەییەکەی هەمیشە ڕێگـەی ئـەوەی لێـدەگرێ، بـیر لـە تۆڵـە بکاتەوە، بەم چەشنەش شـاعیر دەیهـەوێ ئـەو ژنـە شوشـەییە بکاتـە پەیامبـەرێکی نـوێ، پـەیامێ کـە لـە نـاخی شـاعیرێتی و سوزی مرۆڤەوە هەڵ دەقوڵێت،

ئەو ژنە هاتووە و ئەو

پەیامێ دەداتە دەستی خەون

بەڵام پـەیامی ئـەو ژنـە لـە پـەیامی مرۆڤـە ســادەکان جودایــە ئــەو لــە کاتێکــدا بەخـــــشندەیی بەســـــەر ژیانـــــدا دەبەشـێنێتەوە ! بـە خـۆی لـە هـەموو بـە خـشندەییەك بـێ بەرییـە، ئـەو ڕێـك وەك عیـسا وەك یوسـف وەك پەیامبـەرێك لـەو کاتـەی لـە خـاچ دەدرێ نـزا دەکـات، لـەو دەمەی تاوانبار دەکرێت دەپارێتـەوە لـەو دەمەی دەکرێتە پـارو و، پێشکەشی سـەر مێزی گوناهکاران دەکرێت، پـەیامی خـۆی ئاراسـتەی مرۆڤـەکان لـە هـەر جێگەیـەکی سـەر ئـەم زەمینـە هەیـەدەکات، کۆچـی ئەوین بـۆ ناخیـان بگەڕێنێتـەوە، ئـەو بـەم شێوەیە ئەدوێت. بـەو شـێوەیەش پـەیامی خـۆی پێشکەش دەکـات و خـاڵ دەخـاتی سـەر ڕۆحـی وشـە، ئـەو ژنـە نـامرێ ئـەو خەریکی کۆ کردنەوەی ڕەنگەکانە بۆنەیەك

بۆ ئاشت بوونەوە ڕێك دەخات! ڕێك وەك گەشتەکەی نوح، بەڵام ئەو هەر بە تەنها لە هەر توخمێك دوو کەس نابات، ئەو لە هەر ڕەنگێکی مرۆڤایەتی منداڵێکی بێ داییك هەڵدەگرێت! بە دووای نوایەکدا دەگەڕێ و دەبێتە پێخەفی شەوانەو، خۆراکی برسێتی و توێشوی ڕێگەی دور،

ئەو ژنە

خەمی خۆی دەخاتە

چێوەی تەمەنی نووحەوە

کەشتییەکەی لە بری من

پڕ دەکات لە منداڵی بێ دایك

ئەو ژنە لە کاتێکدا کەشتییەکەی ڕوحی ئامادە دەکات بۆ گەشتێکی دوور، تا مرۆڤەکان لەو کارەراتە رزگار بکەن، کە خەریکی نوقمی گوناهەیان دەکات، وەك و نوح وەکو ئیبراهیم ڕەت دەکرێتەوە. خاڵی هاوبەش لە نیوان نوح و ئیبراهیم و، ئەم ژنە شوشەبیە ئەمەیە! لێرەدا ڕێچکەی ڕووداوە مێژوییەکان ڕێچکەی هۆ و هۆکار دەگرێت و، بە ئاوایی مێژووی زیندوودا هەنگاو دەنێت! هەرچەندە زەمەن دۆستی هەرە نزیکی شیعرەکەی سەرابە، بەڵام ناشکارێ لە هێزە کۆمەڵایەتییە سەپاوەکان خۆ قوتار بکات، ئەو ژنە دەمێك دەبێتە عیساو لە ناو جەرگەی پیاوبوونی خۆیەوە پەیامی سۆزی ژن و، گەڕانەوە بۆ پەیامی خواوەندی ژن

دەبەشێنێتەوەو، دەمێ دەبێتە موساو وێڵی دووای ڕاستی دەبێت، دەمێکی دیی ئەیوبێك لە ناخیدا چەکەرە دەکات و، لە سەر ئازارەکانی مکور دەبێت و خۆ دەداتە دەست ئازارو ژانەوە! دەمێکیش سولەیمانەو دەیهەوێ بە زمانی باڵندە غەمگینەکان بدوێ! ئەو ژنە دەمێکی دی یوسفی سەردەمی خۆیەتی و، لە ناخی هەموو کەسێکدا گەرەکێتی، گولێك بڕوێنێ و، ئەو پەیکەرە ناجسنانە بشکێنێ، کە مۆمیای ڕۆحی مرۆڤیان کردووە و، ڕوویەکی چروکی بەد گومانیان پێ بە خشیوە! دەمێکیش نووحە وەك ئەو لەقلەقەی لە ئەفسانەدا هەیە بەدووی منداڵە هەتیوەکانەوە! ئەوانەی لە سۆزی دایکیان بێ بەش دەبن کەشتییەکەی تاو ئەداو، دەیهەوێ سۆزیان هەڵگرێ و، لەم تۆفانی خەسڵەت ناوازەییەی مرۆڤیان وەدەر بخات و، قوتاریان بکات و، خۆشی ڕۆحی ڕەها ببێت، کەچی لە پای شکاندنی هەر بتێکدا ئاگرێك بۆ سوتاندنی سازدەکەن.

عەبدوالرەحیم سەرەڕۆ

ئەدەبی ئیرۆسی و کۆمەڵە سەرنجێک

کۆمەڵگـە هــەر لەســەرەتای پەیــدابوونو گەشەســەندنی بەردەوامیـــەوە کۆمـــەڵێك یاسای بۆ پاراستنو بـەڕێوەبردن دانـاوەو ئـاییینیش وەك مەسـەلەیەکی ڕۆحـی ڕۆڵـی تــەواوی لــەو بارەیــەوە بینیـــوە، هـــەر میلـەتێکیش بـەپێی ویسـتو زەرورەتـە کۆمەڵایەتیەکـەی خـۆی ئـاییینێکی تایبـەت بەخۆیو بەپێی گونجاوی لەگەڵ نەریتەکـەدا داناوەو دواجار هەر هـەموو کۆمەڵگەکان لە بۆتــەی یەکتاپەرســتیو هێــزی ڕەهــای فەرزەنـدەیی تواونەتـەوەو باوەڕیـان بـە بـوونی خوایـەکی ئافەریـدە هێنـاوە، ئـەو سەردەمەی کە کڵێسا لـە ئـەورووپا تـەواوی دەســەڵاتو حــوکمرانی بــەڕێوەدەبرد، هەموو کارو فەرمانڕەواییەکانی حوکم لەژێر ڕکێفی پیاوە ئاییینیەکان بوونە، جگـە لـە پیاوانی گـەورەی ئـاییینی کەسـی تـر بـۆی نەبوە باس لە زێند (سێکس) بکات. بـەڵام ئینانـــای خـــواژنی خـــۆر کـــە بـــە چـــەند ســـەدەیەك پـــێش مەســـیح (س) هاتۆتـــە

دونیــاوە لــە یــەکێك لــە گوزەشــتەکاندا بــە خۆشەویستەکەی دەڵێت:" ئـەی پیاوەکـەی دڵـت داگیرکــردووم، تــا دەتــوانی جەســتەم بکێڵــە." ئایــا ئینانــا لێــرەدا مەبەســتی ورووژاندن بوە؟! ئایا پیاوانی ئاییینیو خەڵکە ساکارەکەی کە بە دوایانەوەنو هەر بە تەنها پاشکۆیەکن بۆ بیرکردنەوەی ئەوانی ترو هەر ئەوەنــدەیان بەســە کــە بڵــێن زێنــد تــابۆو حەرامکراو و قەدەغەیە؟!

لەم ڕوانگەیەوە دەبێت ئێمە هـەر ئـەدەبێکی ئیرۆسی ئیدانە بکەین یان بەتاوانی ئـەخلاقی لەقەڵــەمی بــدەین. مــن ئــەم وتانــەم لــە پەراوێزی خوێندنـەوەی چیرۆکە گەرمـەکانی ژووری نووســتنەوە بــۆ هــاتوە، کــە زۆرجــار دەبێتە مایەی تەشـەرو تـوانجی ڕووناکبیرانو ئەدەبدۆستان لەم کۆمەڵگەیەی ئێمە .

دەبێــت ئــەو ڕاســتییە بــزانین کــە ئێمــە لــە زێندەوە هاتوینو بە زێندا تێدەپەڕینو هیچ بوونەوەرێك نییە بتوانێت غـەریزەکانی خـۆی وەلاوە بنێت، یان پیادەی نـەکات. ئێمـە ژن بــەو هــەموو حاڵەتــە مرۆییــەوە دەبیــنینو ئــەوانیش هاوبــار هــەمان هەڵسوکەوتیان بــۆ ڕەگەزی نێرینە هەیە. باشە بۆچـی کـە بـاس لــە ئــەدەبی ئیرۆســییەت دەکرێت ڕاســتەخۆ تاوانەکانی زێند لە هزرماندا ڕاست دەبنـەوە. کەس هێندەی سیگموند فرۆید بـە وەقـوریو ئەدەبەوە باسی لەزێند نـەکردوە، بـەڵام بـە تــەنها لەبــەر ئــەوەی دەرگایــەکی زانســتی بەسەر لایـەنێکی شاراوەی بـوونی مرۆڤـدا کردۆتەوە، ئایـا دەکرێت بـە بـێ ڕەوشـتی لەقەڵـــەم بـــدەین و بـــێ ســـێودوو ڕەتیبکەینـــەوە؟! وەك بڵـــێین فرۆیـــد کابرایەك بوە لـە دنیـادا هیـچی نـەکردووە، بە حەڵاڵکردنی زێند نەبێت، کە ئەگەر بێنە سەر ڕاستی وا نیەو واش نەبوە .

لەهــەموو ســەیرتر هەنــدێك لــە بــەناو ئەدەبدۆســـتان یـــان ڕۆشـــنبیرانیش بەشێوەیەك باسی ئەم ئەدەبە دەکەن وەك بڵێـی ئیرۆسـیەت تـا سـەر ئێسقان دژی مرۆڤایەتی بێت. هەندێکی تریشیان دەڵـێن ئـەمجۆری نووسـینانە بەتایبـەت لـەبواری چـیرۆکدا، مەسـەلەیەکی کاتیـەو نووسـەر هەن لەبەر بێ بـەهرەییو کـەم ئـەزموونی ڕوو دەکەنـە ئـەم ئەدەبـە، تـا لەڕێیـەوە ناوێـك دەربکـەنو ناوبانگیـان هــەبێت. بەوەی ئـەو نوسـەرانەی بـواری ئیرۆسـیەت بــە تــەنها بــۆ ناوبــانگ دەگــەڕێنو هــیچ مەبەسـتێکیان لەخزمـەتکردنی ئەدەبەکـە نییە !!

نوســین لــە بــواری زێنــدا مەســەلەیەکی هێندە ئاسان نییە تا نوسەر دەست بگرێتە قەڵــەمو بــەرەو ســەرکەوتنی ببــات. بــە پێـــچەوانەوە ئـــەمجۆری ئەدەبـــە زۆر هەسـتیارو وردە، پێوێـستی بــە ژەنینـــی

وەتەرەکانی هەست هەیە زیاتر وەك لە وروژاندنیان .
کێ لە ئێمە (لۆلیتای) فلادیمێر نابۆکۆفی نەخوێندۆتەوە، یان بە فیلم نەیبینیوە، ئایا نابۆکۆف ئەو رۆمانەی بۆ ناوبانگ نووسیوە یان لە ئەوجی ناوبانگدا بووە ئینجا توانیویەتی ئاکارەکانی زێند بخاتە تویێ رۆمانێکی هێندە بەهێزەوە. کە باس لە گەمەکانی کچێکی تەمەن هەرزەکار دەکاتو دواجار بەچ کۆتاییەکی دەبات .
ئەدەب وەرگێرانی واقیعە بەو دیوەی کە کەسێکی ئاسایی نایبینێت یان هەستی پێ ناکات یان پێی هەزمناکرێت. چونکە لە کۆمەڵگەی داخراودا زێند مایەی بەردەوامی زیندوو بوونەوەی بوونەوەرەکان نییەو هاوکات هەمیشە لە قالبێکی تابۆو حەرامکراودا بووەو ئاشکراکردنیشی مایەی سەرشۆڕیو شەرمەزاری بووە، مرۆڤەکان نەوەکو نەیانتوانیوە تێپەڕی بکەن، تەنانەت دەگمەنن ئەوانەی کە خۆیان لەقەرەی داوە .
ئەدەب هیچ کات بۆ وروژاندن نەبووە، نامەی ئەدەب نامەیەکی پیرۆزە، مەبەست لێی گەیاندنو دەرخستنی حاڵەتەکانە. گۆگۆل لە چیرۆکی کۆمیدی (نامۆیەك لەشاردا) کە باسی لە گەندەڵیەکان کردووە، مەبەستی چاکسازی بوە نەك هاندانی خەڵك بۆ پیادەکردنی گەندەڵی، داستانەکانی دڵداری پڕن لە رووداوی سەیرو سەمەرە کە زۆرجار بە لەناوچوونو شەهیدبوونی عاشقەکان دواییان هاتووە، مەبەست لێی پەند وەرگرتن بوە نەك کوشتنی عاشقان. ئەدەبی شۆرشگێری زیاتر جەختی لەخەباتگێری لاوەکان کردوەو کوشتنی دوژمنانی نەخستۆتە قاڵبی تاوانکارییەوە، لەم سۆنگەیەوە دەزانین کە ئەدەبی ئیرۆسی کار بۆ چارەسەرکردنی کێشەیەك دەکات نەك پیادەکردنی بەو سەقەتیەی کە هەندێك لە خوێندەوارو خوێنەر بە هەڵە لێی گەیشتوون. کێ لە ئێمە چیرۆکەکانی حسێن عارفو محمدی موکریو ئیسماعیل رۆژبەیانیو د. کاویس قەفتانی نەخوێندۆتەوەو لە پشتی ئەو چیرۆکانەوە کۆمەڵێك مەسەلەی لە لادا گەڵاڵە نەبووە کە هەنو دەکرێت چارەسەربکرێن. هەر چیرۆکێکی ئیرۆسی پڕە لە کێشەو نەهامەتیەکانی مرۆڤو پێویستی بە تیشك خستنەسەر دەکاتو دەبێت کار بۆ لەناوبردنیان بکرێت. نابێت ئێمە لە زێندو ئەنجامدانی زێنددا هەر بەتەنها تابۆکراوەکان ببینینو پەنجە بۆ حەرامو قەدەغەکان رابکێشینو ببینە جەماعەتی (اشهد ما بالله) وەك دەڵێین. جا گەر ئەدەب لەسەر بنەمای حەرامو حەلاڵ کار بکات دەبێت باسی دزیو پیاوکوشتنو هیچ

تاوانو تەنانەت کەتنێکیش لە رۆمانەکاندا نەکرێت. ئەی دەبێت ئەدیب یان رۆماننووس چی بکات؟ ئەدەب ئەوە نییە بخرێتە ناو بوخچەو پریاسکەوە.. ئەوەش نییە لەبەر خاتری خاترداران چاوپۆشی لە مەسەلەکان بکات. ئەدەب ئەدایەکی مرۆییەو بەهیچ شێوەیەك ناکرێت هێڵێکی شاقووڵی پێبدرێت ئەگەر مەودای هێڵە ئاسۆییەکەی ئازادانەو بەرفراوانتر نەکرێت .
راستە زێند زیاتر دەرگایەکی بەسەر چێژو وروژاندن کردۆتەوە، بەڵام لە دیدێکی ترەوە چەندین گرفت هەن کە لە زێندەوە سەرهەڵدەدەنو لەسەر ئەدەبە دەریان بخاتو ئاماژەیان پێ بدات، بەڵام ئەرکی ئەدەب نییە چارەسەریان بۆ بدۆزێتەوە، چونکە ئەوە کارێکی یاساییو لۆژیکیانەی دەوێ زیاتر وەك لە بواری خەیاڵو کارتێکەریو جوانی ناسی .
ئەدەب بە درێژایی مێژوو ئەوزارێك بوە بۆ دەربڕینو تێگەیشتنی ئاستی باڵای مەبەستەکان، هەر ئەدەبە مێژووی مرۆڤایەتی جگە لەوەی پاراستویەتی بەرەو پێشەوەی بردوەو کاری بۆ فەراهەمکردنی تاك بەتاکی مرۆڤەکان کردوە بێ گوێدانە رەگەزو ئایینو ئینتما، هاوکات هەموو نەوەکان لێی سوودمەند بوونە، واتا ئەدەب لێرەدا بستێك لەسیاسەت باڵاترە بەوەی سیاسەت کاتیەو خزمەت بە نەوەیەك یان دوو نەوە زیاتر ناکات، بەڵام هۆمیرۆس ئەمرۆ کوردێكو ئەندۆنیزیەكو چینییەكو رۆژاواییەك دەگریت وەك کاریگەریەکی مرۆیی هەموو هەر بەموڵکی خۆیانی دەزانن، زێندیش مەبەستێکی دانەبڕاوی ژیانی تاكو کۆمەڵگەی مرۆییە. فرۆید دەڵێت: "هەر خەفەکردنێکی زێندی گەر خودی مرۆڤەکە کارامە بێت داهێنانێك دەخولقێنێت، پیادەکردنیشی وەك دیارە نەوە دوای نەوە مرۆڤی لێدەکەوێتەوە"..
واتا زێند بەخەفەکردنو پیادەکردنیەوە هەر سوود بە ژیاریو شارستانیەت دەگەیەنێت. ئەمەیە سیحری زێند لە بوونی مرۆڤەکان گەر بەخۆیاندا بچنەوەو لە ئاکامەکانی پێشکەوتن بگەن.
ئەوانەی زۆرتر جەخت لە تەحریم کردنی زێند دەکەن ئەوانە نەوسنترینو چڵێسترین جۆرەکانی مرۆی ئەم سەر زەویەن، ئەوانەی دەیانەوێت زێند لە ئەدەب دابرێت بەوەی تابۆیە، مەبەستیان نییە خزمەتی کۆمەڵگە بکەن، بەڵکو زیاتر دەیانەوێت تاونەکانی خۆیان کڵۆم بدەنو شیفرەی نەناسراوی بخەنە سەرو دڵپیسییەکانی خۆیان بخەنە بەرگێکی ترەوە کە بۆی نەدووراوەو ناشزانن چۆنی بکەن بەبەردا .

نابێت خوێنەرانی ئیرۆسییەت هەر بەتەنها بەدیوە ناشرینەکەیدا بڕوانن‌و هیچی تر لە بیرۆکە مرۆییی‌و فەلسەفییەکەی هەڵنەکرێنن. مەمك جگە لەوەی ئەندامێکی مێینەی ناسکی هەست وروژێنەرەو هەموو نێرینەیەك دەوروژێنێ، هاوکات بالاترین ئامرازی ئابووری پێگەیاندنی نەوە دوای نەوەی مرۆڤەکان بووەو بە درێژایی مێژوو منداڵ پێویستی بەشیری دایك هەبوە .

غەریزەی زێندی لە مرۆڤدا نە بۆ ئەوەیە گەورە بکرێتەوەو ببێتە هەموو بنەماکانی ژیان‌و نە بۆ ئەوەش کراوە کە بکرێتە ئەوزارێکی مایەپووك و ئەوەندە بچووك بکرێتەوە کە کەس بۆی نەبێت باسی لێوە بکات .

ئەوەی دەمەوێت باسی لەسەر بکەم پەیوەندی نێوان هەردوو ڕەگەزەکەیە کە پەیوەندیەکی مرۆییە بەر لە هەموو تخوب‌و سنوورو هێلێکی وەهمی کە ئەوانی تر دایانڕشتوە. بەڵێ مرۆڤ دەبێت لەو مەسەلەیەدا کۆمەڵێك داب‌و نەریت‌و پارێزگاری کۆمەڵگە ڕەچاو بکات، بەڵام نەك بەو ئاستەی باسکردن‌و نووسین‌و ئەدەبی لێ قەدەغە بکرێت. جەستە کە جوانی بەخشە.. گەر هونەری نووسین نەبێت بە چ ئامرازێك گوزارشتی لێوە دەکرێت، منیش وەك نوسەرێك ئەدەبی ئابرووبەر ڕەتدەکەمەوە، بەڵام ئەدەبێك بەوپەڕی جوانیەوە باس لە سێکس بکات ئەدەبێکە شایستەی ڕێزو پێزانین‌و ستایشکردنە. لە ئەدەبدا ڕێ پێدراوو قەدەغەکراو نییە، ئەوەی بەرهەمی ئەدەبی هەڵدەسەنگێنێت تاکە پێوەرێکە بە تەنها تاچەند دەخوێندرێتەوە یان ناخوێندرێتەوە .

گەر لە هەوەڵی زەمەنەکانەوە پیادەکردنی سێکسی نێوان نێرو مێ نەبوایە ئێستا نە ئێمەو نە ئەدەبەکەشمان نەدەبووین، "جا کە ئەدەب هێندە قەرداریاری زێندە، بۆ گوزارشتکردن لێی، حەرام‌و تابۆ بێت ."

تیۆدۆر فۆنتانە "1819-1898" و چامەیەکی شاکار

ئا/و: عومەر عەلی شەریف

تیۆدۆر فۆنتانە"Theodor Fontane" رۆمان نووس و شاعیر و رەخنە گرێکی شانۆیی ئەڵمانە، هەروەها بە پێشەنگی رێبازی ئەدەبی رەخنەیی لە ئەدەبی ئەڵماندا لە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەیەمدا دادەنرێت، ئەویش بە هۆی هەڵوێستە رەخنەییەکانیەوە کە راشکاوانە بێ پێچ و پەنا لە بەرانبەر چینی ئەرستۆکراتدا دەری دەبڕین.

فۆنتانە لە شارۆچکەی"نۆریروپین"لە باکووری رۆژئاوای شاری بەرلین دا ساڵی ١٨١٩ هاتووەتە دنیاوە، لەم شارەشدا کۆچی دوایی کردووە لە ساڵی ١٨٩٨. نەوەی خانەوادەیەکی رەسەن لە تایەفەی هۆگنۆت"Hugenott"ئەوانەی کە لە سەرەتای سەدەی هەژدەهەمدا بە هۆی ستەم لێکردن و چەوسانەوەی پرۆستانت لە لایەن کڵێسای کاسۆلیکەوە لە فەرەنساوە بەرەو ئەڵمانیا کۆچی کرد و، رۆڵێکی کارایان بینی لە گەشەسەندنی ئابووری بەرلیندا. پاش بەسەربردنی ساڵانێکی خۆش و پڕ لە بەختەوەری لە سەردەمی منالییدا، فۆنتانە پەیوەندی دەکاتە قوتابخانەی "نۆیروپین"ەوە و تا ساڵی ١٨٣٣ لەوێندەر دەخوێنێت. ئەوجا لەو ساڵەدا دەگوازێتەوە بۆ قوتابخانەی پیشەیی شاری بەرلین، بە دوایشیدا لەسەر هەمان رێچکەی پیشەیی بابی، کە دەرمان

سازێکی لێهاتوو بوو،لە شارەکانی بەرلین و لایپزیگ و درێسدندا تا ساڵی ١٨٤٨ بە کاری دەرمان سازیەوە خەریك دەبێت. ئەوەبوو لەو ساڵەدا بڕیاریدا، لە پیشەکەی واز بهێنێت و خۆی بۆ جیهانی ئەدەب تەرخان بکات،کە هەر لە ساڵی ١٨٣٩ کاتێك نۆبەرەی چیرۆکەکەی"خۆشەویستی برایان.. Geschwister liebe "ی بلاوکردبوەوە، خولیای ئەو جیهانە بوو بوو. هەمدیس بۆ ماوەی ساڵێکیش"ساڵی ١٨٤٤" خۆبەخشانە دەبێتە سەرباز لە بەتالیۆنی پاسەوانی قەیسەر فرانتز" Kaiser Frantz" لە شاری بەرلیندا و تێیدا خزمەت دەکات. هەر لەو سەروبەندەدا بۆ ماوەیەکی کورت سەردانی شاری لەندەن دەکات، پاشانیش دەچێتە ریزی یەکێتی ئەدیبانی نەرێت پارێزی پرۆیسیا "ئەڵمانیا"وە، کە بە ناوێکی سەیرو نامۆوە ناسرابوو. تونێلێك بەسەر رووباری شپرێ_وە" Tunnel uber der Spree"کە بە هۆیەوە هەندێك لە ئەدیبە گەورەکانی ئەو سەردەمەی ئەڵمانیا دەناسێت" نموونەی: هایزە،گایبل، شتۆرم"ساڵی ١٨٤٤ دەبێتە شایەتحاڵێکی رووداوەکانی شۆڕشی بۆرژوای ئەڵمان و بەشداربوویەکی کارا لەو شۆڕشەدا، هەر لەو دەمەشداوەك پەیامنێری رۆژنامەی درێسدن"Dresdner Zeitung" کار دەکات.

ساڵی ١٨٥٠ فۆنتانە دوو دیوانە شیعر بە ناونیشانی"پیاوان و قارەمانان Manner und helder" و "لە رۆزا موندای شۆخ و جوانەوە Vonder Rosamonde schonen" بلاو دەکاتەوە، هەمان ساڵ ژیانی هاوسەرگیری لەگەڵ"ئێلی روانیت کومەر Emilie R. Kummer"پێك دەهێنێت.

وەڵێ ئەو ساڵە پڕ لە رووداو و یادەوەرییانە، بەلای فۆنتانەوە ساڵانێکی پڕ لە قەیرانی دارایی و هونەری و هاوکات رامیاریش بوون. ئەوەبوو هەر کە هەموو دەرگاکان بە روویدا داخران، بە ناچاری قەڵەمەکەی خستە خزمەتی بەرژەوەندی "فەرمانگەی ئەدەبی"و پاشانیش "فەرمانگەی ناوەندی کاروباری رۆژنامەگەری"یەوە، کە سەر بە حکوومەتی نەرێت پارێزی برۆیسیا بوون. بەو جۆرە فۆنتانە گەلێك لێکۆڵینەوەو رێپۆرتاژ و گوتار و بابەتی رەخنەیی دەربارەی نمایشە شانۆییەکان نووسی و بلاو کردەوە. هەروەها چەند جارێکیش، بە ئەرك و کاری فەرمی، سەردانی ئینگلستان و سکۆتلاندی کرد، کتێبگەلێکی لەمەڕ ئەو گەشتانەوە

بڵاوکردەوە، نموونەی"هاوینێك لە لەندەندا" ساڵی ١٨٥٤"لە ئینگلستانەوە..نامە و لێکۆڵینەوە دەربارەی شانۆی ئینگلیزو هونەر و رۆژنامەوانیەوە"ساڵی ١٨٦٠"لە پشتی تویدەوە"ساڵی ١٨٦٠.

پاشانیش لە نێوان ساڵانی"١٨٦٦،١٨٦٤، ١٨٧٠، ١٨٧١"دا بووەتە پەیامنێری جەنگ، لەو ساڵەی دواییدا لە لایەن هێزەکانی فەڕەنساوە دیل کراوە، سەرەتا لە گرتووخانەی"بیزانسون"و ئەوجا لە گرتووخانەی" دوورگەی ئۆلیرۆن"دا بە ناونیشانی"دیلی جەنگ" بڵاودەکاتەوە.

دیارترین داهێنانی ئەدەبی فۆنتانە لە رۆمان و چیرۆکە درێژەکانیدا خۆی دەبینێتەوە، کە ژمارەیان دەگاتە بیست بەرهەم و لە دوا دوو دەیەی تەمەنیدا نووسیونی و بڵاویکردوونەتەوە. بابەتەکانیشیان بە چڕی لە چوارچێوەی ژیانی شاری گەورەی بەرلیندا و لە نێوەندی چینی ئەرستۆکراتی ئەو سەردەمەی پرۆیسادا، رەنگیان داوەتەوە. هەروەها کارەکانی فۆنتانە شێوازێکی شیکارانەی ئاشکرایان پێوە دیارە، کە وەهم و حوکمی پێش وەخت سەبارەت بە شێوازی ژیانی لەم چینە دەستڕۆ و خۆشگوزەرانە و رۆڵی ئابووری و کۆمەلایەتی تێك دەشکێنێت.

نووسەر لە رۆمان و چیرۆکەکانیدا پەنا دەباتە بەر شێوازی گێڕانەوە"باسکردن"ی وردەکارانەو وەسپ و دەستنیشانکردنی ناڕاستەوخۆ لە میانەی گفتوگۆی دوو بە دوو و کۆبە کۆی دوورو درێژدا.

لە یەکەمین رۆمانیدا"بەر لە با هۆز Vor dem Storm"ساڵی ١٨٧٨، نووسەر تابلۆیەکی کۆمەلایەتی پڕ لە وردەکاری دەربارەی پروسیای بەر لە قۆناخی جەنگەکانی رزگاری..پێشکەش دەکات. شێوازی ئەم رۆمانە تا رادەیەکی زۆر کاریگەری"والتەر سکۆت W. Scott"هەمدیس کاریگەری"فیلیا ئەلیکسیس W. Alexis"ی دامەزرێنەری رۆمانی مێژوویی ئەڵمانی پێوە دیارە. لە چیرۆکە درێژە دیارەکەیشیدا"شەترەنجی ڤۆتینۆ Schach von Wachenow" پاڵەوانەکەی لە ڕووبەڕوو بوونەوەی داب و نەرێتە کۆنەکانی چینی دەرەبەگدا، ئەوانەی کە کاتیان بەسەر چووەو راسێیەکانی سەردەم بە جێیانی هێشتوون، چۆك دادەدات و دەکەوێت. بەمەش نووسەر دیدو بۆچوونێکی شیکارانە دەربارەی شکستی ئەڵمانیا لە جەنگی ١٨٠٨ دا دەخاتە روو.

لە راستیدا هاوسۆزی فۆنتانە لەگەڵ داب و نەرێت و شێوازی چینی ئەرستۆکراتی

پرۆسیادا، سەرچاوەکەی دەگەڕێتەوە بۆ هەستکردن و تێگەیشتنی تەواوی، کە ئەو چینە رۆڵی خۆی لە دروستکردنی مێژوودا لە دەست داوە، پرسی تیا چوونیشی پرسێکی بێ مەفەڕە"حەتمییە"و گومانی تیدا نیە. ئەمەش خۆی لە خۆیدا ئەو بابەتە گرنگ و هەستیارەیە کە لە دوا رۆمانی فۆنتانەدا "ئاغای شتێخلن Der stechlen"ساڵی ١٨٩٨ کە پڕاو پڕە لە تێڕامانی دەربارەی ململانێی نێوان کۆن و تازە"نەرێت پارێز و نوێگەرایی"بە ووردی شیکراوەتەوەو تاوتوێ کراوە. سەبارەت بە رۆمانی"خاتوو جینی ترابیل" کە ساڵی ١٨٩٢ دەرچووە، ئەوەندە بەسە بڵێین، ئەمە تاکە بەرهەمی گاڵتەجاڕە لە نێو رۆمانەکانی فۆنتانەدا، کە لە میانەیدا نووسەر بەرهەڵستی و نەیاری خۆی بۆ شێوازو ڕەفتاری چینی بۆرژوای هەرزە"نوێ"و هەڵپەرست ناشارێتەوە.

بەلای رەخنەگرانی ئەدەبەوە، لوتکەی داهێنانەکانی فۆنتانە لە دوو رۆمانی هەرە شاکارو مەزندا بە دەردەکەوێت، یەکەمیان بە ناونیشانی"هەڵەو ئاڵۆزی"کە ساڵی ١٨٨٨ دەرچووە و بابەتەکەی بریتیە لە چیرۆکێکی خۆشەویستی، لە دەرەوەی بازنە کۆمەلأیەتییە باوەکاندا. پاڵەوانەکەشی..خانمێکی سەر بە چینی بۆرژوای بچوکە و خاوەنی تێگەیشتنێکی کامڵ و دیدێکی روونە، کە بە هۆیانەوە کۆت و بەندی دژواری کۆمەلأیەتییە باوەکان دەپسێنێت، چونکە لە بێ مەفەری داڕمان و لە ناوچوونیان، ئاگادار و دڵنیایە. دووەمیشیان رۆمانی بەناوبانگی"ئیڤی بریست"ە ساڵی ١٨٩٥، کە شان بە شانی رۆمانی"مەدام بۆڤاری"ی فلۆبێر و"ئانا کارنینا"ی تۆلستۆی، بە قەشەنگترین وێناکردنی خیانەتی ژن و مێردایەتی و ئاکامە تراژیدییەکانی لە کۆمەڵگایەکی بنەما رەوشتی رزیوو و لەرزۆکدا..لە قەڵەم دەدرێن. ئەم رۆمانە نایابە یەکێك بوو لە وانەکانی قۆناخی سێیەمی خوێندنی بەندەدا لە بەشی زمانی ئەڵمانی..کۆلیژی ئادابی زانکۆی بەغداد"ساڵی ١٩٧٧بۆ١٩٧٨" کە بابەتەکەی مایەی بایەخ و گرنگی پێدانێکی بەرچاوبوو بەلای ئەدەب دۆستەکانەوە، هەڵبەت بە بەندەشەوە. وەکو لەبیرم مابێت، پاڵەوانی رۆمانەکە"ئیڤی بریس" هاوسەری گەورە ئەفسەرێکی ئەڵمانە، کە بە هۆی سەرقاڵی بە ئیش و ئەرکە فەرمییەکانیەوە،هاوسەرە ناسك و نەشمیلانەکەی فەرامۆش کردووە. سەرئەنجام لە ئاکامی ئەو واقیعەدا خانمی داماو"ئێڤی" دەکەوێتە داوی هاولێکی

مێردەکەیەوە و لە گەڵیدا کاری بەردەستی دەکات. پاش ئاشکرا بوونی ئەو پەیوەندییە ناشەرعیە،مێردەکەی"ئێڤی" بە مەبەستی تۆڵە سەندنەوەی شەرەف و سڕینەوەی ئاسەواری ئەو نەنگیە، دۆستی ژنەکەی بانگهێشتی شمشێر بازیەك دەکات" بە گوێرەی داب و عورفی سەردەم و دەیکوژێت. ئێڤییش بە هۆی کەتنەکەوەی تەڵاق دەدرێت و دەکەوێتە بەر توانج و گازندەی کۆمەڵگای نەرێت پارێزەوە، تا سەر ئەنجام لە ئاکامی گۆشە گیری و تەنیایی و خەفەتدا، دڵی دەوەستێت و دەمرێت. بەسەرهاتی ئەم رۆمانە نایابە، وەك زۆرێك لە کارەکانی فۆنتانە،بووەتە بابەتی بەرهەمگەلێکی سینەمایی و تەلەفزیۆنی لە ئەڵمانیا و دەرەوەیدا، بە گشتی مایەی بایەخ و سەرنجی زۆربوون.

جگە لە بواری رۆمان و چیرۆك، کە لە میانەیدا فۆنتانە بە باوکی رۆمانی ئەڵمان دادەنرێت، هاوکات بە شاعیرێکی لێهاتوو و پایە بەرزو باڵادەستیش لە ئەدەبی نەتەوەی ئەڵماندا ئەژمار دەکرێت. لێرەشدا جێی خۆیەتی،کە یەکێك لە چیرۆکە شیعرەکانی بخەینە بەر چاو.

ئاغای فۆن ریبێك

ئاغای فۆن ریبێك ئاوف ریبێك، نیشتەجێی
هافیلاندبوو
دارهەرمێیەکی زل،لە باخچەی ماڵەکەیدا
روابوو
لە تیشکی زێڕینی پاییزدا،دانە هەرمێیکان
دەدرەوشانەوە
لەگەڵ لقەکاندا، راست و چەپ دەشنانەوە
نیوەڕۆ، کاتێك زەنگی کڵێساکە
دەزرنگایەوە
ئاغای فۆن ریبێك هەردوو گیرفانی لە
هەرمێ پڕدەکردن
هەر کە کوڕێکی میردمناڵ بە جووتێك قاپ
قاپەوە بەوێدا دەهات
ئاغا گازی دەکرد:کوڕەکەم، ناتەوێت
هەرمێیەکت پێبدەم؟
هەر کە کیژۆڵەیەکی بچووکیشی
دەبینی،گازی دەکرد:
کیژۆڵەکەم،ئەوەتانێ هەرمێیەکم پێیە بۆت!
بەو جۆرە ساڵانێکی زۆر هاتن و چوون
تا ئەو کاتەی ئاغای فۆن ریبێك
بە شانازیەوە گەیشتە لێواری مەرگ
بەڵێ ئاغا هەستی بە کۆتایی خۆی کردبوو
دیسانەوەش وەرزی پاییزی زێڕین بوو
دانە هەرمێکانیش بە لقەکانەوە،بە تەواوی
خەنی بوون
لێرەدا ئاغای فۆن ریبێك بە ئامادەبووانی
گووت: وا بە جێتان دێڵم
وەسیت بێت، دانە هەرمێیەکم لە گەڵدا

بنێژن!
سێ رۆژ پاشتر، لە ماڵە گەورە دوو
نهۆمییەکەوە
تەرمی ئاغای فۆن ریبێك هەڵگیرا و برایە
دەرەوە
هەموو جوتیارو سەپانی کێڵگەکان، خەم لە
رووخساریان دەباری
یەك دەنگ دەپاڕانەوە:یەسووع،تۆ پشت و
پەنامانی
مناڵەکانیش بە دڵی پڕ لە حەسرەتەوە
دەگریان و هاواریان دەکرد!
ئاغامان مرد، کێ لەمەودوا هەرمێمان
دەداتێ؟
مناڵەکان بەو جۆرە کردبوویانە شین و زاری
ئاخ، تا ئەو کاتە کەس قەدری ئاغای بە
باشی نەدەزانی
ئاغا نوێکە بەڕاستی کەسێکی قرچۆك و
بەرچاو تەنگ بوو
یەکسەر باخچەو دارهەرمێکەی، خستە ژێر
چاودێرییەکی توندەوە
وەڵێ پیرە ئاغای دانا، کە بە گومان بوو لە
کوڕە تاقانەکەی
خۆی چاك زانیبووی، لە کاتی سەرەمەرگدا چ
دەکا
وەختێك وەسیەتی کردبوو، هەرمێیەکی لە
گەڵدا بنێژن
لە ساڵی سێیەمدا، نەمامە هەرمێیەکی جوان
و تەڕ
لە گڵکۆی خامۆشەوە سەری هێنایە دەر
ساڵان بە خێرو ئاسوودەگی بەسەر نەمامدا
تێپەڕین
تا بوو بە دارێکی زل و لق و پۆکانی بەسەر
گڵکۆدا شۆڕبوونەوە
جارێکی تر لە تیشکی زێڕینی پایزدا
هەرمێکان لە گشت لایەکەوە، بریسکەیان
دەدا
کوڕێك هاتە گۆڕستانەکەو لە لای گڵکۆکەدا
وەستا
چرپەیەکی نەرمی لە دارەکەوە درا بە
گوێیدا :
کوڕەکەم، ناتەوێت هەرمێیەکت پێ بدەم
؟
کیژۆڵەیەکیش بە دوایدا هات و هەمان
چرپەی بیست
کیژۆڵەکە! وەرە لام، با هەرمێیەکت پێ
بدەم
بەو جۆرە خێرو بەخششی دەستی ئاغای
فۆن ریبێك–
ئاوف رێبێکی خەڵکی هافێلاند، هەمیشە
نەبڕاوە بوون.

سەرچاوە:

لە کتێبی" "بەشی سێیەمی چاپی قاهیرە،ساڵی ١٩٥٨"بە ئەڵمانی"و ژیاننامەیەکی فۆنتانە بە عەرەبی، ئامادەکراوەو وەرگێڕدراوە.

د. هاوژین صلیوە

دژە پەند لەشیعری کوردیدا

بەنموونەی شیعری چەند شاعیرێک:

پەندی پێشینان گوتراوێکە لەئەنجامی ئەزموونی ژیانەوە لەشێوەی دێڕەشیعرێك یان ڕستەیەك، یاخود زیاتر گوتراوە، پشت بەئەزموونی ژیان دەبەستێت،هەندێ پەند هەنە لەوەتەی وتراون تاکوئێستاش باویان هەیەو لایەنی ڕاستییان تێدایە، بەڵام هەندێ پەندی تر بەگوێرەی پێشکەوتنی کۆمەڵگاو دەورو زەمانە باویان نەماوە، هەندێ پەندیش هەن هەرلەسەرەتاوە بەهەڵە وتراون، چونکە ئەو پەندانەش مرۆڤ گوتویەتی ئەشێ مرۆڤ لەهەموو دەورو زەمانێك هەڵەبکات، لە نێو ئەدەبیاتی کوردی دیاردەی ئاوێتەکردنی پەندی پێشینان بەشیعر جا چ بەوەرگرتنی وەکو خۆی چ بە تێهەڵکێشکردنی لەگەڵ شیعرەوە، یاخود شاعیر بیرۆکەی پەندەکەی وەرگرتووەو لەنێو شیعرەکانی بەکاری هێناوە... بەزۆرشێوەی تر سودیان لێبینراوە.

دیاردەی بەکارهێنانی پەندی پێشینان لەنێو شیعر دا زۆر باوەو هەرلەکۆنەوە تاکو ئێستا بە هەهەزارەها پەندی پێشینان خراوەتە دوو تویێ دێڕە شیعرەکانەوە، بەڵام ئەو دیاردەیەی کە ئێمە لێی دەدوێین هەر پەندی پێشینان دەگرێتەوە، بەڵام دیاردەیەکی ترە ئەویش دیاردەی دژە پەندە، هەرلە کۆنەوە پەندی پێشینان لەلای هەندێ خەڵك و زۆرێك لەشاعیرانیش وەك دەقێکی پیرۆزو موقەدەس سەیر کراوە زۆر بەی شاعیران تەنها پەندەکانیان ئاوێتەی شیعرەکانیان کردووەو ڕەخنەیان لەو پەندانە نەگرتووە کە لایەنی ڕاستییان کەم تێدایە، هەرچەندە لەنێو پەندی پێشینان پەند هەیە پەندێکی تر بەهەڵە دەخاتەوە، بەڵام لەنێو پرۆسەی شیعر نووسیندا ئەم دیاردەیە زۆر کەمە، من لەنێو شیعری کوردی دا چەند نموونەیەکم دۆزیوەتەوەو دەیانخەمە ڕوو، ناڵێین لەنێو شیعری کوردی ئەوەندە نموونەیە هەیە، بەڵام نموونەی تریش هەبێت زۆر کەمن و بەپەنجەی دەست دەژمێردرێن، وەکو دیاردەی دژە پەندیش تاکو ئێستا هیچ لێکۆڵینەوەیەکم نەبینیوە لەم دیاردەیە دوابێت، ئێمەش بەچەند نموونەیەکی شیعری لەم بابەتەدەدوێین.

(هێمن)ی شاعیر لەشیعری (چارە نووسی شاعیر) لەم دێڕەدا دەڵێت:

بەهاربوو فەسڵی زستانم، ئەگەر یارم لەگەڵ بایە
درۆیە گەرگوتوویانە بەخونچێکی بەهار نایە (١)

(هێمن)ی شاعیر ئەوپەندەی ئاوەژوو کردۆتەوە کەدەڵێت (بەخونچەیەك بەهار نایە)یار خونچە گوڵێکە بۆشاعیر گەر یارەکەی لەگەڵی بێت بەهاری شاعیر هاتووە.

(هێمن) لەدرێژەی ئەوشیعرەدا لەدێڕێکی تر دەڵێت:

بەڕیشی بۆزەوە سوجدەی دەبەم من بۆ جەماڵی تۆ
ئەدی بۆچی دەیانگووت دار کەپیربوو تازە دانایە ؟...(٢)

هێمنی شاعیر ئەو پەندە کوردییەی ئاوەژوو کردۆتەوە کەدەڵێت(دار بەپیری دانایە)، ئەوەتا هێمن وەك ئەو دارە پیربووە کەچی لەئاستی شۆخێکی جوان و دلڕفێن سوجدە دەبات و دە نووشتێتەوە.

شێرکۆ بێکەس لەسەرجەم ئەزموونە شیعرەکانی کە لەسەرووی سی دیوانە شیعرەو بەناو هەمووی گەڕاوین ئێمە تەنها دوو نموونەی دژە پەندمان دۆزیوەتەوە، شێرکۆ بێکەس لەم کۆپلەیەدا دەڵێت:

لەم شارەدا هەندێ قەڵەم دەفتەرەکانی خۆیان ئەتك ئەکەن
لەم شارەدا سوار ئەگلێ و نابێ

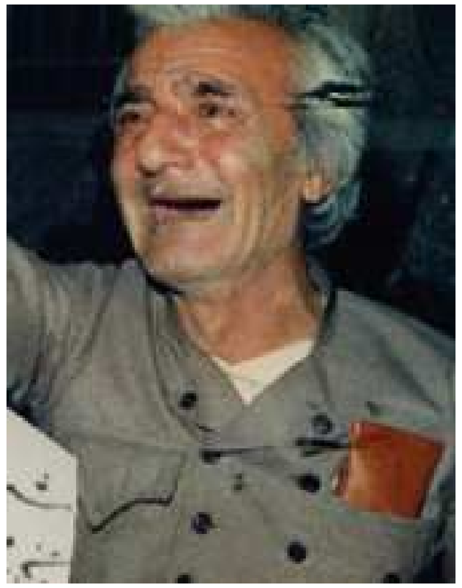

هێمن

بەسوار.(٣)

پێچەوانەی ئەوپەندە کوردی یەی گوتووە کەدەڵێت:(سوار تا نەگلێت نابێت بەسوار) زۆر چار کەسێك هەڵەیەك دەکات یاخود ئاقڵی بەشتێك ناشکێت و چەند جاریش هەوڵ دەدات هەر فێر نابێت، یاخود مرۆ هەیە هەمان هەڵە بەبەردەوامی دەکاتەوە.

لەنموونەیەکی دی دا شێرکۆبێکەس دەڵێت:

ئەم چیرۆکە سەرابەو سەرابیش نییە
ئەم حیکایەتە پەندەو نەخشی سەر بەردیش نییە. (٤)

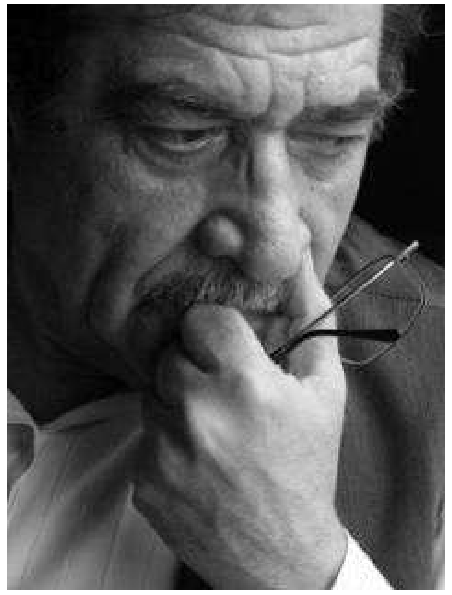

شێرکۆ بێکەس

لەم دەربڕە شیعرییەدا ئەو گوتە کوردییەی ئاوەژوو کردۆتەوە کەدەڵێت((پەندی پێشینان وەك نەقشی سەر بەرد وایە))هەر لەکۆنەوە بەرلەوەی پەراوو نووسین بەم شێوەیە بێت لەسەر بەرد نەقش و نووراو هەبووە، ئەو شتەی لەسەر بەر هەڵکەندرابێت ئاسوارەکەی دەمێنێت و رەش نابێتەوە، شاعیریش دەڵێت شەرت نییە هەموو پەندێك نەقشی سەربەردبێت و نەمر بێت.

سامی عەو داڵ لەو نموونە شعرییەی دا دیاردەی دژەپەند دەبینرێت و دەڵێت:

... مەڵێن ئەو بابی دزە ئەولادی دەبێ دزبێ

کردیتیانە شایەعە گیا لەپنجی خۆیەتی
گەلەك پیاو چاکانمان دی کوڕی وەك جاشەکەرە
چاوەشیشمان دیت کەواچاکەو زانین تۆیەتی (٥)

سامی عەوداڵ ئەو پەندە کوردییە بەهەڵەدەخاتەوە کەدەڵێت:((گیا لەسەرپنجی خۆی دەڕوێتەوە))، چونکە زۆر باوك هەیە مرۆڤی باشە، بەڵام ئەولادەکەی دزوو جەردەیە... بەپێچەوانەشەوەو ب ۆزۆرشتی تریش دەگونجێت.

– سەرنج: دیاردەی ئاوەژووکردنەوەی پەندی پێشینان لەو نموونانە دا هەبوون کەخستمنە ڕوو، لەنموونە شیعرەکانی هێمن بۆدرووست کردنی حاڵەتی شیعرەکە ئاوەژوو کراونەتەوە، بەڵام لەنموونەکانی شێرکۆبێەس و بەتایبەتی لەنموونەکەی سامی عەوداڵ بەتەواوەتی دژی پەندەکەیەو رەخنەی لێدەگرێت، بێگومان بەپێی هەندێ فەلسەفەش بەپلەی یەکەم پەیامی شیعرو هونەر جوانکردنی هەڵسوکەوت و بەرەو پێشبردنی کۆمەڵگایە، بۆیە بەشێك لەم ئەرکەش بەرشاعیران دەکەوێت بۆئەوەی رەخنە لەهەندێ شتی خراپ بگرن، کە لەنێو کولتووری کوردیدا هەیە لەوانەش هەندێ پەندی نادرووست و بێ بنەما.

سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١– دیوانی هێمن، هەولێر، ٢٠٠٣،ل١٦٠.
٢– سەرچاوەی پێشو،ل١٦٠.
٣– شێرکۆبێکەس، خۆم.. ئەو وەختەی باڵندەم–شیعر–، چ(١)،دەزگای چاپ وپەخشی سەردەم،سلێمانی، ٢٠٠٢،ل٤٨.
٤– شێرکۆبێکەس،پیایزەمیوان،دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی،٢٠٠٣، ل١٢٠.

سیروان کەریم

زەمەنی کاڵبوونەوەی ڕەنگە جوانەکان

بیرم دێت کە سەردەمی زێڕینی منداڵیم هەموو جوانیەکانی ژیان وەکو خۆی بوو، ڕەنگە جوانەکانی ژیان مانایەکی زۆر جوان و پڕ بایەخی ئەبەخشییە تەواوی ساتەکانی ژیانی ئەوسا، بەڵێ ئەمێستاش بیرم دێت کە لە وەرزی هاوین من و باوکم وەکو هاوڕێیەك بەیەکەوە لە پشووی هاویندا سەردانی گوندەکەمان دەکرد، دوای گەیشتنمان و پشودانێك بەیانیەکەی لە گەڵ دەنگی قاسپە قاسپی کەوە دەنوك سورە جوانەکانی ئامۆزاکەم بێدار دەبوینەوە ، دواتر لە ژێر ساباتی کەپری خانوی گوند سەرسام دەبوین بە دیمەنی زۆر ساکار و نایابی پاکی هەواکەی و ساف و پاکی شیر و پەنیر و گوێزی کوردەواری ،بەڵێ بیرم دێت ئەوسا دەبوایە کچە جوانەکانی گوندەکەمان بەیانییانێکی زۆر زوو بۆ دۆشینی شیری ئاژەڵەکان ئامادەبوان ، دواتر شوانە گەنجەکەش خۆی و جۆڕکێك و گۆپاڵ و شمشاڵەکەی و سەگە بۆرەکەی یەکە بە یەکیماڵەکانی گوندەکەمانی بەسەر دەکردەوە بۆ بەڕێکردنی مەڕ و ماڵاتی خەڵکی گوند بۆ لەوەڕگاکان ، منی منداڵی شاریش زۆر دڵخۆش دەبووم بە بیستنی دەنگی ئەو زەنگوڵەیەی کە بە پەتێك لە ملی بزن و مەڕەکان هەڵواسرابوو،دواتر لە گەڵ باوکم بەرەو ناو ڕەزوباخچەکەمان دەڕۆیشتین ، لە سەر ڕێگا لاماندەدا بۆ سەر کانی گوند و دوای ئەوەی مەتارەکەمان پڕدەکرد لە ئاوی ساف وسازگاری کانیەکە دەچوین بۆ نێو ڕەزوباخچەکەمان و بەدەم قرتاندنی وشوە جوانەکانی تریێ ی ڕەش و سپی و سوراوو ..... هتد ، دوای کۆکردنەوەی چەند قەرتارێك بەروبومی تر لە باخچەکەمان لە هەنجیر وهەرمێ و ..... هتد ، بە سواری گوێدرێژێك کە منی منداڵ زۆر ئاسودە دبووم پەیتا پەیتا دەگەڕاینەوە ماڵەوە بۆ نان خواردنی نیوەڕۆ، نانی نیوەڕۆش هەموو شتەکان کوردی بوون ، برنجی بۆن خۆشی کوردی و ڕۆنی کوردی وگۆشتی بەتامی بزن و دۆی کوردی و دواتریش چای بە تامی بەر ئاگردان کە تامێکی تایبەتی هەبوو ، دواتریش من لە گەڵ خوشك وبراکانی گوندەکەمان یاری کوردەواری جۆراوجۆرمان دەکرد، بەڵێ ئێستاش بیرم دێت کە زۆر جار خوشکە بەڕێزەکانی گوندەکەمان تا دڵم ئاسودە بێت بە سواری ئەسپ بۆ هێنانی ئاو بە تێرك منیان سواری ئەسپەکە دەکرد، زۆر جار من و برا گەورەکەم شەڕمان بوو لەسەر ئەوەی باوکمان لە پشوەکانی خوێندن بمانبات بۆ گوندەکەمان،ئەوەی کە هەرگیز لە یادم ناچێت شەڕە بەفری زستانان و گرمە گرمی زۆپای دار و تەقین و فیچقە فیچقی بەڕوەکان و لەتکە هەنجیرومێوژو..... هتد ،تا ئێرە ئەمەی دەیخوێنیتەوە بەسەرهاتی کەسێك نیە خوێنەری بەڕێز، ئەمەی دەیخەمە بەر دیدی ئێوەی بەڕێز زەمەنی کاڵبونەوەی ڕەنگە جوانەکانی ژیانی مرۆڤایەتییە لە سەردەمی تەکنەلۆژیادایە ، زەمەنی بێ گیانی هەموو شتەکانی دەوروبەرمان ، بەڵێ نازانم باسی چ جوانیەکی هەر چوار وەرزەکەی ئەوسا بکەم ! ! ! لە وەرزی پایزدا بەدەم سواری جەنجەڕو خەرماشەو کۆکردنەوەی دار و ئەمبارکردنی بۆ وەرزی زستان و ووشك کردنەوەی هەنجیرو دروستکردنی دۆشاوی تەماتەو .... هتد ، هەرکە وەرزی زستانیش دادەهات دوای پشووی نیوەی ساڵ من وباوکم بە پیکابە شۆفرلێتە زەردەکەی مام باپیر دەچوین بۆ

گوندەکەمان ، سەختی و خراپی ڕێگاکانی ئـەوکات کـە زۆر جـار بـە سـەد دوعـاو پاڕانەوە تا لە ڕێگای چونە نێو گوند لـە ترسی گلۆربونەوە دوای زەحمەتیـەکی زۆر دەگەیـشتینە گوندەکـەمان ، بـیرم دێـ ئێستاش لەگەڵ یەکـەم سـاتی گەیـشتنمان دەستمان کرد بە یاری شەڕە بەفرو بـووین بە دوو گروپ ، دواتر شـەوانە هـەر شـەوێك خەڵکی گونـد لـە مـاڵی کەسێکی بـە نـۆرە پیـاوان کۆدەبونـەوە ،بـەدیار گرمـە گرمـی زۆپای دار و کـە لـە دژوارتـرین شـەوەکانی زسـتان هەسـتت بـە سـاردی نـەدەکرد ، خـواردنی خۆشـاوو گـوێز و گوڵەبـەڕۆژەو لەتکە هەنجیر و گێڕانەوەی چیرۆك و بـاس و خـواس و مەتـەڵی لایـەنێکی تربـوو کـە کۆڕی مەجلیسی گوندەکەی خۆشتر دەکرد ، منی منداڵیش زۆر بێ دەنـگ لـە سوچـێك بـێ دەنـگ دادەنیـشتم ، زۆرجـار لـە دیوەخانی ماڵی ئامۆزاکەم پێیـان دەووتم : بۆ قسەیەك ناکەیت خۆ قسە کردن بە پارە نییـە !!! شـەوانیش زۆرجـار گوێبیـستی لـوڕە لـوڕی گورگـە برسـیەکانی چـیا تەنیوەکانی بـە بـەفر دەبووم،نـازانم چـۆن باسـی چ جوانیـەکی وەرزی بـەهارتان بـۆ بکەم !!! لە بە هاریشدا بە دەم کـێڵان و ڕەزبڕین و کۆکردنەوەی گژوگیا خۆش و بە تامەکان خەڵکی گونـد سـەرقاڵ دەبـوون ، کـاردی و کـەنگرو ڕیـواس کـە جگـە لـەوەی بـەروبومی بـوون دەتـوانم بڵـێم لـە ڕووی تەندروستیـشەوە سـوودێکی زۆری هـەبوو ،ئـەو مرۆڤـەی کـە برنجـی کـوردی و ڕۆنـی کـوردی دەخـوارد کـەی دەیزانـی مانـای نەخۆشـی فـشاری خـوێن (چـغگ الـدم)چـیە !!! جاران کۆچکردن بـە پێـچەوانەوە بـوو کـە ئـەویش لـە شـار بـۆ گونـدەکان ،بـەڵام ئێستا پێـچەوانەوە بۆتـەوە ، بـە درێـژایی ژیـانی ئەوسـام قـەت گوێبیـست نـەبووم مرۆڤێك گیانی خۆی بسوتێنێ ، بەڵام ئێستا لـە سـایەی ئـەو دروشمـە درۆیینانـەی کـە بەشێك لە ناوەندو سەنتەرەکان بازرگانی بە نـاوی دایکـان و خوشـکانی ئێمـەوە دەکەن،خۆستاندن و خیانەی زەوجـی بـوون نـوێترین سـتایلی سـەردەمی ئـەمڕۆمان ،تەڵاقدانی پیاویش لە لایەن ژنانـەوە کـراوە بـە یاسـا، هـەموو چـەمکە جوانـەکانی میهرەبـانی و برایـەتی و ڕاسـتگۆیی و شەرەف وکەسایەتی مرۆڤەکانی ئێستا بوون بە ئۆتۆمبێلی جۆری پڕادۆی مۆدێـل (٢٠١١) وخانویەکی (٥٠٠) م وچەند دەفتەرە دۆلارێك ،چارەنووسی تەواوی مرۆڤەکان یەك ووشـە جیایـان دەکاتـەوە کـە ئـەویش تـۆی مرڤـ ئـاخۆ دەوڵەمەنـدیت یـاخود هـەژاریت ،ئێستاش بیرم دێت کە سەخترین ڕۆژەکـانی زستاندا ,تاکە شتێك ئێمەی کۆدەکردەوە کە

ئەویش زۆپایەکی جـۆری (علاوالـدین)، بـەڵێ ئێمـە نـەوەی پارچـە پەڕۆیینـەکانین !!! نەوەی لانکی کوردی وکلێتەو جلی کـوردین ، ئەو نەوەیەی کە بە داخەوە جگە لە جەنگ و ماڵوێرانی چ خۆشیەکمان نەبینی لە ژیان ،بـە پێـچەوانەوەی نـەوەی حـەفازەو داینگـەو قوتابخانـەی تایبـەتی و ژووری تایبـەتی و لاپتۆپ وئینتەرنێت .... هتـد، جـارن هـەموو شتەکان وەکو خـۆی بـوون ، بـەڵێ تـەنها لـە ڕەزەکەی ئێمە ساڵانە بـەلانی کـەم پیکابێـك ترێمان هەبوو بۆ فرۆشـتن ،ئێـستا بەداخـەوە زۆر ساڵ تەواوی گوندەکـەمان پیکابێـك تـرێ ی نییـە !!! جـاران لـە گـەڵ هاوڕێکـانم لـە گەڕەکی(سەیداوە) زۆرجـار تەنانـەت جـۆری یارییەکانیشمان وەکو یـەك بـوو ، ئێـستا بـرا متمانەی بـە براکـەی خـۆی نـەماوە ، بـە لـێ خوالێخوشبێ ئامۆزایـەکی بـاوکی کۆچـکردوم هەموو ڕۆژانی هەینیـەك سـەردانی دەکـرین ، بەڵام ئێستا برا وخزمـەکان ئەگـەر هـەژاربیت هـەر ناتناسـن تـەنها ئـەو کاتـەی هـەواڵی کۆپـکردنیان پـێ دەگـات ، ئێمـە نـەوەی ئـەو سـاتانە بـووین ئێـستاش بـیرم دێـت لـە گـەڵ ڕژانی یەکەم قەترە سپیەکەی باڵقبوونم دوای شـۆردنی نیـوەی خـوارەوەی جەسـتەم وئەداکردنی نوێژ بەم جەستە وگیانە پاکە لـە ناخـەوە ،بـەڵام زۆر جێگـای داخـە هەنـدێك مرۆڤـی نـەوەی ئـەمڕۆمان فێـری جگـەرە کێشان و وازهێنان لە خوێنـدن بـوون !!! ئێمـە نەوەیـەك بـووین لـە پـشوەکانی خوێنـدن کارمـان دەکـرد بـۆ خـەرجی خوێندنی ساڵی دواتر ، بەڵام نەوەی هاندە هەستیارو زیرەکـەکان و ژنهێنـان و دادگـاو تەڵاقـدان و درەنـگ تـێ گەیـشتن لـە مانـا ڕاسـتەقینەکەی ژیـان ، ئەفـسوس هـەموو ئاکـارە جـوان و پـڕ بایـەخ و مانادارەکـانی مرۆڤەکانی ئەودەم لە میهرەبانی و هەستی سۆزداری و ڕاستگۆیی و ڕەسەنایەتی جگە لە قسەی زرارەکی و چـەند وشـەێك نـەبێت لە بابەتێکی ئـاوادا لـە ئـەمڕۆدا لـە ئـەرزی واقیعـدا وابەسـتە کـراوە و خراوەتـە نێـو بازنەی دەوڵەمەندی!!!بۆیـە لـە کۆتاییـدا دەڵێم ئێمە نەوەی سەردەمی کاڵبونـەوەی ڕەنگە جوانەکانین.

شکانی لقی درەخت وەک شکانی قاچی مرۆڤ بەئازاری

سوهراب شیعرێکە ناسکتر لە باڵی پەپولە

مەحموود نەجمەدین

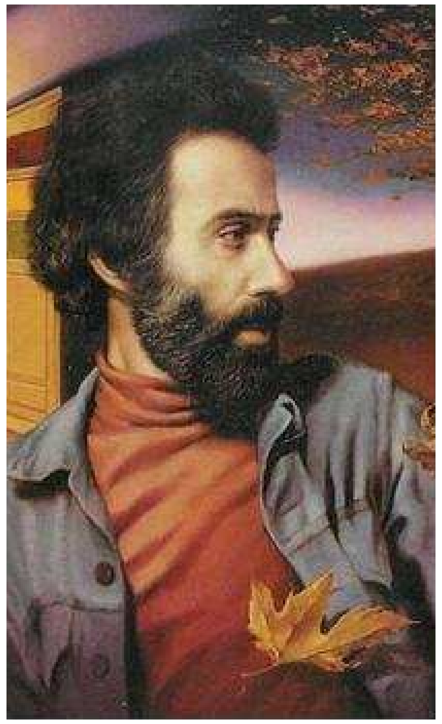

نووسەری سەرکەوتوو ئەو کەسەیە کە بەراستی هەوڵ دەدات گیانداران رزگاربکات و مرۆڤ گەر لەژیاندا تووشی دەردەسەری و عەزاب بێت لەناوکاغەزدا رزگار ناکرێت. گرنگ ئەوەیە لە ژیانی راستەقینەدا فریارەسی مرۆڤ بین نەك لەنووسیندا. یاخود هەر نەبێت ئەوەی دەینووسین و ئەوەی لەدڵماندایە چوون یەك بێت. نەك لەنووسیندا فریارەس بین ولە واقیعدا رۆح کوژبین. سوهراب سپهری یەکێکە لەشاعیرەگەورانەی کە هەم بەژیان و هەم بەنووسین عاشقێکی راستەقینەی

جوانی و حەقیقەت و عیرفان بووە. ئێمە لێرەدا شەرح و تەفسیری شیعری سوهراب ناکاین. بەڵکو لەبارەی مرۆڤ دۆستی رۆح دۆستی سوهرابەوە دەدوێین، ئەو شاعیرەی کە عەشقی جوانی و ناسکی و ئارامی بووە. سوهراب موسافیرێك بووە بەدنیای عیرفان و جوانی و حەقیقەتدا. لەشیعرەکانیدا گرنگی بە رەنگ و سروشتداوە. ناسکانە دەینووسی وبەجۆرێك کە ئازاری باڵی پەپۆلە و دڵی ئینسانی وەك یەك بینیوە. زمانی سوهراب زمانی سروشت و فیکر و عیرفانە. عارفێکی گەورەیە و ئاینی ئەو مرۆڤدۆستی رۆحدۆستییە. گەشتەکانی بۆ هند و چین و ژاپۆن و ئەمریکا پڕاوپڕبوون لە مەعریفە و زانست و وردەوردە فێر بووە و ئەوەی فێر بوو ئەوەبووە کە مرۆڤ نابێ توند وتیژ بێت و نووسین لای ئەو هەڵشەیی و کەف و کوڵ نەبووە و تووڕەبوون و جوێن دان نەبووە. بەپێچەوانەوە ئەو بۆ تووڕەبوون و تاوانیش زمانێکی هێمنی هەبووە و بەئارامی جوانی بەخشیوە و جوێنەکانی لەلێوەکان کۆکردوەتەوە. و مردن و ژیانی تێکەڵ کردووە و لە مردندا ژیانی دۆزیوەتەوە. مردنی کردووە بەخاڵی دەست پێ کردنەوە. ئەم شاعیرە سوفییەکی مەزن بووە و عاشقی عیرفان بووە و بۆ باخی عیرفان گەشتی کردووە. کاتێ شیعرەکانی و سەرهاتی ژیانی دەخوێنینەوە دووروویی و دوو فاقی بەدی ناکەین چونکە ئەم مرۆڤە درۆی لەگەڵ خۆی نەکردووە و شیعر و ژیانی تێکەڵ کردووە لە پێناوی جوانی و ئارامیدا ژیاوە. لەژێر تیشکی چەند رستەیەك لەشیعرەکانیدا مرۆڤ دۆستی و جوانی ناسی شاعیر دەبینین. شاعیر لە شیعری ئاو دا دەڵێ

با ئاوەکە لیخن نەکەین
پێدەچێت ئەم ئاوە زوڵاڵە،
بچێتەوە قەد سپی دارێ
تا خەمی دڵێک بڕەوێتەوە
ئەشێ دەستی دەروێشێ
نانێکی وشکی پێ تەڕکا.

ئەمە ئەو پەڕی جوانی و ناسکی مرۆڤێکە کە بەجۆرێك عاشقی ژیان و مرۆڤە بیرلە کێشە بچووکەکان دەکاتەوە وپێی وایە ئەگەر گوناهی بچووك نەکرێت گوناهی گەورەش روونادات. ئەوە ئەو پەڕی مرۆڤ دۆستییە. سوهراب پێمان دەڵێت ئەگەر بتوانی رووبارێك لیخن بکەیت ئەوە دەتوانی دنیا وێران بکەیت، ئەگەر لقی درەختێك بشکێنیتەوە دەتوانی رۆحی مرۆڤێکیش بکوژی. کێ وابیردەکاتەوە ! ؟ ئەوە ئەو پەڕی عەشقە، ئەوپەڕی عیرفانە کە تۆی مرۆڤ درك بکەیت ئاو رۆحی هەیە و

درەخـت رووحـی هەیـە. کـاتێ مـرۆڤ ڕێگـا بـەخۆی دەدات ئـاژەڵ بکـات بـەقوربانی گـەدەی خـۆی ئـیتر ڕێگـا بـەخۆی دەدات مـرۆڤیش بخـوات. کـاتێ بتـوانی پـێ بـە جەسـتەی مێروولەیەکـەوە بنێـی و بیرلـە ژیـانی نەکەیتـەوە سـەرئەنجام ئەگـەر بـۆت بلوێ دەبیت بەهیتلەر.

سـوهراب شـاعیری ڕۆشـنایی و جـوانی و عیرفان بەباشی لەبوون حاڵی بووبوو، بوونی هەمووشتێکی بەقەدەر بوونی خـۆی بـەلاوە گـرنگ بـووە. ئـەوەتا لەشـیعری ڕۆشـنایی، من، گوڵ ، ئاو دا دەڵێت

ئەزانم گیایەک هەڵکەنم ئەمرم

من پرم لەنوور و لم

پرم لەدارو درەخت

سوهراب ژیـانی خـۆی و گیایـەك بەیەکـەوە گـرێ دەدات و نــاتوانێ چــڵە گیایــەك هەڵکێشێ چـونکە ڕەگەکـەی ئـەوەتا لـەناو ڕۆحـی خۆیـدا، هەسـت بـەبوون و گرنگـی و ژیانی گیایەك دەدات. کێشەی بوون ئەوەیـە کـە مرۆڤــی وەکــو ســوهراب کەمــە ڕۆحــە شەڕانگێز و کاولکەرەکان زۆرتـرن لـە ڕۆحـە ناسك و جوانەکان. سوهراب وا بیردەکاتەوە کە هەموو شتێك ژیانی خۆی هەیە و تایبەت مەندی خۆی هەیـە. کـێ چـووزانێ درەخـت کاتێ لقێکی دەشکێنیتەوە هێندەی شـکانی قاچـی مـرۆڤ ئـازاری نییـە. ئـەوەی قاچـی سـەگێك دەشـکێنێ بیردەکاتـەوە لەقاچـی خۆی! ؟ ئەوە تەنها بیرکردنەوەی سـۆفییە راســتەقینەکان و عارفەگــەورەکانی وەك سوهرابن کە بیر لە وجودی هـەموو شـتێك دەکەنــەوە. لەشـیعری پـەیامێك بـەڕێوە سوهراب دەڵێ

چی جوێن هەیە، لە لێوەکان ئەچنمەوە

شاعیر دەیـەوێت زمـان تـەنها بـۆ جـوانی و عەشـق بێـت. لێوەکـان پـڕ دەکـات لـە زەردەخەنـە و جـوانی و عەشـق و وشـەی شیرین و جوێنەکان و قسە ناشیرینەکان لە ڕۆح دەردەکــات و لــە ســەر لێوەکــان دەیـچنێتەوە، ئـەو دەیـەوێت لـە بـەردیش حـاڵی بێـت چـونکە پێـی وایـە بـەرد پـڕە لەجوانی. بەرد بۆ شەڕنییە و بۆ ئەوە نییە ئازاری مرۆڤی پێبدرێت. کێ وەك سوهراب لە بەرد حاڵی بووە !

لەشیعری غوربەت دا دەڵێت

مانگ لەدەفری خەیارەکەی سەردەمی

گۆزەئاوەکەدا ئەدرەوشێتەوە

بۆقەکان ئەقیرێنن.

شـاعیر لـەدێڕی یەکەمـدا نیگـار دەکێشێ نیگاری سروشت سروشتی مانگ لە دەفری میــوەدا و لــەدێڕی دووەمــدا مۆســیقا دەبیستین ئەویش قیرە و دەنگی بۆقە، کە بەلای زۆرکەسەوە بۆق وەك سەگ پیسە و شـاعیر باسـی مۆسیقای بـۆق دەکـات. لـە

شـیعرە بەناوبانگەکەیـدا دەنگـی پێـی ئـاو شاعیر دەڵێت

کەعبەی من لە قەراغ ئاوە

حەجەر ئەسوەدی من ڕۆشنایی باخچەیە

باخەکەمان لای سێبەری داناییەوەبوو

بــیر و فیکــر و ئــاینی ســوهراب کــە لەشـیعرەکانیدا دەبینــرێ و درکــی پــێ دەکرێـت بـیر و فیکـری سروشـتە ئـاین و بیروبـاوەڕی ئـەو سروشـتە. پـیس کردنـی سروشــت گونــاهی گەورەیــە و کــوفری گەورەیە. سروشت بۆ ئـەو بـاخی عیرفـان و مەعریفەیە. هەر لەو شیعرەدا دەڵێت

قیتارێکم دی سیاسەتی ئەبرد و چەند

بەتاڵ ئەرۆیی

کوشتنی داربییەک بەدەستی دەوڵەت

من نەمدیوە دووسنەوبەر دووژمنی یەک بن

شاعیر دەیـەوێت بڵێـت سیاسـەت دنیایـەکی ناشـیرینە و خاڵییـە لـەجوانی و سیاسـەت ئـیش لەسـەر ناشـیرین کردنـی جوانییـەکان دەکـات و دنیـای جـەنجاڵی و درۆ و شـەڕو کێبڕکێیە و جوانی ئـەوەتا لەسروشت و لـە عیرفاندایە. ئەو دەیـەوێت بڵـێ درەختـەکان شــەڕناکەن و دووژمنــی یــەك نــین بــەلام مرۆڤەکان شەڕدەکەن و سیاسەت دەکـەن و دژی یـەکن و یـەکتری ئـازار دەدەن. هـەر لەشیعری دەنگی پێی ئاوادا دەڵێت

بۆچی ئەڵێن ئەسپ ئاژەڵێکی نەجیبە کۆتر

جوانە

بۆکەس لەقەفەسدا داڵ ڕاناگرێ

گوڵی وینجە چی لەگوڵاڵە سوورە کەمترە

شـاعیردڵێکی ناسـکی هەیـەو جیـاوازی لـەنێوان ڕووەك و ئاژەڵەکانیـشدا ناکـات. دەیـەوێت هـەموو ڕووەك و گوڵـەکان وەك یـەك سـەیربکات. جـوانی دەدات بەهـەموو ڕووەکێــك و هــەموو ئاژەڵێــك جوانــە. سوهراب یەکسانی خـوازە و درك بـەجوانی هــــەموو ئاژەڵێـــك دەکـــات و ڕووەك و گوڵەکانیش هەموو جوانن و بەدرکیشەوە. ئەمـە تەسـەوفی ڕاستەقینەیە و عەشـقی ڕاستەقینەیە. ئەمـە ڕاسـتگۆییە. شـاعیر لەســــــەر کاغــــــەز و لەســــــەر زەوی یەکبیرکرنەوەی هەیە. ئەوەی لەسەرکاغەز بـۆ ئێمـەی نووسـیوە و بـەجێی هێشتووە هەر ئەوەشی کردووەبەفەلسەفەی ژیان.

چۆن شیعر کاریگەری دەبێت

و: نەسیم چۆمانی

بۆ ئەوەی لە شیعر بدوێین، بەر لە هەموو شتێك دەبێت وێنەیەکی دیارمان لە دیاردەیەکی گشتگیرتر هەبێت کە شیعر لەژێر ئەو کۆمەڵەیە دایە. ئەم دیاردەیەش هونەرە! لەو کاتەوەی کە مرۆڤ دەستی بە وێنەکێشان کردووە لەسەر دیواری ئەشکەوتەکان، لە تەك گشت ئەو ئەنگیزانەی کە دەیتوانی بۆ ئەم کارە بوونی هەبێت.(نمونەی گواستنەوەی رەگەزێك کە سەرقاڵی ژیانی رۆژانەی بوو، یان رووبەڕووبوونەوەی لە ترسێك کە سەرچاوەکەی لە بێ هێزی بەرامبەر سروشت بوو...یان سەرقاڵی و بەسەربردنی کاتە بەتاڵەکانی لە شەو درێژە تەنیاییەکانی)، دەیتوانی بیر لە شتێك بکاتەوە کە ئەنگیزەکانی سەرەوەی کۆ دەکردەوە. ئەوەش گواستنەوەی هەستەکانە.ئەوەیکە مرۆڤ چۆن و کەی بەم چەمکە گشتگیرە (هونەر) گەیشتووە، دیار نییە، بەڵام ئەوە روون بۆتەوە کە رەگەز تەوەرێکە لە ژیانی مرۆڤ و لە گشت سەدەکاندا، نەیتوانیوە وەکو دیاردەیەکی جیاواز لە دیاردەکانی تر بناسرێت. سەرەڕای گشت ئەو پێناسانەی کە تاوەکو ئێستا بۆ هونەر کراوە، ئەوەی دەکرێت بە روونی وەکو رەگەزێك لە رەگەزەکانی و تەوەر، جیابکرێتەوە، شتێك نییە جگە لە تایبەتمەندی: "وروژاندن"! بە مانایەکی تر ئەوە دیاردەیە (هونەر) لە گشت ناوەندە زانستەکانی تری جیا دەکاتەوە، تایبەتمەندی وروژاندنە.کە لە توانایدا هەیە وەکو دیاردەیەکی ناسەرەکی، هەمان هەست بەدی بهێنێت کە هونەرمەند بوروژێنێت. دیاردەی کاریگەری، گیان بنەمای سەرەکی هونەرە. بێ ئەوەی بمانەوێ لە ئێستادا بە شێوەیەکی پراکتیکی لە رەهەندە ئەرێنی و بەهادارەکانی بکۆڵینەوە، دەتوانین ئەوە قبوڵ بکەین کە " هەموو بەرهەمێك ئەگەر وروژاندنی تێدا بێت، هونەرە". بەم پێناسەیە شیعر وەکو یەکێك لە لقە سەرەکییەکانی درەختی هونەر، نابێت ئەم رەگەزەی تێدا نەبێت. بەڵام چۆن شیعر وەکو دیاردەیەکی رەوانبێژی، دەتوانێت ئەم تایبەتمەندیانەی تێدا بێت؟ ئەم خاڵە، هەمان خاڵی سەرەکی، لە وێنا کردنی کەسایەتی شیعری و بەرهەمی شاعیرانەیە.بەر لە هەموو شتێك، دەبێت گرنگی بەوە بدەین کە ئەوەی شیعر ئەنجامی دەدات، لە سەرەتا و لەدوای هەموو شتێك، بەهۆی "وشە" روو دەدات. کەواتە وشە رەگەزی سەرەکییە و بە پلەی یەکەم دێت. بەڵام وشە لە خۆیەوە پێناسەی شیعر نییە. خشتێکە کە بە پێی رەگەز و پێگە و جێگیرییەکەی و گۆشەی جێگیر بوونی لە پەیکەری شیعردا، دەتوانێت و دەبێت بەرپرسیارێتی خۆی لە کۆمەڵەی کارکردی کاریگەریدا، جێبەجێ بکات. ر ەگەزی دووەم، رستەیە، واتە ریزێك لە خشتی هاوسەنگ و یەکسان و هاوهێز کە بتوانێت بە لایەنی کەم وێنەیەك، وەکو ریزبەندی خشتێك لە دیوارێکدا، پێك بهێنێت. رەگەزی سێیەم، هەماهەنگی و گونجاندنە. ئەم رەگەزە، هەم پێکهێنەری شیعرە و هەم ئەو دیاردە بنیادنەرەیە کە وەکو مۆسیقای دەربڕین ناو دەبرێت. ئەوەی شیعر لە بەشەکانی تر جیا دەکاتەوە و وەکو بەرهەمێکی هونەری دەیناسێنێت، ئەم رەگەزیە. لێرەدایە کە شیعر وەکو هونەرێکی دەربڕین، لە جۆرەکانی تری دەربڕین نمونەی پەخشان جیا دەبێتەوە و تایبەتمەندی سەربەخۆی هەیە. هەرچەندە پەخشانیش خاوەن رەگەزێکی هاوریتم و یەکسانە، بەڵام جۆرەکەی هێڵە نەك ئەندازیەیی! لێدانی ئاواز لە پەخشاندا وەستان نییە و ئەگەر هەیەتی، دووبارە نابێتەوە، واتە پەیڕەوی لە راهێنانی رینووسزایی یان هاوسەنگی دەنگە کورت و درێژەکان و یەکەی دەربڕین ناکات، بۆیە رەنگە پەیڕەوی لە ریتم و ئاوازەکان بکات، بەڵام پەیڕەوی کێش ناکات. وەلێ لە شیعردا هەم دووبارە دەبێتەوە و هەم لە خاوەن وەستانی لاتەریب و هاوسەنگە وەکو عورز یان لاتەریب نییە و پچراوە، بەڵام هاوسەنگە . کەواتە سێ رەگەزە سەرەکییەکەی هونەری رەوانبێژی لە جۆری شیعر و

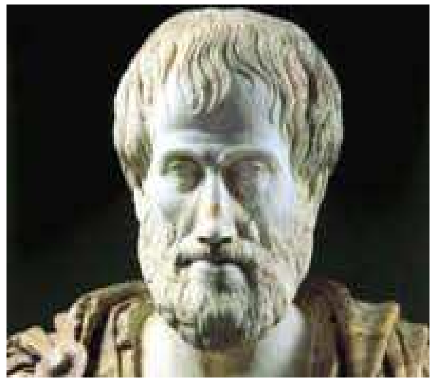

وشەی ناوەڕۆك و رستەی وێنەیی و هاوسەنگە. بۆ ئەوەی شیعر وەکو دیاردەیەکی هونەری بە ئەرکی سەرەکی خۆی واتە دانانی کاریگەری و ڕوژاندنی هەستەکان بە ئاراستەیەکی دیاریکراو هەستێت، دەبێت توانستی بەکارهێنانی سێ ڕەگەزی سەرەوەی هەبێت و وێنەیەکی وا بخولقێنێت کە پاڵنەرەکانی بەرامبەرەکەی بۆ وێنەیەکی نزیک رابکێشێت. بە مانایەکی سادەتر، قسەیەك لە دڵەوە دەربچێت ـ بێگومان لەسەر دڵ دەنیشێت! هونەری شاعیر لەوەدایە کە بە بەکارهێنانی ئەم سێ ڕەگەزەی سەرەوە توانستی پێکهێنانی وێنەیەکی هەبێت کە توانیبێتی هەستەکانی خودی ئەو بجوڵێنێت و بیوروژێنێت. بەڵام خاڵێکی گرنگ دەبێت لێرەدا ئاماژەی پێ بکرێت ئەوەیە کە وێنەی پاڵنەری شاعیر، دەقاودەق هەمان وێنە پاڵنەرەکانی خوێنەرەکەی نییە، چونکە ڕەگەزی وێنەکانی سەرەکی،لە ڕاڕەوی هزری شاعیر، واتە تێڕوانینەکانی ئەو تێپەڕیوە. کەواتە وێنەی شیعری، وێنەی پاڵنەری شاعیر ، لەسەر تێڕوانینەکانی ئەوە. ئەوەی دەبێتە هۆی ئەوەی کە زۆربەی جار خوێنەر ئەو پرسیارەی بۆ دێتە پێشەوە کە شاعیر چۆن توانیویەتی ئەمجۆرە شیعرە بنووسێت؟ هەمان شتە. خاڵێکی تر کە هەموو خەڵك راهاتوون لەسەری، وێنەی وەرگیراوەکان لەتەك تێڕوانینەکانی خۆیان دەربخەن، بەڵام شاعیر لە ئاوێتە کردنی ئەو دووانە وێنەیەکی تر دەخولقێنێت. ئەگەر شاعیر لە چۆنیەتی سود وەرگرتنی ڕەگەزە سەرەکییەکان بە توانا بێت، دەتوانێت پاڵنەرە سەرەکییەکان لەپاڵ پاڵنەرە نا سەرەکییەکاندا بۆ پاڵنەرێکی تازەتر دەربخات کە هەستەکان بە تەوژمێکی زیاتر بجوڵێنێت. بە هەمان شێوەی کە ئەگەر ئێوە دەست لە نزیك سۆپایەك دابنێن، دەمارە پاڵنەرەکان، کاردانەوە نیشان دەدەن، وشەکان و رستە و وێنەی بەکارهێنانی دەبێت بە شێوەیەك بێت کە ئەمجارەیان ئەم پاڵنەرە لە ڕێگەی چاوو گوێوە ئەنجامی بدات، چونکە شیعر، هونەری گواستنەوەی هەستەکانە لە ڕێگەی دەربڕینی کێشداردا. بە هەمان شێوە کە پەخشان، هونەری گواستنەوەی ئەندێشەیە

لە ڕێگەی دەربڕینی پەخشانەوە . ڕاستە کە لە هەر دوو هونەرەکەدا هونەری " ئەندێشە و هەست" بەکار دەهێنرێت، بەڵام لە شیعردا " هەست" لە پێشترە و لە پەخشاندا ئەندێشە. لە شیعردا هونەر چۆنیەتی وروژاندنی هەست وێنە دەخولقێنێت. لە پەخشاندا هونەر چۆنیەتی دەربڕینی ئەندێشە، خولقێنەری وێنەیە. سەیری ئەم نمونەیە بکەن: " چاو تایبەتە بە بینین، ئەگەر بهێڵن. خەندەی پەنجەرە جوانە، ئەگەر بهێڵن. بە ڕقەوە سەیرم مەکەن خەڵکینە دڵی من بۆ ئێوەیە، ئەگەر بهێڵن".

مەحمود ئیکرامی

کەواتە جیاوازی سەرەکی شیعر و پەخشان، لە وێنا کردنی دەربڕینی ئەندێشە و هەست و بابەتی پێشکەوتن و دواکەوتنی هەر کامەیانە. نەك شتێکی تر! شیعر لە بەهۆی لەپێشترینی دەربڕینی هەست لە ڕوخساری خۆیدا کاریگەری دادەنێت، و پەخشان بەهۆی لە پێشترینی دەربڕینی ناوەڕۆکەکەی ، بەڵام ئەم پەیکەرە کاریگەرە، پەیڕەوی لە چ میکانیزمێك دەکات؟ من نامەوێ شتێکی تازە بڵێم و ئەو شتانە دەخەمە ڕوو کە هەمووان دەیزانن. تەنیا مەبەستم ئەوە کە کۆمەڵێك وێنەی لێکترازاو لە پاڵ یەك دابنێم، تاوەکو بتوانین سەیری دیمەنێك بکەین.وەکو دەزانن، بنەمای شیعر لەسەر هەست دانراوە، بەڵام هەست چییە؟ هەست هەمان پاڵنەری دەمارەکانە، واتە ئەو کاتەی ئێوە هەست بە شتێك دەکەن کە مێشکتان جوڵابێت،جا ڕەنگە ئەم دەمارە پەیوەندی بە چاوی ئێوە هەبێت یان گوێ یان پێستتان ... ئەمە جیاوازی نییە. پاڵنەر بە جوڵاندنی خانە دەمارەکانی ئێوە و دواتر کاردانەوە کیمیاویەکانی نێوان خانە دەمارەکان و دروست بوونی ئەلەکتریکی، پەیامی دەمارەکان بۆ مێشکی ئێوە دەگوازێتەوە. ئەم میکانیزمە ساکارە هەستی شتێکە لە ژینگەدا. کاتێك ئەم پەیامانە بە مێشك دەگات، لەوێدا تاوتوێ و پۆلێن دەکرێت و هەر کامەیان دەچێتە ناو دۆسیەیەی تایبەت بەخۆی. ئەگەر ئەم پەیامانە بە پێی درێژی و فریکانس ڕێك بخرێت واتە هاوسەنگ بێت و لە یەك سەرچاوە هاتبێت، وێنەیەکی ستاتیکی دەکێشێت (تەوژمی پاڵنەرەکان، دەورێکی دیاریکراویان لە وێناکردنی وێنەکان لە لایەن مێشکەوە هەیە).وێنەیەك کە دووبارە مێشك ئەم توانستەی هەیە کە لەگەڵ وێنەی دۆسیەکانی تر بەراوردی بکات و جیای بکاتەوە و دیمەنێکی تازە بخولقێنێت. ئەم کردارە هەمان دووبارە وێناکردنە کە لە ڕەگەزەکاندا لەگەڵ وێنەی سەرەتایی سەر بە یەك خێزانن، بەڵام لە

رازاندنەوەی رەگەزەکاندا جیاوازی هەیە. وەك ئەو رووداوەی کە لە کاتی ئاوێتە و شیکردنەوەی رەگەزە بەرزەکاندا رووبەڕووی دەبینەوە. ئێمە بە شێویەکی سروشتی رۆژ و شەو، لە کاتی خەو یان بێداری ملیۆنان بەڵکو ملیار جار ئەمکارە ئاگایانە یان نائاگایانە ئەنجام دەدەین. چەندە پاڵنەرەکانی دەمار خاوەنی هێز و گونجان و وردبینی زۆرتر بن، بە هەمان ئەندازە رێژەی وەرگرتنی ئێمەش زیاتر دەجولێت، کاریگەری قوڵتر و کاردانەوەش خێراتر دەبێت. سەبارەت بە زانستە مرۆڤایەتیەکان زۆربەی جار پاڵنەرە مەرجدارەکانی دەمارەکان و کرداری هەستکردن و کاردانەوەی گونجاو، دەبێتە جێگرەوەی هۆکاری سەرەکی یان پاڵنەری راستەقینە. وەکو ئەو هەستانەی کە لە دوای بیستنی وشەی "مەرگ" لە ئێوەدا دروست دەبێت، لە راستیدا بێ ئەوەی کە مەرگێك لە ئارادابێت. کەواتە، وشەکان، هۆکاری گواستنەوەی هەستەکان، لە بەهرەیەکی مەرجدار و لە راستیدا ئەم پاڵنەرانەن کە سەرەڕای کاریگەریان لەسەر وەرگری دەمارەکانی بەرامبەر، هاوکات هەم هەست دەوروژێنێت و هەم وێنە دروست دەکات. هەردوو هۆکار " پاڵنەرە نەناسراوەکانی هەموو زمانێك" و " کلتوری پاڵنەرەکان، کە لە کۆمەڵێك پاڵنەری مێژوویی و کلتوری و نەریتی و سروشتی پێکهاتووە" دەبێت تێکەڵ بە پاڵنەرە سەرەکیەکە بکرێت. شیعر، بەر لەوەی بەهرەی چێژبەخشین بێت، بەهرەیەکی زانستییە، واتە یەکێك لە میکانیزمە دیارەکانی ئەزمون، پەیڕەوی لە پێکهاتەی فیزیایی و کیمیاوی و ژینگەناسی دەکات.

ژێر نووس: ١ـ هەروەکو دەستەواژەی وەکو قرە قوروت، دەتوانن مەرجێکی پاڵنەری دەمارەکان بن و دواتر دەردانی تەڕایی ناو دەم بن، وشەکان، ئاوێتەکان، پێناسەکان، دەستەواژەکان و وێنەکانیش دەتوانن سەرەڕای بینینی ئەم دەورە دوای دروست کردنی گۆڕانکارییە کیمیاوی و هۆرمۆنی و فیزیایی بارودۆخی هەستەوەری لە دەروونی مرۆڤدا ئاوێتەی یەکتر دەکات، بە مەبەستی خۆی، واتە بە بچووك بوونەوە و گەورە بوونی هزر بگەن.

٢ـ شیعر، شوێنی قەرەبووکردنەوەی سێ هونەر، مۆسیقا (لێرەدا کێش)، وێنەکێشان و گێڕانەوەیە. روخسار لە شیعردا بەرهەمی هەماهەنگی نێوان ئەم سێ رەگەزەیە، کە لادانی یەکێك لەم رەگەزانە لە پێکهاتەی روخسار، چەمکی روخسار لە شیعردا ناگەیەنێت. ! چەمکی روخسار لە شیعردا، لەگەڵ روخسارەکانی تردا جیاوازە. لە هەر دیاردەیەکدا، وێنە پەیوەستە بە کارکردی ئەم دیاردەیە و پێکهاتەی تایبەت بەخۆی هەیە و چەندین بەشی تایبەت بەخۆی هەیە . تیۆری سیستمەکان! بۆ نمونە کاتێك کە باس لە وێنە دەکرێ کە پەیوەندی بە پیاڵەوە هەبێت. بەر لە هەموو شتێك داوای پیاڵە دەکرێت، بە شێوەیەکی بەرجەستەیی کە بریتییە لە قەبارە و رێژە و رەنگ و ... کەواتە خوێنەر دەبێت گرنگی بەوە بدات کە لە لێکۆڵینەوە هونەری و وتارە تیۆریەکاندا، پەیڕەوی لە پەیکەربەندی سیستمەکەی خۆی بکات. لەسەر ئەم بنەمایە کاتێك دەڵێین جیاوازی شیعر و پەخشان لەوەدایە، مەبەستمان رەتکردنەوەی پەیوەندییە دیالیکتی روخسار و ناوەڕۆك یان بە مانایەکی تر روخسار و بابەت ـ مانا ـ ناوەڕۆك ـ ئەنگیزە نییە، چونکە لە بەراوردکردنی تیۆری پێویست نییە. بە پێی تیۆری سیستمەکان، هەموو سیستمێك لەسەر سیستمی ئەقڵی خۆی پۆلێن کراوە، سیستمی دەروونی، ئاشکرا و پەیوەندی ئەو بە سیستمی گەورەتر دیاریکراو بێت. کەواتە لێرەدا، دیاریکردنی پێکەری ئەم سیستمەیە کە چەمکی روخسار روون دەکاتەوە. سێ رەگەزی سەرەکیەکەی مۆسیقا و وێنەکێشان و گێڕانەوە ، بە مانایەکی تر مۆسیقا، وێنە ، چیرۆك، کە کامەیان لەسەر بنەمای دەبڕین و ئاوێتەبوون، لێکچوون و دەستەواژە و ئەندێشە مانا دەبەخشن، دەبێت بکەونە ناو ئەڵقەیەکی دەربڕین، تاوەکو بتوانن سەرنجی ئێمە بۆ جۆرێك لە نووسین رابکێشن ئەو کاتەی شیعرەکەی دەخوێنینەوە. لە کاتێکدا لە پەخشان، روخسار پەیڕەوی لەم بنەمایە ناکات، لە پەخشاندا هونەرمەند ناچار نییە کە رەگەزی مۆسیقی یان ستاتیکی بەکار بهێنێت و ئەگەر بەکاریشی بهێنێت، دەورەکەی کاریگەر بکات. هەر چەندە بەشێك لە نووسەران پەیڕەوی لەم ستایلانە دەکەن کە ئەم دوو رەگەزە بە کاردەهێنن، بەڵام ئەمانە دەربڕینن، نەك پێکهاتەی دەبڕین! ئەم رەگەزانە لە روخساری شیعر، رازاندنەوە نییە، بەڵکو بەشێکە لە پێکهاتەکەی. بە پێچەوانەی پەخشان کە تەنیا لەسەر بنەمای گێڕانەوە وەستاوە! شیعر تەنیا کاتێك زمانی تێگەیشتنە و وەکو هونەرێکی سەربەخۆ دەردەکەوێت کە سێ رەگەزەکەی سەرەوە پێویستە بە یەکەوە پێکهێنەری روخساری بن.

لە نووسینی: فەرهاد عرفانی

سەرچاوە: سایتی "مانی ها"

حسب الله يحى

ماسی

و : کوردستان مجباس محمد

ماسیەك لەناو دەریایەك بوو منیش دانشتبووم چاودێریم دەکرد و سەیرم دەکرد پارچە نانێکم بۆ تێگرت زۆر بەخێرایی خواردی و دوور ڕۆیشت ...لەنزیك کەنارەکە چاوم کەوت بەگوێچکە ماسیەکی وشك دەدرەوشایەوە سەرم سوڕما... ماسییەك لەدەریاکەوە دەرچوو، خۆی هەڵدا،گوێچکە ماسیەکەشی لەنزیك مندا ئەدرەوشایەوە لەدەریاکەدا.

لەخۆم پرسی .. ئایە ئەم ماسییە لەمن دڵخۆشترە هەروەها گوێچکە ماسییەکەشی ؟ دەستم کرد بەبیر کردنەوە، ئەگەڕام بەدووای وەڵامەکەیدا، لێرە لای ئەم دەریایە کەناوی نازانم هەروەها نەسەرچاوەکەی و نە ئەم زەویەش کەلەسەری دانیشتووم،چەکەکەم لەتەنیشتمەوەیە بەتاڵە لەفیشەك، لەکەنار دەریاکەدا دانیشتووم و ئەڕوانمە ماسییەکە و خۆر و گوێچکە ماسییەکە بیر لەکۆتای خۆم ئەکەمەوە بەتەنیایی ئەبێ ئاشکراکردنی ونبووەکان و دیلەکان، ماسییەکە دڵخۆشە بەخۆی .. من دڵخۆشم بەدڵ خۆشییەکەی، ئەو لەمن ناترسێ، هەستم بەنەرمی خۆم کرد کاتێ ئەو پارچە نانەم کردە قوربانی و دام بەماسیەکە لەکاتێکدا دووا پارچە نان بوو پێم تاکوبیخۆم ...ئەویش وەك من بوونەوەرە مادام خواردنم پێییە ئەو پێویستی پێیەتی، کەواتە لەسەرمە پێشکەشی بکەم .. بۆیە ویستم بەیەکەوەبین ...هاوڕێ بین، ئەگەر باجی ئەو هاوڕێیەتیە برسێتیشم بێت، ماسیەکە زانی مەبەستم چییە .. لەسەرەتا ڕای کرد لەهەنگاوی دوواتر نزك بووەوە ...نزیك بووەوە ... وەك ئەوەی بیەوێ چیرۆکی خۆیم بۆ بگێڕێتەوە . کات وردە وردە لە ئێوارە نزیك ئەبوەوە .... خەریك بوو ڕووناکی خۆر وردە وردە پاشەکشێی ئەکردماسیەکەش چاودێری ئەکردم

وەك ئەوەی لێم بپرسێ تۆ بۆ کوێ ئەڕۆیت ؟لەناخمدا قسەم لەگەڵ ئەکرد :بڕۆرەوە بۆ نیشتیمانەکەت کە دەریایە ...من لێرە بەنادیاری ئەمێنمەوە.. سبەی بەیانی یەکتر ئەبینینەوە . ماسیەکە لەبەردەمدا بازی ئەدا . گوێچکە ماسیەکەم بۆهەڵدا ...دوورکەتەوە، پەشیمان بومەوە ...ئایە پێویست بوو لەماسیەك کات بەسەر بەرم کاتێ ئەو ژیانی خۆی بۆ باس کردم من بەگوێچکە ماسیەکە لێی بدەم ؟ ئەوکات بەهەر بردنەم ناوێ هاوڕێیەتیشم لەگەڵ ماسیەکە لەدەست ئەدەم، دوورکەتنەوە لەنێوانمان دەبێت ... ماسیەکە دڵگران بوو بەکارەکەم . جێی هێشتم و ڕۆیشت گوێچکە ماسیەکە بەڕەنگداری خۆی لەئاوەکە مایەوە ٬ بەدەستم هەڵم گرت، بەجلە سەرابزییەکانم وشکم کردەوە ..ویستم بەڕەنگەکانی دڵخۆش بم..

وشك بووەوە، لەبەردەمما بە مردووی ئەبینرا کەهیچ ڕەنگێکی نەما کەبەردەوام بێت لەسەیر کردنیدا .فرێمدایە ناودەریاکە کەنزیك لەکەنارەکەی ..ڕەنگەکانی جارێکی تر پێکەنینەوە ...ئەوکاتە ماسیەکە لەدەریا دڵخۆش و پارێزراوە، گوێچکە ماسیەکەش لەکەناری دەریا سەرنج ڕاکێش و جوانە، من لێرەنامۆم لەم شوێنە .. هەوڵ دەدەم کات بەگوێچکە ماسی بەسەر بەرم و دڵ ڕەکانە بۆماسی تێدەگرم.

ماسی و گوێچکە ماسیەکە ماڵین،ئەی بۆچی منیش ماڵی نەبم لەگەڵ زەوی هەمووومان لە ژێر یەك خۆر داین هەمووومان بەچاوی گەورەیەك ئەیبینین گوێچکە ماسی ڕەنگەکانی ئەدرەوشێتەوە لەبەرچاوم و دڵخۆشم ئەکات ....خۆڵیش کاتێك لەسەری دا ئەنیشم شتێك ئەبینم

لەڕووما ... ئێوارەی بیر هێنامەوە ..خامۆش مام لەنێو جلە سەربازییەکانم ..بەنەخوتووی خەونم ئەبینی... چاوەکانم چاودێرییان ئەکرد هەموو هەستەکانم سەرقاڵ بوون دەبێ ئێستا چی بکەم ...لەشەودا بەئاڕاستەیەك ئەڕۆم ڕاست یا چەپ .. لەوانەیە ئاڕاستەکانم لێ ون بووبێت .چەکەکەشم سار،کەجووڵانم ...یەکەم هەنگاوم دەست پێ کرد، گوێم لەدەنگی گوولە بوو بەئاڕستەی خۆم . من نزیکم لەدووژمن . یا لە هاوڕێیان..نازانم، پرسیارم کرد:ئەگەر هەردوولا زانیان بوونەوەرێك لەم شوێنە ئەژی و زیندووە، بۆچی نایەن بۆلام ..بەدیلی یابەکوژراوی یا لەئامێزی هاوڕێیانم؟سێ هەنگاوم نا ئاماژە ئاگادار کراوەکان هاوێژران، گەڕامەوە

بۆلای دەریاکە ...ئەلەرزیم ماسیە بچووکەکان بەردەست و دەم و چاوم دەکەوتن، منیش هەم جل و هەم چەکەکەم لەسەر ئاوەکە بووین ..چەکەکەم لەم دەست ئەدا و بو دەست دووبارەم ئەکردەوە، ئەم ویست بەزمانی نیشتیمانەکەم هاوار بکەم . بەلام دەنگم لەقوڕگم پەنگی ئەخواردەوە، خۆمم لەگەڵ ماسی و گوێچکە ماسیەکەدۆزییەوە، هەستم بەپارێزراویەکی سەیر کرد.هەموو گوڵەکان بەڕووما ئەهاتن لەدەریاکە سار ئەبونەوە، دەریام خۆش ویست، ئەلەرزیم و بەسەر ماندوێتیما زاڵبووم مەلەم ئەکردو هەناسەم گران بوو .

هەستم بەنزیك بوونەوەی مەترسی ئەکرد لەکەنارەکە نزێك ئەبوومەوە لەوکاتەیا بیرم کردەوە ئەگەر ماسی بوو مایە دوونیای دەریا لەخۆی بگرتمایە یاگوێچکە ماسی بوومایەو لە ئاودا بدرەوشامایەتەوە حەزەکەم دڵخۆشی کردم لەدەریای فراواندا بژیم، لەژێر ئاسمانی شینا . گەیشتم و هەناسە برکێم بوو، گوێم لەترپەی دڵم بوو، گوێم لە شەپۆلی ئاوەکە بوو لەپێشم،تەمەنام ئەکر دەنگەکەی بەرزتر بێت لەدەنگی ترپەی دڵم، لە پرگوێم لەدەنگێك بوو هاواری بۆکردم لە شوێنێکەوە نازانم کوێ بەلام دەنگێکی بەسۆز بوو، هەستم پێی کرد . دڵخۆش بووم هەستام و بەرەو دەنگەکە رام کرد دەنگێکی ناساروبوو لەزمانەکەمەوە ...خۆم دۆزییەوە لەباوەشی نیشتمان و زمانەکەم ...بۆیە پڕپەدڵ دام لەقاقای پێکەنین....

سەرچاوە گۆڤاری (افاق العربیە)
لاپەڕە ٨٧ ژمارەیساڵی حەوتەم ١١ _١٢
تەمووز_ئابی ١٩٨٢

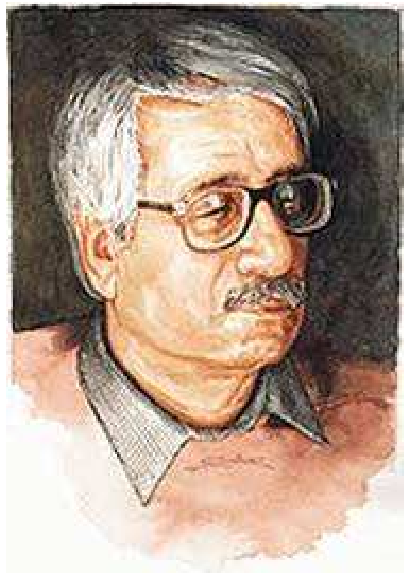

چەند چیرۆکێکی زەکەریا تامر

و/ عەبدوڵڵا مەحمود زەنگنە

هەموو بێدەنگن

زوهێر سەبری بە کچێکی جوان گەیشت دەتوت خونچە گوڵە بە پۆشاکێکی سەوزەوە، بە دەنگێکی لەرزۆك پێیوت خۆشم دەوێیت و ناتوانم لە تۆ زیاتر کەسی ترم خۆش بوێت. کچەکە پێیوت تەنها بایەخ بە دوارۆژی خۆی دەدات، لە ناکاو زللەیەك کێشرا بە ملیدا، ئاوڕی بەملاولای خۆیدا دایەوە و کەسی نەبینی.

زللەی دووهەمیشی کاتێك بەرکەوت کە بە دەوڵەمەندێکی وت تۆ مەزنترین کەسیت لەم وڵاتەدا و کەسی زللە وەشێنیشی نەبینی. کاتێکیش دەستی پیاوێکی ریشنی ریش بۆزی ماچکرد و داوای لێکرد دۆعای بۆ بکات، زللەی سێیەمی پێاکێشرا و زللە وەشێنی نەبینی. زوهێر سەبری رۆژ نەبوو

زللەی بەرنەکەوێت و هیچ کاتیش زللەوەشێنی نەدەبینی.. بە کەسیشی نەدەوت زللەی بەردەکەوێت نەبادا گاڵتە و مەزاقی پێبکەن و بە شێتی دانێن. بەڵام لەوە دڵنیا بوو کە خەڵکیش هەموو وەك ئەو زللەیان لێدەدرێت و هەموویشیان بێدەنگن.

لە چاوەڕوانیی ژنێکدا

فارس مواز بە بێ سەر لەدایکبوو، دایکی گریا، پزیشك لە ترساندا کەوتە هەنسکدان، باوکی لە شەرمەزاریدا خۆی نووساند بە دیوارەکەوە، نەخۆشەوانەکان لە قاوش و هۆڵەکانی نەخۆشخانەکەدا خۆیان شاردەوە و بڵاوبوونەوە. وەك پزیشکەکان پێشبینیی مردنیان کردبوو، فارس نەمرد، بەڵکو زۆریش ژیا، بەڵام کوێر و کەڕ و لاڵ و بێ پرتەوبۆڵە و ئیشکردن. خەڵکی ئیرەییان پێدەبرد و دەیانوت نەك زیان بەڵکو قازانجیشی کردووە. فارس هەمیشە لە چاوەڕوانیی لەدایکبوونی ژنێکی وەك خۆیدابوو، تا پێکبگەن و جۆرێکی نوێ لە مرۆڤ بەرهەم بێنن، بەو هیوایەی زۆر لە چاوەڕوانییدا نەبێت.

بچووککردنەوەی یەکەم

عەبدوڵڵا سەپان پیاوێکی کەتەی شان و مل پان بوو، لەبەرئەوە دەستگیرکرا کە هەمووجارێ لە پشکی خۆی زیاتر هەوا هەڵدەمژێت..ئەویش نکووڵیی نەدەکرد و دانی بەوەدا نا کە هۆکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی سییەکانی گەورەن. هەرزوو خرایە نەخۆشخانە و دوای چەند هەفتەیەك بووە پیاوێکی کورتەباڵای سینە تەسك و سی بچکۆلە، کە رۆژانە لە پشکی خۆی زۆر کەمتر هەوا هەڵمژێت.

بە ناوی حکومەتەوە

رۆژنامەنووسێك بە شەقامەکاندا بۆ بابەتێك دەگەڕا بە کەڵکی ئەوەبێت لە رۆژنامەیەکی حکومیدا بڵاوی بکاتەوە. وای بەبیردا هات لە بارەی هەژاریەوە بنووسێت کە تەشەنەی سەندووە، بەڵام وەئاگا هاتەوە کە دەشێت کەسێکی رکابەری بەکاری بێنێت بۆ سەلماندنی ئەوەی کە دژی حکومەتە و حکومەت هۆکاری بەرزبوونەوەی رێژەی هەژاریە.

ویستی لە بارەی زۆر بوونی رێژەی تەڵاقەوە بنووسێت، هەرزوو ئەو بیرۆکەیەی لە مێشکی دەرکرد، نەبادا بەوە تاونباری بکەن کە خۆی بە شتە لاوەکیەکانەوە خەریك کردووە و دەربەستی دۆزە چارەنووس سازەکان نایەت. وای بە بیردا هات لە بارەی شیعری نوێوە بنووسێت، بەڵام کەوتە باوێشکدان و

لەوەدابوو بە دەم ڕێوە خەوی لێبکەوێت. ویستی لە بارەی کێشەی گواستنەوە و هاتوچۆوە بنووسێت، بەڵام وەك ڕێزێك بۆ ئەو ئۆتۆمبێلانەی حکومەت کە پابەندی یاساکانی هاتووچۆ نابن و فەوزا دەنێنەوە نەینووسی. نیازی بوو لە بارەی ئازادیەوە بنووسێت، بەڵام خێرا بڕیاری دا کە ئەوە پرسێکە شایستەی بایەخ پێدان نیە و پشتگوێیخست. کاتێك بە هۆی ڕۆیشتن و بیرکردنەوە لە شەقامەکاندا شەکەت و ماندوو بوو، بۆ پشوودان چووە باخێکی گشتی و لەسەر کورسیەك دانیشت، کورسیەکە بە بۆڵەیەکەوە پێیوت: هەستە، ئەزانی چەند قورسیت؟

ڕۆژنامەنووسەکە سەرسام بوو بە نامۆیی وتی: دنیایەکی سەیرە.. هاوڵاتی بێدەنگە و کورسی قسە دەکات!

کورسی: ئەڵێی بیرت چووە دنیا گۆڕاوە و ئەو زانستەی مرۆڤی گەیاندە بۆشایی ئاسمان دەتوانێت مرۆڤێکیش بکات بە کورسی.

ڕۆژنامەنووس: ناشێ بڵێیت کاتی خۆی مرۆڤ بوویت؟

کورسی: ئێستایش هەر مرۆڤ و فەرمانبەری حکومەتم و پابەندم بەو کارەی پێمسپێردراوە. پێموتراوە ببە بە کورسی و بووم بە کورسی. چەند ڕۆژێك پێشتر داوام لێکرا بۆ کۆکردنەوەی زانیاری لە بارەی ئەمنی خۆراکەوە خۆم بکەمە بەرخۆلە، زۆری نەمابوو سەربڕێم، ڕۆژێکی تریش خۆمکرد بە ڕۆژنامەنووس، هیچ نەما ڕەخنەی لێنەگرم، هەرکەس ڕەخنەکانمی پێ خۆشبوو نیەت خراپیی دەرکەوت و دەستگیرکرا.

ڕۆژنامەنووس: من ڕۆژنامەنووسم، کەواتە جیاوازیی من و تۆ چیە؟

کورسی: ئەگەر تۆیش لەم وڵاتەدا ڕۆژنامەنووس بیت، هیچ جیاوازیەکمان نیە.

باڵندەی سەوز

ئەبو حیانی تەوحیدی هەموو نووسراوەکانی سەر پەڕەکاغەزی سووتان و بەدەم هەڵکێشانی هەناسەی سەرفرازیەوە ڕوانیە خۆڵەمێشەکەی. هەستی بە برسێتی کرد، لەماڵەوە شتێکی نەدۆزیەوە بۆ خواردن بشێت، بە پشتی دەستی دەمی سڕی و سوپاسی خوای کرد. لەبەردەم ئاوێنەکەدا وەستا، خۆی بەدڵ نەبوو، خۆی کرد بە بەرخ، پشیلە، گورگ، باڵندەیەکی سەوز و لە پەنجەرە کراوەکەوە دای لە شەقەی باڵ، بەسەر خانووەکاندا فڕی و لەسەر چڵی دارێك نیشتەوە. بە وردی دیقەتی پیاوێکی دەدا لە باخچەی کۆشکەکەیدا دانیشتبوو و خزمەتکار و پاسەوانەکان لە دەوری بوون، پیاوەکە ڕوانیە دەوروبەری خۆی و هەموو شتێکی جوان دەهاتە پێش چاو، گژوگیا سەوز، درختەکان سەوز و پڕ بەر، ئاسمان شین، خۆر گەش و ڕووناك، گوڵەکان جۆرەها شێوە و ڕەنگ، بۆیە بە دەنگێکی بەرز و خۆشگوزەران پرسیی:" کەس هەیە لەم دنیایەدا هێندەی من بەختەوەر بێت؟."

هەموو ئەوانەی لە دەوری بوون کەوتنە کێبەرکێی تەئکیدکردنەوە لەوەی کە ئەو: بەختەوەرترین، بەهێزترین، بەسۆزترین، دەوڵەمەندترین، دڵفراوانترین پیاوە لە جیهاندا. باڵندە سەوزەکە تووڕەبوو، بووە قەلەڕەشێك و هێندە قیڕانی پیاوەکەی بێزار کرد و ناچاریکرد فەرمان بە دەستوپێوەندەکانی بکات هەرچۆنێك بێت ئەو قەلەڕەشە لە باخچەکەی دەربکەن، ئەوانیش هەوڵی زۆریان دا و نەیانتوانی، لە شەرمەزاریدا سەریان نەوی کرد، قەلەڕەشەکەیش لەم دار دەچووە سەر ئەو دار و دەیقیڕان و دەیقیڕان. پیاوەکە ناچار بوو بە تووڕەیی باخەکەی جێبێڵێت. قەلەڕەشەکە خۆشحاڵ بوو، بەوپەڕی خێرایی فڕی و لە باخەکە دوور کەوتەوە و خۆی گەیاندە کوچە و کۆڵانەکان و بەسەر تەلێکی کارەباوە نیشتەوە، تەماشای ئەو منداڵانەی دەکرد کە بەخۆشی و تریقانەوەی پێکەنینەوە گەمەیان دەکرد، تووڕەییەکەی ڕەویەوە، بووە چۆلەکەیەکی بە جریوە، منداڵەکان ئاگایان لێی نەبوو و لە یاریی خۆیان نەکەوتن. چۆلەکەکە فڕی، لە میانەی فڕینیدا بینیی دوو سوپا لە شەڕ و کوشتاردان، بووە فڕۆکەیەکی جەنگی و هەردوو لای جەنگەکەی بۆمباران کرد و قڕی کردن. فڕۆکەکە لە مەیدانی جەنگ و تەرمی کوژراوان دوور کەوتەوە، بەسەر حەوشەی گەورەی زیندانێکدا فڕی کە بە دار و دۆنکی ئەشکەنجەی زیندانیان دەدرا، بینای زیندانەکەی بۆمباران و خاپوور کرد، زیندانیەکان هەر خێرا کەوتنە دروستکردنی بینای زیندانێکی نوێی دیوار و شوورا بەرز. فڕۆکەکە کەشتیەکی بینی دەریا تەیدەکات و سەرنشینانی پێیانوابوو لافاو و تۆفان زەوی نغرۆ دەکات، بووە کۆترێکی سپی و دوور لە کەشتیەکە فڕی و بە چڵێك زەیتوونی سەوزەوە گەڕایەوە، کە خوێن یان بۆیەی سووری لێدەچۆڕا.

مردنی قژی ڕەش

خۆری نیوەڕۆ سپی بەسەر گەڕەکی سەعدیدا دەدرەوشایەوە، مەلای مزگەوتەکەیش بە نوێژخوێنانی دەوت خوا

پیاو و ژن و منالّ و بالّندە و پشیلە و ماسی و هەوریـشی خولّقانـدووە، هـەر ئـەویش دەولّەمەند و هەژاری لە قوڕ دروستکردووە، نوێـژخوێنانیش سـەری رازیبوونیـان بـە قسەکانی بـۆ دەلەقانـد، ئـاخر روخـساری خۆیشیان لە خۆڵێك دەچوو قـەترە بـارانی بەسـەردا نـەبارییێت، خانووەکانیـان گـلّ و هەرکاتیش مردن دەیانخەنە ژێر گلّەوە.

کـە نوێــژی نێــوەڕۆ کــرا، پیــاوان بــە ملکەچــیەکی هێمنانـــە و خەمناکیــەکی چــێژدارەوە رۆیــشتن و زۆرینــەیان روویــان کـردە چـایخانەی گـەڕەگ. لـەوێ کەوتنـە قسەکردن لـە بـارەی رووداوەکـانی رۆژانی پێـشوو، واتـە ئـەو رۆژەی مـونزیری کـوڕی سـالم چـوو بـۆ بنکـەی پـۆلیس و بـە سـەربەرزیەوە رایگەیانـد کـە خوشـکەکەی کوشتووە، چونکە حەیاچوون لـە گـەڕەکی سەعدیدا تەنها خوێن دەیسرێتەوە.

فاتیمـەی میـوە کـە هـەموو دارێـك خـەونی پێوە دەبینی، فاتیمەی جوان و شـۆخە کـچ بـەوجۆرە مـرد. قـژە رەشـەکەی زۆر جـوان بـوو، دەتـوت ئـاوێکی رەشـە کـە ئەسـتێرە تیایدا نادرەوشێتەوە، دەتـوت خێمەیەکـە و دلّنیــایی بـــەو کەســـە دەبەخـــشێت راوەدوونراوە.

فاتمـە کـە منـالّ بـوو، بـاپیرەی زۆر حـەزی دەکرد قژی بۆ دابهێنێت، بەوپـەڕی خۆشـی و نەشـئەوە پرچـە رەشـەکەی بـۆ پـەرش دەکرد و دەیوت:" گەنجینەیە..گەنجینە."

ئـــەو رۆژەی فاتیمـــە بـــە هـــەنگاوی شـەرمنانەوە قـاوەی بـۆ میوانـەکان هێنـا، قژە رەشـەکەی سـەرنجی ژنـانی داواکـاری راکێــشا، دوای چــەند هەفتەیــەك ژنــان کەوتنــە هەلهەلــە لێــدان و فاتمــە بــووە خێزانـــی مـــستەفا، ئـــەو پیـــاوەی زەردەخەنـەی لـێ نـەبینراوە. مـستەفا، فاتمە و قژە رەشەکەی خۆشویست، بـەلاّم بەردەوام یەك خـەونی دەبینی کـە لـە ژێـر رەهێلّە بارانێکدا رادەکات بێئـەوەی دلّۆپـە ئاوێك تەڕی بکات.

مستەفا بـە فاتمـەی دەوت:" مـن پیـاوم و تۆیش ژن. دەبـێ ژن فەرمانبـەرداری پیـاو بێت. ژن بۆ خزمەتی پیاو دروستکراوە."

فاتمـەیش دەیـوت:" چـی ئەمرەکـــەی بەسەرچاو."

مستەفا زللەیەکی تێدەسرەواند:" کـە مـن قسەمکرد تۆ فزە ناکەیت."

فاتمـە دەگریـا، بـەلاّم وەك چـۆلەکەیەکی بـچکۆلەی سـەرەڕۆ وابـوو، بۆیـە زوو ژێـر دەبــووەوە، پێدەکــەنی و فرمێـسکەکانی دەسڕی، چاوەکانی دەنوقاند، لە خەیالّیدا بە نـازەوە پێیـدەوت:" خۆشـم دەوێیـت و دەمـرم گـەر جـێم بهێلّیـت". بـەلاّم فاتمـە نـەیتوانی رۆژێـك لـە رۆژان ئـەم ئاواتـەی بەدیبێنێت.

رۆژێك لە رۆژان مستەفا بە مۆنی و تووڕەیی خۆی دەکـات بـە چـایخانەی گەڕەکدا و بـە سالم دەلّێت:" لـەبری ئـەوەی وەك عەنتـەر لــە نێــو ئــەم پیاوانــەدا دانیــشیت، بــڕۆ خوشکەکەت بەرەوە."

مونزر سالم لە شەرمەزاریدا سەری شۆڕکرد، بە قایمی لێوی خـۆی گەست، هەسـتا و بـە گەڕەکدا کەوتە راکردن.

فاتمـە کـە براکـەی دەبینێـت چـەقۆی لـێ هەلّکێشاوە و رادەکـات، قیـژانی و هـەلاّت، کۆلاّن بە کۆلاّن، سەر و قـژ ئالّۆسـکاو، دەم بـە هـاوار و فیـزاح. بـەلاّم چـەقۆی براکـەی گەیـشتە گــەردنی و پیــاو و ژن و منــالّی گەڕەگ مات و ئەبلّەق و سست وەسـتابوون و تەماشایان دەکرد.

قـژی رەش بـەمجۆرە مـرد، بـەلاّم فاتمـە ئێستاش بـە کوچـە و کۆلاّنـەکانی گـەڕەکی سەعدیدا رادەکات و لـە دەرگاکـان دەدات و هانایان بۆ دەبات، بەلاّم هیچ دەرگایەکی لێ ناکرێتەوە، چەقۆیش بە خوێن سوور بوو.

سەرچاوە/ چەند سایتێکی ئینتەرنێت.

یا سوناری کاواباتا

بەندەر

و/ حسێن عەلی

بەدڵنیایەوە ئەم بەندەرە سەرنج ڕاکێشە ژنانی ماڵ و کیژانی بەڕێز بۆ هاوەڵی کردنی هەر میوانێکی نیشتەنی دێتە میوانخانەکە.. یەکێك لەو ژنانە بە درێژای شەو هەر لە هەڵسانیەوە کاتی بەیانی و نان خواردنی نیوەڕۆ و کاتی گەڕان و گەشت کردن لەگەڵی دەبێت. هەردووکیان وەك هاوسەری مانگی هەنگوینیان لێ دێت.

کاتێك پیاوەکە دەڵێت بۆ میوان خانەی سەرچاوە گەرمەکانی نزیك دەچێت و هاوەڵی دەکات، ژنەکە سەری لار دەکاتەوە، و بیر دەکاتەوە، کاتێکیش پێشنیار دەکات خانوویەك لەم شارە بەکرێ بگرێت، ئەگەر هاودەنگەکەی لە سەرەتای تەمەنیدا بیت دەگونجێ بە بەختیاریەوە وەڵام بداتەوە و دەڵێت: (لەبەرئەوەی ئەمە ماوەیەکی زۆر بەردەوام نابێت.. و لەبەرئەوەی ساڵێکی تەواو ناخایەنێ، یاخود نیوساڵیش، دەبمە هاوسەرت).

ئەو بەیانیە کاتێك هاوەڵەکەی بۆ ئامادە

کردنی جانتاکانی یارمەتی دەدا، بەخێرای و ئامادەبییەوە میوانەکە خۆی جانتاکانی بۆ کۆچ کردن لەسەر پشتی کەشتیەك ئامادە دەکرد، هاوەڵەکەی ووتی: (ئایا هەتا هەتایە نامەم بۆ نانووسی؟).

وەڵامی دایەوە: (چی؟ ئێستا؟)

وتی: (هیچی تیا نیە. هەموو ئەو کاتانەی لێرە بەسەرت برد لەگەڵتا بووم. وانیە؟ و من هیچ تاوان و خراپەیەکم نەکردووە و ئێستاش هاوسەرت نیم..)

وەڵامی دایەوە: (کەواتە ئابەم جۆرە! ئایا بەڕاستی کردارەکە وایە؟)

نامەیەکی نووسی کە دەیویست بۆ پیاوێکی بنێرێ، پیاوێك ڕوون و ئاشکرا هەر وەك خۆی لەمیوان خانەکە نیو مانگی تەواوی لەگەڵ بەسەر برد.

پرسیاری لێ کرد: (ئایا ڕۆژێك لە ڕۆژان کاتێك پیاوێك لەسەر پشی کەشتیەك جێت دێڵێ و لە هاوسەریت دەردەچێت نۆرەی منیش نایەت نامەیەکم بۆ بنێریت؟!)

(سەرچاوە)

کتێبی (الشاعر النمر) هیام عبدالحمید کردوویەتی بە عەرەبی.

ياسۆ ناری کاوا باتا

یەکەم ژاپۆنی بوو ساڵی ١٩٦٨ خەڵاتی نۆبڵی لە ئەدەبدا بەدەست هێنا. ساڵی ١٨٩٩ لە ئۆساکا، لەدایك بووە. بەهەڵمژینی گاز خۆی کوشت و جیهانی ئیمەی بەجێ هێشت. لە قۆناغێکی زووی تەمەنیدا زۆربەی ئەندامانی خێزانەکەی لەکیس چوو، ئەمەش شەقڵێکی قوڵی لەکارەکانیدا جێهێشت. ساڵی ١٩٢٤ز بە پسپۆڕی لە ئەدەبی کلاسیکیدا لە دانیشتگای تۆکیۆ دەرچوو. هاوبەشی دەرچوونی گەلێك گۆڤاری کرد، لەگەرمەی بەشداری کردنی لەوەی بەبزووتنەوەی هەست پێکراوی نوێ ناسرا ڕەخنە گران دانیان پیانا و، ستایشی خواستی کۆڕ و ئاهەنگی بێ وێنەیان کرد، بەشێوازێکی خەیاڵاوی هەستیار هاوبەشی لە دەوڵەمەند کردنی ئەدەبی ژاپۆنیدا کرد. گەلێك لە کارە ئەدەبیەکانی بۆ زمانی عەرەبی وەرگێڕدرا، عەبدالرزاق جەعفەر ڕۆمانی (نیمچە دوورگەی) بۆ وەرگێڕا. وە ماری گۆق ڕۆمانە کورتەکەی (شۆخە خەوتووەکان) وەباسم حەجار کۆمەڵەی (سەماکەری ئیبزۆ). وە لەگیفە الدلێمی (وڵاتی بەفر). سەرەڕای هەموو ئەمانە هێشتا زۆر لە داهێنانەکانی لای خوێنەری عەرەب نەناسراوە، لەوانە قۆناغی تەواوی سوریالی کە زۆر کەس لە بواری پێشکەوتنی داهێنانی دا تەنانەت بە بونیشی نازانن.

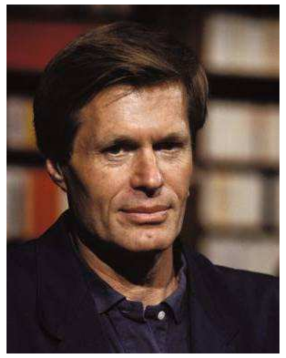

ژان ماری گۆستاو

هێی دز ژیانت کامەیە؟

و: بۆ فارسی: ئەسغەر نووری
و: لە فارسییەوە: هەرمان وەتمانی

– پێم بڵێ لە کوێوە دەستی پێکرد؟
نازانم، ئیتر نازانم، زۆری لێ لاداوە، ئیتر بیرەوەرییەکەم لەو کات نییە. من لە وڵاتی پورتەغاڵ لە دایک بووم، لە ئێریسیرا، ئەو کات گوندێکی بچووک بوو کە ڕاوچیانی ماسی لەوێ دەژیان، لە نزیکەی لیسبوون، سپی سپی، لە قەراغ زەریا، پاشان باوکم بە هۆی هێندێک کێشەی سیاسی ناچار بوو ئەوێ بەجێ بێڵێ و لەگەڵ دایکم و پوورم نیشتەجێی فەڕانسا بووین. من ئیتر باپیرم نەدیتەوە، بەڵام چاکم لە بیرە ڕاوچی ماسی بوو، چیرۆکی بۆ دەگوتم، ئیدی تازە بە زبانی پورتەغاڵی قسە ناکەم. وەکوو شاگرد بەنناییەک دەگەڵ باوکم کارم دەکرد، پاشان ئەو مرد و دایکم ناچار بوو کار بکا، من چوومە کۆمپانیایەک کە کاری نۆژەن کردنەوەی بینا کۆنەکانی دەکرد، هەموو شتێک باش بوو، ئەو کات وەکوو

هەموو کەس بووم، کارم هەبوو، ژیانی هاوبەشیم پێک هێنابوو، چەند هەڤاڵ و برادەرم هەبوو، لە بیری سبەی دا نەبووم، بیرم لە نەخۆشی و ڕووداو و بەسەرهاتەکان نەدەکردەوە. زۆرم کار دەکرد و پارە کەم بوو، تەنیا دەمزانی بەختەوەرم. پاشان فێری کاری ئەلکتریکی بووم، مەدارە ئەلکتریکییەکان و کەلوپەلی ناوماڵم چاک دەکردەوە و ڕۆشناییم هەڵداوەسی. سیم کێشیم دەکرد، ئەو کارەم زۆر پێ خۆش بوو، کارێکی باش بوو.

ئەوانەی دەیانلێم ئەوەندە دوورن کە جاری وایە لە خۆم دەپرسم ڕاستە؟ ئەو کات بە ڕاستی بەم چەشنە بووە؟ بڵێی ئەوانە خەیاڵێک نەبن کە ئەو کات بۆ خۆم ساز دەکرد؟ ئەو کات هەموو شتێک ئاوا ئاسایی بوو، شەوێ کاتژمێر حەوت دەگەڕامەوە ماڵێ کە دەرگام دەکردەوە هەوای گەرمی ماڵێ لە ناوچاوانی دەدام، قیژە و هەرای مناڵەکانم گوێ لێ دەبوو و دەنگی هاوسەرم کە دەهاتە لام و ماچی دەکردم. چوون ماندوو بووم، بەر لە خواردنی شیو لەسەر تەخت ڕادەکشام و چاوم لەو سێبەرانە دەکرد کە گڵۆپ لە بەری مێچی دەنەخشاند. بیرم لە هیچ نەدەکردەوە، ئەو کات داهاتوو نەبوو، هەروەتر ڕابردوو، تەنیا ئەوەندەم دەزانی بەختەوەرم.

– وە ئێستا؟
ئاخ، ئێستا هەموو شتێک گۆڕاوە، لێرەوە بە دوا سامناکە، ئەم گۆڕانە لە ناکاو بوو، کاتێک کە بە هۆی وەرشکست بوونی کۆمپانیا کارەکەم لە دەست دا دەیانگوت بەرپرسەکەی تا ملان چۆتە نێو قەرزەوە. هەموو شتێک ڕەهنی بوو. ئەو ڕۆژەی کە بەرپرسی کۆمپانیا هەڵات هەقدەستی سێ مانگمان پێ قەرزدار بوو. ڕۆژنامەکان سەبارەت بەم باسە لێدوانیان هەبوو، بەڵام تازە کەس نە ئەوی دیوە و نە ئێمەش پارەکەمان. بەم جۆرە هەموو هاتنەوە سەر سیفر. ئەوە لە چاڵێک دەچوو کە هەموو تێی کەوتین. هێندێک نازانم چییان لێ بەسەر هات، وا بزانم چوونە شوێنێکی تر کە ئاشنایان هەبوو و دەیانتوانی یارمەتییان بدەن. سەرەتا وام دەزانی هەموو شتێک جێبەجێ دەبێ، دیسان کارم بۆ پەیدا دەبێ، بەڵام هیچی بە هیچ نەبوو. خاوەن کۆمپانیایەکان تەنیا ئەو کەسانەی سەڵت بوون و خەڵکی هەندەران دایاندەمەزراند. لەبەر ئەوەی کە بە هاسانی دەیانتوانی لە دەستیان ڕابکەن، بۆ کارە ئەلکتریکەکانم جەوازی پیشەم نەبوو، ئاوا کەس کاری نەدەدامێ، چەند مانگان هەر ئاوا ڕۆیشت و من دەست بەتاڵ بووم. تێر کردنی زگ و دانی پارەی

خوێندنی کوڕەکانم دژوار بوو، ژنەکەم نەیدەتوانی کار بکا، حاڵی باش نەبوو، تەنانەت بۆ کڕینی دەوا و دەرمانیش پارەمان نەبوو. پاشان یەکێك لە هەڤاڵانم کە تازە زەماوەندی کردبوو کارەکەی بە قەرز دامێ و من سێ ماوەی مانگ چوومە بەلژیك و لە کورەخانە کارم کرد، سەخت بوو، بە تایبەت کە ناچار بووم تەنیا لە هۆتێل بمێنمەوە، بەڵام پارەیەکی چاکم وەچەنگ کەوت، بەو پارەیە توانیم ماشێنێك بکڕم، وانێت پێژۆیەك، ئێستاش ماومە. ئەو کات وام بیر دەکردەوە کە لەوانەیە بتوانم بە وانێتێك کەرەستەکانی بینا هەڵگرم یان سەوزی بفرۆشم. بەڵام بارودۆخ زۆر دژوارتر بوو، چوون هیچم بۆ نەمابۆوە. تەنانەت ئەو وامەی وەرم گرتبوو لە دەستم دا. خەریك بوو لە برسان دەمردین، وەها بوو کە بڕیارم دا. سەرەتا بە خۆم دەگوت ئەو دۆخە بەردەوام نابێ، تەنیا تا ئەو کاتەی کە بڕێکم پارە دێتە دەستی و کارێك پەیدا دەکەم. ئێستا سێ ساڵ تێپەڕ بووە، دەزانم کە تازە ئەو بارودۆخە ناگوڕدرێ. ئەگەر ژن و منداڵەکانم نەبوان لەوانە بوو بمتوانیبا بڕۆم، نازانم بۆ کوێ، کانادا، ئوستڕالیا، شوێنەکەی گرینگ نییە، تەنیا گۆڕینی شوێن، گۆڕینی ژیان...

ـ دەزانن؟

منداڵەکانم؟ نا، نا، هیچ نازانن، نابێ پێیان بڵێی، زۆر چکۆلەن، سەریان لەوە دەرناچێ کە باوکیان بۆتە دز، سەرەتا نەمدەویست بە خێزانم بڵێم. پێم گوت کە ئاخری کارێکم دیتەوە، نیگابانی شەو لە ئەنبارێکی کەرەستەی بینا. بەڵام تەواوەتی ئەو شتانەی دەمهێناوە دەیدیت، تەلەویزیۆنەکان، گۆشییەکانی تەلەیفوون، کەل و پەلی ناوماڵ، ئەو شتانەی بۆ ڕازاندنەوە و جوانکردن بە کار دەهاتن، قاب و قاچاغی زێو، چوون هەموویانم لە گاراژ ئەنبار دەکرد، ئاخرێکەی شکی کرد. هیچی نەگوت، بەڵام دەمدیت لە هێندێك شت دوو دڵ بوو. دەیتوانی بڵێ چی؟ گەیشتبووینە جێگایەك هیچمان بۆ فەوتان نەمابوو. یان دەبوو ئەوەی بکەین یان لە شەقام سواڵ... نا، هیچی نەوت. بەڵام ڕۆژێك کە سەرقاڵی بەتاڵ کردنی کەل و پەلی پشت ماشێن بووم و چاوەڕێی ئەو کابرایە بووم کە ماڵی دزێتی دەکڕێوە، هاتنە گاراژەوە، زۆر زوو ئەو کابرایەم دیتبۆوە، بیری لێ بکەوە، بێ ئەوەی خۆی لە مەترسی باوێ پارەیەکی زۆری لە تەنگەی باخەڵی نا. دوکانێکی کەل و پەلی کارەبا و ناوماڵی لە شاری هەبوو و دوکانێکی تری ئەنتیکە فرۆشی لە شوێنێکی تر، وا بزانم لە دەوروبەری

پاریس. هەموو شتێکی یەك لە دەی نرخەکەی دەکڕی، بۆ ئەنتیکەکەکان پارەیەکی زۆرتری دەدا، بەڵام هەموو شتێکیشی نەدەویست. دەیوت دەبێ ئەرزشی مەترسییەکەی هەبێ. ڕۆژێك سەعاتێکی پاندۆلی نەکڕی، سەعاتێکی پاندۆلی کۆن، وتی سێ چوار سەعاتی وەك وەی لە دنیادا هەیە و لەوانەیە ئاوا بە دندوکەوە بێ. سەعاتەکەم دا بە خێزانم، بەڵام حەزی لێ نەبوو، دڵنیام چەند ڕۆژ دوایە لە سەتڵی زبڵی هاویشت، لەوانەیە لە ترسان.

ئەرێ دەموت، ئەو ڕۆژە کە سەرقاڵی بەتاڵ کردنی پشتی وانێت بووم، گەیشتێ، چاوێکی لێ کردم، حەولی دا بزەی بێتێ بەڵام زۆر چاك هەستم بەوە کرد کە دڵ پەشۆکاوە، تەنیا گوتی، جوان لە یادمە، وتی: جێی مەترسی نییە؟ حەیا دایگرتم، پێم گوت نا و داوا لێکرد بڕوا، چوون کابرای کڕیار بە زووانە دەگەیشتێ و نەمدەویست بیبینێ.

نا، نامهەوێ منداڵەکانم ئەو شتانە بزانن، زۆر چکۆلەن، وا دەزانن وەکوو جاران کار دەکەم، پێم وتن شەوانە کار دەکەم و بۆیە دەبێ شەوانە بڕۆمە دەر و ڕۆژانەش تاوێك بنووم.

ـ حەزت لەو ژیانەیە؟

نا، هەرگیز سەرەتا حەزم لێی نەبوو، بەڵام ئێستا دەتوانم چ بکەم؟

ـ هەموو شەوێ دەچی دەرێ؟

شوێن دەزانێ، هێندێك کۆڵان هەن کە لە ماوەی هاویندا کەسیان لێ نییە، هێندێك شوێنی دیکە زستانان بەم جۆرەیە. جاری وایە ماوەیەکی زۆر وەدەر ناکەوم، دەبێ چاوەڕوان بم، چوون دەزانم ئەگەری قۆڵ بەست کرانم هەیە. بەڵام جاری وایە لە ماڵێ بۆ جل و بەرگ و دەرمان پێویستمان بە پارەیە، کرێ خانوو و پارەی کارەبا لە جێی خۆی. دەبێ لە ئاست کاروبارەکان وریا بم. وەشوێن مردووەکان دەکەوم.

ـ مردووەکان؟

بەڵێ، دەزانی کاتێك کە ڕۆژنامەکان دەخوێنێوە و دەبینی کەسێکی پارەدار مردووە، دەتوانی ڕۆژی بە خاك ئەسپاردنی بچی و سەرێك لە ماڵەکەی بدەی.

ـ زۆرتر ئاوا کار دەکەی؟

یاسایەکی تایبەتی نییە، هێندێك کار هەن کە بەس بە شەو جێ بە جێیان دەکەم، لە کووچە چەپەکەکان دا، چوون دەزانم ئاوا ئاسوودەترم، جاری وایە دەتوانم ئەو کارەی بە ڕۆژ جێ بە جێ بکەم، لای ئێوارەیەك، زۆرتر حەز ناکەم بە ڕۆژ کار بکەم، تا شەوێ چاوەڕوان دەبم، تەنانەت

بەرەبەیانی، دەزانی، نێوان کاتژمێر سێ و چوار باشترین کاتە، چوون ئیتر کەسێك لە شەقام نییە، تەنانەت پۆلیسەکانیش لەو سەعاتەدا خەوتوون، بەڵام ئەگەر کەسێك لەماڵەوە بێ هیچ کات ناچم.

ـ چۆن دەزانی کەسی لێ نییە؟

وەختێك عادەتت گرت ئەوە زۆر زوو بۆت ڕوون دەبێتەوە، لە تۆز و خۆڵی بەر دەرگا ڕا، گەڵاو وشك بووەکان و یان لە ڕۆژنامەکانی کە لە ناو مجری نامەکان دا هەڵچنراون.

ـ بە دەرگادا دەچێ ژوور؟

کاتێك ڕاحەت بێ ئەرێ، قفڵی دەشکێنم و یان کەلك لە شاکلیل وەردەگرم، ئەگەر نەکرا حەول دەدەم بە پەنجەرەدا بچم. هەمیشە دەستەوانەی تێدەکەم، بۆ ئەوەی جێ قامکم نەمێنێتەوە و برینداریش نەبم.

ـ ئاژیری خەتەر چی؟

ئەگەر لە جۆری دژوار بێ، بێ خیالی دەبم، بەڵام زۆرتر سادەن، زوو دەیانبینمەوە و سیمەکانیان هەڵدەپاچم.

ـ چیت پێ باشە هەڵیگری؟

کاتێك دەچییە ناو ماڵی کەسێکی نەناسراو دروست نازانی چیت وەچەنگ دەکەوێ، بەس دەبێ زوو عەمەل بکەی، بۆی هەیە کەسێك بەدوتەوە بێ، دەی هەرچی باش بێ و زوو بفرۆشرێ هەڵیدەگری، تەلەویزیوون، زەبت، کەل و پەل و قاب و قاچاغی زێو، شتی جوان، گوڵدان و پەیکەرەکان بەو مەرجەی زۆر دەست و باڵی پیاو نەگرن.

ـ زێڕ و گەوهەر؟

نا، زۆر کەمتر، دوای ئەوەش خەڵك کاتێك وەدەر دەکەون زێڕ و گەوهەرەکانیان بەجێ ناهێڵن. سەیرە ئەوەیە شوشەی خواردنەوەش چاك دەفرۆشرێ. خەڵك زۆر سرنج نادەنە ژێرخانی ماڵەکانیان، قفڵی پاراستن لێنادەن و زۆریان ئاگا لەوە نییە کە چ دێتە پێش. دەبێ زوو هەموو شتێکی بار بکەی و تێقولێنی، چاکە ماشێنم هەیە، بێ وی ناتوانم ئەو کارە بکەم. دەبوو چووبامە نێو گرووپێکەوە و بووبامە گانگەستەرێکی باش. حەزم لەوە نییە، پێم وایە ئەوان ئەو کارەی بۆیە دەکەن وەڕەز نەبن، دەنا نیازیان چییە؟!. دەیانەوێ دەوڵەمەند بن. دزی گەورە گەورە دەکەن، کەچی من ئەو کارەی بۆیە دەکەم لە برسان نەمرم. بۆ وەی ژن و منداڵەکانم شتێکیان هەبێ بیخۆن، جل و بەرگیان هەبێ، بۆ وەی منداڵەکانم بتوانن بخوێنن و کارێکی باشیان وەچەنگ کەوێ. هەر سپەی کارێکی پەیدا کەم تازە دزی ناکەم. دیسان دەتوانم شەوانە ئاسوودە بێمەوە ماڵی و بەر لە خواردنی شیو لەسەر

تەخت ڕاکشێم و بڕوانمە سێبەرە نەخشاوەکانی بەری میچی. بێ ئەوەی بیری شتێك بکەمەوە، بێ ئەوەی بیری داهاتوو بکەمەوە، بێ ئەوەی لە شتێ بترسێم...

وا هەست دەکەم بۆشاییەکی گەورە کەوتۆتە ژیانم، لە پشت ئەوەش هیچ شتێك نییە، وەکوو دێکۆڕێك، خانوویەکان، خەڵك، ماشێنەکان، وا هەست دەکەم هەمووی دەسکردین، وا هەست دەکەم ڕۆژێك پێم دەڵێن ئەوانە هەر هەمووی گاڵتە و قمارە و هی کەس نین... بۆ وەی بیر لەو شتانە نەکەمەوە دوا نیوەڕۆ دەچمە شەقام و هەروا دەڕۆم، ڕێ دەپێوم، ڕی دەپێوم، لە کاتی گەرما، لە ژێر باران، هەست بە نامۆیی دەکەم، دەڵێی هەر ئێستا بە شەمەندەفەر گەیشتوومێ و کەس لە شاری دا ناناسم، کەس.

ـ ئەی هەڤاڵ و برادەرەکانت؟

ئای، برادەرەکانم، کاتێك کە گرفتێکت هەیە و برادەرەکانت دەزانن کارەکەت لە کیس چووە و ئیتر پارەیەکت بۆ نەماوە سەرەتا زۆر دڵسۆزن، بەڵام دوایە دەترسن بچی پارەیان لێ وەربگری، ئەو کاتە کە... دەی خۆ تۆ زۆر گوێ نادەیەی و ڕۆژێك دەبینی کە کەست بە بەرەوە نەماوە، تازە کەس ناناسی، دەڵێی بە ڕاستی بێگانەیەکی و تازە لە شەمەندەفەر هاتوویە خوار.

ــ پێت وایە بارودۆخەکە وەك جارانی لێبێتەوە؟

نازانم... جاری وایە هەست دەکەم ئەو ناخۆشییانە تەواو دەبن و من دیسان لە بەننایی یان ئەلکتریکی دا کار دەکەمەوە، گشت ئەو کارانەی ئەو کات دەمکردن... بەڵام جاری واشە بە خۆم دەڵێم ئەو حالە قەت قەت ناگۆڕێ. چوون ساماندارەکان خۆ دە چارەڕەشان ناگەینن، گاڵتەیان پێ دەکەن، سامانەکانیان بۆ خۆیان هەڵدەگرن و لە خانووبەرە گەورەکانیان دا قەپاتیان دەکەن، ئەتۆش بۆ وەی شتێکت هەبێ، بۆ پارۆ نانێك، دەبێ بچێ ناو ماڵەکانیان و بۆخۆت هەڵی گری.

ــ کە بیر لەوە دەکەیەوە بوویتە دز چ هەستێکت هەیە؟

دەترسم، دلە خورپە دامدەگرێ، ئەو فکرە دەمکوژێ، جاری وایە شەوانە وەختی شیو دەگەڕێمەوە ماڵێ و ئیتر وەك ئەو وەختانە نییە. شیو تەنیا چەند ساندەویچی ساردە کە دەگەڵێ تماشا کردنی تەلەویزیون دەیخۆم، منداڵەکان دەنگیان لێ دەر نایە، خێزانم چاوم لێ دەکا بەڵام ئەویش هیچ ناڵێ، دیارە زۆر ماندوویە، لە چاوە خۆڵەمێشی و غەماوییەکانێوە دیارە. وەبیر ئەو شتەی دێمەوە یەکەم جار پێی وتم، کاتێك پرسی جێی مەترسی نییە؟ پێم

وت نا. بەڵام ئەوە ڕاست نەبوو. چوون باش دەزانم ڕۆژێك، ڕۆژێکی شووم، گرفتێك دێتـە ئـاراوە. پێـشتر سـێ چـوار بـار هێنـدەی نەمابوو بگیرێم، تەقەیان لێ کردم. سەرتاپا ڕەشم پۆشی بوو بە دەستەوانە و دەمامکی ڕەشـەوە، نـەیانتوانی لـێم دەن، چـوون لـە تاریکی دا نەیانـدەدیتم. بـەڵام ئـاخری هـەر لـێم دەدەن، دڵنیـام، لەوانەیـە ئـەم شـەو، لەوانەیــە ســبەی شــەو، کــێ چــووزانێ؟ لەوانەیە پۆلیسەکان قۆڵبەستم کەن و چەند ساڵ لە گرتووخانەدا بم. لەوانەشە کاتێك کە تەقـەم لـێ دەکـەن نـەتوانم زوو هـەڵێم و بکوژرێم، مەرگ، بیر لە ژنەکەم دەکەمـەوە. لـە فکـری خـۆم دا نـیم، مـن هیـچم نـاوێ، گرینگ نیم، بیر لەوی دەکەمەوە و هـەروەتر منداڵـەکانم چـییان لـێ بەسـەر دێـت؟ لـەم دنیایەدا کێ بیریان لێ دەکاتەوە؟ کاتێك لە ئێریسیرا دەژیام بابە گەورەم زۆری ئاگا لـە مـن بـوو. ئـەو شـێعرەی کـە زۆر جـار بـۆی دەخوێندمەوە ئێستاش لە بیرمـە، لـە خـۆم دەپرسم بۆچی ئەوەیان زیاتر لـەوانی دیکـە لـە یـادم مـاوە، لەوانەیـە چـارەنووس وای دانابێ، برێك پورتەغاڵی دەزانی؟ ئـاوا بـوو، گوێ بدەیە:

...

هێی دز! هێی دز!
ژیانت کامەیە؟
خواردن و خواردنەوە
خولانەوە لە شەقام،
نیوە شەو بوو، کە دز هات
سێ جار لێی دا
لە دەرگای ناوەندی.

ژێدەر: La ronde et autre faits divers, Gallimard,١٩٨٢

ماریۆ بارگاس یوسا

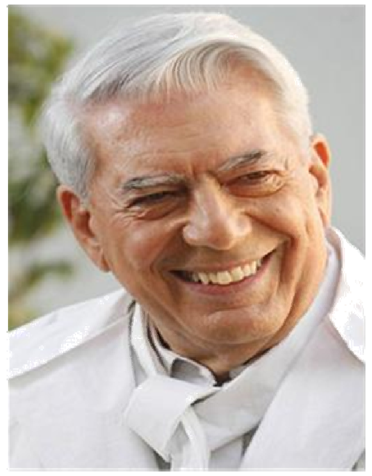

و: لەفارسییەوە : سەرکەوت نەجاتی

هاوتەمەنی ژولیەت شێکسپییەرە، چاردە ساڵێتی، بەسەرەهاتی لە چەشنی ئەو دڵتەزێن و ڕۆمانتیکە. دەڵالە. بە تایبەت کە دەڕوانێ لاجامەی. دەموچاوی درێژ و جوانی بە کوڵمەی قەتیس و چاوی گەورە و تا ڕادەیەك بادامی نیشاندەری ڕەچەڵەكێكی دوورە لە ڕۆژهەڵات. دەمی نیوە تاکە، دەڵێی بە ددانە چەرمو و ساغەکانی دنیای دەكێشێتە پەلاماری بەرخۆدانی. ددانەکانی کە هێندێك بەرجەستەن لێوی سەرووی لە چەشنی خنجکەی خونچە گوڵێك هەڵكێشاوەتە سەر. پرچی زێدە ڕەشی کە لە تەوقەسەری بە دوو لادا کراوەیە وەك چوارلۆی بووك، تۆپەڵی ڕووی گرتووە و لە پشتە سەری بۆتە پرچێكی هۆنراوە کە دەگاتە سێوەنگی و لە ناوقەدی خول دەخواتەوە. بێ دەنگ و حەرەکەیە، لە کەسایەتییەك دەچێ لە شانۆیەکانی ژاپۆن دا، کراسێكی نەرمونیانی لە پەشمی "ئالپاکا" لەبەردا. ناوی "خوانیتا"یە. پتر لە چوارسەد ساڵ لەمەو بەر لە دایك

بووە، لە شوێنێك بە ناوی ئاند، ئێستا لە سندووقێكی شوشەیی لە سەرمای نەود دەرجەی ژێر خاڵدا دوور لە وەزەنگی مرۆڤ و ڕزان بەسەر دەبات.

من لە مومیاییەکان بێزارم، هەر جارە کە بەکیانم لە مۆزەخانە، گۆرە کەوناراکان یان لە کلکسیونە تایبەتییەکان بینیوە هێڵنجم داوە، ئەو هەست و سۆزەی کاپۆلە کون کونەکان و بۆشی قاپیلکە چاوەکان و ئێسکە پروسکاوییەکان کە نیشانگەری شارستانییەتەکانی ڕابردوویە، لە زۆرینەی خەڵك (و نە تەنیا کەوناراکان)دا بەدی دێنێ، هیچ کات لە منی دا بەدی نەهێناوە. ئەو مومیاییانە دەبنە هۆكارێك بۆ بیر کردنەوەم کە چ سامناك دەبین گەر ڕازی نەبین بە سووتانی لەشمان.

هۆی ڕەزامەندیم لە دیداری "خوانیتا" کە مۆزەخانە گچکەکەی زانستگای کاتۆلیکی ئارکیپا تایبەت بەوی ساز کردووە، حەزی هەڤاڵی نیگارکێشم "فێرناندۆد سیزێتسلۆ" بوو کە شەیدای مێژووی بەر لە "کۆلۆمب"ە، شکم لەوەدا نەبوو کە تماشای کەلەستەی ئەو منالە لەمێژینەیە حاڵم تێك دەدا، بەڵام لە هەڵەدا بووم، هەر کە چاوم پێی کەوت ڕاچڵەکیم و شێتی جوانی بووم. لەبەر قسە و باسی دراوسێیان نەبوایە ئەو کەنیشکەم دەدزی و دەمبردەوە ماڵێ و دەمکردە دۆس و هاوبەشی ژیانم.

بەسەرەاتی خوانیتا ئەوەندە سەیر و سەمەرەیە کە لە ڕووخسار و ڕواڵەتی دا بەیان ناکرێ، ڕواڵەتێك کە هەم دەتوانێ هی کەنیزێکی گوێڕایەڵ بێ و هەم دەتوانێ هی شاژنێکی بەدەعیە و لاسار.

ڕۆژی ١٨ی سێپتامبەری ١٩٩٥ یوەان ڕاینەاردی شوێنەوارناس هاوڕێی ڕێنمایەکی ئاندی "میگێل ساراتە" سەرقاڵی بڕینی لوتکەی ئاگرپژێنی ئامپاتو (بە بەرزایی ٢٠٧٠٢) هەڵکەوتوو لە باشووری پێرۆ بوون. ئەوان وەشوێن ئاسەواری بەرلەمێژوو نەکەوتبوون، دەیانویست لە نزیکەوە چاوێك لە گڕکانی پەنایان، لوتکەی بەفرینی سابانگایا بکەن کە هاوکات بازرەقەی دەکرد. تۆپەڵێکی تۆزاویی بە تین دەڕژایە سەر ئامپاتو و بەفرەکانی سەر لوتکەی دەکردە ئاو. ڕاینەارد و ساراتە ئیتر گەیشتبوونە نزیك دوند. لە ناکاو ساراتە چاوی بە زراقێکی ڕەنگین کەوت لە ناو بەفرەکانی لوتکە. ئەوە پەڕی کڵاو یان سەربەندی ئینکا بوو. پاش کەمێك لێکۆڵینەوە شتی زۆرتریان دۆزیوە، کفنێکی چەن قەد کە بە هۆی سووانی سەهۆڵی دوند لە ژێر سەهۆڵەکە وەدیار کەوتبوو و دووسەد میتر دوورتر لەو شوێنەی لێی نێژرابوو خزیبووە خوارەوە. ئەم داکەوتنە خەساری نەگەیاندبووە خوانیتا. تەنیا پۆشەنی ڕووی دڕاندبوو. یوەان ڕاینەارد لە ماوەی بیست و سێ ساڵ شاخەوانی ـ هەشت ساڵ لە هیمالیا، پازدە ساڵ لە کێوەکانی ئاند ـ هەرگیز وەها هەست و ئیحساسێك

دابنەگرتبوو کە ئەوێ ڕۆژێ سەر لە بەیانی لە بەرزایی ٢٠٧٠٢ میتری ڕووکەشی زەریا، لە ژێر خۆری بەتین کاتێک کە ئەم کەنیشکەی ئینکای لە باوەش کرد. یوەان ئەو گرینگۆ خۆشەویستە، بە ئاو و تاوی شوێنەوارناسان، کە - بۆ یەکەم جار لە ژیانم دا — تێگەیشتبووم، گشت باسەکەی گێڕایەوە.

ئەوان دەیانزانی کە بێتوو خوانیتای لەوێ بەجێ بێڵن و بۆ یارمەتی خوازتن بڕۆنە خوارێ یان چەتەی گۆڕە مێژووییەکان دەگەنە سەری یان لافاو دەگەڵ خۆی دەبیات، هەر بۆیە بڕیاریان دا کە لەگەڵ خۆیان بیبەن. ڕاپۆرتی سێ ڕۆژ هاتنە خوار لە ئامپاتو و هەڵگرتنی خوانیتا (بوخچەیەکی چل کیلۆیی کە لە تێلەکەی شوێنەوارناس بەسترابۆوە) هێندە وروژێنەرە کە فیلمێکی باشی لێ دەردێ و دڵنیام کە درەنگ یا زوو فیلمێکی لێ ساز دەکرێ.

ئەمڕۆ کە نزیک دوو ساڵ لەم ڕووداوە تێپەڕ دەبێ خوانیتای خۆشەویست لە جیهان دا ناسراوە. لە ژێر چاوەدێری کۆمەڵگای جوگرافیای نەتەوەیی سەفەری ولاتە یەکگرتووەکانی کردووە و لەوێ نزیک دووسەد و پەنجا هەزار کەس، لەوان سەرۆک کۆمار کلینتۆن بە دیتنی هاتوون.

نەشتەرگەرێکی بە ناوبانگی ددان نووسی: بریا کچانی ئەمریکایی ددانی چەرموو، ساغ و بێ عەیبیان وەک ئەو لاوە پێرۆییە هەبوایە.

لە زانستگای جان هاپکینێز بە پێشکەوتووترین دەزگاکان لێکۆڵینەوەیان لەسەر خوانیتا بە ئەنجام گەیاند و ئەم کەنیشکە پاش ئەم هەمووە تاقیکردنەوە و توێژینەوە و بە تێڕامانی کۆمەڵێک پسپۆڕ و ماکینەچی گەڕایەوە ئارکیپا و تابووتی کامپیۆتێری خۆی. ئەم تاقیکردنەوانە بەسەرهاتی ئەوی بە سرنجێک کە شیاوی داستانە زانستییەکانە بێ ساز دا.

ئەو کەنیشکە بۆ ئاپۆی — وشەیەکی ئینکایی بە مانای خوا - ئامپاتو لە لوتکەی ئەم کێوە قوربانی کرا تا ڕک و تووڕەیەیی ئەو خوایە دامرکێنێ و بەهەرە و خۆشی بۆ هێڤری ناوچەکە دابین بکا. دروست شەش سەعات بەر لە مردن قاپێکیان ئاشی سەوزی دایە بیخوا. گشت ماددەکانی بە کارهاتوو لەم خۆراکەدا لە لایەن گرۆپێک لە زیندەوەرناسەکان دیاری کراوە. نە ملیان بڕیوە و نە خنکاندوویانە. مردنی ئەو لە ئاکامی وێکەوتنی زەربەیەکی ورد لە شەقەی ڕاستی سەری بووە. زەربەکە هێندە بە وردی و شارەزایانە لێدراوە کە لەوانەیە ئەم کەنیشکە هەر ئێشیشی پێ نەگەیشتبێ، دکتۆر خۆسە ئانتێنیۆ شاوێز ئەوەی بە من دەڵێ، ئەو هاوکاری ڕاینەارد بووە لە سەفەرە تازەکانیدا هەر بۆ ئەو ناوچەیە، ئەوان گۆڕی دوو منداڵیان دۆزیوەتەوە کە قوربانی کراون تا تەما و زێدەخوازی ئاپۆکانی کوێستان دامرکێنن.

لەوانەیە کاتێک کە خوانیتا بۆ قوربانی کران هەڵبژێردراوە بە شکۆیەکی تەواو لە سەرانسەری ناوچەی ئاند گێڕابێیان هەروەها بردبێیانە کۆسکۆ و بە ئیمپراتۆری ئینیکایان ناساندبێ — بەر لەوەی پێشاپێشی کۆمەڵی ئاوازەخوان و یاماکانی نوقمی زێڕ و ژەنیاران و سەماکەران و و سەدان نزاکەر بگەنە دۆڵی کۆلا و لە داوێنی سەرەولێژی ڕژدی ئامپاتو تا لێواری ئاگرپەژێن وەسەر کەون و لاق لەسەر سەکۆی قوربانگا دابنێن. ئاخۆ خوانیتا لە دوا هەناسەدا تووشی ترس و دڵەڕاوکێ بووە؟ ئەگەر ئەو حوزم و سەنگینیەی لە ڕووخساری ناسکی دا دەیبینین بە شایەت بگرین و لەو شکۆمەندی و غرووەرەی بینەران لە ڕووخساری دا بەدی دەکەن بدوێین، ولام نەرێنییە. لەوانەیە بتوانین بڵێین کە ئەو بێ هیچ بەرخۆدانێک خۆی بە دەستی چارەنووس ئەسپاردووە و لەوانەشە دڵشاد بێ لەو کۆرە کورت و توندوتیژاوییە کە دەیکردە ئیلاهەیەک و یەک ڕاست دەیبردە دنیای خودایانی ئاند و لە کراسێکی بەشکۆدا بە خاکیان دەسپارد، سەری لە ژێر کۆلکەزێڕینەی پەرە چنراوەکان و تەرمی لە سێ قەد پارچەی نەرم و نیان لە پەشمی ئالپاکا و قاچەکانی لە سەندەڵی ناسکی چەرم داپۆشراوە.

گۆڵ بەرۆکی زێوین، قاب و قاچاغی کەندەکاری کراو و دەوری گوڵە پێغەمبەرە، یامایەکی کانزایی بچووک، کاسەیەک چیچا (مەشرووبێکی ئەلکۆلی کە لە ترشاندنی گوڵە پێغەمبەرە دروست دەکرێ) و هێندێک کەل و پەلی ناو ماڵ یان موقەددەس _ کە هەر هەموویان ساغ ماونەوە - لەو خەوەدا کە چەند سەدەی خایاندووە لە لێواری ئاگرپەژێن هاوڕێی ئەو بوون، تا ئەو کات کە لەپڕتاو تینێک سەهۆڵەکانی دوندی ئامپاتۆی کە وەک دیوارێک نیگابانی خەوی قورسی بوون تواندەوە و ئەوی گەیاندە باوەشی ڕاینەارد و ساراتە.

ئێستا ئەو لێرەیە، لە خانووبەرەیەکی بچووک کە هی چینی مام ناوەندیە، لە شارێکی بێ دەنگ کە شوێنی لە دایک بوونمە و لێرە ژیانێکی تازەی دەست پێ کردووە کە لەوانەیە پێنسەد ساڵی تر درێژەی هەبێ. ئەو لە تابووتە کامپیوتێرییەکەی خۆی دا کە بە سەرمای قوتبی پارێزراوە شایەدێکە لەسەر گەورەیی و شکۆی ڕێوڕەسم و باوەڕە پڕنهێنییەکانی شارستانییەتە ون بووەکان، یان بۆ ئەو شێوازە توندوتیژانەی کە مرۆڤی نەزان بۆ دوورن کردنەوەی ترس هەڵیان دەبژارد و ئێستاش هەر هەڵی دەبژێرن .

ژێدەر: گۆڤاری "بخارا" ژمارە ٣٨

وەرگێڕ بۆ سەر فارسی: عەبدوللا کەوسەری

ئەنتوان چیخۆف

بوودەڵە

و: مەحمودی عومەر باوزی- رانیە

چەند رۆژێ لەمەوبەر،خاتو یولیاڤاسیلینی یونای، مامۆستای تایبەتی منداڵەکانم بانگ کردە نووسینگەکەم. بڕیار بوو کە پارەی قەرار و بڕیارەکەمی بدەمێ، گوتم:

– یولیاڤاسیلینی یونا، فەرموو دانیشە ! باحیسابی ئەو ماوەیەی کارکردنەکەتان بکەین، لەوانەیە پێویستیت بە پارە بێت، بەڵام خۆماشەڵڵا هێندە بە شەرمو ئابڕومەندیت کە لە ڕووت نایەت هەر باسیشی بکەی.... باشە... ئێمە مانگی لە سەر سی رۆبڵ رێککەوتبووین.

– نەخێر چل رۆبڵ.

– نەخێر، لەسەر سی رۆبڵ ڕێککەوتین.... من لای خۆم یادداشتم کردووە... هەمیشەش مانگانە هەرسی رۆبڵم داوە بە مامۆستا تایبەتیەکانی منداڵەکانم... زۆرباشە... دوومانگە کاردەکەیت.

– دوومانگ و پێنج ڕۆژە.

– رێك دوو مانگ.....یاداشتم کردووە.... بەوپێیە سەرجەمی پارەکەی ئێوە دەکاتە شەست رۆبڵ..... نۆ رۆژی لێدادەشکێنین لەبەر پشووی یەك شەممان.... تۆ کەرۆژانی یەك شەممە، خۆت بەکولیاوە خەریك نەدەکرد و جگە لە پیاسەو سوڕانەوە کارێکی دیکەت نەبووە... وە سێ رۆژیش پشوی جەژن.

لە پڕ رەنگ و روی یولیاڤاسیلینی سوور هەڵگەڕا. دەستی بۆ یەخەی کراسەکەی برد و چەندجارێك رایوەشاند بەڵام.... بەڵام کەم و زۆر ورتەی لەدەم نەهاتەدەر.

– بەڵێ سێ رۆژیش پشوی جەژن، کەواتە دوانزە رۆژی لێدادەشکێنرێ، چوار رۆژیش کولیا، نەخۆش بوو خەوێنرا... کە لەوچوار رۆژەدا تەنها کارت لەگەڵ واریا کردووە... سێ رۆژیش بەئازاری ددانەوە گیرۆدە بوویت و مۆڵەتت لە خێزانەکەم وەرگرتبوو، نیو رۆژ واتا تەنها دوای نیوەڕۆیان هاتویە لایان..... دوانزەو حەوت دەکاتە نۆزدە رۆژ..... شەست نۆزدەی لێبڕوا، باقی چلویەك رۆبڵ دەمێنێتەوە... وایە..... راستە ؟

چاوەکانی یولیاڤاسیلینی سوور هەڵگەڕان و وەك گۆم داوەستان، چەناگەی لەرزی، لەدۆخێکی توڕەییدا کۆکەیەکی کرد و تفی قوتدا.

بەڵام، بەڵام کەم و زۆر هیچی نەگوت.

– سەرەڕای ئەمە، لەشەوی سەری ساڵدا، فنجانێکی چا خواردنەوە بە ژێرپیاڵەوە لەدەستت کەوتە خوارەوە و وردو خاش بوو.... کەواتا دوو رۆبڵی دیکەی لێکەمدەکەینەوە بۆ نرخی فنجانەکە.... دیارە فنجانەکەمان زۆر لەوە زیاتری دێنا – یادگاری خێزانەکەمان بوو. بەڵام.... قەیناکا : وەك دەڵێن کە سەرنقوم بوو لەئاودا لوێچێك بێت یان دەریایەك هەر وەك یەکە..... با لەوانە گەڕێین. رۆژێ بەهۆی بێئاگایی تۆوە کولیا وەدارێك هەڵگەڕاو چاکەتەکەی دڕا..... ئەمەش دە رۆبڵی دیکە.... دووبارە بەهۆی کەمتەرخەمی تۆوە، قەرەواشە کۆنەکەمان پێڵاوەکانی واریای دزی.... تۆ دەبوو ئاگات لەهەموو شتێك هەبوایە و هەر لەبەر ئەوشتانەیە کە موچە وەردەگری. قەیناکا... پێنج رۆبڵی دیکەی لێدادەشکێنین. لەرۆژی ١٠ ی ژانویە بڕی دە رۆبڵم دایتێ.

بە پسکە پسك گوتی :

!.......... من هیچ برە پارەیەکم لەتۆ وەرنەگرتووە.

!.......... من کەلەخۆمەوە شت یاداشت

ناکەم.

!.......... زۆرباشە...... دەبێ

– ٤١ کەم ٢٧ دەمێنێتەوە (١٤)

لەوکاتــەوە هــەردوو چــاوی یولیاڤاســیلینی یونای پڕبوون لــە فرمێسک، دڵۆپــە ئارەقی زل زل لوتــە درێــژ و جوانەکــەی داپۆشــی، کیژۆڵــەی بێنــەوا بــەدەنگێکی لەرزۆکــەوە گوتی :

– من تەنیا یەك جار ئەویش لە خانمەکەتان پــارەم وەرگرتــووە...... تــەنها ئــەوە..... پارەی دیکەم وەرنەگرتووە.

– بەراســت وادەڵێــی ؟......دەبینــی ؟ ئەوەم یاداشت نەکردبوو، کەواتا ١٤ کــەم ٣ دەمێنێتەوە ١١......

– بفــەرموو ئــەوەش ١١ رۆبڵەکــەی داوای دەکەیت.

ئەمــە ســێ رۆبــڵ، ئەمــەش دووســێ رۆبڵی دیکــە و ئەمــەش دوویــەك رۆبڵــی تــر..... سەرجەم ١١ رۆبڵ، فەرموو.

پێنج پارەی سێ رۆبڵی و یەك رۆبڵم نایە مــستێ و پارەکــانی وەرگــرت، بەدەســتی لەرزۆکـــەوە خـــستییە نـــاو گیرفـــانی کراسەکەیەوە و لەژێر لێوانەوە گوتی :

– سوپاس.

لەشوێنی خـۆم هەسـتام و دەسـتم کـرد بـە پیاسەکردن سەرتاسەری وجودم پڕبیبـوو لـە رق و تورەیی. پرسیم

– (سوپاس) سەبارەت بەچی ؟

– سەبارەت بەپارەکە ؟

!! – ئاخر مـن کـولاوم ناوەتـە سـەرت ! شەیتان بەنەعلـەت بێـت تـاڵانم کردوویـت! بەئاشکرا دزیم لێکردوویت! سوپاس لەپای چی؟

– پێــشتریش، لەهەرشــوێنێك کــە کــارم کــردووە بەهـــەمان شـــێوە کێـــشەیان بۆناومەتەوە.

– کێشەیان بۆدروست کردووی؟ جێگــەی سەرســوڕمان نییــە !ســەیرکە، تائێــستا گاڵتــەم لەگــەڵ دەکــردی و دەمەویــست وانەیەکی تاڵت دابدەم.

هەشـــتا رۆبـــڵ کـــەمافی خۆتـــە پێتـــدەدەم...... هـــەمووی لـــەناو ئـــەو زەرفەدایە کە دەیبینی! بـەڵام حـەیف و داخ نییە مرۆڤ هێندە دەست و پێ سپیلکە بێـت؟ بۆچـی نـاڕەزایی دەرنـابری؟ بـۆ بێـدەنگ دەبـی؟ لـەدونیای ئێمـەدا مـرۆڤ چۆن دەشێ لـەزمانی توندوتیـژی شـارەزا نـەبێ، چـۆن دەکـرێ تـا ئەوئەندازەیـە بودەڵە بێ ؟

!!! بزەیـەکی تـاڵی بـۆکرد. لـە رەنـگ و رویدا خوێندمەوە کە دەڵێ :

– بەڵێ لەوانەیە.

بەهۆکاری ئـەو دەرسـەتاڵەی دام دا، داوای پــۆزش و لێبــوردنم لێکــرد و ســەرەڕای

سەرســوڕمانی زۆری، ٨٠ رۆبڵەکــەی مــافی خۆیم پێدا.

بەشــەرم و حــەیاوە، سوپاســی کــردم و لەدەرگایەکە چۆ دەرەوە......

لەدواوە لێـی ورد بوومـەوە و لەبەرخۆمـەوە بیرم کردەوە :

((لــەدونیای ئێمــەدا زۆرداری وبــەهێزبوون چەندە ئاسانە)).

چیرۆك

رۆخی پاییزێک

ن/ بیوباروخا
و:سالار اسماعیل سمین

له كۆتایی هەموو پایزێكدا(ماریا لویا) بە گالێسكە بەرۆخی دێهاتەكانی ((گیبۆتكوا))دا گەشتێكی دەكرد. لە یەكێ لە دێهاتەكانیشدا رادەوەستا، بە تایبەت ئەو كاتەی پیاوەكەی بڕۆیشتایە بۆ ((بیاریتز)) یا ((سان خوان دی لوش)).

گەشتەكەی بۆ شوێنێك بوو حەوانەوەی روحی ئەوی تێدابوو. لەو ماوەیەدا هەستی بە ئاسودەگی دەكردو رۆژگارە خۆشەكانی دەهاتەوە یاد. لەوێ لەو دارستانە پڕ لە دار سەرووەدا.كە لە نزیك گۆڕستانی لادێكەدا بە تەنیشت رووبارەكەوە كە گۆڕی خۆشەویستەكەی تێدابوو. دارستانێكی ونبووی نێو چیابوو بە چوار دەوریدا گوڵ گوڵزار دەبینرا. كاتێك ماریا سەر لە ئێوارە گەیشتە دێكە..راوەستا، هەر وەك هەموو جارێك رۆیشت بەرەو ماڵی دایانەكەی. لەسەفەرەكەیدا زۆر ماندوو بوو. سەر لە ئێوارە راكشاو خەو هەرەسی بۆ هێنا. لە خەوەكەدا بێ ئارامبوو.

لەگەل ترسێكدا راچڵەكا و چاوەكانی كردەوە. لەوێدا هیچ شێوە رووناكییەك نەبوو بێتە ژوورەكەوە. وا دەركەوت كات هەر شەوە، هەوڵی دا دووبارە بنوێتەوە. بەڵام بە هۆی بیرەوەرییە رابردووەكانەوە لە مێشكیدا و لەبەر نا ئارامبوونی لە چوارپایەكەی هەستا، كەل و پەلەكانی لەبەر كردوو پەنجەرەكانی واڵا كردوو رێگا تاریكییەكەی گرتە بەر. سەر لە بەیانییەكی پایز بوو، هەست بە سروەیەكی پڕ لە ئاونگ و سەر لە بەیانییەكی پڕ لە ئارامی و دوور لە غەڵبە غەڵب دەكرا. لە دوورەوە هەستی بە هەناسەیەكی لەسەر خۆی دەریای دەكرد.

لادێ و دەریاو چیاكان و هەموو شتەكان لەگەڵ ئەو بەرەبەیانەدا بە تەمێكی خۆڵەمێشی داپۆشرابوون. ماریا هەستی بە ئارامی كرد. بیری بە لای تەمتوومانە چڕەكەوە بوو. كە نەیدەهێڵا بە چاو دوربیبینێ.

هێدی هێدی و لەسەر خۆ چاوەكانی هاتنە بینین. بە تەواوی قوم و لمی دەریاكەی دەبینی و جارجارێكیش بە هۆی تەمەكەوە ون دەبوون. شنە بای پێدەشتەكە نمدارو سارد بوو. پڕبوون لە بۆنێكی ترشی. هەڵمیش لە دەغل و دانەكان دەچوون بە ئاسماندا. تیشكی رۆژی ئەو بەرەبەیانە. تەمە خۆڵەمێشیەكەی بڵاوە پێدەكرد. لادێ بچوكەكان كە بریتیبوون لە چەند كوخ و چەرداخێك وەدەردەكەوتن. وایلێهات بورجە بچوكەكەی كەنیسەكەش دەبینرا. لە هەمان كاتیشدا جار جارێك روخی دەریاكە بەدی نەدەكرا. بە دەستی چەپی رێگاكەدا چەندین كۆمەڵە بەرد بەدی دەكران. بە لای چەپیشدا رۆخی دەریاكە بە كەمی دەبینرا. خەڵكی دێكە لەسەر خۆ بە خەبەر دەهاتن. باكە بە تەواوی دەنگی زەنگی كەنیسەكەی دەگەیاندە ئەوێ. دەنگی نوێژی ئەو بەرەبەیانەش دەبیسترا.

دەرگاو پەنجەرەی ماڵەكان كرانەوە. جوتیارەكان ئاژەڵەكانیان لە تەویڵەو گەوڕی ئاژەڵەكان دەهێنایە دەرەوە بۆ سەر شەقامەكان. بە هۆی كپی دێكەوە لە قۆڕەی ئەو گا و مانگانە كە سەریان بە ئاسمانەوە بوو هیچی تر نەدەبیسترا، لەگەڵ ئەو ژیانە پڕ لە كولەمەرگی و نەدارییەدا ماریا هەستی بە شتێكی نامۆ دەكرد.هەستی بە ئاسوودەگی نەدەكرد، هەتا رووناكی هەتاو نەگەیشتە ژوورەكە. ئەو كاتەی تەماشای ئاوێنەكەی كرد. پاش ئەو دڵتەنگیە و ناخۆشییە هەستی بە

شادی کرد. جلێکی مۆری عادەتی لەبەر کرد و خۆی ئامادە کرد بۆ دەرچوون. شەپقەیەکی پوشینی سادەی بێ رەنگی لەسەر ناو سەرپۆشێکی سپی پەراوێزداری ئالآندە بن ملیەوەو ملی ئەو رێگایەی گرتە بەر کە چەند گۆلە ئاوێکی تێدابوو. لە نێوان ماوەیەك و ماوەیەکدا چەندەها گاوانی دەبینی بە گاڕانەکانیانەوە بە هەنگاوی کورت لە پێش ئەو گایانەوە دەڕۆیشتن. کە عارەبانەکانیان رادەکێشا. ماریا یەك یەك سەڵاوی ئەوانەی ئەدایەوە کە بەرانبەری دەهاتن. ئەو کاتەی لە دێکە نزیك بوەوە. بە گۆڕەپانە خەیاڵییەکەیدا تێپەڕی. بەرەو ژێر کەوانە بچکۆلەکە. کە بە هۆی تەڕبونەوە بەردەکانی رەش هەڵگەڕابوون دەڕۆیشت بەرەو شەقامێك پڕ بوون لە بەرد. لە هەمان کاتیشدا لەوێدا بۆنێکی پیسی کەشتییە بە جێماوەکان دەهات. لە ژێر کەوانەکەدا پەرژینێکی کۆن بەدی دەکرا. کە دەوری دێکەی دابوو. وێنەیەکی کۆنی هەڵکەندراوی بەسەرەوە دیاربوو. لە خواریشەوە چەندین قوڵچە درگ و زەردەسیر لە نێوان بەردەکاندا بە دی دەکران. دەریاکە لە کۆتایی شەقامەکەوە دەبینرا. جوانی و ئیستاتیکێك بە دیمەنەکەوە دیاربوو. هەتاو پەڵە هەورەکانی پرش و بڵاو دەکرد. لە دەریاکەوەتەم هەڵدەستاو لە ئاسماندا تتکادبوو. دونیا بە گشتی هەتا دەهات رووناکتر دەبوو. دەلاقە دەلاقە شینایی ئاسمان وەدەر دەکەوت. ئەو کاتەی بە تەواوی تەمتومانەکە بنبڕبوو. کوختێك بە تەنیا لە نێوان کێڵگە شینەکەدا وەدەرکەوت. کە پڕبوون لە دار بە ڕوو. بە لوتکەکانیشیەوە بەردی تیژو داری بچکۆلە و بێ روح و بێ گەڵا دەبینران.

دونیا بەسەر روخەکەدا زۆر گەرم بوو. ماریا پەلەی کرد هەتا گەیشتە قوماییەکە. زۆر ماندوو بوو لەوێدا بەسەر بەردێکەوە دانیشت. دەریاکە دەبریسکایەوە. بەردەوام لە ململانێ و گەمەدا بوو لە گەڵ هەتاوەکەدا. سەرقاڵی کۆکردنەوەی تەمبوو. بەڵام بێ هوودەبوو. روناکی و تیشکی خۆر زاڵتر بوو بەسەر شەپۆلە مەیووە سەوزەکاندا کە دەبریسکانەوە. لە پڕێکدا هەتاو بەرزتر بوو. دەریاش هەتا چاو بڕکا لە گەڵ ئاسۆدا وەك هێڵێکی راست دەبینرا. ئەو شەپۆلانە بەرەو ئەوێ دەهاتن بەشێکیان خڕبوون و بە کەمی دەبینران. بەشەکەی تریشیان پڕبوون لە رەنگی سپی وەك کەرە، ئەو بەشەکەش بەرانبەر بە رووناکی رۆژ ناخی خۆیان والآ دەکرد. وەك ئەوەی شانازی بە راشکاوی خۆیاندا بکەن. دوا بەشیانیش بە روخی

گابەردەکانەوە دەتەقینەوە. دواجاریش لەسەر خۆ دەگەیشتنە رۆخی دەریاکە و نەخشەیەکی جوان و سپییان بە جێ دەهێشت. لە کاتی کشانەوەشدا بەسەر قوم و لمەکانەوە بەشێك لە وردەدا، خل و خشکیان بەجێ دەهێشت. کە لە ناو جەرگەی دەریاکەوە هێنابویان، لە ژێر تیشکی هەتاوەکەدا دەبروسکانەوە.

دونیا وەك سەر لە بەیانییەکی هاوین وابوو، بەسەر ئەوەشەوە رەنگەکانی دەریا و هەناسەدانی باکە و چپەی تەنیایی ماریای تووشی ئەوە کرد هەست بە بۆنی پایز بکات.

دەریا بە هۆی شەپۆڵەکانیەوە ئەو هەستە چاوەڕوانکراوەی دەنارد. ئاوازی بیرەوەریەکانی رۆژانی رابردووی پڕ لە خۆشەویستی دەخستەوە یاد. ئەو ساتانەی کەوتەوە یاد، لە گەڵ خۆشەویستەکەیدا وەك دوو وێنەی زەیتی بەسەر قومی رۆخی دەریاکەدا راکشابوون. لە ناخەوە لەگەڵ روحی ئەو شەپۆڵ و تەمانەی کە لە دەریا پان و بەرینەکەوە دەهاتنە دەرەوەو دەتوانەوە. لە هەمان شوێندا بوو، پێش دە ساڵ پێش ئێستاکە. دە ساڵ پێش ئێستاکە..!! کە ئەوەی بینی ناساغە، دڵی پێ سووتا. ئەو کاتەی قسەی لەگەڵدا کرد، دەستی کردە لەرزین، یەکسەر هەستی کرد عاشقە، باشیش دەیزانی نەزۆکە و منالی نابێ. رەشەبای هەوەس ماسوولکەکانی گورج کرد. هەر لەو کاتەدا هەتاوە سوور هەڵگەڕاوەکە لەودیوی ئاسۆو دەریاکەدا بە تەمای تتکابوونبوو. دە ساڵ تێپەڕی..دە ساڵ..!!

ئەمەش لە هەموو شتێك زۆرتر دڵگرانی دەکرد، تەمەشای ئاسمانی خۆڵەمێشی پیربوونی دەکرد. هەستی ئەوەی دەکرد بەهارێکی تر دێ و هاوینێکی تریش، بیری لە نائومێدی دەکردەوە بەرامبەر ئەو دەریایە کە نرکەی شەپۆڵەکانی دەهات و بەرامبەر سووری بەرەبەیان و شەوە بێ گەردەکان. کە چاوەڕوانی شینبوونی خۆشەویستی و هیوای روحەکانی تربوون. هەر ئەڕۆم وەکو ئەو سپیایەتیەی کە دەبروسکێتەوە. ماریا هیواداربوو بەو رۆخەدا بە تەنیا و دڵشکستیەوە بڕوا بەرەو ئەو دەریایەی کە لە ژێر ئاسمانی پایزێکی زەرد هەڵگەڕاودا هەناسەی ئەدا. ئەو کاتەی هەستە ونبووەکان گەیشتنە روحی، دڵتەنگ و غەمبارتربوو، ئایندەش بە پێش چاویەوە بوو.

عوسمان دەرویش

چاوشارکێ

منداڵەکان..لەناو حەوشەپان و بەرینەکەیاندا یاری چاوشارکێیان دەکرد، دوای یاریی پام پڵی پۆ.. چاو شاردنەوە کەوتە بەر رێباز. رووی لە دیوارە گڵەکە کرد، لە گەڵ ئەوەی چاوەکانی داخستبوو، هەردوو دەستیشی نووساندبوو بە دیوارەکەوە و نێوچەوانی خستبوە سەری، بە بێ فێڵ و تەڵەکە لە هاورێکانی ..ویستی تا پەنجا بژمێرێت، تا هاورێکانی فریای خۆ شاردنەوە بکەون، پاشان وریای شارەکەی بێت و یەك بە یەکی ئەوانیش بدۆزێتەوە .

سەربەست و هیوا و ئامانج و رەوەند..هەر یەکەو لە لایەك خۆیان مەڵاس دا ، بە ئاسانی نەدەدۆزرانەوە. یەك ..دوو..سێ..چوار..پێنج..تا گەیشتە چل، زۆر لەسەر خۆ ژماردی، رووشی هەر بە دیوارەکەوە و چاوەکانیشی داخستبوون .دەستێکی گەورەو زبر پشتە ملی گرت .سەربازێك ..بە کلاشینکۆف و کۆڵەپشت و کلاوی ئاسنینەوە رووی بەرەو لای خۆی وەرچەرخاند . لەترسا واقی ورما، تەنانەت نەیتوانی هاوارێکیش بکات، بە رەنگ هەڵبزرکاوی و حەپەساویەوە، بە بێ ورتە

..دەستە گەورەکە پشتە ملی بەرنەدابوو، پێشی خۆی خست تا لە شوێن خەرمانەکەی پەنای ئاوایی تێکەڵی خەڵکەکەی کرد . چاوێکی بە ناویاندا گێڕا ، بە بێ دەنگی لە پەنای دایکیەوە دانیشت . دوای گەڕان و پشکنین ، کەسی تریان بەرچاو نەکەوت ببیەن . حەشاماتەکەیان سەرخستە ناو ئیڤاکانەوە . ئاوایی خاڵی بوو لە خەڵك و لە گیانلەبەران، بێ سەرو شوێن رادێران.

سەربەست..لە ژێر کورتانی گوێدرێژەکەیان خۆی شاردبوەوە.. دوای بێدەنگیەکی زۆر هاتە دەرەوە، بە پەلە شاری گڕدا .

– گڕڕڕڕ ..شارم گڕدا

رێباز دیار نەبوو، بە ئارەزووی خۆی شاری گڕدا . کردی بە هەرا:

– شارم گڕدا..شارم گڕدا..شار..شا..ش

هیوا..لە کایانەکەوە،لەژێر کایەکە دەرچوو، سوور هەڵگەڕابوو، سەرو قژەکەی لە کا هەڵکێشرابوو:

– گڕڕڕ..منیش شارم گڕدا

هەردووکیان لە لای شارەکە وەستان . ئامانج و رەوەندیش هەر یەکە لە لایەکەوە بە دەرکەوتن:

– گڕڕڕ .. شارمان گڕدا

هەر چواریان لە لای شارەکە وەستان،رێباز دیار نەبوو. کەوتنە سۆراخی ، هەموو کون و کەلەبەرێك گەڕان ، هەر نەبوو. چوونە دەرەوە،ئاوایی چۆڵ و هۆڵ، تەنیا خۆیان مابوون لەو گوندە . لە ژێر کونەلانەکە دانیشتن . لە دیار نەمانی خەڵکەکە نیگەران بوون وپەشۆکان .

سەربەست: ئەی ئەمانە بۆ کوێ چوون؟ بۆچی دێیەکە چۆڵە؟

رەوەند: تێناگەم!

هیوا:ئەی باشە رێبە چی لێهات؟

ئامانج: بە خوا شتێ بوە . ئەی ئێمە بە تەنیا چی بکەین؟

وویستیان بەرەو چەمەکە بڕۆن بۆ سۆراخی خەڵکی گوندەکە، تەقینەوە بە مل مەفرەزەیەکی جاشدا.

– راوەستن ، بۆ کوێ دەڕۆن؟

– بۆ لای خەڵکی ئاوایی

– باشە ، وەرن سەرکەون، دەتانبەین بۆ لایان.

لە دڵ پاکی خۆیان سەرکەوتن . لە تۆپزاوە رێبازی هاورێیان بینیەوە.

پلە گۆشت

ئومێد مەحمود ـ کەرکوك

"کـێ دەڵـێ خۆکـوژی و خۆڵـەنێوبردن، شکـستو نـشوستیی‌و ترسـنۆکییە؟ کـێ بەهرەو ئازایی‌و بوێریی مەزنی خۆکوشتنی پێدراوە؟"

(ئەو دەمەی خودی بوونی مرۆ لە تـەرازوی لاسەنگیی میانەی ڕووەو ترۆپکو، داکشان بۆ نێو دامێن دەکەوێتـە ژێـر پرسیارەوە، ئـەو کاتـەی بـاڵی پەپولـەی حـەزو هـەویاو خەونـــەکانی ژێـــر قورەلیتـــەی زەمـــەن دەکەون؟! ئا ئەو ساتو کاتانـە نۆشینی بادەی شەرابی مەرگ، شکۆ بە ڕۆحی هەتا هەتایی‌و جاویدانیی دەبەخشێت، مەرگیش جۆرو شێوازی خۆی هەن!)

ـ کێ پارەی نەداوە؟

ئـەو دەنگـە بـەئاگای هێنایـەوە، دیـدەی لەسـەر ڕووپـەری ڕۆژنامەکـە هـەڵبڕی‌و، تەماشایەکی دەورو بەری خـۆی کـردو، بـە هاسپایی دوا پارچە دراوە ژاکاوەکـەی نێـو بەرکی دەرهانی‌و، بە داوای بەخـشینەوە، ڕادەسـتی لێخـوڕی پاسـەکەی کـرد، لـە پاسەکە هاتە خوارەوەو، بـەرەو مـاڵ ملـی نا..

نیـوەڕۆی هـاوینێکی گـەرمو خـەماوی‌و بێزارکەر بوو، تیشکی ئاگرینی خۆرو، تۆزو خۆڵی خۆڵبارینەکە ناخیـان ئەوەنـدەی تـر هەراسان کردبوو، کـە ئەنگووسـتی زەنگی دەرگاکـەی ڕاموسـی،(ناگـەهان دەرگـای لێکـردەوە، وەك ئـەوەی لەچـاوەڕوانیدا

خۆی مەڵاس دابێت! نیگـای تێڕوانینـەکانی چـوون تـەزووی سـەرمای زسـتانێکی پێشوەخت نەشتەرئاسا دەچەقینە دڵیـەوە. خەندەیـەکی پڕلـە ئـۆژنو نـازی پێدەبەخشی..!)

(دڵـە) هـەرگیز سـکاڵاو سەرزەنـشتی نەدەکرد، وەلی ئەو نیگاکانی دەخوێندەوە. "مافی خۆیەتی، چما ئـەوی کـەی ژیـانی وا سەختو ناخۆشی دیتـووە، کـەی کراسـێکی لە هەفتەیەکی زیاتر لەبەرکردووە، چ کاتێـك لە ژەمەخواردنی شـاهانە بـەدوور بـووە ..، کەچی ئێستاکانێ خەریکـە کراسـە پەمەییـە کاڵبوەوەکەی، کە ساڵێك زێترە هەر جارەی لایەکی پینە دەکاتو دەیدورێتەوە، ڕەنگـی هێندە کاڵەوە بووە، دیارنییە پەمەییە، یـان سـپی.. تەنانـەت ناوکـەفی مایۆکـەی پینـە کردووەو شەیالەی ستیانەکەیشی بە باریکـە پەڕۆ درو چێکردووە. زۆریان پـێ کـوت ئـەو هەتیوە چییە تۆ شووی پێدەکەیت، کەچـی ئـەو شـەڕی بـراوەی لەسـەر کـردی، تـاکو دایكو باوكو خوشکەکەی رازی بوون.. "

ئـەو رسـتەیەت بیرمـاوە لەسـەر کـۆڕنیش پێکەوە بوونو، پێی گوتی: ئا !! بەدایکمم گـوت، هـەر شـووی پێدەکـەم، ئەگـەر بـزانم ڕۆژانە تەنێ نانو ئاوم دەرخوارد بدات.."

ڕۆژنامەکەی دەستی لێوەرگرتو، بـە شـایی بەخۆبوونەوە گوتی:

ـ بەڕاست ! (نەوزاد)ی برام گـوتی، دوێنـێ شیعرێکت لە ڕۆژنامە بڵاوکراوەتەوە..

(بەرسـفی نەدایـەوەو هەناسـەیەکی قـوڵی خـــەمناکی هەڵکێـــشا.. بێـــدەنگیی قەسیدەیەکی خەمناك بوو هەموو سـاتێكو ڕۆژانە دەیان جار ئەزبـەری دەکـردو چـون سترانێکی دڵگیرو کاریگەر لەژێر لێـوەوەو، هەنـدێجاریش بـەدەنگی بڵنـد دەیگوتـەوە، وەکـو ئـەوەی لەسـەر تەختـەی شـانۆی فیـستڤاڵێکی مەزنـداو، هەمبـەر ئـاپوراو حەشیمەتێکی کەلەپوچو بەدمەست وەستا بێت.)

"(نەوزاد)ی چاك دەناسـی‌و ئاشـنای بـوو، چـوون ئـەو هـەر لـە بـەرایی قۆنـاغی ناوەندییەوە هاوپۆلی قوتابخانەی بـوو، دە نێو هاوڕێکانیدا بە (گیڤارا)یان گاز دەکرد. چـون سـاڵێك پێـشمەرگایەتی‌و، چـەند جارێکیش بـە تۆمـەتی سیاسـیی زینـدانیی کرابـوو، کتێبخانەیـەکی مـەزنی لـە ماڵـەوە بوو، هاوڕێکـانی پێویـستیان بـە چ کتێبێـك بوایەو داوایان لێی بکردبا دەسـتی بـەرووە نـەدەنان. زۆرجـاران وێـڕای هاوڕێکـانی لەسەر مناڵە بـێ نـەواو دەرۆزەکـەرو، مـرۆ کەنـەفتو بـێ سـایەکان، کـە شۆسـتەو شەقامەکان بونەتە ئارامگای خەونە زەردو سورەکانیان!! زیزو زویـر دەبـوو، کاتێـك ئـەوان گەمـەو شـۆخی‌و سـوکایەتیان پێـدەکردن، ئـەوی زاری دەکـراوە: گەمژەینە! ئەوانە قوربـانیی دەسـتی ورگ زلـە گـەلحۆکانن. خڵتـەی خۆشـاوێکن کـە بەسـەر ماسـییەکی سـورەوەکراودا

دەکرێ.."

برێك جارانیش دەنگی (دڵە)ی دەژنەفت، لای تەباخەکەوەو بەدەم ئامادەکردنی خوانەکەوە بە پرسیارێك لە خەیاڵەکانی جیای دەکردەوە.

(دڵە) ئەوکاتانە کچێکی نوێ سەرو عوزر شۆری سپی پێستی چاو قەزوانی، دیدەکانی لەچاوی گورگ دەچوون، وەلێ دەناخیدا پڵنگێکی شێتی وەرشاردبوو.. هەرچەندە رووخساری هەمیشە خەواڵوبونی پێوە دیاربوو، لێ شێوازی ئاخاوتنەکانی شیرینو نیگا تیژو گەرمەکانی سەرنجراکێش بوون، سینگو بەرۆکو مەمکۆڵە تورتەکانی لەژێر کراسە ئاوریشمینەکەی را، هەناوی دەسووتاند، بێ ویستی خۆی غەریزەی پیاوەتی بەلەسە دەبوو، زۆرجارانیش لەگەڵ (نەوزاد)ی برای دەهاتە نێو دیالۆگو گفتوگۆکانیانەوەو وتەی یەکێك لە فەیلەسوفە بەناوبانگەکانی دەکردە بەڵگەی بۆچونەکانی.. هەر لەمیانی ئەو دانیشتنانەدا گرفتاری دەنگە ناسكو پڕئاوازەکەی (دڵسۆز) بوو، .. ئەو رۆژگارە وەکو هەنوکە پەرپوتو کڵاش دڕاو نەبوو.. "

ئەو رۆژەی یادهاتەوە کە بۆیەکەمجار بە نەوزادی گوت:

ـــ نەوە گیان! منو دڵە یەکتریمان خۆشدەوێت؟

(کە ئەو رستەیە لە زاری حەمە دەرپەڕی .. چاوی پڕشەرمو فەهی داگرتبوون، وشە وەك وردە بەردی سووردداگەڕاو لەژێر لێوەکانیدا دەکەوتنە خوار .. نەوزاد سۆسەی کرد! کە شەرمو فەدی دەکات، بۆیە گوتی: جا حەمە گیان! ئێمە کوڕی لە تۆ چاترمان دەست دەکەوێ؟!)

ئەم رستەیە زیاتر وزەی پەیڤینی بە حەمە بەخشی. لێ نەیدەزانی بڵێ چی.. ناگەهان وەك ئەوەی شتێکی بیرکەوتبێتەوە گوتی:

ـ نەوزاد گیان خۆت ئاگاداری ژیانی منی؟! کە چۆنو بە چ شێوەیەك دەگوزەرێ، باوکیشم ماڵو سامانێکی وای نییەو، دواتر جیاوازیی، نیوان ئێمەو ئێوە ئاسمانو ڕێسمانە! پێتوایە باوكو دایكت بەمە رازی دەبن؟!

هێشتان دوا واژەی رستەکەی تەواو نەکردبوو، نەوزاد باگوی دایەوە: حەمە گیان ئەمەیان بۆ من لێگەڕێو متمانەم پێبکە.

ویستی بۆ زەماوەندی خۆیو دڵە ئۆتۆمبیلە شرەکەی بفرۆشێ! لێ نەوزاد رێی پێنەداو، گوتی:

ـ کارێك مەکە کە پێویستت پێی نییەو لەسەری مایە پووچ دەردەچی؟

هێشتان (دڵە) خوانەکەی تەیار نەکردبوو، حەمە هەر مژولی ئەمدیوو ئەودیوکردنی لاپەڕەکانی رۆژنامەکە بوو، نیگاکانی لەسەر تایتڵێك چەقین (لە ئەمەریکا ٢٥

کەس خۆیان دەکوژن، ژمارەی ئەو کەسانەی لەمساڵدا لە ئەرژەنتین خۆیان لەنێوداوە گەیشتوونەتە ٤٥ کەس)

تەزوویەکی شادیبەخش بە جەستەیدا گەڕا، بیانویەکی دەستکەوت، بۆئەوەی هەر هیچ نەبێت پلانەکەی خۆی پێ پاساو بدات..

دڵە سفرەکەی راخستو چێشتەکەی دانا ..

ـ حەمە گیان بۆچی وا رەنگت گۆڕاوە، چما دەڵێی لە گۆڕستان گەڕاویتەوە..؟!

حەمە کەوچکەکەی دەستی بە چیشتەکەدا راکرد، لە پلێ گۆشت گیر بوو، دڵی داخورپا، زانی (دڵە) لەماڵی باوکی ئەو گۆشتەیان وێداوە..

(دایکی زۆری خۆشدەوێت، زۆرجاران حەمە گوێی لێبوە دایکی پێی وتوە، کچەکەم ئەو گۆشتەم بۆ دانـاوی بیبەرەوە، با ئەو هەتیوچەیەش ژەهریکا..)

(دڵە)لەناخەوە زۆری پێ ناخۆش بو کە دایکی بەوجۆرە دڵڕەقییە سووکایەتی بە خۆشەویستو شووەکەی دەکات. بێ ویستی خۆی گەرووی وشكو پڕلەگریان دەبوو، بەشەرمو دلگرانییەوە دەیوت: نا، نا نامەوێت !! دوێنێ محەمەد گۆشتی کڕیوە.)

درۆی دەکرد، حەمە سێ مانگیش دەبوو، بە پارەی خوی گۆشتی لە زاری نەنابوو، لێ دەیهەویست دایکی ئاگادار کاتەوە کەئەم گوتانەی بەدڵ نین.

دایکیشی هەرزوو ژیوان دەبوەو دەیوت: ئاخر کچم من لەبەر تۆمە، هەرچەند بەمجۆرە دەتبینم جەرگم دێشێت.

(حەمە گۆشتەکەی نەخوارد، چوون وایدەزانی پارچە ئاسنێکی گەرمە، پێی قوت ناچێت)

(دڵە) لەنێو دەورییە پەلەکە، پلە گۆشتەکەی هەڵگرتو بۆ زاری هینا.

ـ لەبەر خاتری من بیخۆ.

حەمە وێڕای ئەوەی کەشی نێو ژوورەکە هەراسانی کردبوو، کە پانکە شرەکەی بنمیچەکە نەیدەتوانی پیچەك فێنکی کاتەوە، ناخیشی گڕی گرتبوو لە هەژمەتا چاوەکانی سوور دەچوونەوە..

کە گوێی لە پرخەی (دڵە) بوو، تەماشای گواستەوە، بەشێکی کراسەکەی شلکەی رانو کەفەڵیان جێهێشتووەو بای پانکە لرخنەکە رایان دەمووسێ ..

بەنیاز بو دوا نامەو دوا رستە بۆ (دڵە) جێبێڵێت، پێنووسەکەی دەنێوان ئەنگوستەکەکانی جێگیرکردو دەستی بە نووسین کرد..

(ئەی فریشتەی مەرگ!! بە نیمچە رووتی دەتبینم، تاسەی گۆی مەمکە قیتو پڕەکەتو.. ئارەزووی مژینی لێوە ئاڵەکانت دەکەم.. شلکەی رانەکانت دوو مۆزی گەیوی پاککراون، حەز دەکەم لوشیان کەم.. قۆرتی نیمچە چاڵی ناوکت کونەقنچکی سێوە سورەن.. دەمهەوێت وە زوان بیلێسمەوە.. وەرە باسکت لە

گەردنم بئالێنەو، با پێکەوە لە ئامێزی بێشکەی ئەو گۆڕە گەرمو میهرەبانە لێی راکشێین، کە بە ئاوریشمی ئارمیی فەرشکراوە.. بە جووت پێکەوە نەفرەت لە پیرێژنی دەیوتی پیسکەو چڵێسی شار بکەین.. "

(دڵە) لەپرمەو هارژنی گریانی حەمە بێداربووەوە، قەت وا ینەدیتبوو! زۆر شڵەژابوو، سەری کردە سەر سینەیو، لە ئامێزی نای.

ـ حەمە گیان بۆ دەگری، ئەم گریانەت لە پای چی؟ !. بۆ دەگ.. ر.. ی

فرە پرسیاری لێکرد، حەمە زمانی بەگۆ نەدەهات.. پێکەوە لەسەر دۆشەکە شرِکە هەڵاژان.. بە تۆپزی یەکتریان لە هەمێزی گرت .. هەرچەند کەشی نێو ژوورەکە زۆر گەرم بو، بەڵام هەستی دەکرد جەستەی (دڵە) قاڵبێکی وەکو سەهۆڵە.. لێ سووسەی ئەوەی کرد جەستەی (دڵە) کێلێکی سەهۆڵە.. نیگاکانی لەساپیتەی ژوورەکە نا.. هەناسەیەکی ساردی هەڵکێشاو جگەرەیەکی دایرسانو .. خۆی لە ئامێزی دڵە دەرهانیو لەولاوە هەڵتروشکا ..

"هەر ئەمشەو کۆتایی بە فرمانەکە دێنم، دەبێت لەم دۆخە سەنگینە رزگارم بێت، بەرگە ناگرم.. توانم بە بەرەوە نەماوە.. دڵەش بۆ ماڵی باوکی دەنێرمەوە.."

حەمە هەر خولیای هزری لای پلانەکەی بوو .. کە سەری هەڵبڕی، دڵە لەسەر سەرینەکەوە بە تیلەی چاو تێیدەڕوانی..

ـ دڵە گیان پێموابێت خەوێکی خۆشت کرد؟

ـ دڵە گیان پێموابێت خەوێکی خۆشت کرد؟ ئێسە بیرم لەوە دەکردەوە سبەی بچیتەوە ماڵی باوکت، لەوە دەچێت شەو نەیەمەوە ..

(ئەم رستانەی زۆر وە ساردیو، بە هێمنی لە زار دەردەچوو.. وەکو کەسێك کە جارێکی تر یەکتر نەبیننەوە..پێکەوە چوونە دەرەوە (دڵە)ی هەتا لای ماڵی باوکی گەیاندو، خۆی بە کۆڵانە پێچاوپێچەکانی شاردا کرد..

(سەرجەم دیمەنەکانی نێو شارخۆڵەمیشی دەهاتنە بەرچاوی، تەنانەت نینۆکی سەر قامکەکانیشی سیا دەچوونەوە. گەڵاو درەخت، تەلار و ئاپارتمانە بەرزو جوانەکانیش سەرپاکیان رەشو خۆڵەمیشی ببوون... منداڵێك کە پارچە تێلێکی بەدەستەوە بوو، سەرنجی بەراکێش کرد.. بە وردیو لەسەرەخۆ مینا تایەی عەرەبانە بازنەییەکەی پێ چێ کرد، بەخۆی وت: "خولانەوە بە دەوری بازنەدا هیچ ئەنجامێکی لێچاوەڕوان ناکرێت." شۆخیوگەمەی بەخۆی هات، چونکە سەردەمانێك بوو ئەمە راستییەکی رەهاو بەڵگە نەویست بوو بەلای ئەوەوە ..)

بەکۆڵانەکەدا پێچی خواردەوە، ژنێك بە سۆندەیەکی ئاوەوە بەر بەردەرکەی دەشوشت.. لەگەڵ هەڵدانەوەی قژە خاوەکەی حەڵقەکەی پەنجەی پەڕی، بۆ ئەوەی بیدۆزێتەوەو، لەقامکی نێتەوە، حەڵقەکە بەدەوری خۆیدا سوڕیاوە..!

دەنگی پۆلە قەتێیەکی ژنەفت، سەری هەڵبڕی، ئاواتی دەخواست لەگەڵیاندا بەرەو باکور کۆچ بکاتو نەگەڕێتەوە ئەم شارە..

"ژیانی مرۆی هەژار لەقاوغە شقارتەیەك دەچێت، تا ئەو دەمەی پشکداری لە هەڵکردنی تەڵە کبریتێکی نێو هەناوی خۆی دەکا.. لە بەرکی دەنێن، وەلی کە پشتی سوا، جەستەی ئاگر دەدەن."

حەمە دوو سێ جارانی تر لەبەرخۆیەوە وتی:"جەستەی ئاگر دەدەن"

دەمەو خوارئاوابوون وە لۆژە لۆژ یاپشە یاپشە رووەو ماڵەوە لێژبویەوە..

(لەم چرکەساتەدا حەزی دەکرد، بارانێکی بەخوڕ وەبارێو، ناخی ناخی ئاودێرو، لە سارای بێ ئومێدیدا، گوڵێکی سپی چەکەرە بکا..)

"ئایا ئەوانەی خۆیان کردوە بە هەمبانەی پارەهەڵگرتن شێتن؟! یان ئەوانەی نەفرەت لە پارەو شوێنپارە هەڵگرتن دەکەن؟ ئای چەند پرسیارێکی گەمژانەیە..! "

پێکەنینەکەی خۆی وەئاگای هێنایەوە.

(مێژوی سەرجەم مرۆڤایەتیی، دیرۆکی ململانێی نێوان پارەدارو بێ پارەیە) ئەم وتەیەی (نەوزاد)ی بەیاد هاتەوە..

دەمەو خوارئاوابون بە لۆژە لۆژ بەرەو ماڵەوە لێژبویەوە..

هەرکە دەرگاکەی کردەوە، شۆك بوو، دڵی داخورپا، (دڵە)ی بینی لە ژوورەکە دانیشتووەو، چاوەڕێی دەکا.. بەکرڕی چاوەکانی بڕی بووە دڵە .. بە رووخساری ڕا چاوەکانی خوێندەوە..

ـ دەزانم بۆ حەپەسایت؟ .. دڵم نەهات بەتەنها جێتبهێڵمو شەو نەیەمەوە ...

وردە زەردەخەنەیەکی بۆ کردو عەلاگەیەکی نایلۆنی رەشیشی بەدەستەوە بوو، بۆی درێژ کردو، وتی:

ـ (نەوزاد)ی برام ئەو کیسە پارەیەی بۆ ناردووی، دەڵێ با بۆخۆی مامەڵەی پێوە بکاتو، کەی بووی وێمداتەوە.

(لەناخەوە هەناسەیەکی ئاسودەیی هەڵکێشاو، تبلی دۆشاو مژەی نا بە دوگمەی تەلەفزیۆنەکەوە، گۆرانییەك ژوورەکەی جۆشدا (دڵە)ی لە ئامێز گرتو هەنەسەیان ئاوێتەی یەکبوون..."

١٥/٩/٢٠١٢ ـ ٨/٨/١٩٩٧

زۆر سوپاسی برای فرە ئازیزم چیرۆکنووس کاکە حەمە سەعید زەنگنە دەکەم کە لەرووی زمانەوانییەوە هاوکاری کردم.

چەند وردیلە شیعرێک

ئەنوەر عەرەب

(١)
سروودی باڵندە غەمگینەکان
کەی دێتەوە
دارتێلەکانی چیەی دوو دڵدار.
(٢)
ئەو بازە غەمگینە
قەت خۆی نابوورێت
لە سەر شانی چ کەلاکێک هەڵنیشت.
(٣)
بەرەو کوێ دەیبا
قشقەرە
گەڵا زەیتونی ئەم کۆترە دیلە؟
(٤)
گەمە وانی ئەو سارایە کێیە؟
منم تۆزێکی ماندوو،
پاشماوەی گەردەلوولێکی غەمگین،
نیشتمانم تراویلکە بوو
لە پێناوی دا گریام،
گەمەوانی ئەم سارایە کێیە؟
بمبا لە گەڵ خۆی

خەم و ترس

د . وریا عومەر ئەمین

بێ تامی کرد ... بوو بەچی هەر نەبڕایەوە
ئەم دڵەی من ئاسنیش با ئەتوایەوە !!

لە تاو تۆیە هەرگیزاوگیز داناکەسێ
دابین نابێ بەهیچ شتێ بەهیچ کەسێ

ئاگادارنیت سەردەمێکە بۆت وەک شێتم
لەهەر کوێ بم لێت ئەگەڕێم چاوەڕێتم

خەم وتاڵیت لووتکەی خۆشی و شیرینیمە
هەنسکی هەناسە ساردیم گۆرانیمە

گڕی سۆزت دڵی تاری رووناک کردووم
هۆشی چنراو بە مەراقی بێ باک کردووم

ئاواتێکی و ئەترسم رۆژێ بتگەمێ
لە ئاسمانی ساماڵتا ببمە تەمێ !!!

ئەلبومی شەقامەکانی کەرکوك

مەدیحە سۆفی

که تەمی حوزن نوقمم دەکات

ئەوە خەم نییە

نەسیمی بەهار تاری بکا

ئەوە ئیشتیاقە ئیشتیاق!!!

ڕوح لێوانلێو دەکات

ئەوە نەشئەی ئیشتیاقێکی یەکجار هەڵکردووە

ڕوحم دەخاتە حاڵی دێوانەیەکی عەوداڵ

بەشوێن گەنجینەیەکی دزراوی پڕ لە کلیلی دەرگاکانی ژیان

پڕ لە سەبری بێ دەنگ و

پڕ لە شەرابی ڕژاوی گەنجەکانی شەقامی جمهوری

لێوانلێو لە شکۆی دایک

لێوانلێو لە بوێری و هەناسەی هەرزان

لێوانلێو لە تامەزرۆ بۆ ڕاوکردنی ئاسۆیەکی بە خوێن چێنراو

شارێک گیرفانەکانی پڕ بوون لە کتێبی فاڵچیەکان.....

ڕیچکەکانی دڵ بەرەو هەوراز بوو..

ماڵەکانیان تەلبەندی دەستی غەدر و

ڕوحیان تەلبەندی بڕوای نێو قۆزاخەیەکی خەنەیی

لەم شارە بریندارەدا...تەمی حوزنێک میوانە

لە قاپی ڕەحیماوە دەدات...

لە دەروازەی بازاڕی حەسیرەکە نزیک دەبێتەوە

تەمی حوزنێک میوانە...کی ڕایدەگرێ...

لە شارێکی بێ ناونیشانی سەر نەخشەی شۆڕشێک

دەپرسێت..لە شاخ..لە لوتکە لە ڕوحی دەسەڵات..دەپرسێت::

.گەر ئازادی زاد بوایە

بەشی ژەمێکت بۆ ئەناردم؟

ووشە بوایە

بەشی سەردێڕی داستانی پەیمانی خۆتت بۆ ئەنووسیم؟

ڕوح بوایە

بەشی پەرێنەوەی زەینمت بەرەو زیندووبوونەوە

بۆ ئەخستە نێو هەگبەی چاوم؟

سەردانی گڵکۆی نائومێدەکانت دەکرد تا شادبوونەوەیان ؟

سەفەر بوایە

توێشووی ڕوحێکی عاشقت بۆ دەخستنە نێو گەڕان بەشوێن ئارامییەکی ئاوارەوە

چاوەڕوانی بوایە

ئەوسەری تەنافی تەمەنت پێ نیشان دەدان؟؟

ئەوان دەڵێن.......

ئەوان دەڵێن.......

چاوەڕوانی تەنها داوە........

ئێوە بە مەرگەوە ببەستێتەوە

وتیان بەڵێ هەر ئەوەندەی پێمانبکرێ
بە دەفی چاوەڕوانی و بە زیکری تا حاڵ گرتن
لە خاڵێکدا ئیتر خۆزگەکان دۆشدانامێنن
ئیتر تەپ و تۆزی خۆڵەمێشی و دارو بەرد
ئیتر تابوتی قودسەکان و دوکەڵی گڕ
دەرگای بازاڕ دادەخەن و لە چاوەڕوانی زیاتر
هیچ میوەیەک ناچێتە ناو سەبەتەی سەرشانی ئەم قافڵەیەوە
ئیتر منیش لەگەڵ تەمی حوزنی خۆم دەڵێم
بمنێرنەوە بەرەو ئەشکەوتە پڕ لە میهرەبانەکەی ڕوح
ئەو ئەشکەوتەی تەنها لە نێو ئەودا دەبمە خۆم و
تەنها خۆم لە خۆمدا دەکوڵێم و
تەنها لەو تەنهاییە ئەزەلییەدا ڕوحەتێکەڵبووەکەم دەلاوێنمەوەو
جارێکیتر نابمە کڕیاری سەفەری ونبوون
نابمە دووری و مەوداو
بۆ لەمەوداش لەو قافڵەیە ناونوس ناکرێم
نابمە توانەوەی تەمەن لە ژێر ساباتی دەنگێکی غەریب
ئازادم کە ئازاد ...لە کۆتی ئەو ڕوحە هەڵواسراوە
ئەو ڕوحەی تەنها یەکجار تەسلیم بوو و تەسلیم بە شەقامی تۆو
بە بارانی هەوری گەریدەی ئاسمانی تۆو
بە چپەچپی دەرگای کتێبخانەی ئاسۆ و
دواتر بە کەشتی تەنیاییەکی خوایی
ئازادم کە ئازاد...
بائەم شەقامی گەردەلوولەش تەی کەم
با خۆم لە نیو دێرەکانی شارێکی لە تەم گەوزاوا بدۆزمەوە
ئازادم کە ئازاد...
لە موناجاتی ڕوحێکی بە شوێن ژواندا گەڕاو
ئازادم کە ئازاد...

من شۆڕشێک وەکو شۆڕشی دوێنێ هەر دەدۆزمەوە.....
کۆمەڵە کتێبێکی دەستی فاڵچییەکی قەرنی نوێێ هەڵگرتبێ
دیسانەوە تا قافڵەیەکی تر سرم بکات
ئازادم کە ئازاد....
من بە دیلبوون ناتوێمەوەو بە چاوەڕوانی نابمە سەراب
من ئەلبومی سەر نێوچەوانی شەقامی جمهوریم
ئەلبومێکم پڕ لە وێنەی ئەسپەشێی بەغار
ئەو ئەسپەشێیانەی
تەنها بەعەشقی ڕووت و قوت شەوانی ترسی دەسڕی و
تەنها دایکی ئەم شارە دەزانێ
چۆن شەرابی ژیانی لە قەدپاڵی بێداری زستانا دەخواردەوەو
چۆن مستەکوڵەی دەرگاکان ژێیەکانی دەنگیان مت دەکرد و
چۆن پریاسکەکانی بە دیواری بەندیخانەکانا دەسپێری....
ئازادم کە ئازاد...
ڕوحم بدەرەوە دەست خۆم
با جارێکیتر نەبمە چەتەو
ڕێ لە گۆڕستان نەگرم
تا لەودونیا لە شیلەی چاوەڕوانیا بۆ یەکەم جار مەلەی ئازادی بکەم
بۆ ژوانی ڕوحێکی سرکەیی
کە خوا هەر خوا
خۆی دەزانێ چۆن تەلبەندەکانی دەکاتە کەپری نەمری..
ئازادم کە ئازاد....
تا برینەکانی ئەم شارە بکەمە تابلۆ و لە پیشانگای ئەو دونیا هەڵیواسم
ئیتر ناچارم پسولەی کۆچ بۆ دەربەندی ڕۆژی حەشر ببرم
ناچارم ڕوحی هیوا لە خۆما بارکەم و
ناچارم باڵەخانەی ئەم دونیایە لە بێهودەیی هەڵکێشم و
ناچارم ژەندرمەکانی سوپای ئەگەرەکان

بکەمە خەیاڵی بەرنامەو بکەمە دواویستگەی بڕوای بەتاڵ
ئازادم کە ئازاد....
با خەونەکان لە کفنی ئەم دونیایە هەڵکێشم و
ئومێدێکی خودایی لەڕوحما چەکەرە بکات
ئازادم کە ئازاد
ئازادم کە ئازاد...
کە ئاسمانی سەرمەدی
دوا پاڕانەوەی ڕوحتی لە ئامێز گرت و
دوا گەڕانی نیگاتی لە ئارای خۆیدا چاند و
کۆتی غەدری زەوی لە ملت پچڕاند و
ئەو حەلە سەهۆڵستانی ناخت دەتوێتەوەو ئازاد دەبیت ئازاد.
من نازانم بۆ کە برینەکان دەکولێنەوە
ئەوەندەی تر بیرت دەکەم....
ئەی شەقامە تەریککەوتووەکەی ئێستاو
ئەفسانەی ئەوسای ڕوحی شار
نازانم بۆ کە ناڵەی ڕوحم
کە نیگا بێ تابلۆکەم
کە وەسێتە بێ وڵاتەکەم
کە پێچانەوەی دوا ڕەشماڵی هەواری ئەمڕۆم
هاوار دەکەن ...یاخی دەبن... تونیوو دەبن..
دەبیتە ئەو ئەستێرەیەی خۆی لە هەور دەئاڵێنێ
ئەو خۆرەی باجەکەیم پێ نادرێ
ئەو دەریایەی دەزانم غەرقم دەکاو هەر مەلەی تیا دەکەم
دەبیتە ئەو تاسوقەی دوا ترۆپکی درەختی ژیان
لەدەستمی ڕادەپسکێنێ و
ئەو گوللەییەی کتێبخانەی ئاسۆ لە هەورازی دەکاو
شەقامی جمهوری لە باڵەخانەکان و

بازاڕی حەسیرەکە لە قفڵی نەوتی بابەگوڕگوڕو
ڕیزبەندی حەمرین لە ماددەی سەدوچل و
قاپی ڕەحیماوا لە شانۆگەری ئەمڕۆی دەکاو
هێشتاش هیچ شاژنێکی تەور لەدەست
قەڵەم ناگرێتە دەست و ئیمزایەکی سەبووریش
لەسەر ناڵەی ڕوحی شارێکی پڕ لە دڵەڕاوکێ ناکات...
ئەو گەڕانەی لەخۆمدا دەگەڕێم بۆ تۆ....
ئەو گەڕانەی لە خۆمدا دەگەڕێم
بۆ دیسانەوە خوڵقاندنی خەونێکی بەسەرچووی دوێنێ
هەر چاوەڕوانیی خۆڵەمێشی و هەر کتێبی بەسەرچوو
بەپیرمەوە دێت.... وردوخاشم دەکات
چاوەڕوانی بووە شادەماری شۆڕشی عەشق و شۆڕشی وەسێت
هەر زوو زوو ڕوحێک
لە نێو دووکێلی سەردەمی ئەفسانە سەر هەڵدەبڕێ و دەڵێ:
کە بەجێمهێشتی هیوا بەرز بەرز بوو
چیا لەو بەرزتر..............
کە بەجێمهێشتی
بەفر و گڕ لە من و تۆ هاوڕێتر.............

٢٠١٢/٤/١٠

مەیسەم حەربی

رەنگەکان خوێنی کۆتاییان هەیە

و: لە عەرەبییەوە: سەلاح جەلال

خوێنی سپی بەرە بەیان ..
لە پێدەشتدا پێی هەڵدەکەوێتو بەکرانەوەی دەمیدا دەلچکێت
لە توندی گەشتی ناو خەونەکان
خوێنی باڵندەیەکی شین..
لە کەوتنە خوارەوەی هەمویدا تارمایی دەدەن
ئەو نینۆکانەیشی بیر دەچێتەوە کە پرشگ دەدەن
لەسەرە رەشە باوە!
خوێنی ئەو شوشەیەی کە دەشکێت..
قەلە رەشە مەڵاس بوەکان برسێتیان پێ پاکدەکردەوە
خوێنی لافیتەیەکی رەش
بە گرتەی ونبون زمانی قوماش پڕ دەکاتەوە
خوێنی سەرسامیەکی زەرد..
لە رێی هەناسەدانیەوە هەوڵی دەرهێنانی راستی دەدات
ئەو گۆڕانی خۆی بۆ جەستە جێبەجێ دەکات

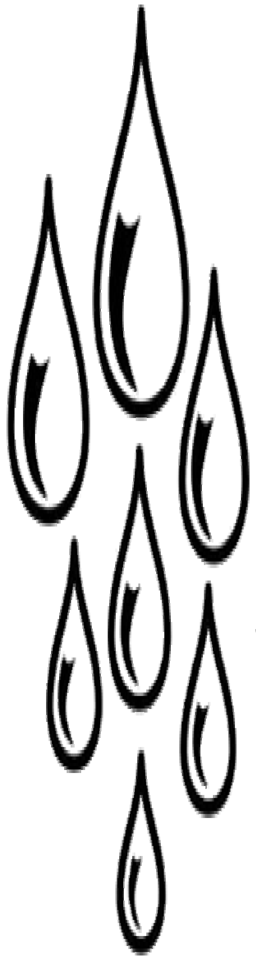

خوێنی پەیوەندی نێوان وشەکان..
لە ناپیشەییدا دەکەونە خوارەوە
بۆ نوسین دەکەنە نێچیرێک بۆ ژەنگ
خوێنی رەنگی سەوز..
بە پەڵاشی ماوەتەوە
لە پێش زەمەنەوە بازی گەیاندنی بەسەردا نەدراوە
خوێنی رۆژگار..
لە دارستاندا وەک گیاندارێک خۆی مات دەکات!
تەماشای رێڕەوی جەنگەکەی دەکات ودەڕوات
خوێنی راستگۆیی دەڕژێت..
یەکێک جوانی دەخاتە ژێر پێی
بەڵام دەبورێت و درەوشاوە.. درەوشاوە.. پەرە دەسێنێت
خوێنی پێکەنین بڵاودەبێتەوە. هەر ئێستا لە ئازاردا.
ئەو دەڵێت: رەنگەکان. خوێنی کۆتاییان هەیە.
کارەسات دەیەوێت هەرچیەکیانی بوێت لاییبات
لە واتاکە...

سەرچاوە رۆژنامەی الصباح ژمارە(٣٤٢٣)٢٧ کانونی یەکەم ٢٠١١

ئیبراهیم هەورامانی

حیکایەتەکانی موسافیرێک

"١"

کە زەنگی دەرگای ماڵەکەم لێ دەدا ،

چەند سەیرە

گوڵی باغەکە دەگەشێتەوە!

بولبولەکەم دێتە قسە!

بزەیەک دەمگرێ.

هەمیشە واهەست دەکەم.

تۆیت بۆلای من دێ ی

"٢"

فۆتۆگرافەرەکە

نیگەران بوو ،

کاتێک زانی

کەناتوانێ وەک ئەوەی هەین

وێنەیەکمان بۆ یادگاری

تۆمار بکات

.

"٣"

بیرکەرەوە

ئەم هەموو ڕێگایەم

کۆتا پێهێنا.

تەنیا لەبەر تۆ.

دەنا من حەوسەڵەی

تاکە هەنگاونانێکم نی یە.

"٤"

گوڵەکانی باغچەکەمان

گلەییان لەبەختییان هەیە.

بەیەخەتانەوە

نایان بینم.

"٥"

تەنیا نیشتمانێک شک دەبەم

ئاسوودەیم پێ ببەخشێت

دڵی تۆیە.

"٦"

نامەیەکت بۆ نوسیبووم

گلەیت هەبوو.

ئەو شەوە تابەیان

باران هەرخۆشی نەکرد.

"٧"

هێندە باسی تۆم

بۆخۆم کردووە

شارپڕبووە

لەسیمای تۆ

بەهیچ جەنگێ ناسرێتەوە

"٨"

شەوێکی تولانیە

زستانەکەی سەختە

هاکا تۆزێ تر

ژیان بەستی

من هەست بەسەرما ناکەم

بیرم لای تۆیە

.

"٩"

بەیانی یەکی سپی یە

بەفر دادەبارێ

چەند دیمەنێکی جوانی هەیە

بەفرەکە نا ،

هەنگاونانت

بەرەو لای من

.

"١٠"

نامەیەکت بۆ نوسیبووم

گلەیت هەبوو

ئەو شەوە تابەیان

باران هەر خۆشی نەکرد.

بەشیك لەم شیعرانە لەلایەن خاتوو نەسیم مروەت جو وەرگێڕاون بۆ زمانی فارسی و

هەڤپەیڤین لەگەڵ
عەلی ئەشرەف دەرویشیان
(رۆماننووسی هاوچەرخی ئێران)

بەشی یەکەم

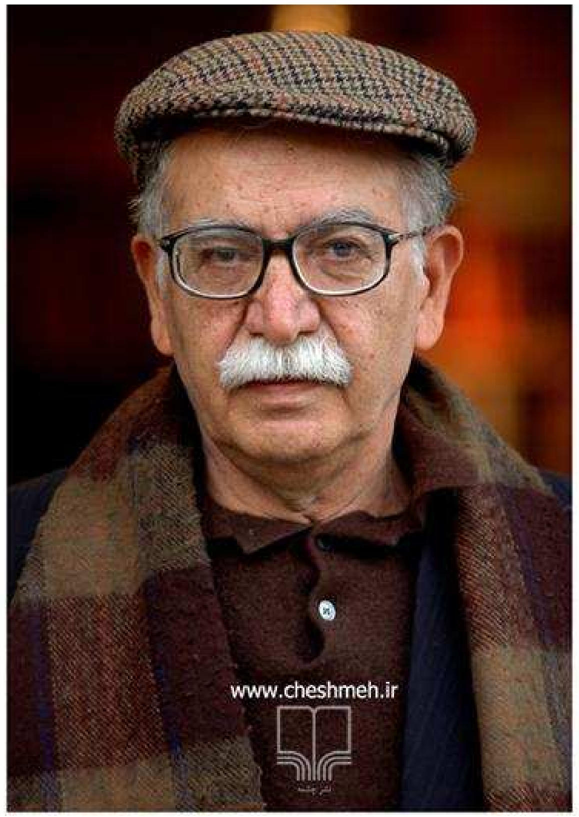

و: لە فارسییەوە: بابەك سەحرانەوەرد

عەلی ئەشرەف دەرویشیان لە چەن دێڕ:

عەلی ئەشرەف دەرویشیان، رۆمان نووس و رووناکبیری هاوچەرخ، لە دایکبووی کرماشانە. لە سەرەتای پەنجاکانەوە سەرقاڵی نووسینە و تا ئیستا چەند کۆمەڵەچیرۆک و رۆمانی بڵاوکردووە. بەناوبانگترین بەرهەمی دەرویشیان رۆمانی گەورەی «ساڵیانی هەوری» لە چوار بەرگ لە سەردەمی خۆی بایەخی زۆری پێدرا وخوێنەری زۆر بە دەوریەوە کۆ بوو. دەرویشیان تەواوی بەرهەمەکانی بە زمان فارسی نووسیوە ، ئەگەر چی تا ئێستا چەن وتاری لەسەر زمان و ئەدەبی زگماگی بڵاوکردووە ، بەڵام بە نووسەرێکی فارس زمان ناسراوە. ناوبراو لەم گفتوگۆیەدا زۆرتر لەمەڕ روانگە و هەڵوێستە تاکەکەسییەکانی خۆی و پڕۆسێسی داهێنان و بار و دۆخی رۆشنبیر لە جیهانی مۆدێرنیسم و ئاستەنگەکانی ئەم جیهانە توند و تیژە و هەروەها لە رابردووی خۆی بۆ ئێمە بە زمانێکی ساکار و خۆمانە دەپەیڤێت.

★ بەڕێز دەروێشیان، وا باشە ئەم وتووێژە بە چەند پرسیاری نائاسایی دەسپێبکەین هەتا بگەین بە پرسیارە سەرەکی و گرینگەکان. بفەرموون نووسەرە خۆشەویستەکانی ئێوە کێن؟

– هەر لە سەرەتای ئەم وتووێژە منتان خستە داو(دەروێشیان لە حاڵێکدا کە پێدەکەنێ دریژە بە قسەکانی دەدا.) من وای بۆدەچم بە درێژایی ژیانی مرۆڤ ، نووسەرە خۆشەویستەکانی هەر کەسێك دەگۆڕدرێن. ئەمەیش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ئێمە لە نووسەر چیمان دەوێ و چۆن بە هیواکانی ئێمە وڵام دەدات. ئەگەر چۆنیەتی سەرەتای کاری نووسینم بۆ ئێوە دەرخەم، ڕەنگە پێبکەنن.من زۆرتر ئەو نووسەرانەی کە چیرۆکی ئاساییان دەنووسی و بە نوسەرانی «پاورەقی نووس[1]»(پەراوێزی) ناسراوە بوون، لەواقیعدا نووسەرە دڵخوازەکانی من بوون. چونکە لەو تافەدا لە تەمەنی ١٢–١٣ساڵیدا گۆڤارەکانم کە دەخوێند، ڕووم هێنابووە ئەم جۆرە ئەدەبە. بۆ نموونە لە

هەرەتی جەحێڵی بەرهەمەکانی «ئیبراهیم موودەڕەسی»م دەخوێند کە بۆ گۆڤاری «ترقی» دەینووسی. ئەمە سەرەتای کاری من بوو بەڵام هەروا کە بە شێنەیی بە خوێندن پەرەم دەدا لەزەتم لە بەرهەمەکانی بڕێ نووسەری دیکەم دەبرد. تا ئەوەی کەبە خوێندنی بەرهەمەکانی«سادق هیدایەت»[2] گەیشتم. شایانی باسە هەوەڵین دەقێ کە لەم نووسەرەم خوێند چیرۆکێ بوو کە داپیرەم گێڕابوویەوە. داپیرەم زۆر لەسەر ڕوانینی من بۆ چیرۆك کارتێکەر بوو. هەم چیرۆکبێژی و هەم چیرۆك خوێندن. ئەم چیرۆکەش کە ئاماژەم پێدا، ناوی « داوای لێبوردن» بوو. نازانم و وێدەچێت هیچ کاتێکیش نەبوو کە ئەم مەسەلەیە لە داپیرم بپرسم کە ئەم چیرۆکەی لە کوێ بیستووە یا کێ بۆی خوێندووە. یا ئەوەی کە چیرۆکی ڕەمەکی و عەوامانە بووە کە لە چاخی خۆی سەر زاری خەڵك کەوتووە ، نازانم. لە هەر حاڵ چیرۆك بۆ من مەسەلەیەکی زۆر سەیر و سەمەرە بوو. بەر لەوەش ئەو حیقایەتانە کە بۆی دەگێڕامەوە، ئەم جۆر گێڕەرەوەشانە بوو و وردە وردە لە کاتێکی تر ئاوڕم لە بەرهەمەکانی (سادق چووبەك)دایەوە. گەورەتر کە بووم گەیشتم بە بەرهەمەکانی (ئەحمەد مەحموود) کە ئێستاکەش لە بەرهەمەکانی زۆر چێژ دەبەم و دوایی کە بەرهەمی نووسەرە بیانییەکان لە ڕێچکەی وەرگێڕان دەسپێکرا و لەم نێوانە (ماکسیم گورکی)م زۆر بەدڵبوو. چونکە بە ژیانی من و ئەو بار و دۆخەی کە تێیدا دەژیام نزیکییەکی سەیری بوو. بەم هۆیە بۆ ئاسەواری گورکی ڕێزم دائەنا و دوا ئەمەش گەیشتم بە خوێندنی ئاسەواری «شۆلۆخۆف» کە «دۆن ئارام» ی ئەوم چەنها جار خوێندوومە و (شەڕ و ئاشتی) تۆلستۆی و...هتد.

★ ئەمڕۆکە و لەم تەمەنەدا بەرهەمی کام نووسەرت پێخۆشە و کام یەك لە بەرهەمەکانیان دەخوێنی؟

– ئەمڕۆکە ئەگەر بمەوێت پێڕستێ لە نووسەرە دڵخوازەکانم بەدەس بێنم، دەبێتە پێڕستێکی هەرە درێژ کە ڕەنگە کەسانێك جێبێڵم و پێم باش نییە ئەم شتە ڕووبدا.

★ لەم پرسیارانە بە نووسەرە ناوخۆییەکان (ئێرانی)دەگەین. مەبەستم لە پرسیاری پێشوو، بەرهەمی نووسەرە بیانییەکان بوو؟

– ئێستاکە بەرهەمەکانی «مارکێز»م هەرە خۆش دەوێت و هەروا کارەکانی « تۆنی ماریسۆن»، « یۆسا» و...هتد. هەڵبەت «میلان کۆندێرا» ش دەخوێنم ، بەڵام لەمەڕ بەرهەمەکانی ئەم نووسەرە بیروبۆچوونێکی تایبەتم هەیە کە لە دەرفەتێکدا ئاڕاستەی دەکەم.

★ وا دەزانن باشترین ڕەخنەیەك کە لەسەر بەرهەمەکانی ئێوە نووسراوە ، کامە بێ و تا چ ڕادەیەك ئێوەی ڕازی و خۆشحاڵ کردووە؟

– دەزانی کە بەرهەمەکانی من کاتێکی درێژخایەنە بە بێدەنگی ماوەتەوە. ڕەنگە بۆ بەرهەمەکانی من هیچ بایەخ و گرینگایەتییەك تەرخان نەکردراوە کە ڕەخنەیەکی بۆ دابین کەن. بەڵام دواتر بیستم کە هەر لە ساڵیانی بەر لە ڕاپەڕینی ٥٧ی ئێران ، چەن کەس بۆ کۆمەڵە چیرۆکی« ئا لەم لادێیە»، ڕەخنەیان نووسیبوو بەڵام ڕۆژنامەکانی ئەو سەردەمە لەچاپیان نەدابوو. دوای ڕاپەڕین لەملاولا لەمەڕ بەرهەمەکانی من شتیان نووسی و باشترین ڕەخنەیەك کە من خوێندمەوە، ڕەخنەی ئاغای (حەسەن فەڕوخ سرێشت) بوو لەمەڕ کۆی بەرهەمەکانم و لە گۆڤاری (فرهنگ توسعه) چاپ بوو.

★ لە کاتی نووسین لە چ شتگەلێك زۆرتر لە هەموو شتێ ئاوڕ دەدەیتەوە؟

– ئەو شتانەی کە زۆرتر کارم پێیانە و لە داڵغەی خۆمدان، بە ژان و ڕەنج و کوێرەوەری خەڵك ، بەو هەموو زوڵمە کە لێیان دەکرێ. لە بەتاڵ بوونی ژیانەکەیان. لە تەواوی ئەمانە بیر دەکەمۆ.

★ ئاخۆ هەر لە منداڵییەوە پێتان خۆش بوو ببن بە نووسەر؟

– نا، بیرم نەدەکرد ڕۆژێ ئەبم بە نووسەر. بۆ ئەوەی کە ڕەنگە نووسەری بۆ من وەکوو هەموو شتێکی تر تەنیا پێشهاتێك بوو. بڕوانە، من لە بنەماڵەیەك پەروەردەبووم و ژیانم بردۆتە سەر کە هەر لە ڕۆمانی (ساڵیانی هەوری) وەسفم کردووە و نووسیومە. کرێکار و ڕەنجدەر بووین و چون من لە بنەماڵەکەمان کوڕە گەورەی ماڵ بووم، بۆ قوتابخانە ناردیانم. ئەو دۆخە جۆرێك بوو کە نەمدەتوانی درێژە بە خوێنەواریم بدەم. ناچار بووم یارمەتیدەری باوکم بم، بەڵام حەزیشم لە خوێندن دەکرد.

★ بەڵگەی ڕووهێنانت بۆ نووسین چی بوو؟

– بڕوانە، ڕووداوەکانی چاخی سەرۆك وەزیری«مووسەدق» و ئەو زەوقە کە بۆ خوێندنەوە لەمندا ڕیشەی داکوتابوو وەك خوێندنی ڕۆژنامە و گۆڤارەکان منی دەورووژاند کە شوێن ڕووداوەکان بکەوم لە حاڵێکدا کە من تەنیا ١٢–١٣ ساڵ زۆرترم نەبوو.لە لایەکیترەوە خاڵەیەکم بوو لە بەشدارگەی نەوت کاری دەکرد و لەو چاخە

لە ئەندامانی پارتی توودە بوو و چاپەمەنییەکانی ئەو حیزبەی بۆ دەهێنام و منیش دەمخوێندنەوە. بە جۆرێ کە دواتر تامەزرۆیی من لە خاڵەکەم زۆرتر بوو و دەچووم و چاپەمەنییەکانی ئەو سەردەمەم دەکڕی و دەخوێندەوە. کتێبم دەخوێند و پێش ئەوەش لە ماڵی ئێمە کتێبێك وەك (ئەمیر ئەرسەلانی نامدار) دەخوێندراوە یا باوکم شیعری دەوت کە من بۆم دەنووسی، ئەگەر چی سەوادەکەی کەم بوو. تەواوی ئەم رووداوانە منی بە لای خۆیانەوە بە مەبەستی نووسین و خوێندنەوە هاندەدا. بەڵام هیچ کاتێ ئامانجم نەبوو ببم بە نووسەر. تەنیا کاتێ رووم هێنا بە نووسین کە قوتابی دواناوەندی لە پۆلی سێهەمدا بووم و رۆژنامەی دیواریمان دروس دەکرد و ئەم کارە بوو بە هۆی ئەوەی کە خۆم هێڵکاری و نووسینی تێکستەکانی روژنامەکە بگرمە ئەستۆ. دواتر تەنانەت بە یارمەتی هاوڕێکانم گۆڤارێکمان دەرکرد. واتە گۆڤارێ کە دەمانتوانی بیدەین بە هاوڕێکانی دیکەمان بە مەبەستی خوێندنەوە. لەسەر رووبەرگی هەوەڵین ژمارە ، وێنەی (ئەمیر کەبیر) هەبوو کەخۆم نەخشاندبووم و ئەم گۆڤارە لە نێوان قوتابیان دەس بە دەس دەگەڕا و دەیانخوێندەوە. دواتر هەر لەو تافەدا دەسم کرد بە نووسینی رۆمانێ کە بەشی یەکەمی لە سێ چوار لاپەڕەدا نووسیبووم کە هاوڕێکانم دەیانگوت: دواییەکەی بوو بە چی؟

★ لە ئەنجامدا هەوەڵین بەرهەمی خۆتان لە چ تەمەن و لە کوێدا چاپ کرد؟

– من لەمەڕ چاپی بەرهەمەکانم خۆم زۆر دەپاراست، دەمگوت کە من دەبێ کاتێ بەرهەمێ ئاڕاستەی چاپ کەم کە بە کەڵکی خوێندنەوە بێت. لە حاڵێکدا کە نووسراوەی زۆرم بوو بەڵام لە بڵاوکردنیان خۆم دەپاڕاست. هەوەڵین بەرهەمم بە شێوەیەکی جیددی لە بەندیخانەی کرماشان نووسی. واتە هەر ئەو کاتەی کە لە پرسینەوە و ئیفادە نەجاتم بوو و رەوانەی بەند کرام، و کاغز و پێنووسیان پێدراین، قۆلم هەڵکرد بۆ نووسینی چیرۆکی «ئێران» کە هەر چیرۆکی (نییەتی) بوو کە داهاتی ئەزموونی من بوو لەو تافەی کە مامۆستای قوتابخانە بووم. هەڵبەت یەك شت لەسەر من بۆ مامۆستایی زۆر کاریگەربوو و ئەوەیش خوێندنی زنجیرە تێکستێك بە ناوی « یاداشەکانی مامۆستایەك» بوو بە پێنووسی«محەممەد عاسمی» کە لە گۆڤاری (ئۆمیدی ئێران)ی ئەو سەردەمە چاپ دەبوو. ئەم زنجیرە تێکستە ڕۆڵێکی کارای هەبوو لەسەر من تا ببم بە مامۆستا. ئەو تێکستە رەنج و مەینەتییەکانی مامۆستایەکی دەخستە بەرچاوم، مامۆستایەك کە بە هۆی هەژاری لە وەرزی هاوین لە ناچاری مێوەی دەفرۆشت. بەڵام بە تەواوی ئەم کێشە و ئاستەنگە تامەزرۆیی و حەزێکی زۆرم بوو کە ببم بە مامۆستا. لە حاڵێکدا کە مامۆستایی و رۆیشتن بۆ لادێکان زۆر یارمەتیدەری من بوو کە بە روانگەیەکی نوێ بۆ ژیان دابین کەم و لە نزیکەوە دەگەڵ مەینەتی و هەژاری خەڵکی وڵاتەکەم ئاشنا بم. ئەمە بوو کە لە ساڵی ۵۰ ی هەتاوی کاتێ کە دەسبەسەر و رەوانەی بەندیخانە کرام، زۆربەی چیرۆکەکانی کۆمەڵە چیرۆکی(ئا لەم لادێیە)م لە زەینمدا داڕشت. واتە نووسیم و لەبەرم کرد. چونکا نەمدەتوانی ئەو تێکستانە لەوێ بێنمە دەرێ. هەر لە بەر ئەوە کاتێ رزگار بووم تەواوم رشتە سەر کاغز و هەوەڵین چیرۆکێ کە لە چاپم دا، بە ناوی (باخچە چکوولەکەی ئێمە) لە گۆڤاری فردۆسی بڵاوکرایەوە.

★ ئایا باوەڕتان بە « ئیلهام » هەیە؟

– نا، تا ئێستا شتێ بە من ئیلهام نەبووە.

★ ئاخۆ بەر لە نووسینی رۆمانێك، پێشتر نەخشە و گەڵاڵەی ئەو رۆمانە لە زەیندا دائەڕێژی؟

– نووسەر زۆر جار وێنەگەلێکی زۆری لە زەینمدایە. من ئێستا لە ژوورەکەم دەچمە دەرێ ، رەنگە ئەم دیمەنە بێتە بەرچاوم کە دایکێ دەسی منداڵەکەی گرتووە و چاوەڕوانی تاکسییە یا وابزانە دایکێ کە منداڵەکەی لە سەوەتەی مێوە فرۆشی بە دزییەوە مێوە هەڵدەگرێ و دور لە چاوی دایکی دەیخوات. ئا لەم وێنەگەلە زۆر جار ورد دەبمەوە و هەمیشە لە زەینم جێ خۆش دەکەن. دوا ئەمە ، کاتێ دەمەوێ چیرۆکێك بنووسم لەم وێنەگەلە لە زۆر جێگای دەقەکانم کەڵك وەردەگرم. واتە جۆرێك مونتاژکردنی ئەم وێنەگەلە لەڕێی ئەو ئامانج و بیر و بڕوایەم دەتوانم بێنمە سەر کاغز. زۆر جار بەم شێوەیە زۆرتری وێنەگەلی رۆمانی(ساڵیانی هەوری)م لە بەندیخانەی(قەسر و ئەوین)[۳] لە زەینم نووسیوە. لە بیرمە لە کاتی خویندنی رۆمانی(گیانی شیفتە)ی رۆمەن رۆلان، یەکێ لە هاوڕێکانم بە منی وت: ئاخۆ هەتا ئێستا تەلاشت کردووە کە رۆمانێك بنووسی و منیش هەر لەو تافەدا قۆلم هەڵکرد بۆ نووسینی رۆمان و هەستم دەکرد دەتوانم بەرهەمێك بەم شێوە بنووسم لەمەڕ ژیانی خۆم. لە تەنیاییدا بیرم دەکردوە و وردە وردە وێنەگەلێ لەبەر چاوم گیانی دەگرت. کەسایەتییەکان

و زۆر شتی دیکە. ئەمە بوو کە کاتێ لە زیندان قوتار بووم ، دەسمکرد بە نووسین. یاداشـی زۆرم هـەڵگرت و کـۆمکردەوە. وێنەگـەلی زۆرم بـە دەسمـەوە بـوو. خـەرمانێ وێنەگـەلی نـوێم هـەبوون کـە دەبوایە ئەوانم لە جێی خۆیان و لـە کاتی خۆی لە لای یەك دابنایە و دەسم بـە کـار بکردایـە. وتووێـژێکی زۆر لـە جـەماوەری عەوام کۆکردبووەوە بوو و زۆر شتیکەش لە زەینمدا بوون.

★ ئاغـای دەروێـشیان ئـاخۆ لـە کـاتی نووسیندا بایەخ بۆ خوێنەریش دادەنێن؟

– بەڵێ، لە بنەڕەتەوە یـەکێ لـەو پرسـانە کە منی بـە لا خۆییـەوە رادەکێشێ و مـن زۆری لـێ ورد دەبمـەوە ، مەسـەلەی خوێنەرە. بە راستی باوەڕم نییـە کـە مـن ئێـستا شـتێ بنووسـم کـە سـەد سـاڵ یـا دووسەد ساڵی دیکە بەرهەمەکانم بخوێنن و بڵێن، بڕوانن، ئـەم نووسـەرە چ شـاکارێکی داهێناوە. هەر لە بنەڕەتدا بەم شـتانە بـیر و باوەڕم نەبووە.لەبەر ئـەوەی کـە مـن بـۆ ئەم سەردەمە دەنووسم و زۆر داخوازم کـە رەنـج و مەینـەت و کێـشەکانی ئـەم سەردەمە بگێڕمەوە. مەگەر زۆر نووسەر وا نەبوون. سادق هیدایەت مەگەر لە رۆژگاری خویدا نەیدەنووسی.

★ وا دەزانـن چ کتێبگـەلێ لـە پرۆسێـسی گۆڕانکاری نووسەری ئێوە کاریگەر بووە؟

– لەمەڕ نووسـەری خـۆم ، بەرهەمگـەلێ کـە وەرگێڕدرابـوون و هـەروا بەرهەمگـەلی نووسەرانی ناوخۆیی لە منـدا زۆر تەئـسیریان هـەبوو. بەرهەمگـەلێ کـە لـە کلاسـیکەکانم خوێندبووم چ شێعر چ پەخشان. بۆ وێنـە لـە بیرمە ئەو کاتەی کە مامۆستا بووم هـەر سـێ مانگی هاوینم دانابوو بۆ خوێندنی (شانامە)ی فردۆسی. واتـە لـە هـەوەڵ تـا ئـەنجامی ئـەم کتێبـەم خوێنـدەوە. واتـە کـاتێ بـوو کـە بـۆ زانکـۆی ئـەدەب دەرچـووبووم. دواتـر (مەسنەوی مەولەوی)م تەواو کرد. (خەمسەی نیزامـی)شـم خوێنـد. بڕوانـە، مـن هێـشتا بـۆ زانکـۆ دەرنەچـووبووم کـە زۆربـەی ئـەدەبی کـۆنیی ئێـرانم خوێنـدبوو. بەرهەمگـەلی (سەعدی)م خوێندبوو و خستبوومە لا. لە بیرم دێ (شانامە)م دەخوێنـد ، هێنـدە تەئـسیرم وەرگرتبوو کە وەك (فردۆسی) شێعرم دەوت و کـاتێ دەمویـست قـسە بکـەم ، قـسەکانم وەزنی بوو، ئەم کتێبانە زۆر تەئسیری خۆیان لەسەر من نواند.

★ دوای چاپی بەرهەمەکانت، بۆ دووهەمین جار دەیانخوێنیتەوە؟

– بـەڵێ دەیخـوێنم ، بـە بـڕوای مـن نیـوەی کاری من دەبێ خوێندنەوە بێـت ، ئێـستایش دەبێ هەر فێر بم.

★ نـا، پرسـیاری مـن شـتێکی دیکـە بـوو، بـۆ نموونە رۆمانی (سالگەلی هـەوری) دوای ئەوە کە چاپ بوو، خوێندوتەوە ؟

– بەڵێ، خوێندوومە.

★ هـیچ بـووە بـە زەینـت بگا کـە دەسـتێ بەسـەر بەرهەمـەکانی خـۆت بکێـشی و بەشێکی لێ بگۆڕی ؟

– لەم جۆرە خوێندنە، زۆر جار بە مێشکم دێ کـە چـەندە بـاش دەبـوو کـە ئێـرەم دەقرتانـد یـا لـەوێ ئـەو رووداوەم دادەنـا. تـەواوەن راسـتە. زۆر جـار دادەنیـشم و بەرهەمەکەم دەخوێنمەوە.

★ ئـاخۆ لـە دواییـدا گۆڕانکارییـەك لـە چـاپەکانی دیکـەی ئـەو کتێبـە ئـەنجام دەدەی؟

– تەماشـا بکـە، مـن لـە چـاپی سـێهەمی رۆمانی (ساڵیانی هەوری) بـڕێ گوڕانکـاریم تێـدا ئەنجامـدا. واتـە یـەك دەوری تـەواوم بەسەریداهاتمەوە کە بە پێویستم دەزانـی. واتــە جێگایــەك کــە بــیرم دەکــرد زۆرە قرتاندم. نە ئەوەی کە کەسێك ئـەم کـارە بە من داپەسێنێ. کتێبەکەی من لـە سـاڵی ۷۰ی هـەتاوی چـاپ بـوو و هـەر لـەو سـاڵە دیسان بۆ جاری دووهەم چاپ بـوو. ئەگـەر چـی ماوەیـەك لـە مەزرینگـەی سانـسۆری وەزارەتـی فەرهـەنگ مـابووە، بـەڵام دوا ساڵی۷۰ ئیزنـی چـاپی ئـەم رۆمانـەم هـەتا ساڵی ۷٦ وەرنەگرت. هەر ئا لەم ساڵە بوو کە بە هاتنی دەوڵـەتی (خاتـەمی) سـەرۆك کۆمار و موهاجرانی (وەزیری فەرهەنگ) بە وەزارەتی رۆشـنبیری ئاسانکاریگەلێ سـاز بـوو، هەڵبـەت نـە تـا ئاسـتێکی ئایـدئال. رۆمـانی سـاڵیانی هـەوری کـە بڕیـاربوو لـە ۲۳۰۰ لاپـەڕە ، ۷۰۰ پـەڕەی بقرتـرێ کـە ئیمە قەبووڵمان نەکرد و هیـوای چـاپەکانی دیکەشمان نەبوو. لـە ئـەنجام قرتانـدمان و هەمیـسان کتێـب چـاپ بـوو کـە زۆریـش پێشوازی لێکرا. ئاماژەش بەمـە بـدەم کـە من هەشت کتێبی دیکەم هەیـە کـە ئیزنـی چاپ بە شتاقیان نەداوە.

★ پرۆسێـسی چـیرۆکی هاوچـەرخ (بـە گـشتی رۆمـان و کورتـە چـیرۆك) چـۆن هەڵئەسـنگێنن ، بـە تایبـەت لـە نێـوان نـەوەی گـەنج کـە لـەم سـاڵانە هاتوونـە جەرگەی چیرۆك نووسین؟

– جیهـانیش وەکـوو هـەر شـتێ تووشـی گۆڕانکاری بووە. بەرهەمگەلی وەرگێڕدراو ئەمرۆکە زۆرترن. دوایی ترین ئەزموونگەلی نووسەرە ناوازەکان و نووسـەرە لاوەکـان، بڕشتی تازە لەگەڵ بیر و هۆش و روانگـەی نوێ بە رەوت و پڕۆسێسی چیرۆك نووسین زێـدە بـوون. بـەڵام دەبـێ ئامـاژە بـەم مەسەلە بدەم کە بە داخـەوە هـەر ئەونـە کـە لـە جیهـان نووسـەرێك خـەڵاتی نۆبێـل وەردەگـرێ ، دەبیـنین تـاقمێکی زۆر لـە

نووسەران وا هەست دەکەن هۆی سەرکەوتوویی ئەو نووسەرە لە جۆری بەرهەمەکەی گەمارۆ دراوە. کە واتە با ئێمەش بڕۆین و وەك ئەو بنووسین. کاتێ مارکێز خەڵاتی نۆبێلی پێبەخشرا، کتووپڕ دیمان حەوت هەشت کەس کە لە نێوان ئەوان نووسەری ناوازەش هەبوون، دەچوون شتێ بە چەشنی « سەد ساڵ تەنیایی» ئەو دەنووسن. هەروا کە ئێستاش وەك داب و نەریتە باوە کە ئێمە دەبێ وەك « کوندەبووەکوێرە»ی هیدایەت بنووسین. لە حالێکدا کە من وەها تەماشای ناکەم. ئەو نووسەرە بیانییە شتێ دەنووسێ کە بۆ نموونە خۆرەتاو بە جۆرێ تیشك دەدا کە لێرە وا نییە. کەسایەتیگەلێك لەگەڵ ئەو هەڵسوکەوتی هەیە کە لەگەڵ ئێمە نییەتی. ئینجا ئێمە دەمانەوێ وەك ئەو بنووسین کە هەڵبەت کاری ئێمە زۆر ناڕەسەن دەردێ. لەم حەوت هەشت بەرهەم کە بە تازەیی چاپ بوون، ئێوە یەك بەرهەم بە حەز و چێژەوە ناخوێنن. بۆچی؟چونکا ڕیشەورەگەزی ئەو جۆرە نووسینە لە جێگایەکی ترەوە هەڵقوڵاوە. کەسێکی تر دایهێناوە و کەچی ئێوەش دەچن و ئەوە دەخوێنن. ئەمە هەڵەیەکی زەق و گەورەیە کە بڕێ لە نووسەرە لاوەکانی ئێمە تووشی بوون. بڕێ لە نووسەرە گەنجەکانی ئێمە بە داخەوە خۆیان تووشی ئەم ئازارە کردووە. بۆ وێنە من چیرۆکێك دەخوێنم کە لە فاکنەر وەرگێڕدراوە.شێوە نووسینی ئەو بە کەڵکی ئێمە نایێت. داهێنەرەتی لە نووسەرانی ئێمە دەکوژێت و زەینی سیس و تەممەڵ دەکا. تەماشای ئەو بەیاننامە بکەن کە لە کاتی وەرگرتنی خەڵاتی نۆبێل بۆ هەمووان دەیخوێننەوە و بەم رستە دەگات کە دەڵێ:«ئەم خەڵاتە بەم نووسەرە و بەم شێوەیە دەگات کە سەرنجی پێکهاتەی ناوچەیی و کۆمەڵگایی خۆی داوە. لە زۆربەی ئەو بەیاننامانە ئەم مەسەلە ڕەچاو کراوە. واتە بۆ جیهانیبوون و سەرکەوتن، سەرەتا ئەو بەرهەمە دەبێ ناوچەیی لە ئەژمار بێت. خوێنەرێ کە لە دەرەوەی ئێران ژیان دەکا لە هەر جێگایەك لە جیهاندا بێت دەیەوێ بزانێ کە لە کۆڵانەکانی ئێراندا چی دەگوزەرێ ؟ هەروا کە ئێمە پێمان خۆشە بزانین ئەو کاتە کە «نەجیب مەحفوز» دەخوێنین کۆڵانەکانی قاهیرە چۆن بە ئێمە نیشان دەدا. ئەوان پێیان خۆشە لە بار و دۆخی ناوچەیی وڵاتی من، لە داب و نەریتی ئێرە، لە کولتوور و فەرهەنگی ئێرە ئاگادار بن. نەك ئەوەی کە ئێمە بمانەوێ شتێ وەك دەقەکانی ئەوان بنووسین. دیارە ئەم ئەدەبە بۆ کەس جێی سەرنجدان نییە.چونکا ئەوان

زۆر زوو و بە باشی و لێهاتوویی بەم شتگەلە ئاگادار بوون. ئەوان هەموویان کتێب دەخوێنن. ڕۆژنامە دەخوێنن و دەزانن ئەم کارە ڕەگەزی خۆی لە کوێ وەرگرتووە. بە تەواوی ئەم شتانە کە وتم نووسەرانێکی لاو دەناسم کە دەنووسن و لە بەرهەمەکانی ئەوان ورد دەبمەوە. تەنانەت ئەو دەقانەی کە لە شارە چکۆلەکانی تری ئێران بەر لە تاران بڵاو دەبن، دەیخوێنم کە هەوەڵین ئەزموونی نووسەرەکەیەتی. چونکا تەواوی ئەم بەرهەمگەلە بە مرۆڤ ڕوانگەیەکی تایبەت دەبەخشێت. بەڵام ئیزن بدەن لە هیچ کەسێ ناو نەبەم، چونکا ناوی هەندێ کەسم لە بیر دەچێ و...

دەزانن کە من ڕەخنەش دەنووسم و نووسینەکان لێکدەدەم. لەگەڵ هاوڕێم (ڕەزا خەندان مهابادی)کە بڕیارماندا پێکەوە ڕەخنەی ئەدەبی ئاڕاستە بکەین. هەر لێرە ئەم شتە شی بکەمەوە کە هەندێ کەس ئەم هەڵە لە ئێمە زەق دەکەنەوە کە بۆ یەکبینە خەریکی ڕەخنەنووسینن. کە واتە ئیدی ئەمە دەبێ چ ڕەخنەیەك بێت؟ ئێمە هەمیشە بەرهەمێ کە دەنووسین درەنگ لێی دەپرسینەوە. بەڵام هەر ئەونە کە ئەم کارە کەسێکی بیانی بیکات زۆر زوو دەسخۆشانی لێدەکەن. لەم ئاخر و ئۆخرەش ڕەخنەیەکم دەخوێند کە سێ ڕەخنەگەری بیانی لەسەر کتێبێ نووسیبویان و بە فارسی چاپ ببوو. هیچ کەس ڕەخنەی نەگرت کە بۆچی سێ کەس ڕەخنەیان پێکەوە نووسیوە، بەڵام هەر ئەونە کە ئێمە بە دوو کەس ئەو کارە بکەین ، عەیبی زۆرمان لێ بەرجەستە دەکەن. ئامانجی ئێمە ئەوەیە کە نووسەرانێ کە یەك دوو بەرهەمیان هەیە بەم ڕەخنەیە بە کۆمەڵگای ئەدەبی ئێران بە باشی و شیاوی بناسێنین.

★ یەکێك لە گرفت و ئاستەنگەکانی کۆمەڵگای ئەدەبی ئێمە کە زۆریش ڕەنگی داوە، نەبوونی هەڵوێست و ڕوانگەی تایبەت بە هەر نووسەر لەمەڕ بەرهەمەکانی نووسەرانی دیکەیە. بەداخەوە ئەو جۆر کە دیارە ڕەنگە ئێوەش خۆتان تووشی ئەم گرفتە کردووە ، پرسیارەکەی من ئەمەیە: ئاخۆ فەزای ڕەخنە لە کۆمەڵگای ئەدەبی ئێمە ڕەچاونەکراو و پاك نییە کە ئێوەش هەڵوێست و بۆچوونی شەخسی خوتان دەرنابڕن و ئاشکرای ناکەن ؟

– پرسی هەوەڵ کە شیاوی باسە، ئەمەیە کە بە داخەوە ئێمە خۆمان فێری ڕەخنەگەری نەکردووە. بە هۆی ئەوەی کە

ڕۆحییەی زۆر زاڵمانە و دیکتاتۆری لە ناخمان داکوتاوە. هەڵبەت ڕەخنەی گونجاو و شیاویشمان نییە. زۆربەی ئەو ڕەخنەگەلە کە دەیبینم بە جێی ئەوە کە بێت تەماشای کارەکە بکات خۆی سەرقاڵی کەسایەتی نووسەرەکە کردووە و بە لەونێ خۆیشی فریو داوە. دەبێ ئەم کێشە ڕەچاو بکەین و بکۆشین تا فەزایەکی پاك بەسەر ڕەخنەدا زاڵ بێ. ئێمە کارمان چییە کە ژیانی شەخسی نووسەر چۆنە. ئەگەر چی ژیانی شەخسی نووسەر لە بەرهەمەکەی ڕەنگدەداتەوە. ئێمە دەبێ تەنیا چاومان لە دەق بێت و ڕەخنەکەمان ئاڕاستەی بەرهەم بکەین ، نەك نووسەرەکەی.

ئەو کاتە کە لەگەڵ هاوڕێکەم بڕیارماندا ڕەخنە بنووسین، بەڵێنیماندا ناوی هیچکەس بە خراپی نەبەین. ئاوڕ لە ژیانی تاکی و شەخسی کەس نەدەینەوە. لەبەرامبەری هەر تێکستێك کە ئاڕاستەی نووسەر وخوێنەر دەکەین،ڕەخنەگەلی شیاوی بۆ تەرخان بکەین و ڕێزی نووسەرەکەمان هەمیشە لەبەر چاودا بێ و ئەو ساتە کە دەقەکە ، کەموکورتی و کێشەی تێدا بوو ، زۆر بە دلسۆزییەوە و بێ لایەنگری ڕەخنەی لەسەر بنووسین.

بەداخەوە بەم چەشنەیش کە خەریکی کار بووین، هەمیسان دیمان کە ئەو کەسەی کە بۆ دەقەکەی وەختی خۆمان زەوت کردبوو و ڕەخنەی ئەدەبی بۆ بەرهەمەکەی ئاڕاستە کردبوو، لە پشت سەری ئێمە زۆری قولاندبوو و کاری ئێمەی بێ بایەخ نیشاندابوو. ئەگەر چی ئامانجی ئێمە تەنیا یارمەتی ئەو بوو. دەبێ ئێمە پشت ببستین بە ڕەخنەی دروست و گونجاو. ئەو جۆرە کە دەبیندرێ دەڵێی ڕەخنە لە وڵاتی ئێمەدا نەزاوە و خوێنەری نییە و بایەخی پێنەدراوە. ڕەخنە بڕی نییە. کەسانێك بەرهەمگەلی ئێمە دەخوێنن کە هیچ گرینگایەتییەك بە ڕەخنە نادەن. چونکا ڕەخنە و لێکۆڵینەوە تا ئێستا نەیتوانیوە فەزایەکی پاك و خاوێن لەم وڵاتە بە خۆییەوە بگرێ تا ئەوەی خەڵکیش پەڕەی زۆرتری پێبدەن. ڕەخنە لە ڕوانگەی زۆربەی خەڵك بووە بە تۆڵەساندنەوە بۆ وێنە من ڕقم لە نووسەرێ دەبێ و دەچم دەقەکەی بێبایەخ دەکەم و دەیکەم بە تۆڵەساندنەوە. بەڵام ئەگەر حەز لە تێکستەکەی بکەم وەها هەڵیدەکێشم کە دەنگدانەوەیەکی بە گشتی پەیدا بکا. بە داخەوە پەیوەندی گرتن بووە بە پێوەر و ستانداردی ڕەخنە.پەیوەندی نێوان نووسەر و ڕەخنەگەر ئەوەیە کە ئەگەر دوو نووسەری هاوڕێ دەقی یەکتر هەڵسەنگێنن وادەزانن ئیتر سووکە پەیوەندییێکیش نێوان ئەوان

نابێ بمێنێت.لە ڕۆژگارێکدا کە بەداخەوە کتێب خوێنەری نەماوە دیارە ڕەخنەش گرینگی پێنادرێت. لە حاڵێکدا کە ڕەخنەی ڕۆمانی«ئاوێنە درگادارەکان»[٤]ی هۆشەنگ گوڵشیری کە لە گۆڤاری «کارنامە»[٥]لە چاپدرا، لانیکەم سێ مانگ لە وەختی ئێمەی زەوتکرد. دەبێ تێبکۆشین ڕەخنەگەلی خۆماڵی وەك ڕێنوێنێك بۆ بەرهەمە نوێکانی ئەو نووسەرە بێ. ڕەخنەی شیاو، کاتێکی زۆری دەوێ کە دەبێ بۆی تەرخان بکرێت و ئەم وەختە چ سوودێکی بۆ ئەو کەسە هەیە. نووسەری ئەو ڕەخنەگەلەش دەبێ ژیان بکات. پێداویستیی و بژیوی ژن و منداڵی بەدەس بێنێ. بەڵام بۆ ڕەخنەگەر، تەنانەت فلسێ بۆ داهێنەرەکەی تەرخان ناکەن. ئەگەر کۆمەڵە ڕەخنە بۆ چاپ ئامادە بکەی، هیچ دەزگا و پەخشانگایەك پارەی بۆ دابین ناکات. بۆچی؟چونکا کەس نایخوێنێ. هەمیسان ناچارم بەم پرسە ئاماژە بدەم کە ئێمە دەبێ ڕەخنەکانمان خاوێن تر و شیاوتر بخەینە ئاڕاوە و دەبێ بە ڕواڵەتێکی گشتی و پڕۆفیشناڵ تر لێی بڕوانین و خوێنەر فێری ڕەخنە خوێندن بکەین.

★ ئێمە ڕەخنەگەری پڕۆفشناڵ و کارزانمان نییە کە ئەگەر بەرهەمێ لە چاپ درابێ، ئەو ڕەخنەگەرە بیر و بۆچوونی خۆی بۆ خوێنەر شی بکاتەوە. ئێمە لە چەندین قۆناغدا، ڕەخنەگەری پڕۆفشناڵمان هەبووە و گۆڤارە ئەدەبییەکان هەر کام ڕەخنەگەرێکی تەواوکاتیان بوو. بەڵام ئەمڕۆکە بە داخەوە نیمانە.

– ئەم باسە بەبڕوای من تا ڕادەیەك دەگەڕێتەوە بۆ بار و دۆخی ئێمەی مرۆڤ لە کۆمەڵگادا. ئەم باسە بۆ سانسۆر دەگەڕێتەوە. ناکرێ بە ئازایەتی باسی هەر شتێ بکەین و بە بڕوای من زۆرترین کێشە لە لایەن خودی وەزارەتی ڕۆشنبیریە کە بەرهەم بە حەزی خۆی سانسۆر دەکا. ئەدەبی ئێمە پەڕەی نەسەندووە. ڕەخنەگەری ئەگەر بیهەوێ لە دایك بێ، پێویستی بە دۆخێکی تایبەتە. کاتێکی درێژخایەنی پێویستە کە ڕەخنەگەری بەدی بێت. بێ مەترسی لە بیستن، بە درێژایی زەمەن ڕەخنەگەرێکی باش دەبێ ئاڵاهەڵگری هەر نووسەر و شاعیرێك بێ و لەوان پێشکەوتووتر هەبێ. ڕەخنەگەری باش لە کۆمەڵگای ئێمە دەبێ زمان(زمانی زگماگی و بیانی) بزانێ تا بەرهەمگەلی بیانییەکان بخوێنێ. لە دوایین ڕووداوەکان و دیاردەکانی ڕەخنە و گۆڕانکارییەکانی ئەدەب ئاگادار بێ و ئاوڕیان لێبداتەوە.

بەداخەوە ئێمە دوای (راپەڕینی مەشروتە) بە تایبەت زۆر لە بەندی سانسۆردا بووین.بە کوشتن و خنکاندنی و لێدورینی شاعیر و نووسەر و بە گشتی رۆشنبیر بەرامبەر بووین، هەڵنەچووین و پەرەمان نەسەندووە و کۆمەڵگەکەمان بەم چەشنە هەڵکەوتووە.

★ روانگەی ئێوە لە بارەی ئەو رۆمانگەلە کە لەم چەن ساڵەی رابردوودا نووسراون چییە، بە تایبەت رۆمانی «ئازادە خانم»[٦]ی رەزا بەراهەنی کە هەندێ لەو بڕوایەدان ئەم رۆمانە سەرەڕای ئەوەی کە لە باری تەکنیکییەوە زۆر بە نرخە، سەرکەوتنێك بوو بۆ ئێمە لە گۆڕەپانی رۆمان نووسینی ئەمڕۆیی ؟

– من ئەم رۆمانەم نەخوێندۆتەوە، بەڵام لەمەڕ رۆمانەکانی ئەمڕو، نووسەر دەبێ زۆر تێبکۆشێ ، هەڵبەت هەر هونەرمەندێ ئازادە کە رەوشتگەلێکی جۆراوجۆر لە ئەزموون بدا. کێشە نییە. بەڵام ئەگەر کەسێ وەك من کە بە خوێنەری خۆم بایەخ دەدەم، پێم باشترە بە جۆرێ بنووسم کە خوێنەری من لە رۆمانەکەم تێبگا، من وا بۆی دەچم گۆڕانکارییە ئەدەبییەکان کە لەم کۆمەڵگایەدا ساز بووە، دەگەڵ ئاڵوگۆڕییەکانی ئەو کۆمەڵگایەدا، دەگەڵ گۆڕانکارییە پیشەسازییەکانی (شارستانییەت) ئەو کۆمەڵگایەدا هەروا گۆڕانکاری فەلسەفی و رامیاری پەیوەندی هەیە. تەنانەت پەیوەندییەکی سەرڕاستی هەیە. لە کۆمەڵگایەك دەبێ یەك ئاڵوگۆڕی برخسێت و نووسەر و هونەرمەند دەبێ لەگەڵ ئەو ئاڵوگۆڕییە خۆی بگرێتەوە و هاوشان بکات. شێوازی جۆراوجۆر رێخرێت، وەکوو شەپۆلی هۆش بارودۆخی کۆمەڵایەتی تایبەت بە خۆییەوە پێویستە. ئەم گۆڕانکارییە لە ئەدەبدایش رێدەخرێت. بەڵام شرۆڤەکانی ئێمە هەمیشە و بە تەواوی کتووپڕی بووە. واتە ئاوای بۆ دابنێین کۆمەڵگا لە قۆناغی دەرەبەگایەتییە بەڵام ئێمە دەمانەوێ وەك یەك نووسەر لەمەڕ کۆمەڵگای پیشەسازی و مۆدێرن بنووسین. بەم هۆکارەیە کە ئێمە بزیووین و سەرکەوتوو نین. من ناڵێم کە نووسەر نابێ لە کۆمەڵگا خۆی پێش بخاتەوە و یان نابێت شێوازە جۆراوجۆرەکان دابرێژێ و بخولقێنێ و هەڵسەنگێنێ، بەڵام ئەو کاتە کە دەڵێم بۆچی ئەم چەشنە دەقانە ناچنە نێو ئاراوە بۆ ئەوەیە کە خوێنەریان ئێجگار کەمە.

★ دەگەڵ زۆربەی نووسەرانی دیکەیش کە کەوتبوونە ئاخافتن، ئەوانیش رۆمانەکەیان (ئازادە خانم) نەخوێندبوو و لە دەربڕینی روانگەی شەخسی بەرامبەر بەم رۆمانە خۆیان دەپاراست. بۆچی؟

– راستەکەی بێ، من ئەم رۆمانەم نەخوێندووە. بەڵام وای بۆ دانێن من رۆمانی(رۆژگاری بەسەرچووی خەڵکانی بەساڵداچوو)ی «مەحموود دەوڵەت ئابادی»م خوێندووە ، بەڵام هەر چێژم لێ نەبرد و ئەمەیشم دەربڕیوە. بۆ؟ لەبەر ئەوەی کە من رۆمانی(جێگای بەتاڵی سلووچ) م خۆش دەوێت تەنانەت ئەم بەرهەمە کارێکی زۆر گرینگە و چەن جار دەورەم کردووە. هەمیسان دەیخوێنم و کەڵکی لێوەردەگرم. بەڵام ئەو رۆمانەی دیکەم خۆش نەویستووە. دەبێ دەوڵەت ئابادی ئەم جۆرە رۆمانەش بنووسێت و لە ئەزموونی بدات. ئێمە چاوەڕێ ئەوە نین کە هەمیشە خۆی لە ئاستی(کەلیدەر) بهێڵێتەوە. بەڵام کاتێ من رۆمانی پێشووی ئەوم خۆش ناوێت دەبێ چی بکەم ؟ هەر کاتێ بەرهەمێکم خوێندبێ، ئێستا خۆێندبێتمەوە یا نا، بیر و بۆچوونی خۆم لەمەڕ ئەو بەرهەمە دەنووسم. هیچ جێگای مەترسی نییە. بۆ نموونە (ئاوێنە دەرگادارەکانی) هۆشەنگ گوڵشیری. من خوێندمەوە و خۆشم لێ نەهات و رەخنەم بۆ نووسی و بۆچوونی خۆمم نووسی و گوڵشیری کاتێ لە گۆڤاری کارنامە لە چاپیدا کە قەت بیرم نەدەکرد چاپی بکات.

★ ئاغای دەروێشیان ئێمە مەگین چەن نووسەری سەرمان هەیە. ئەمە چۆنە کە نووسەرێ وەك ئێوە دەڵێت ئەو رۆمانەم نەخوێندووە کە لە رۆمانە تاق و ترا و جیددییەکانی ئەم چەن ساڵەیە ؟

– راست بڵێم من وەختم نەبووە. بڕوانە، ئەم رۆمانە لە دۆخێکدا بڵاوبوو کە دەزانن بار و دۆخی کۆمەڵگا بەو هەموو رووداوە هەرە ناخۆش و دڵتەزێنە[٧] کە بۆ نووسەران روویدا بە چ شێوەیەك بوو. زۆرسەرقاڵ بووم. لە لایەکیترەوە سەرپەرژانی دیکەی زۆرم هەبوو. بۆ خوێندنی رۆمان دەبێ بتوانێ بیر و هۆشت کۆ بکەیتەوە تا بتوانی لەسەروبەری رۆمانەکە تێبگەی. دوایش ئەم سەفەرە چەن مانگە هاتە پێش و ئێستایە کە دەبێ دابنیشم و بیخوێنمەوە.

ئاگادارییەك:
ئەم گفتوگۆیە تایبەت بە گۆڤاری (گزنگ)ە و هیچ گۆڤارێ مافی بڵاوکردنەوەی ئەم وتووێژەی نییە.

باکۆجەلال:

زمان ئەرکی شاعیر دیاری دەکات، نەوەک بە پێچەوانەوە

شاعیری لاو (باکۆجەلال)لەرێگەی شیعرە ناسکەکانییەوە کەوا لەرێگەی سایتە ئەلیکترۆنییەکاندا بلاو دەکرێتەوە،توانیو یەتی وەک گەنجێکی بەهرە مەند دەرکەوێت،ناوەش ناوەش بابەتی سیاسی و رۆشنبیریشی دەبینرێت،یەکەم ئەزموونی نووسینی لە ساڵی(٢٠٠٥)لە رۆژنامەی (ئازادی)سەرچاوەی گرتووە،دواتر لەرۆژنامەی (بەلاغ الشیوعی)وەرگێراونەتە سەرزمانی عەرەبی،دوای ئەوەی هۆنراوەی (ئەی ئاسکەمێ)ی لە ساڵی (٢٠٠٩)دا بلاو کردۆتەوە لەو ساوە دەستی بە نووسینی هۆنراوە کردووە، ناوبراو ئێستا لە ولاتی ئەمەریکا دەژیەت و هەمیشەبە شیعرە ناسکەکانی ئاشنامان دەکات،ئێمەلەم دیمانەدا باسگەلیکمان لە مەرشیعرو سەرەتاو زمان وپەیوەندییە کانی شیعرو عەشق کردووە.

دیمانە/ سەنا جەباری

***تۆ شیعر دەنووسیتەوە، یا خود شیعر تۆ دەنووسێتەوە؟تۆ چۆن ئا وێزانی شیعر دەبیت؟**

– هەمیشە لە کاتی نوسینەوەی هەر هۆنراوەیەکمدا وام بە بیردا هاتوە کە من هۆنراوەکە دەنوسمەوە بەڵام دوابەدوای تەواو بونی هۆنراوەکە کە وەك هەر خوێنەرێك دەست بە خوێندنەوەی دەکەم خۆمی تێدا دەبینمەوە بۆیا گومانی تێدا نیە کە ئەویش من دەنوسێتەوە هەر من نیم ئەو دەنوسمەوە مادام هۆنراوەکانیش من بنوسنەوە کەوابو هەردووکمان ئاوێزانی یەکتر دەبین تەنیا من نیم ئاوێزانی هۆنراوەکان دەبم ئەویش ئاوێزانی من دەبێت، ئەو دەمەی هیچ ئامرازیك یان زمانێك نابینمەوە بۆ دەربڕینی هەستم بە ناچاری ئاوێزانی هۆنراوەیاك دەبم ئەوکات ئەویش وەك ئازیزترین کەسم گویٚ بۆ ڕازو نیازم دەگرێت لە پرۆسەی شیعری مندا بۆم گرنگە هەر شیعرێك کە دەینوسم مۆسیقا و تۆنێکی تایبەت بە خۆی هەبێت کە شیعرەکە خۆی ئەو تۆنە بۆ خوێنەری دیاری بکات ئەوەش دیارە لە ڕێگای زمانەوە دەکریت بۆ ئەو مەبەستەشە کە شیعرەکە بەدەر نەبێت لە ستاتیکا، دواتر بیرمان نەچێت کە کاری شاعیر بەدەر نیە لە وشە ڕێزکردن بەڵام ئەوەی کە وادەکات شیعرەکان پڕبن لە ستاتیکا ئەوەیە کە شاعیر لە ڕێگای وشە و زمانەوە خوێنەر بە دونیایەك ئاشنا دەکات کە لە کاتی بەر لە خوێندنەوەی شیعرەکەدا خوێنەر پێی نەخستوەتە ئەو دونیایەوە و پەی پیٚ نەبردوە، زمان ئەرکی شاعیر دیاری دەکات نەك بە پێچەوانەوە، چونکە شاعیر تا ئەو کاتەی بتوانێت بە چەند زمانێك بپەیڤێت و زاراوەی زیاتر بزانیٚ و زیاتر بخوێنێتەوە دەتوانێت زیاتریش بنوسێت و مەودای خەیاڵیشی فراوانتر دەبێت، بۆیا دەڵێم زمانە ئەرکی شاعیر دیاری دەکات.

★ خوێنەری کوردی بەتایبەت جیلی لاوان لە کتێب یاخییە؟تۆ هۆکارە کانی ئەمە بۆچی دەگە ڕێنیەوە؟

– نا کتێبە پیرۆزەکان لە هیچ کات و ساتێکدا پیرۆزی خۆیان لە دەست نادەن ئەوەتا دەبینین دوای١٥٠ ساڵ وڵاتە سەرمایە دارێکان لە کاتی قەیرانی ئابوریدا بە ناچاری دەگەڕێنەوە بۆ کتێب و نەزەڕیاتەکانی مارکس بۆ چارەسەر کردنی ئەو قەیرانانە بۆیا ناکرێت بڵێین کتێب ئەو پیرۆزیەی جارانی نەماوە پێشم وانیە کۆمەڵگای کوردی وعێراقیش بە گشتی و لاوانیش بە تایبەتی لە کتێب یاخیبن ئەوە دونیای سەرمایەداریە مرۆڤەکانی گیرۆدەی ئەو دونیایە کردوە کە سەرمایەداری خۆی

مەبەستێتی و سود و قازانجی لە تەکدا دەکات، لامان ڕونە هەر یەك لە ئێمە کاتێك دەست بۆ کتێبێك دەبەین ئەو کتێبە هەڵدەبژێرین کە خۆمان مەبەستمانە و ئارەزوی دەکەین بەڵام لە کاتێکدا کە هەریەك لە ئێمە تەلەفیزیۆنێك لە ماڵەکەماندایە و ڕۆژانە تەماشای دەکەین و کراوە بە بەشێکی پێویست لە ژیانمان ئەوەشی کە پشانمان دەدرێت لە ڕێگای تەلەفیزیۆنەوە بمانەوێ و نەمانەوێت کاریگەریمان لەسەر دروست دەکات لە کاتێکدا هیچکام لەو کەناڵانەی تەماشای دەکەین ڕەنگە هەڵبژاردەی خۆمان نەبن و بەڵکو پێش وەخت بۆمان دیاری کراوە، خۆ ڕەنگە زۆربەشیان دەسکەوتی مرۆڤایەتی بن لە ناوەڕۆکدا چ ئینتەرنێت و چ مۆبایل و تا د .. بەڵام سەرمایەداری زیاتر پەرە بەمە دەدات و ئەم هەلەش لە پێناو سود و قازانجی بێ ئەژماری خۆیدا دەقۆزێتەوە وەك وتم لە دونیای سەرمایەداریدا بەهۆی قورسایی ژیان و زۆربونی ئەو شتانەی کە ژیانی داگیرکردوین بەبێ ئەوەی خۆمان مەبەستمانبێت یان بۆما ن بکرێت یان بپەرژێین کاتی بە دەست مرۆڤەکانەوە نەهێشتوەتەوە وای کردوە کە پێویستێکانی خۆمان بە ڕونی نەناسینەوە.

★ ئایا ئێمە نەوەیەکمان هەیە بەناوی نەوەی تازەوە؟

– جێی داخە کە نەوەی نوێ لەم سەدەیەدا نەوەیەکی تا ڕادەیەك نائەکتیڤە بۆیا ئومێدی گۆڕانیش کەمتر بەدی دەکرێت تێیدا بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ڕەشبین و نائومێد نیم چونکە هەرچەند سەدە جارێك مرۆڤ لە تەك ئەزمونە خۆش و ناخۆشەکانی ژیانیدا پاڵەوانی خۆی دێنێتە مەیدان بۆ باشترکردنی باری گوزەران و ژیانی خۆی و نەوەی پاش خۆی بەڵێ بە دڵنیاییەوە تا ئەو کاتەی مرۆڤ بیردەکاتەوە دەتوانێت نوێگەر و نوێ خوازیشبێت.

★ بەرای تۆ مەرجە ئاوانەی دەنووسن کەسێکی (دیار)یا خود)وەهم)ی هەبێت؟

– من ناتوانم لە ئێستادا خۆم بەراوردکەم لە تەك نالی یان دێوانەدا بە ئومێدم ئەزمون و ژیان لە دواتردا شانسی ئەوەم پێ بات، سەبارەت بە پرسیاری دووەمیش بەڵێ چۆن هەر شۆڕشێك پێویستی بە پاڵەوانێك هەیە بە هەمان شێوە شاعیریش بۆ نوسینەوەی هەر شیعرێکی پێویستی بە پاڵەوانێك هەیە جا ڕەنگە ئەو پاڵەوانە بۆ نالی حەبیبە و بۆ دێوانە شەم و بۆ فروغی فروخزاد پەروێز شاپور و بۆ منیش ناسکە مێیەك لە شیعری ناسکە مێدا و دوعایەك لە شیعری دوعامدا پێویست بێت، جا ڕەنگە زۆربەی کات ناوی پاڵەوانەکان لە ناو شیعرەکاندا خەیاڵیش بن بەڵام لە ناوەڕۆکدا بونیان هەیە هەر شیعرێکیش بێ پاڵەوانبێت ئەوا کەمتر سەرنجی خوێنەر بە لای خۆیدا ڕادەکێشێت بە تایبەت شیعری ڕۆمانسی چونکە خوێنەر لە شیعری ڕۆمانسیدا هەمیشە بەشوێن وەسفێکدا دەگەڕێت کە لایەق بە پاڵەوانەکەی خۆیبێت. کە لە خەیاڵ و ناخیدا بونی هەیە

کار و چالاکییەکانی
لقی کەرکوکی یەکێتیی نووسەرانی کورد

ئا : بەڕێوەبەری نووسین

لە درێژەی کارو چالاکییەکانی لقی کەرکوکی یەکێتیی نووسەرانی کورد، لە بواری چاپکردنی کتێب بۆ نووسەران بەبێ بەرامبەر، لەماوەی دوو مانگی ڕابردوودا حەڤدە ١٧ کتێبی ئەدەبی هەمەجۆری تری چاپ وبلاو کردەوە، بەپێی ئەم زنجیرانەی خوارەوە:

*لە ژێر زنجیرەی (١٨٧) کتێبی (المدينة الحبلى بالهم) ڕۆمان لە نووسینی (سالار ئیسماعیل سەمین) وەرگێڕانی (انور حسن موسى) کەوتە بەر دیدی نووسەران و خوێنەران...

*لە ژێر زنجیرەی (١٨٨) کتێبی (ئەو هەورانەی نەبوون بە ماچ) شیعری خاتوونی شاعیر (چنوور نامیق)ە کەوتە بەر دیدی نووسەران و خوێنەران...

*لە ژێر زنجیرەی (١٨٩) کتێبی (پینکیو) ڕۆمان بۆ منداڵ لە نووسیتی (سەرتیپ محەمەد هەمەوەندی) کەوتە بەر دیدی نووسەران و خوێنەران...

*لە ژێر زنجیرەی (١٩٠) کتێبی (شیرینتر لە دەق) لێکۆڵینەوە و ڕەخنە لە نووسینی (سەردار جاف)، کەوتە بەر دیدی نووسەران و خوێنەران...

*لە ژێر زنجیرەی (١٩١) کتێبی (ڕەخنە و هەندێ لە ڕاستییەکان) ڕەخنە و لێکۆڵینەوە لە نووسینی (غەفور ساڵح عەبدوڵڵا)یە، کەوتە بەر دیدی نووسەران و خوێنەران...

*لە ژێر زنجیرەی (١٩٢) کتێبی (من و دەریا) شیعر لە نووسینی (عەباس جەمیل جێماو)، کەوتە بەر دیدی نووسەران و خوێنەران...

گزنگ ٧٠
کانوونی دووەمی ٢٠١٣

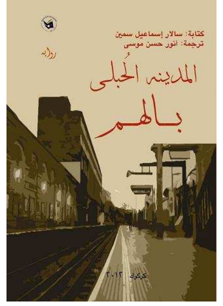

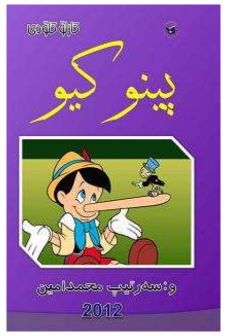

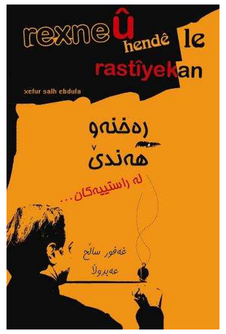

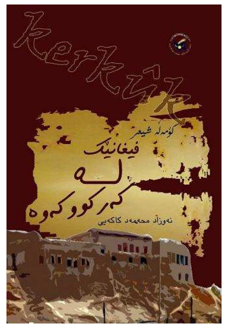

*لە ژێر زنجیرەی (١٩٣) کتێبی (باخچەی گوڵ و پەپوولە) هۆنراوە بۆ منداڵان لە نووسینی (ئەسعەد لورزادە)، کەوتە بەر دیدی نووسەران و خوێنەران...

*لە ژێر زنجیرەی (١٩٤) کتێبی (فیغانێک لە کەرکوکەوە) کۆمەڵە شیعری شاعیر (نەوزاد محەمەد کاکەیی)ە، کەوتە بەر دیدی نووسەران و خوێنەران...

*لە ژێر زنجیرەی (١٩٥) کتێبی (ژنێك لێوانلێو لە ئەوین) شیعر لە نووسینی (خالید باشبلاخی)یە، کەوتە بەر دیدی نووسەران و خوێنەران...

* لە درێژەی کاروچالاکییەکانی یەکێتیی نووسەرانی کورد – لقی کەرکوك ڕۆژی پێنج شەممە ٢٠١٢/١٢/٢٧ کۆڕێکی ڕێزلێنانی بۆ نووسەری لاو و خاوەنی ٦٠ کتێبی چاپکراو سۆران نەدار لە هۆڵی شەهید مستەفا گەرمیانی ساز کرد.

بەخاکسپاردنی ویژدان بیماری لە گۆڕستانی دڵڕەقی لە لایەن ((عەبدولستار جەباری))یەوە...

ئەحمەد سەنگاوی

من شرۆ ڤەکاری وەرزشیم، ڕەنگە پێتان سەیر بێت کاتێك ئەم نووسینە دەخوێننەوە، نووسەرەکەی ئەحمەد سەنگاوی بێت، بەڵام ویژدانی مرۆ ڤ هەمیشە هانی دەدات ڕاستییەکان بەرچاو بخات. ئەمەی دەینووسم، نرخاندنی هەوڵی مرۆڤێکە بۆ زیندووکردنەوەی دەنگی ئەو لاوانەی خەریکە تۆزی فەرامۆشییان لەسەر دەنیشێت. ئاخۆ ژمارەی ئەو لاوانە چەند بێت کە لە گۆڤار و ڕۆژنامەکاندا دەست بەڕوویانەوە دەنرێت؟ ئاخۆ ژمارەی ئەو شاعیر و چیرۆکنووس و ڕەخنەگر و لێکۆڵەرە ئەدەبیانە چەندە بێت، کە لەلایەن ئەم یان ئەو دەستگە، ئەم یان ئەو ڕۆژنامە و گۆڤارە وە تووشی نائومێدییەکی ئێجگار ترسناك و کوشندە بووبێتن؟ بەهۆی بڵاونەکردنەوەی بابەتەکانیان، کە زۆرجار تەنیا تەماشای ناوەکان دەکەن و ئیتر ناوەڕۆکی نووسینەکانیان لا گرنگ نییە. کەم نین ئەو هەوڵە جددییانەی دەخرێنە ژێر پێوە، کەم نین ئەو نووسینانەی دەسە پێردرێن بە فەرامۆشی... ئەوەی وادەکات هەوڵی نوێ و دەنگی نوێ و داهێنانی نوێ ڕوو لە سست و لاوازی بکات، نەخوێندنەوە و گوێ پێنەدانی هەوڵ و تەقەلای لاوەکانە، گوناهێکی گەورەیە ناو بخەیتە پێش ناوەڕۆکی تێکستەوە. ستەمێکی دڵڕەقانەیە ڕێگە نەدەیت ئەم یان ئەو لاوی تازە پێگەیشتوو قەڵەمەکەی سەوز بێت. بیرکردنەوەیەکی زاڵمانەیە هەموو هەناسە نوێیەکان، هەموو دەنگە تازەکان، تووشی بێزاری تێکشکان بکرێن و سەرئەنجام هەموو هاوارەکان کپ و بێدەنگ بکەیتەوە. ئەم برادەرچێتی و سەندنەوەی ئاوازی یەك گۆرانی، یەك ئاواز، یەك ڕیتم، هیچ نییە، جگە لە شانۆگەرییەکی ناچیزە و قێزەون. زۆرێك لە هاوڕێ هاو عومرەکانم بە بەردەوامی باس لە دڵشکان و بە نادیدەگرتنی هەوڵەکانیان دەکەن. بە بەردەوامی گازەندە لە بێباکیی و لووتبەرزی برێك لە گۆڤار و بڵاو کراوەکان دەکەن و دەڵێن چەندە قەڵەمەکەمان بە برشت بێت، چەندە تێکستەکانی ئێمە لە ئاستێکی باڵادا بێت، لای ئەوان چ مانایەکی نییە، ئاخر ئێمە واجیهە و ناوە دەستنیشانکراوەکانی نێو ئەم کایە گرنگە نین. خۆشحاڵانە لەئێستەدا هیوایەك لەدایکبووە، مرۆڤێکی خۆنەویست هاتووەتە دەنگ. پیاوێکی مرۆڤویست، مرۆڤێکی ویژدان زیندوو دەکۆشێت بۆ بنەبڕکردنی

ئەم تاعوونی ویژدان بیمارییە. چ نەخۆشخانەیەکی گەورەیە کوردستان لە سایەی سەری خوێندەوارەکانمانەوە، کە ناهێڵن هەناسەی نوێ و دەنگی بەگوڕ و سەدای دوور بڕ بگات بە هەموو کونج و کە لەبەرێکی نیشتمان. خۆشبەختانە ئەم بێڕەحمییە، ئەم دڵشکاندنە لەئێستەدا ڕوویی شەرم ئاوەر و پڕ لە شەرمەزاری خۆی تووشی ناکامی بووە، ئاخر مرۆڤێکی ویژدان زیندوو خاڵی لە ڕق و قین و بوغز لە هەوڵی هەستانەوەی ئەو دەنگە تێکشکاوەنەیە. مرۆڤێك دەیەوێت ڕۆحی دەرچوو لە لاشەی لاوانی خاوەن بەهرە بگەڕێنێتەوە بۆ نێو لاشەکەی، تاوەکو بتوانن بەرەکانی خۆیان تاقی بکەنەوە و بیانبینین و بیانخوێنینەوە. ئەم مرۆڤە غەمخۆر و بە ە پەرۆشە کاك ((عەبدوالستار جەباری))یە، کە بەڕێوبەری ەونەری گۆڤاری (گزنگ)ە، لەشاری کەرکووك، بە هۆی ((ستار جەباری))یەوە دەنگە فەرامۆشکراوەکان گەڕانەوە و تێکستی لاوەکان لەبەین نەچوون و تۆزی فەرامۆشییان لێ نەنیشت. لەکۆتاییدا دەڵێم دەرگاکان بگرن، پەنجەرەکان دەکرێنەوە. پەنجەرەکانیش بگرن، کۆترێك دێتە تاقی پەنجەرە کەلبووەکە و تێکستەکان لە چەشنی نامە هەڵدەگرێت و دەیبات بۆ شوێنی ڕاستە قینەی خۆی.

هەربژی ((ستار جەباری)) ئەو پیاوەی نایناسم و دەزانم کێیە.